

Raadsinformatiebrief

Datum	23 juni 2026
Onderwerp	Informatie Cultuurhistorische Waardenkaart en de relatie tot de op te stellen Nota Omgevingskwaliteit Gebouwde Omgeving
Zaaknummer	Z25 - 298200
Documentnr.	UIT/26 - 747354

Inleiding

Het college van burgemeester en wethouders heeft op 23 juni jl. de *Cultuurhistorische Waardenkaart* vastgesteld. Hiermee beschikt de gemeente Vught over een samenhangend overzicht van de cultuurhistorische waarden binnen het gehele grondgebied. De vaststelling van de *Cultuurhistorische Waardenkaart* vloeit voort uit het Uitvoeringsprogramma van de *Erfgoedvisie 2023–2029*.

Inhoudelijk

De Cultuurhistorische Waardenkaart

De *Cultuurhistorische Waardenkaart* is tot stand gekomen in samenwerking met de lokale erfgoedorganisaties en IVN. Gekozen is voor een gebiedsgerichte benadering, waarbij niet uitsluitend afzonderlijke objecten zijn gewaardeerd, maar vooral de ruimtelijke samenhang tussen structuren, landschappen en bebouwingspatronen. Het is niet mogelijk om op één kaartbeeld al het erfgoed overzichtelijk weer te geven, daarom is er een selectie gemaakt. De attentiegebieden zijn niet uitsluitend geselecteerd vanwege ouderdom, maar juist vanwege hun representativiteit voor een bepaalde architectuurperiode. Er is een focus gelegd op nieuwe interessante erfgoedgebieden, zoals Post65 en Wederopbouw, omdat deze gebieden niet eerder omschreven en gewaardeerd zijn.

De waardenkaart wordt ambtelijk gebruikt als kennis- en afwegingskader bij ruimtelijke initiatieven, planvorming en advisering. Daarnaast wordt een digitale versie beschikbaar gesteld, zodat de informatie raadpleegbaar is voor inwoners en initiatiefnemers via het GIS-systeem. Initiatiefnemers kunnen deze informatie gebruiken voor hun planontwikkeling. Het beleidshoofdstuk biedt vooraf duidelijkheid over verwachtingen en indieningsvereisten. Erfgoed kan op die manier, conform de

Erfgoedvisie, op een passende wijze ingezet worden als katalysator voor ruimtelijke ontwikkelingen.

De relatie met de Nota Omgevingskwaliteit Gebouwde Omgeving

De *Cultuurhistorische Waardenkaart* vormt tevens een inhoudelijke onderlegger voor de nieuwe *Nota Omgevingskwaliteit Gebouwde Omgeving* en de te actualiseren welstandsniveaus. Op dit moment zijn er nog twee afzonderlijke welstandsnota's van kracht, met onderlinge verschillen in systematiek en reikwijdte. Er wordt toegewerkt naar één integrale nota met heldere, uniforme en goed uitlegbare criteria.

In het landelijke regeerakkoord is aandacht gevraagd voor vereenvoudiging van regelgeving, waaronder het heroverwegen van de rol van welstand, mede met het oog op versnelling van woningbouw. Ook in Vught wordt het belang van voortgang in woningbouw onderschreven. Tegelijkertijd kent onze gemeente een uitzonderlijk rijk cultuurhistorisch landschap en een groot aantal waardevolle structuren die bepalend zijn voor de identiteit en leefkwaliteit van Vught.

De inzet bij de nieuwe nota is daarom om zorgvuldig te differentiëren: waar weinig cultuurhistorische of stedenbouwkundige waarden aanwezig zijn, kan met beperkte of geen sturing worden volstaan; waar kernkwaliteiten aanwezig zijn, is gerichte bescherming met gebiedsspecifieke criteria passend.

De *Cultuurhistorische Waardenkaart* maakt deze verschillen inzichtelijk en biedt daarmee een objectieve en onderbouwde basis voor het bepalen van passende welstandsniveaus. Hiermee wordt beoogd cultuurhistorische waarden op proportionele wijze te beschermen, zonder inwoners onnodig te beperken.

Tijdsplanning

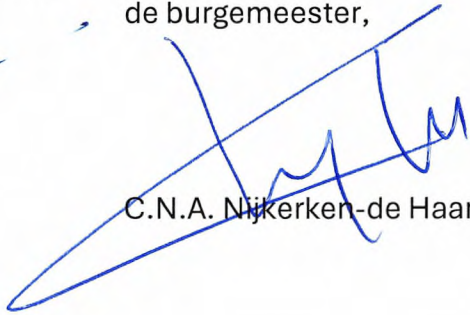
De *Cultuurhistorische Waardenkaart* is door het college vastgesteld. De GIS-kaarten komen in Q3-2026 online voor inwoners.

Het traject voor de nieuwe *Nota Omgevingskwaliteit Gebouwde Omgeving* is gestart. De welstandskaart met de bijbehorende kwaliteitsniveaus wordt naar verwachting in het vierde kwartaal van 2026 ter vaststelling aan uw raad aangeboden.

Burgemeester en wethouders van Vught,
de secretaris, de burgemeester,

W.F.F. Keijzers

C.N.A. Nijkerken-de Haan

Bijlage(n):

1. Het toelichtende rapport
2. Cultuurhistorische Inventarisatiekaart
3. Cultuurhistorische Waardenkaart
4. Beleidskaart

ARCHEOLOGIE
BOUWHISTORIE

Gemeente Vught

Cultuurhistorische waardenkaarten Vught

Toelichting op de kaart

BAAC-rapport V-23.0716

E.A.M. DE BOER
A.G. OLDENMINGER
A. TE STROETE

VERSIE 2.2
20 mei 2026

■ Colofon

ISSN:	1873-9350
Auteurs:	E.A.M. de Boer, A.G. Oldenmenger, A. te Stroete
Veldinspectie:	E.A.M. de Boer, A.G. Oldenmenger, A. te Stroete
Cartografie:	E.A.M. de Boer, T. van den Putte
Redactie:	J.M.J. Willems

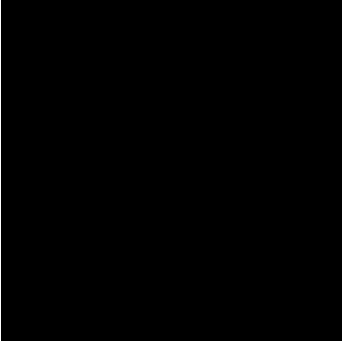
© BAAC, 's-Hertogenbosch (2026)

BAAC aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

■ BAAC – Archeologie en Bouwhistorie

Graaf van Solmsweg 103
5222 BS 's-Hertogenbosch
Tel.: (073) 61 36 219
E-mail: denbosch@baac.nl

Popovstraat 48
8013 RK Zwolle
Tel.: (038) 30 36 650
E-mail: zwolle@baac.nl

Voorwoord

Voor u ligt de toelichting op de cultuurhistorische waardenkaart van Vught. De cultuurhistorische waardenkaart is opgebouwd uit een inventarisatiekaart, een waardenkaart en een beleidskaart. Op de inventarisatiekaart wordt een overzicht gegeven van de aanwezige cultuurhistorisch waardevolle objecten, structuren en gebieden. De waardenkaart geeft een overzicht van de verschillende cultuurlandschappen, waarbij een aantal gebieden met een intacte historische structuur en landschappelijke gaafheid als attentiegebied is aangewezen. In de bebouwde kom van Vught is ervoor gekozen om ook meer recente 20^e-eeuwse attentiegebieden aan te wijzen, met karakteristieke kenmerkend voor de betreffende periode. De gebieden geven echter geen volledig beeld van alle stedenbouwkundig waardevolle gebieden in de gemeente. De kaarten geven inzicht in de cultuurhistorische waarden van de gemeente Vught, zoals deze op dit moment en met de huidige onderzoeken bekend zijn. Dit betekent echter niet dat er geen andere cultuurhistorische waardevolle objecten, structuren of gebieden aanwezig kunnen zijn. In de toekomst zal nader onderzoek hier meer inzicht in moeten geven.

Inhoudsopgave

■ 1	Inleiding	7
1.1	Aanleiding	7
1.2	Wettelijk kader	7
1.3	Cultuurhistorie en ruimtelijke ordening	8
1.4	Gemeentelijke cultuurhistorische waardenkaart	8
1.5	Ligging van het gebied	9
1.6	Leeswijzer	10
1.7	Administratieve gegevens	11
■ 2	Onderzoeksopzet	12
2.1	Inleiding	12
2.2	Cultuurhistorische inventarisatie	12
2.3	Cultuurhistorische waardenkaart	13
2.4	Beperkingen	13
■ 3	Cultuurhistorische Inventarisatie	15
3.1	Inleiding	15
3.2	Waardeviste objecten en gebieden	15
3.2.1	Rijksmonument	15
3.2.2	(Potentieel) gemeentelijke monument	15
3.2.3	Gemeentelijk beschermd dorpsgezicht	15
3.2.4	Beeldbepalende panden	15
3.2.5	Monumentale bomen	16
3.3	Waardevolle elementen en gebieden	16
3.3.1	Landinfrastructuur	16
3.3.2	Grondgebruik	19
3.3.3	Water	27
3.3.4	Nederzettingsontwikkeling	30
3.3.5	Militair erfgoed	31
■ 4	Cultuurhistorische waardenkaart	35
4.1	Inleiding	35
4.2	Bebouwde kom	35
4.2.1	Gebied 1a Helvoirt – Dorp	36
4.2.2	Gebied 1b Helvoirt – Kerkeind	41
4.2.3	Gebied 1c Cromvoirt – kern	46
4.2.4	Gebied 1d Vught – Versterplein	51
4.2.5	Gebied 1e Vught – Molhuysenstraat-Esschestraat (48 woningen)	59
4.2.6	Gebied 1f Vught – Schoonveld	66
4.2.7	Gebied 1g Vught – Woonoord Lunetten	72
4.2.8	Gebied 1h Vught – Van Rijckevorselstraat	78
4.2.9	Gebied 1i Vught – Kampenhout	82
4.2.10	Gebied 1j Vught – Klein Brabant	87
4.2.11	Gebied 1k Vught – Zonnebos	93
4.2.12	Gebied 1l Vught – Salahutuplein	98
4.2.13	Gebied 1m Bebouwde kom Vught - overig	104
4.2.14	Gebied 1n Bebouwde kom Helvoirt – overig	104
4.2.15	Gebied 1o Bebouwde kom voormalig Kamp Vught	105
4.3	Cultuurlandschap Akkers	106
4.4	Cultuurlandschap Beekdalen	109
4.5	Cultuurlandschap Heide en bos	112
4.6	Cultuurlandschap Jonge ontginningen	115

4.7	Cultuurlandschap De Weiden	117
4.8	Cultuurlandschap Het Broek	120
4.9	Cultuurlandschap Buitenplaats	122
■ 5	Cultuurhistorisch beleid	125
5.1	Inleiding	125
5.2	Cultuurhistorische Beleidskaart	125
5.3	Beleidsadviezen	126
5.4	Aanbevelingen	129
■ 6	Geraadpleegde bronnen	131
■ 7	Bijlagen	134
Bijlage 1	Kaart Cultuurhistorische Inventarisatie	
Bijlage 2	Waardevaste objecten en gebieden	
	2a Catalogus rijksmonumenten	
	2b Catalogus gemeentelijke monumenten	
	2c Catalogus Beeldbepalende panden	
Bijlage 3	Cultuurhistorische Waardenkaart	
Bijlage 4	Cultuurhistorische Beleidskaart	
Bijlage 5	Beleidsadviezen	
Bijlage 6	Waardering zandpaden	

1.1 Aanleiding

Eeuwenlang veranderde het landschap geleidelijk en op kleine schaal. In de tweede helft van de 20^e eeuw kwam hier een einde aan door veelal grootschalige, planmatige ingrepen. Grote delen van het historisch ontwikkelde landschap zijn daarbij ten prooi gevallen aan grootschalige ruimtelijke ontwikkelingen. Gaandeweg is men zich echter steeds meer het belang van cultuurhistorie en erfgoed gaan realiseren. Mensen voelen zich verbonden met een plek en ontnemen er een groot deel van hun identiteit aan. Desondanks bleef cultuurhistorie lange tijd van ondergeschikt belang bij ruimtelijke ontwikkelingen. Zonder een actief beleid en samenwerking van alle betrokkenen, is het duurzaam behoud van cultuurhistorische waarden niet gegarandeerd. Met ingang van 1 januari 2012 zijn gemeenten op basis van het Besluit ruimtelijke ordening (Bro) verplicht cultuurhistorische waarden mee te laten wegen in de totstandkoming van een bestemmingplan. Op 1 januari 2024 is de Omgevingswet in werking getreden. Bij het opstellen van omgevingsplannen, die op lokaal niveau het centrale instrument van de omgevingswet vormen, dient eveneens rekening te worden gehouden met cultureel erfgoed.

Om rekening te kunnen houden met de cultuurhistorische waarden bij ruimtelijke ontwikkelingen is het noodzakelijk inzicht te hebben in de aanwezige cultuurhistorische waarden en de manier waarop hiermee kan worden omgegaan. Derhalve heeft de gemeente Vught het onderzoeks- en adviesbureau BAAC opdracht gegeven een cultuurhistorische waardenkaart op te stellen. Het onderhavige document vormt de toelichting op deze kaart. Tevens worden richtlijnen gegeven voor de omgang met cultuurhistorische waarden bij ruimtelijke ontwikkelingen.

Cultuurhistorie omvat archeologie, bouwhistorie en historische geografie. Bij het onderhavige onderzoek zijn de archeologische waarden buiten beschouwing gelaten. De archeologische verwachtings- en beleidskaart is in 2020-2022 door BAAC geactualiseerd.¹

■ Wat is cultuurhistorie?

Wanneer men over cultuurhistorie spreekt, blijkt vaak dat veel onduidelijkheden bestaan over wat hieronder valt. Cultuurhistorie omvat drie vakgebieden; archeologie, bouwhistorie en historische geografie. Archeologie houdt zich voornamelijk bezig met het bodemarchief, waartoe zowel losse vondsten als grondsporen behoren. Tevens bestudeert de archeologie enkele bovengrondse verschijnselen uit de prehistorie en de middeleeuwen, zoals grafheuvels, hunebedden, schansen, dijken, landweren en dergelijke. Bouwhistorie betreft de studie van de bebouwde omgeving, zoals kerken, kastelen, bruggen, sluizen, maar ook tuinen en landgoederen. Historische geografie *“bestudeert de ruimtelijke aspecten van menselijke activiteiten in het verleden... [en] de sporen die vroegere menselijke activiteiten in het landschap hebben achtergelaten”*. Hieronder vallen niet alleen elementen en patronen zoals (water)wegen, dijken, verkavelingspatronen, nederzittingsstructuren, heggen, houtwallen en poelen, maar ook het (historisch) bodemgebruik (akkers, heidevelden en dergelijke).²

1.2 Wettelijk kader

Sinds 2016 is de wet- en regelgeving voor behoud en beheer van het cultureel erfgoed in Nederland gebundeld in de Erfgoedwet. Per 1 januari 2024 is de Omgevingswet in werking getreden, waarin wetten en regelingen over onder meer ruimte, wonen, infrastructuur, milieu, natuur en water samen zijn gebracht. De wet beoogt een goede balans tussen het benutten en beschermen van de fysieke leefomgeving, waarbij een samenhangende benadering van diverse belangen, waaronder het cultureel erfgoed, wordt nagestreefd. Algemeen kan worden gesteld dat de duiding van cultureel erfgoed en de zorg voor cultuurgoederen in overheidsbezit in de Erfgoedwet is opgenomen, terwijl de omgang met het cultureel erfgoed in de fysieke leefomgeving is geregeld in de Omgevingswet.

De Omgevingswet deelt het cultureel erfgoed in de fysieke leefomgeving op in vijf elementen:

¹ Tebbens 2022.

² Renes 1999.

- monumenten;
- archeologische monumenten;
- stads- en dorpsgezichten;
- cultuurlandschappen;
- ander cultureel erfgoed, oftewel roerend cultureel erfgoed (cultuurgoeieren) of immaterieel cultureel erfgoed, voor zover dat aan een fysieke locatie is verbonden.

Volgens de Omgevingswet zijn gemeenten verplicht om bij het opstellen of wijzigen van het omgevingsplan rekening te houden met het belang van het cultureel erfgoed, zodat in een vroeg stadium duidelijk is wat het aanwezige cultureel erfgoed van een gebied is en hoe dit kan worden beschermd.³

1.3 Cultuurhistorie en ruimtelijke ordening

Een vroegtijdige inventarisatie van de cultuurhistorische waarden is in het belang van zowel de initiatiefnemers als de planontwikkeling. Bij archeologische waarden ligt dit wellicht meer voor de hand. Bij een vroegtijdige opsporing kunnen de waarden nog ingepast worden in het plan, zodat kosten voor bijvoorbeeld een opgraving (behoud *ex situ*), alsmede vertraging in de ontwikkeling vermeden kunnen worden. Historisch-geografische en bouwhistorische waarden zijn dragers van het verleden, die over het algemeen gewaardeerd worden om hun eigen betekenis en schoonheid. Deze waarden dienen behouden te blijven voor toekomstige generaties. Kennis over deze waarden brengen bewoners en gebruikers meer historisch besef over hun omgeving bij, terwijl bij grote veranderingen in onze leefomgeving het cultureel erfgoed herkenning, houvast en identiteit biedt. Inpassing van de aanwezige cultuurhistorische waarden in een plan kan een gebied cultuurhistorische identiteit verlenen en daarmee kwaliteit toevoegen aan de openbare ruimte. Bij inpassing van de cultuurhistorische waarden kan gedacht worden aan herbestemming van cultuurhistorisch waardevolle panden, of door bij de herinrichting van een gebied de historisch ontwikkelde structuur als uitgangspunt te nemen. Ook bij natuurontwikkeling kan de samenhang tussen natuur, landschap en cultureel erfgoed de waarde van een gebied versterken.⁴

1.4 Gemeentelijke cultuurhistorische waardenkaart

De Erfgoedwet verplicht, samen met de Omgevingswet, gemeenten om rekening te houden met cultureel erfgoed. De eerste stap is om het cultureel erfgoed te verankeren in het gemeentelijk beleid is te inventariseren welk cultureel erfgoed zich op het gemeentelijk grondgebied bevindt. Deze gegevens kunnen gevisualiseerd worden in de kaart 'Cultuurhistorische inventarisatie' (zie bijlage 1).⁵ Deze kaart geeft op overzichtelijke wijze inzicht in de historisch gevormde ruimtelijke structuur van het landschap en de waardevaste objecten en elementen, of gebieden die door wet of verordening worden beschermd. In één oogopslag is daarmee zichtbaar wat de historische structuur van een gebied is en met welke waarden rekening moet worden gehouden bij ruimtelijke ontwikkelingen.

De tweede stap is om te analyseren welk cultureel erfgoed in aanmerking komt voor bescherming. Als aanvulling op de cultuurhistorische inventarisatie geeft de cultuurhistorische waardenkaart met de bijbehorende toelichting een overzicht van de verschillende cultuurlandschappen en hun landschappelijke karakteristiek. Deze laatste kaart dient met de toevoeging van de zogenaamde attentiegebieden tevens als signalering van gebieden, die bij ruimtelijke ingrepen ontzien moeten worden, of waar ruimtelijke ontwikkelingen gepaard moeten gaan met extra zorgvuldigheid. Dit betekent overigens niet dat de zones buiten de attentiegebieden geen behoudenswaardige cultuurhistorische waarden hebben.

De kaarten vormen de cartografische onderbouwing van de cultuurhistorische waarden binnen de gemeente en het beleid dat hierop is gebaseerd. De kaarten dienen in het omgevingsplan geïntegreerd te worden én actueel gehouden te worden. De rapportage behorende bij de cultuurhistorische waardenkaart dient als inhoudelijke onderbouwing van het beleid. Aangezien in de wet is opgenomen dat informatie over het erfgoed toegankelijk dient te zijn, kunnen het rapport en de kaarten bijvoorbeeld via het internet openbaar worden gemaakt.

³ RCE 2025; Kennisbank RCE 2025.

⁴ Ministerie OCW 2018.

⁵ RCE 2020.

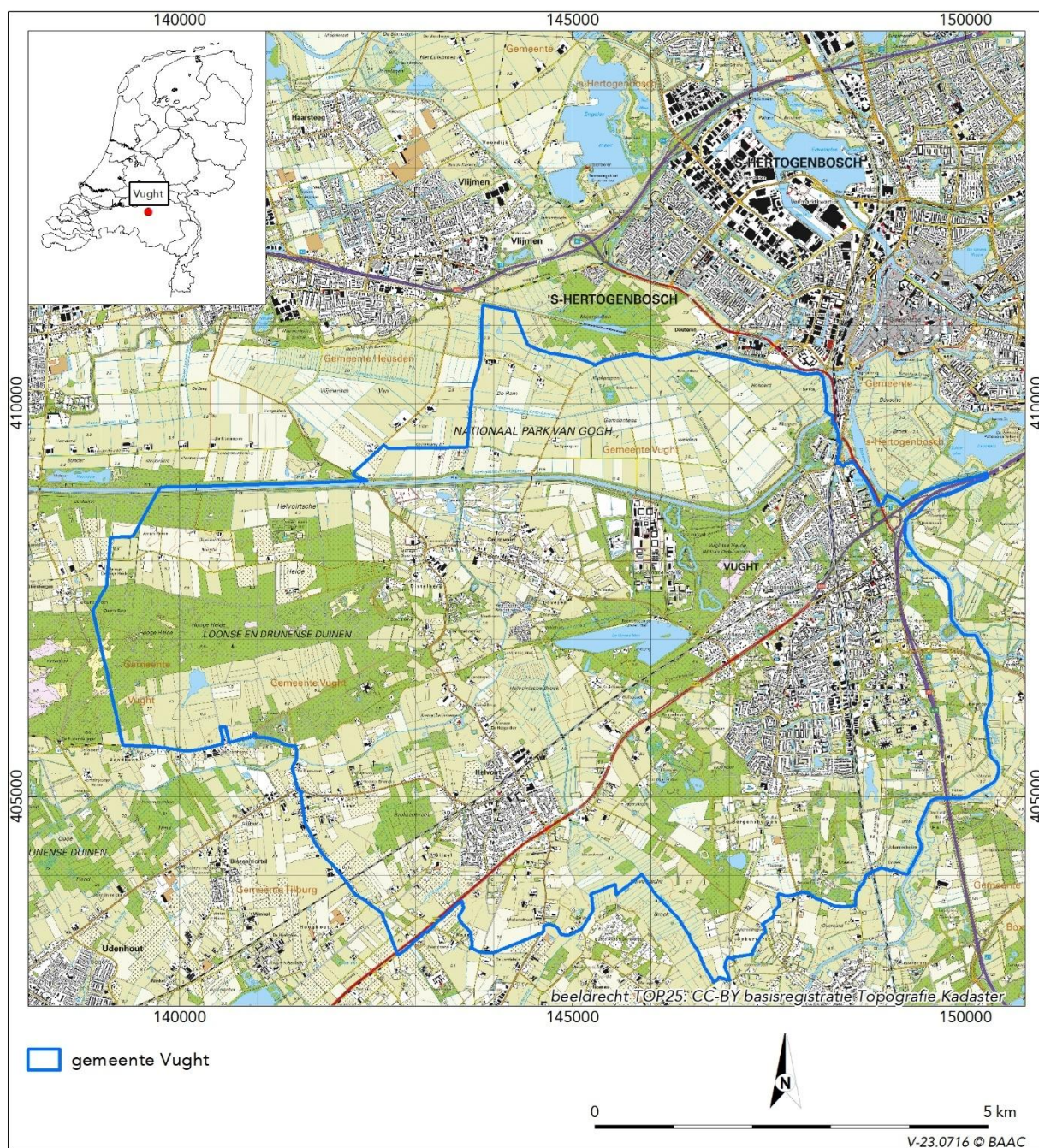
■ **Attentiegebieden**

Op de cultuurhistorische waardenkaart van de gemeente Vught zijn zogenaamde attentiegebieden opgenomen. Er is voor gekozen om ook meer recente 20^e-eeuwse attentiegebieden aan te wijzen, met karakteristieke kenmerkend voor juist die periode. Deze gebieden worden gekenmerkt door een grotendeels intacte historische structuur en grote landschappelijke gaafheid in vergelijking met de omringende gebieden en geven daarmee inzicht in de ontwikkelingsgeschiedenis van het (cultuur)landschap. De cultuurhistorische karakteristiek van de attentiegebieden wordt beschreven in hoofdstuk 4. Vanwege de waardevolle cultuurhistorische structuur en karakteristieke ruimtelijke samenhang dient men hier terughoudend te zijn met nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen en als deze toch vereist zijn, dient men deze zorgvuldig in te passen in de bestaande structuren.

Bij onderhavig onderzoek is getracht om met de beschikbare middelen en tijd een zo uitgebreid mogelijke inventarisatie van de bekende historisch-geografische en bouwhistorische waarden uit te voeren om te komen tot een overzichtelijke cultuurhistorische waardenkaart. Het centrale doel van de kaarten is vergroting van de kennis over de cultuurhistorische waarden, zodat hiermee bij ruimtelijke ontwikkelingen op een verantwoorde manier rekening kan worden gehouden en waarmee de gemeente kan voldoen aan de Erfgoed- en Omgevingswet. Het uitgangspunt hierbij is dat zodra bekend is wat er binnen de gemeentelijke grenzen aanwezig is, het mogelijk wordt een voor burgers en private partijen transparant beleid te formuleren met betrekking tot de inventarisatie, het behoud en het beheer van de cultuurhistorische waarden. Dit beleid is het uitgangspunt bij het nemen van weloverwogen beslissingen bij de vergunningsprocedures.

1.5 Ligging van het gebied

Het onderzoeksgebied betreft het gehele grondgebied van de gemeente Vught en beslaat een oppervlak van ruim 61 km². Afbeelding 1.1 geeft het gemeentelijk grondgebied weer, inclusief de ligging van enkele kernen. De gemeente telt drie (historische) dorpskernen; Vught, Helvoirt en Cromvoirt. Daarnaast bevinden zich in de gemeente een aantal kleinere (historische) kernen en buurtschappen, waaronder Bergenshuizen, Loveren, Distelberg, Laar, Gijzel, Molenstraat en Schorvert.

Afb. 1.1 Het grondgebied van de gemeente Vught.

1.6 Leeswijzer

In het onderliggende rapport worden de resultaten van het onderzoek naar de cultuurhistorische waarden van de gemeente Vught beschreven. In hoofdstuk 2 wordt aangegeven welke bronnen zijn gebruikt bij het tot stand komen van de kaarten. In hoofdstuk 3 wordt een toelichting gegeven op de kaart 'Cultuurhistorische Inventarisatie', die is opgenomen in bijlage 1. In het daaropvolgende hoofdstuk wordt beschreven hoe de Cultuurhistorische waardenkaart (bijlage 3) tot stand is gekomen en wordt een beschrijving gegeven van de verschillende cultuurlandschappen en hun waarden. In hoofdstuk 5 zal nader worden ingegaan op de beleidsrichtlijn die is verbonden aan de cultuurhistorische waardenkaart en beleidskaart. Tenslotte is er een lijst opgenomen met de geraadpleegde bronnen zoals literatuur, kaartmateriaal en websites.

1.7 Administratieve gegevens

Locatiegegevens

provincie	Noord-Brabant
gemeente	Vught
plaats	Vught, Helvoirt, Cromvoirt
RD-coördinaten	143.859/411.206
	150.285/409.115
	146.805/402.629
	139.250/405.665
kaartblad	44H, 45C en 45D
oppervlakte plangebied	61,12 km ²

Projectgegevens

projectnummer	V-23.0716
type onderzoek	Cultuurhistorische waardenkaart
opdrachtgever	Gemeente Vught contactpersoon: mw. A. Rövekamp
projectleider BAAC	Mw. E.A.M. de Boer
datum opdracht	25 juli 2024
versie nummer rapport	2.2 (20 mei 2026)
beheer en plaats documentatie	archief BAAC

2.1 Inleiding

Om tot een cultuurhistorische waardenkaart te komen, die bruikbaar is bij ruimtelijke ontwikkelingen, is het onderzoek opgesplitst in een aantal fasen. Allereerst is een inventarisatie gemaakt van de binnen de gemeente bekende historisch-geografische en bouwhistorische elementen aangevuld met een kartering van historische structuren gebaseerd op oude kaarten en overige bronnen. Dit heeft geresulteerd in de kaart 'Cultuurhistorische Inventarisatie' (zie bijlage 1). Op basis van deze kaart is vervolgens de Cultuurhistorische Waardenkaart (zie bijlage 3) opgesteld, waarop cultuurlandschappen en attentiegebieden zijn weergegeven. Tot slot is op basis van de cultuurhistorische waardenkaart een Cultuurhistorische Beleidskaart (zie bijlage 4) gemaakt en is een bijbehorende beleidsrichtlijn opgesteld. In de navolgende paragrafen wordt een uitgebreide beschrijving van de werkwijze weergegeven.

2.2 Cultuurhistorische inventarisatie

Voor het inventariseren van de bekende cultuurhistorische waarden is gebruik gemaakt van het rijksmonumentenregister van de RCE⁶ en de door de gemeente aangeleverde lijsten en digitale kaarten (shapefiles) met gemeentelijke monumenten, gemeentelijk beschermd dorpsgezicht, beeldbepalende panden en monumentale panden. Tevens is de Cultuurhistorische Waardenkaart van de provincie Noord-Brabant⁷ geraadpleegd alsmede de archeologische verwachtingskaart van de gemeente Vught.⁸ Voor de potentiële gemeentelijke monumenten is, in samenwerking met de gemeente Vught en diverse lokale belangenorganisaties, zoals Stichting Erfgoed Vught en IVN⁹, een inventarisatie met waardering en selectie van de zandpaden in de gemeente uitgevoerd. Voor een beschrijving van dit onderzoek wordt verwezen naar bijlage 6.

De basis van het inventariseren van de overige cultuurhistorisch waardevolle elementen vormde de kadastrale kaart uit omstreeks 1830¹⁰ en de topografische kaart uit circa 1900 en circa 1945.¹¹ Door middel van deze kaarten, aangevuld met het Actueel Hoogtebestand Nederland¹², konden diverse historische lijnelementen (dijken, wegen, (al dan niet vergraven) waterlopen), alsmede vlakelementen (bos, heide, vennen en vijvers) worden gekarteerd. De nederzittingsontwikkeling is in kaart gebracht door op basis van topografische kaarten uit omstreeks 1830, 1900, 1945 en een hedendaagse kaart, de erven en de omtrek van de bebouwde kom vast te leggen. Voorts heeft er een gemeentebrede inventarisatie plaatsgevonden van relevante structuren, zoals deze waar te nemen zijn op het Algemeen Hoogtebestand Nederland¹³, zoals stuifwallen, stuifzandrelief, restanten van militair erfgoed (bijvoorbeeld oefenloopgraven, schietbanen, linies) e.d. Bij de kartering zijn alleen die elementen op de kaart opgenomen, die momenteel nog herkenbaar in het landschap aanwezig zijn.

Tot slot zijn op de kaart de historische toponiemen opgenomen van wegen, waterlopen, bebouwing, kerkhoven en dergelijke opgenomen. Hiervoor is de kadastrale kaart uit het begin van de 19^e eeuw¹⁴ gebruikt, waarbij de historische spelling is overgenomen. Alleen buitenplaatsen zijn aangeduid met de hedendaagse benaming. Doordat zowel het landhuis als de buitenplaats kan zijn aangeduid, afhankelijk van welke informatie op de kadastrale kaart stond, kan plaatselijk sprake zijn van een dubbele benaming op de kaart met een andere spelling.

In hoofdstuk 6 is een compleet overzicht van de gebruikte bronnen opgenomen.

⁶ Rijksmonumentenregister 2025.

⁷ CHW 2025.

⁸ Tebbens 2022.

⁹ De volgende personen hebben meegewerkt aan de werkgroep CHW-kaart Zandpaden: mw. L. Bongenaar (gemeente Vught), mw. O. Thiers, dhr. C. Murk, dhr. H. van Hal (Stichting Erfgoed Vught), mw. K. Theuws, mw. A. Spiering (IVN), J. Smeulders, dhr. W. Kievits, W. van Pinxteren en mw. E.A.M. de Boer (BAAC).

¹⁰ Kadasterkaart 1811-1832.

¹¹ Topotijdreis 2025.

¹² AHN5 2025.

¹³ AHN5 2025.

¹⁴ Kadasterkaart 1811-1832.

2.3 Cultuurhistorische waardenkaart

De kaart 'Cultuurhistorische Inventarisatie' (zie bijlage 1) geeft op overzichtelijke wijze inzicht in de historisch gevormde ruimtelijke structuur van het landschap en de waardevolle elementen of gebieden. In één oogopslag is daarmee zichtbaar wat de historische structuur van een gebied is en met welke waarden rekening moet worden gehouden bij ruimtelijke ontwikkelingen. Als aanvulling hierop is de Cultuurhistorische Waardenkaart (zie bijlage 3) opgesteld. Deze kaart is een afgeleide van de kaart 'Cultuurhistorische Inventarisatie'. Op basis van de ruimtelijke en historische samenhang is de gemeente opgedeeld in de bebouwde kom en zeven cultuurlandschappen; Bebouwde kom (1), Akkers (2), Beekdalen (3), Heide en bos (4), Jonge ontginningen (5), De Weiden (6), Het Broek (7) en Buitenplaatsen (8). Van deze landschapstypen zijn de historische structuur¹⁵ en de huidige situatie¹⁶ beschreven.

Deze cultuurlandschappen zijn vervolgens op basis van karakteristiek en intactheid van de historische structuur opgedeeld in 49 deelgebieden (subcodes a-l). De bebouwde kom is opgedeeld in 15 deelgebieden (subcodes a-o). De cultuurhistorische karakteristiek is beschreven (zie hoofdstuk 4) zoals die op de kaart 'Cultuurhistorische Inventarisatie' al in beeld is gebracht. Diverse deelgebieden zijn vervolgens op basis van de ruimtelijke en historische samenhang en de afleesbaarheid van de ontstaansgeschiedenis (oftewel gaafheid in topografie) van het gebied aangewezen als cultuurhistorische attentiegebieden. Zij geven daarmee goed inzicht in de ontwikkelingsgeschiedenis van het (cultuur)landschap. Vanwege de waardevolle cultuurhistorische structuur en karakteristieke ruimtelijke samenhang dienen nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen in deze gebieden gepaard te gaan met extra zorgvuldigheid. Dit betekent overigens niet, zoals reeds eerder opgemerkt, dat de zones buiten de attentiegebieden geen behoudenswaardige cultuurhistorische waarden bevatten.

De grote bebouwde kommen zijn slechts globaal beschreven. Hoewel in de bebouwde gebieden uiteraard ook cultuurhistorische waarden aanwezig zijn, is de historische structuur hier ondergeschikt aan de stedenbouwkundige inrichting en het bebouwingsbeeld. Om deze waarden toch recht aan te doen, is met behulp van gemeente en verschillende belangenverenigingen, zoals Stichting Erfgoed Vught¹⁷, een groslijst opgesteld van bebouwde gebieden die in aanmerking komen als attentiegebied. Door inventariserend veldonderzoek is het aantal gebieden op de groslijst gereduceerd tot twaalf. Ook deze gebieden zijn beschreven, waarbij per attentiegebied de belangrijkste stedenbouwkundige en architectuurhistorische karakteristieken zijn opgesomd.

Bij het opstellen van de cultuurhistorische waardenkaart is er bewust voor een gebiedsgerichte benadering gekozen en niet om afzonderlijke elementen te waarderen. Een landschap bestaat niet alleen uit afzonderlijke elementen die al dan niet behouden moeten blijven. Het samenspel van verschillende elementen maakt een landschap waardevol, interessant of gewoon visueel aantrekkelijk. Deze manier van omgang met behoud en ontwikkeling van landschappelijke kwaliteit past in een ontwikkelingsgerichte omgang met het landschap; het landschap moet niet worden vastgelegd, maar moet haar historische dynamiek ook in de toekomst behouden. De cultuurhistorische waardenkaart vormt de basis voor de cultuurhistorische beleidskaart.

2.4 Beperkingen

De cultuurhistorische elementen- en waardenkaarten zijn met de grootst mogelijke zorgvuldigheid tot stand gekomen. Desondanks zijn bij beide kaarten een aantal kanttekeningen te plaatsen. Zo kan een cultuurhistorische inventarisatie nooit compleet zijn. Er moeten voortdurend keuzes gemaakt worden over wat er wordt afgebeeld en op welke manier om de kaart leesbaar te maken en te houden. Bij het opstellen van de kaart is het grootste belang gehecht aan de historische structuur van het landschap, aangezien deze niet alleen in grote mate de karakteristiek bepaalt, maar ook richting kan geven aan nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen.

Hiermee komen we op een tweede probleem; de gebruikte bronnen. Het onderhavige onderzoek omvat uitsluitend een bureauonderzoek, dat gericht is op het verzamelen van bekende, deels al eerder vastgestelde, cultuurhistorische waarden. Dit betekent dat de gekarteerde elementen afhankelijk zijn van de beschikbare bronnen. Alleen als er van bepaalde cultuurhistorische elementen informatie beschikbaar is over het gehele onderzoeksgebied, zijn ze op de kaart opgenomen. Van veel cultuurhistorische elementen is deze informatie niet aanwezig (bijvoorbeeld historische groenstructuren). Een archief- of veldonderzoek is zeer tijdrovend en derhalve kostbaar en behoorde niet tot het

¹⁵ Deze beschrijving is gebaseerd op de kadastrale en topografische kaarten (Kadasterkaart 1811-1832, Topotijdreis 2025).

¹⁶ Deze beschrijving is gebaseerd op de meest recente topografische kaart (geraadpleegd via Topotijdreis) en recente luchtfoto's (geraadpleegd Satellietdataportaal).

¹⁷ De volgende personen hebben meegewerkt aan de werkgroep CHW-kaart Binnen de kom: dhr. J. Kok, H. van Hal, K. Theuws, P. Jongstra, W. Kievits en W. van Pinxteren.

onderzoek. Als gevolg hiervan zijn bijvoorbeeld historische groenelementen, zoals lanen en singels, niet opgenomen op de kaart. Dit betekent echter niet dat het geen waardevolle cultuurhistorische elementen zouden zijn.

De kaarten geven inzicht in de cultuurhistorische waarden, zoals deze momenteel (2025) aanwezig zijn en als waardevol worden beschouwd. Als gevolg van de voortgaande ontwikkeling van het landschap en het voortschrijdend inzicht over cultuurhistorische waarden, zal de kaart na verloop van tijd (5 à 10 jaar) verouderd raken en moeten worden geactualiseerd en aangevuld.

3.1 Inleiding

Het samenstellen van de kaart 'Cultuurhistorische Inventarisatie' vormt de eerste en wellicht ook de belangrijkste stap in het proces om de cultuurhistorische waarden van een gebied in kaart te brengen.¹⁸ De kaart brengt de kenmerken en structuur van het historisch gevormde landschap op een overzichtelijke manier in beeld, waardoor deze gebruikt kan worden als kennis- en inspiratiebron bij nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen.

De gekarteerde cultuurhistorische elementen zijn ondergebracht in zes thema's, te weten landinfrastructuur, grondgebruik, waterstaat, nederzittingsontwikkeling, militair erfgoed en waardevaste objecten en gebieden. In de paragrafen 3.2 en 3.3 worden de verschillende soorten cultuurhistorische elementen, onderverdeeld in waardevaste elementen (wettelijk beschermd) en waardevolle elementen of gebieden (niet bij wet of verordening beschermd), nader beschreven.

3.2 Waardevaste objecten en gebieden

3.2.1 Rijksmonument

De gemeente Vught telt 144 rijksmonumenten, waarvan een deel behoort tot een complex. Onder de rijksmonumenten bevinden zich vier rijksbeschermd buitenplaatsen, die zijn aangeduid met een contour. De overige monumenten zijn als punt opgenomen op de kaart 'Cultuurhistorische Inventarisatie' (bijlage 1). In bijlage 2a is een lijst opgenomen met de rijksmonumenten¹⁹, zoals deze ten tijde van het onderzoek waren aangewezen. Deze onroerende zaken genieten bescherming middels de Erfgoedwet en de Omgevingswet.

3.2.2 (Potentieel) gemeentelijke monument

In de gemeente Vught zijn 168 gemeentelijke monumenten aangewezen. Hieronder vallen niet alleen gebouwen, maar ook bijvoorbeeld een kruisbeeld, grafmonumenten en twee onverharde wegen (Antwerpsebaan en Groenewouddeef). In bijlage 2b is een lijst opgenomen van de gemeentelijke monumenten. De gemeentelijke monumenten genieten bescherming middels het omgevingsplan.²⁰

Naar aanleiding van een inventarisatie van waardevolle zandpaden (zie bijlage 6) zijn negen wegen aangeduid als potentieel gemeentelijk monument. Deze wegen zijn nog niet beschermd via het omgevingsplan, maar wel opgenomen op de kaart.

3.2.3 Gemeentelijk beschermd dorpsgezicht

Een deel van het historische centrum van Vught is in 1989 aangewezen als gemeentelijk beschermd dorpsgezicht.²¹ Het gebied heeft een herkenbaar eigen beeld en vormt een samenhangend geheel van straten en stegen, waarvan het historische beloop nog duidelijk herkenbaar is. Het gebied vertegenwoordigt ook een aspect van de sociale en economische geschiedenis en is representatief voor een bepaalde fase in de ontwikkeling van het dorp. Voor dit gebied zijn in het omgevingsplan extra regels opgenomen die de bescherming ervan waarborgen.²²

3.2.4 Beeldbepalende panden

Behalve rijksmonumenten en gemeentelijke monumenten zijn in de gemeente Vught ook objecten beschermd als beeldbepalend pand. Deze gebouwen zijn van plaatselijk of regionaal belang, maar zijn minder bijzonder dan gemeentelijk monumenten. Er zijn 43 panden aangewezen als beeldbepalend (zie bijlage 2c), die zijn beschermd middels het omgevingsplan.

¹⁸ De kaart is opgesteld voor (digitaal) gebruik bij een schaal van 1:10.000.

¹⁹ Voor de locatie van de rijksmonumenten is gebruik gemaakt van het bestand uit het monumentenregister (dataset 2025).

²⁰ De gemeentelijke monumenten zijn aangeleverd door de gemeente Vught (mw A. Rövekamp, 27 november 2025).

²¹ De contour van het beschermd dorpsgezicht is aangeleverd door de gemeente Vught (mw A. Rövekamp, 27 november 2025).

²² Bestuurlijke informatie Vught 2025, jaarverslag monumentencommissie 2019-2020.

3.2.5 Monumentale bomen

Bomen spelen van oudsher een belangrijke rol in het leven van mensen, zowel voor de houtproductie als voor de zonwering en windbreking bij boerderijen en langs wegen. Daarnaast werd aan bomen een symbolische rol toebedeeld in de rechtspraak (gerechtsbomen), gebiedsafbakening (grensbomen), (volks)geloof (kruisbomen, lapjesbomen, koortsbomen, spijkerbomen, breukebomen) of als herkenningpunt (bakenbomen).²³

In de gemeente Vught zijn 1630 bomen aangeduid als monumentaal, waaronder voornamelijk eik, maar ook esdoorn, paardenkastanje, tamme kastanje, berk, haagbeuk, beuk, plataan, linde, acacia en enkele andere minder voorkomende soorten.²⁴ De bomen zijn beschermd middels het omgevingsplan.²⁵

3.3 Waardevolle elementen en gebieden

3.3.1 Landinfrastructuur

Het thema 'landinfrastructuur' vormt een belangrijk deel van de hoofdstructuur van het gebied. Onder dit thema vallen de volgende cultuurhistorische elementen:

■ (onverharde) weg – *'smalle strook grond, gebruikt en geschikt gemaakt voor het verkeer.'*²⁶

Het netwerk van wegen vormt de basis van waaruit het land werd gebruikt en geeft in belangrijke mate de natuurlijke gesteldheid en het gebruik van het land weer. In het cultuurland, dat lange tijd slechts een relatief klein deel van het grondgebied van de huidige gemeente Vught vormde, lagen de wegen min of meer vast en was er sprake van een grote continuïteit. In de omringende 'woeste' gronden maakte men gebruik van zogenaamde natuurlijke wegen (zie Afb. 3.1, links). Dit zijn wegen die door het verkeer zelf werden gevormd en die in de breedte niet duidelijk waren afgebakend en ook niet waren verhard. Als een (karre)spoor onbegaanbaar werd, ging men naast het oude spoor rijden, waardoor uiteindelijk brede sporenbundels konden ontstaan, die zich door het landschap heen verplaatsten.²⁷ De heidevelden werden doorsneden door een netwerk van dit soort sporen. De wegen in de heidevelden weerspiegelden lokale natuurlijke omstandigheden, waardoor ze een kronkelend verloop hadden. Dit wordt ook duidelijk uit de doorgaande weg naar 's-Hertogenbosch, de Bosschebaan. Deze weg volgde oorspronkelijk het tracé van de huidige Giersbergsebaan, maar is vanaf de 18e eeuw vanwege de uitbreiding van het stuifzand van Loonse en Drunense Duinen naar het tracé van de huidige Oude Bossche Baan verplaatst.

Dit veranderde in het begin van de 19e eeuw toen keizer Napoleon Bonaparte het bij Frankrijk ingelijfde Nederland bezocht en opdracht gaf tot de aanleg van een verhard wegenstelsel naar Frans voorbeeld. De bestaande verbindingen vormden het uitgangspunt, maar werden rechtgetrokken waar mogelijk. In de praktijk zijn er toen weinig wegen daadwerkelijk aangelegd.²⁸ Na de onafhankelijkheid van Nederland in 1813 werd onder koning Willem I een nieuwe rechte en verharde weg aangelegd tussen 's-Hertogenbosch en Tilburg (de Steenweg naar 's-Hertogenbosch oftewel de huidige Rijksweg-N65) als vervanging van de oude Bossche Baan.²⁹ Ook het tracé van de natuurlijke wegen dat bij de ontginning van de heidevelden voor de bosbouw of landbouw werd vastgelegd, werd rechtgetrokken (bijvoorbeeld de Giersbergsebaan in Afb. 3.1, rechts). Tegelijkertijd werd in de productiebossen een compleet nieuw netwerk van overwegend rechte zandwegen aangelegd. Niet alle wegen hebben een puur utilitaire functie. In de gemeente bevinden zich meerdere buitenplaatsen met rechte dreven, die vanuit het oogpunt van esthetiek zijn aangelegd. Een bijzondere vorm van deze dreven is de zogenaamde *patte d'oie* of ganzenvoet, een stelsel van 3 tot 5 lanen, die in een centraal punt bij elkaar komen (zie Afb. 3.2). De dreven werden vaak geflankeerd door laanbeplanting.

In de loop van de tijd zijn steeds meer wegen vanuit een praktisch oogpunt, als toegangsweg of als fietspad, verhard. De oude zandwegen of halfverharde wegen worden hierdoor steeds zeldzamer. Dit geldt met name voor de wegen in het agrarisch gebied, terwijl in de bossen de wegen vaak onverhard blijven. Zandwegen (zie ook bijlage 6) hebben echter bijzondere landschappelijke, ecologische en cultuurhistorische waarden en zijn derhalve afzonderlijk gekarteerd.

²³ Baas, Mobach & Renes 2005, 25-26.

²⁴ Lijst aangeleverd door de gemeente Vught (mw. A. Rövekamp, 27 november 2025).

²⁵ Momenteel is nog sprake van een tijdelijk omgevingsplan, waarin de Algemene Plaatselijke verordening (A.P.V.) en de bestemmingsplannen, waarin de bescherming van monumentale bomen voorheen was geregeld, zijn opgenomen (Bestuurlijke informatie Vught, Bomenkap 25 januari 2025).

²⁶ Baas, Mobach & Renes 2005, 157.

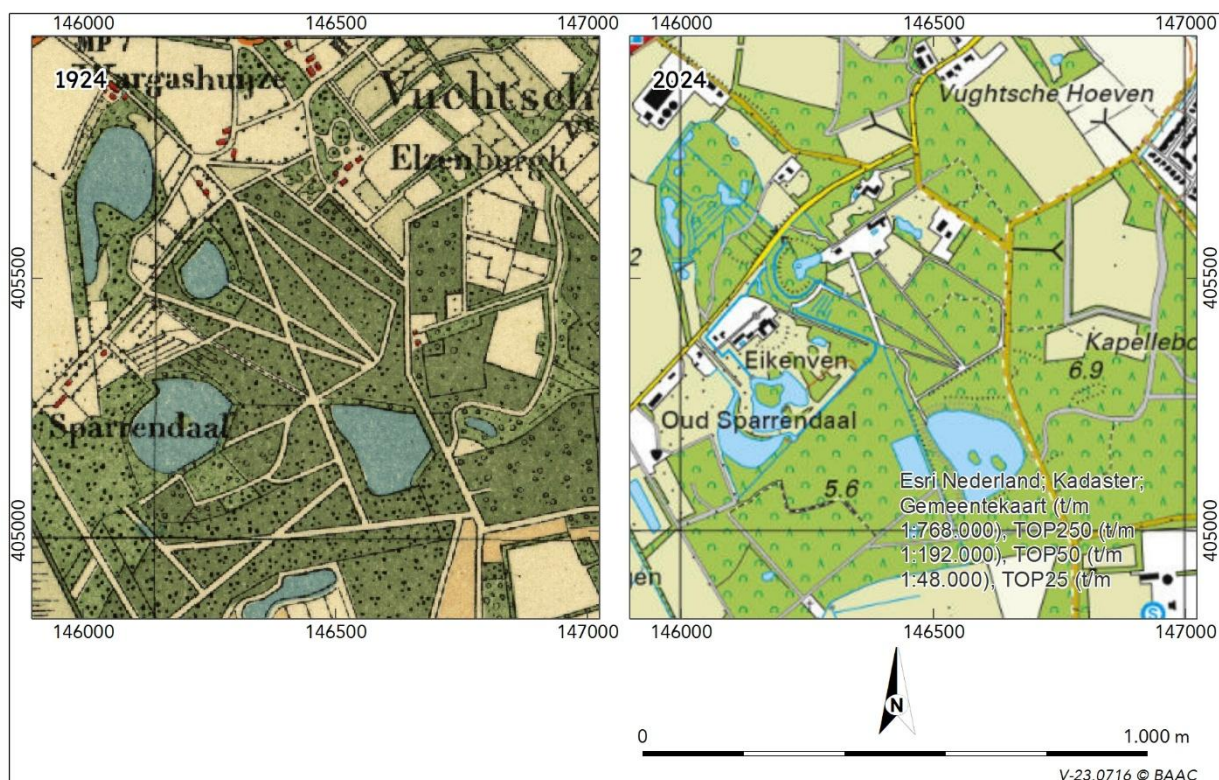
²⁷ Horsten 2005.

²⁸ Leestekens van het landschap 2021, Napoleonsweg.

²⁹ Kadasterkaart 1811-1832; Toorians 2008.

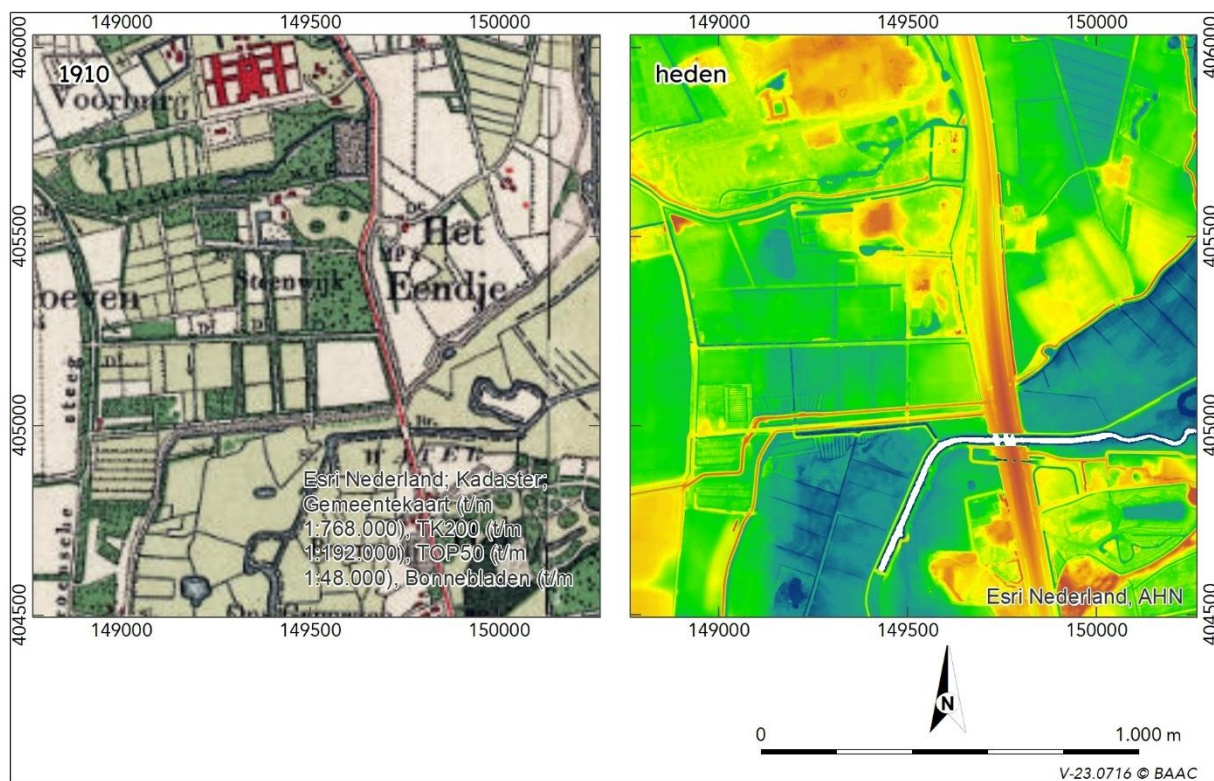
Afb. 3.1 De wegen over de heide hadden lange tijd een grillig verloop, een zogenaamde natuurlijke weg (links, Kadasterkaart 1811-1832). In de loop van (met name) de 19^e eeuw zijn de wegen rechtgetrokken en vastgelegd (rechts, Topotijdreis 2025, kaart 1924).

Afb. 3.2 De patte d'oie op landgoed Sparrendaal (links) is in de loop van de tijd deels opgebroken (rechts, Topotijdreis 2025).

- *dijk – ‘opgeworpen wallichaam, dat het land tegen het buitenwater (zee of rivier) moet beschermen of dat een droge passage door nat gebied mogelijk moet maken.’³⁰*

Om de dorpen Cromvoirt en Vught, alsmede de omringende ontginningen tegen overstromingen van de Dommel en de Maas te beschermen, zijn de gronden omgeven door een ringdijk. Alleen de hogere zones werden niet voorzien van een dijk. Beide dijken zijn, gezien het voorkomen van wielen, meerdere keren doorgebroken. De dijken zijn in de 19^e eeuw verlengd om ook jongere ontginningen te beschermen. Ook de ontginning *De Honderd Morgen* en de legerplaats op de Vughtsche Heide waren voorzien van een dijk om de gronden te beschermen tegen overstromingswater. Het noordelijke deel van de oude weg naar ‘s-Hertogenbosch (o.a. de huidige Bosscheweg en de Isabellalaan) maakt deel uit van een dijk die is aangelegd om een natter gebied te kunnen doorkruisen.

Afb. 3.3 Links: de ringdijk rond Vught in het begin van de 20e eeuw (Topotijdreis 2025) en rechts de dijken in het huidige hoogteverloop (AHN5 2025).

- *spoorbaan – ‘(voormalig) tracé van een tram- of spoorlijn.’³¹*

In 1868-1870 is de spoorlijn Lijn H of Staatslijn H tussen Utrecht en Boxtel aangelegd. Enkele jaren later, tussen 1872 en 1881 is tussen Tilburg en Nijmegen de Brabantse Lijn of Zuidooster spoorlijn aangelegd, die zich tussen Vught en ‘s-Hertogenbosch voegt bij Lijn H. Beide spoorlijnen doorsnijden het oude landschap in een (overwegend) rechte lijn. Zowel bij Vught als bij Helvoirt is een station gebouwd. Daarnaast waren plaatselijk haltes of stopplaatsen aanwezig, zoals langs de Zuidooster spoorlijn bij de zweminrichting De IJzeren Man en bij Heikant.³² Beide spoorlijnen zijn tot op heden nog in gebruik.

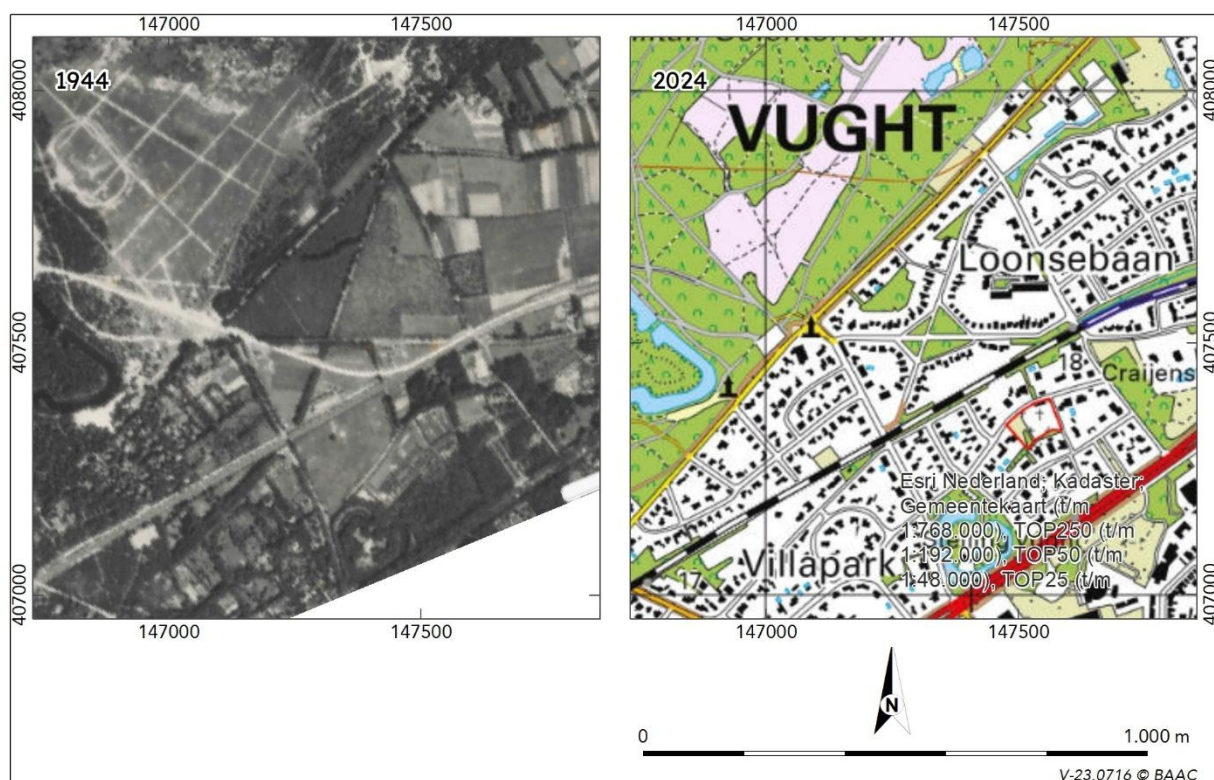
In de periode 1886-1890 is tussen Lage Zwaluwe en ‘s-Hertogenbosch een derde spoorlijn, de Langstraatspoorlijn, aangelegd. Het spoor kreeg, vanwege de vele schoenfabrieken langs de lijn, de bijnaam Halvezolenlijntje. In eerste instantie doorsneed de spoorlijn het uiterste noordelijke deel van de toenmalige gemeente Vught en de gemeente Cromvoirt. Bij de gemeentelijke herindeling van 1933 is het zuidelijke deel van de gemeente Cromvoirt bij de gemeente Vught gevoegd. Het noordelijke deel van de gemeente Cromvoirt én het uiterste noordelijke deel van de gemeente Vught werd bij ‘s-Hertogenbosch ingedeeld. De spoorlijn, die in de gemeente ‘s-Hertogenbosch kwam te liggen, vormde hiervoor de grens. In 1950 is de spoorlijn gesloten voor reizigersvervoer, maar de lijn bleef nog tot 1972 in gebruik voor goederenvervoer. In de jaren ‘70 is het spoor vervolgens opgebroken, maar de 4,5 tot 5 m hoge spoordijk bleef als relict aanwezig in het landschap. In het begin van deze eeuw is op het tracé een fietspad

³⁰ Baas, Mobach & Renes 2005, 43-44.

³¹ Baas, Mobach & Renes 2005, 127.

³² Wikipedia 2025, Spoorlijn Utrecht-Boxtel en Spoorlijn Tilburg-Nijmegen; Topotijdreis 2025, kaart 1924.

aangelegd.³³ Hoewel de spoorlijn niet in de gemeente Vught ligt, is deze wel bepalend geweest voor (een deel van) de huidige begrenzing.

Afb. 3.4 Links: de Brabantse Lijn met de aftakking naar Kamp Vught in de Tweede Wereldoorlog (RAF 1944). Rechts: de Brabantse Lijn is nog steeds in gebruik. Het tracé van de spoorlijn naar Kamp Vught is nog deels als een zandpad herkenbaar (Topotijdreis 2025, kaart 2024).

Tot slot is in februari-maart 1944 vanaf station Vught Zuid-Oost naar het concentratiekamp Vught een goederenspoorlijn aangelegd door gevangenen. Over het spoor werden vliegtuigwrakken naar het kamp getransporteerd om te worden gedemonteerd door gevangenen. De metalen, die opnieuw werden gebruikt in de oorlogsindustrie, werden vervolgens weer over het spoor afgevoerd. Vlak voor de bevrijding werd het spoor gebruikt om de meeste gevangenen over te brengen naar Sachsenhausen en Ravensbrück. In juni 1948 is de spoorlijn opgebroken. Een groot deel van het tracé is echter zichtbaar gebleven in het landschap als onverhard pad. In 2016 is de spoorlijn op drie plaatsen weer zichtbaar gemaakt (inclusief informatiepanelen).³⁴

3.3.2 Grondgebruik

Onder het thema 'grondgebruik' vallen de volgende elementen:

- *buitenplaats – 'een buitenplaats is een landhuis of kasteel met bijgebouwen en een park of tuin'. Een buitenplaats onderscheidt zich van een landgoed, doordat de eerste in principe geen landerijen bevat en geen economisch nut heeft, maar puur op tijdelijk verblijf en vermaak is gericht.*³⁵

Vanaf het begin van de 17^e eeuw stichten stedelijke patriciërs buitenplaatsen om in de zomer de stinkende stad te kunnen ontvluchten. Derhalve werden de buitenplaatsen overwegend binnen een straal van 50 km rondom de grote steden van met name West-Nederland aangelegd langs waterlopen, op de binnenduinrand of in droogmakerijen. In de rest van Nederland, dat op te grote afstand van de grote steden en haar rijke burgerij lag, bleven buitenplaatsen in eerste instantie vaak voorbehouden aan de (hogere) adel. De omgeving van Vught fungeerde als 'lustwarande' van 's-Hertogenbosch, waarbij een groot aantal buitenplaatsen zijn aangelegd. Rondom de landhuizen werden classicistische tuinen aangelegd om het representatieve karakter van de buitenplaats te benadrukken. Als gevolg van de economische stagnatie en vernielingen in de Franse tijd kreeg de rijke burgerij aan het einde van de 18^e eeuw in heel Nederland een leidende rol in de aanleg van buitenplaatsen. De uitgestrekte tuinen werden in deze periode

³³ Wikipedia 2025, Vught (gemeente) en Spoorlijn Lage Zwaluwe – 's-Hertogenbosch; AHN4 2025.

³⁴ Vughts Museum 2025, Spoor naar Kamp Vught opnieuw zichtbaar (10 november 2016); Nationaal Monument Kamp Vught 2025, Kampspoorlijn.

³⁵ Baas, Mobach & Renes 2005, 31.

voornamelijk aangelegd als geïdealiseerde ‘natuurlijke landschappen’. Ook de geometrische tuinen van de oudere buitenplaatsen werden daarbij veranderd in landschapsparken.³⁶

Afb. 3.5 Het oostelijke deel van de gemeente Vught bestond lange tijd uit een aaneenschakeling van buitenplaatsen (links). Door de uitbreidingswijken zijn veel buitenplaatsen bebouwd geraakt. De buitenplaats Reenburg is nog duidelijk herkenbaar aanwezig, terwijl het direct ten zuiden daarvan gelegen Roucouleur grotendeels overbouwd is (Topotijdreis 2025).

In de gemeente Vught hebben een groot aantal buitenplaatsen gelegen. Een deel daarvan, zoals Ouwerkerk, Rozenoord en Plantlust, is overbouwd en niet meer als zodanig (herkenbaar) aanwezig. Deze buitenplaatsen zijn derhalve niet opgenomen op de kaart. Voor de (globale) begrenzing van de buitenplaatsen is gebruik gemaakt van de voorgaande cultuurhistorische waardenkaart van Vught³⁷, de contouren van de rijksbeschermden historische buitenplaatsen³⁸ en de recente topografische kaart. Alleen de niet-overbouwde, min of meer als buitenplaats herkenbare delen zijn gekarteerd. Hierbij moet rekening worden gehouden met het feit dat buitenplaatsen niet altijd een vaste omtrek hebben. In de loop van de tijd kunnen buitenplaatsen zijn uitgebreid, verkleind, gesplitst en/of samengevoegd. Dé omtrek bestaat niet.

Van de buitenplaatsen in Vught zijn drie (delen van) buitenplaatsen, te weten Zwijsbergen, Zionsburg en Beukenhorst, aangewezen als rijksbeschermden historische buitenplaatsen.³⁹

■ *bos, waaronder rabatbos – ‘een afwisseling van greppels en lage walletjes, met daarop bomen.’*⁴⁰

Lange tijd was in de gemeente Vught slechts op beperkte schaal bos aanwezig, dat voornamelijk bestond uit schaarbos oftewel hakhout. Deze elzenbroekbossen bevonden zich voornamelijk in de lager gelegen, nattere delen. Toen in de 19^e eeuw de prijzen voor eikenschors door een groeiende vraag naar looistoffen steeg, werd het rendabel om de nattere gronden te ontwateren voor de aanleg van eikenbos. Hiervoor werden greppels gegraven, waarbij de vrijgekomen grond aan weerszijden van de greppels werd opgeworpen tot lage ruggen, de zogenaamde rabatten of akkers (zie Afb. 3.6). Hoe natter het gebied, hoe meer greppels er werden gegraven en hoe smaller de rabatten waren. Meestal waren de greppels 1 à 2 m breed en 60 à 70 cm diep, terwijl de rabatten 1 tot 10 m breed konden zijn. Vaak werd om de afwatering verder te verbeteren rondom de rabatten nog een diepe ringsloot gegraven met aan de binnenzijde een ringwal met daarlangs een ondiepere ringsloot. Om een goede afwatering te garanderen moesten de

³⁶ De Bont 1989; Janssen, Kylstra-Wielinga & Olde Meierink (red.) 1996.

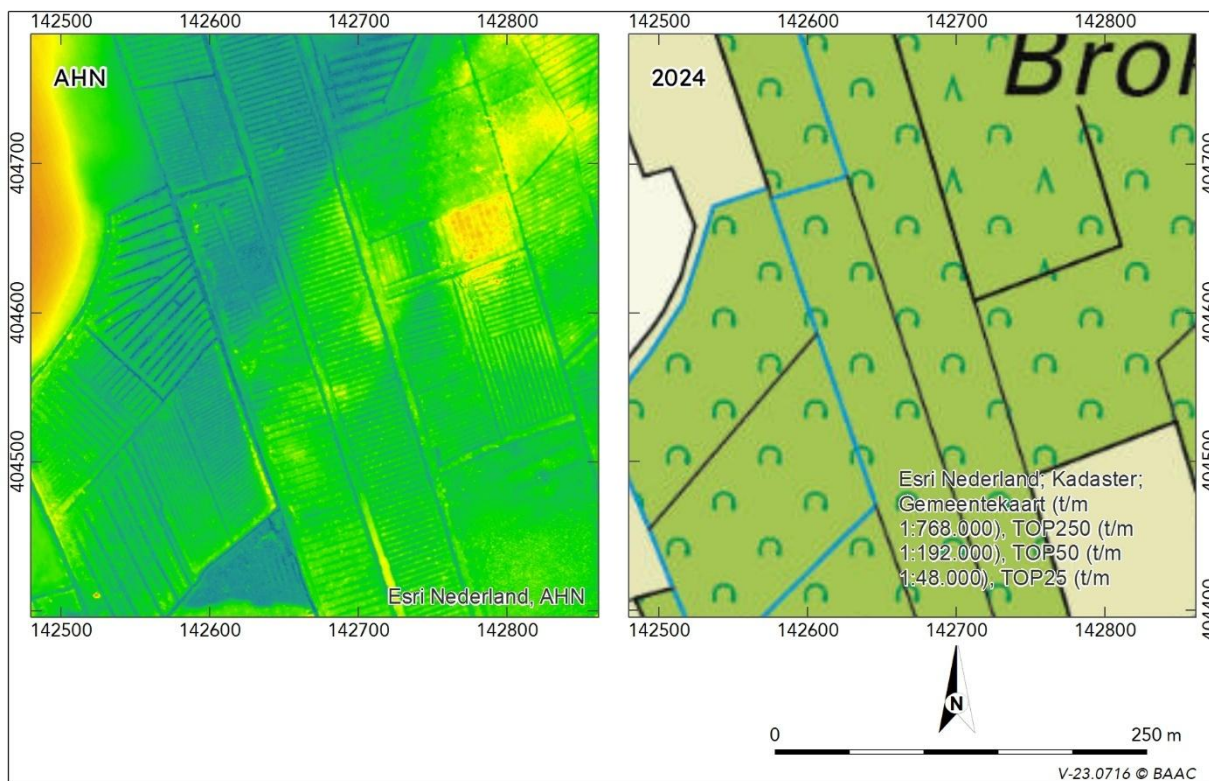
³⁷ Berkvens & Leenders 2015.

³⁸ Kaart Groen Erfgoed 2025.

³⁹ Monumentenregister 2025, rijksmonument 519547 (complexnr. 519545), 530263 (complexnr. 530261) en 511537 (complexnr. 511537).

⁴⁰ Baas, Mobach & Renes 2005, 57.

greppels regelmatig worden schoongemaakt, waarna de bagger (een mengsel van afgevalen bladeren, takken en ingestoven of ingespoeld zand) over de rabatten werd uitgespreid en een dikke humeuze laag kon ontstaan. Door de lage opbrengsten en hoge onderhoudskosten zijn veel rabatcomplexen al lang niet meer onderhouden, waardoor de greppels zijn opgevuld en de rabatten door erosie lager zijn geworden.⁴¹

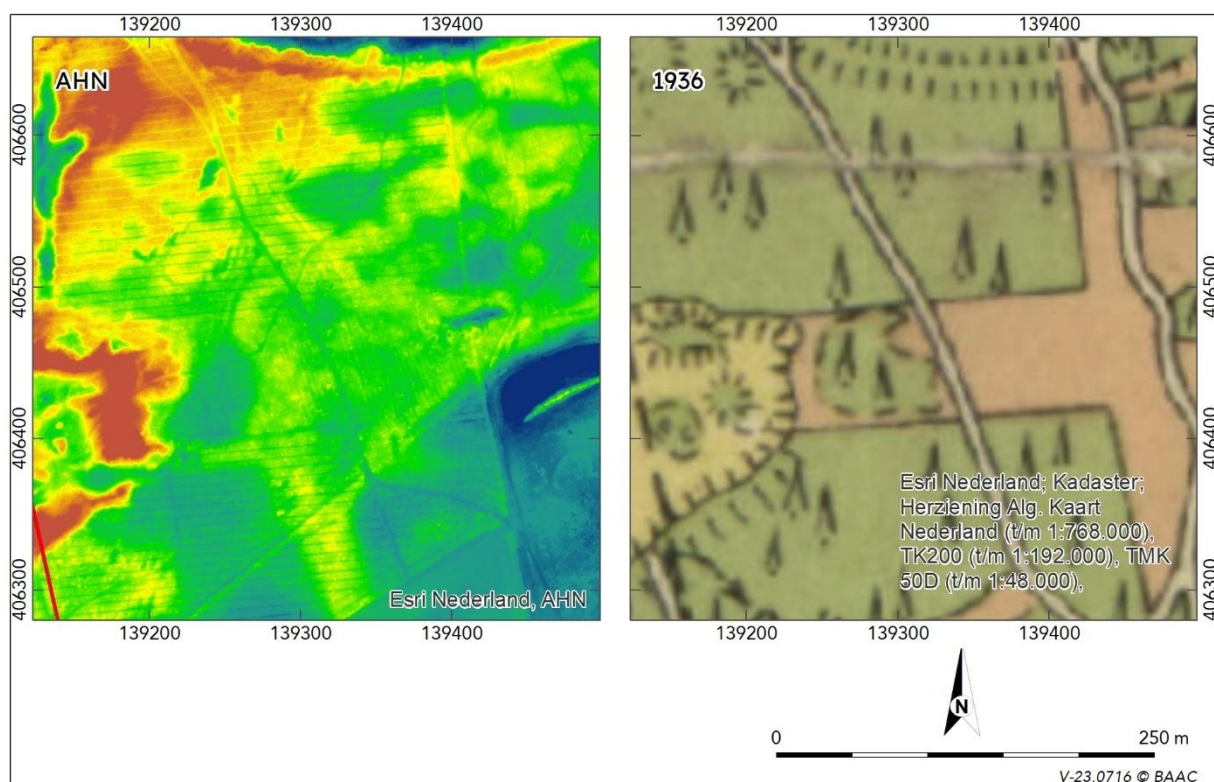
Afb. 3.6 Rabattenbos in het Brokkenbroek (AHN4 2025; Topotijdreis 2025). Daar waar het bos is omgezet in landbouwgrond, is de karakteristieke greppelstructuur verdwenen.

Met de aanleg van buitenplaatsen werden ook bossen met opgaande bomen aangelegd. Vaak bestonden deze bossen, in tegenstelling tot de schaarbossen, uit naaldbos. De rechte stammen van de dennen werden onder andere gebruikt in de scheepvaart (mastbos).

Pas toen het steken van plaggen door de opkomst van kunstmest in de tweede helft van de 19^e eeuw overbodig werd, konden de gemeenschappelijke gronden door grootgrondbezitters worden opgekocht en worden beplant met naaldbos voor de mijnbouw. Deze gebieden, zoals delen van de Helvoirtse Heide en de Vughtse Heide, kregen een rationele verkaveling met rechte wegen. Bij de bebossingen werden de heidevelden geploegd of omgespit, waarna er zaad van grove dennen werd uitgestrooid. Om het zaad te bedekken met zand, werden om de 6 à 7 m greppels gegraven, waardoor een regelmatig patroon ontstond (Afb. 3.7).⁴² Waar de heide geleidelijk op natuurlijke wijze is begroeid met bomen ontbreken de rationele verkaveling én de bezandingsgreppels.

⁴¹ Jansen & Van Benthem 2005; Minkjan et al. 2010.

⁴² Leestekens van het landschap 2025, bezandingsgreppel.

Afb. 3.7 Bezandingsgreppels in het hoogteverloop van het westelijke deel van de gemeente (AHN4 2025). De bossen die in de 19e en het begin van de 20e eeuw zijn aangeplant worden getypeerd door een regelmatig systeem van bezandingsgreppels (Topotijdreis 1936).

■ *heide – ‘terrein met grotendeels uit heidesoorten bestaande vegetatie, gelegen op voedselarme grond.’⁴³*

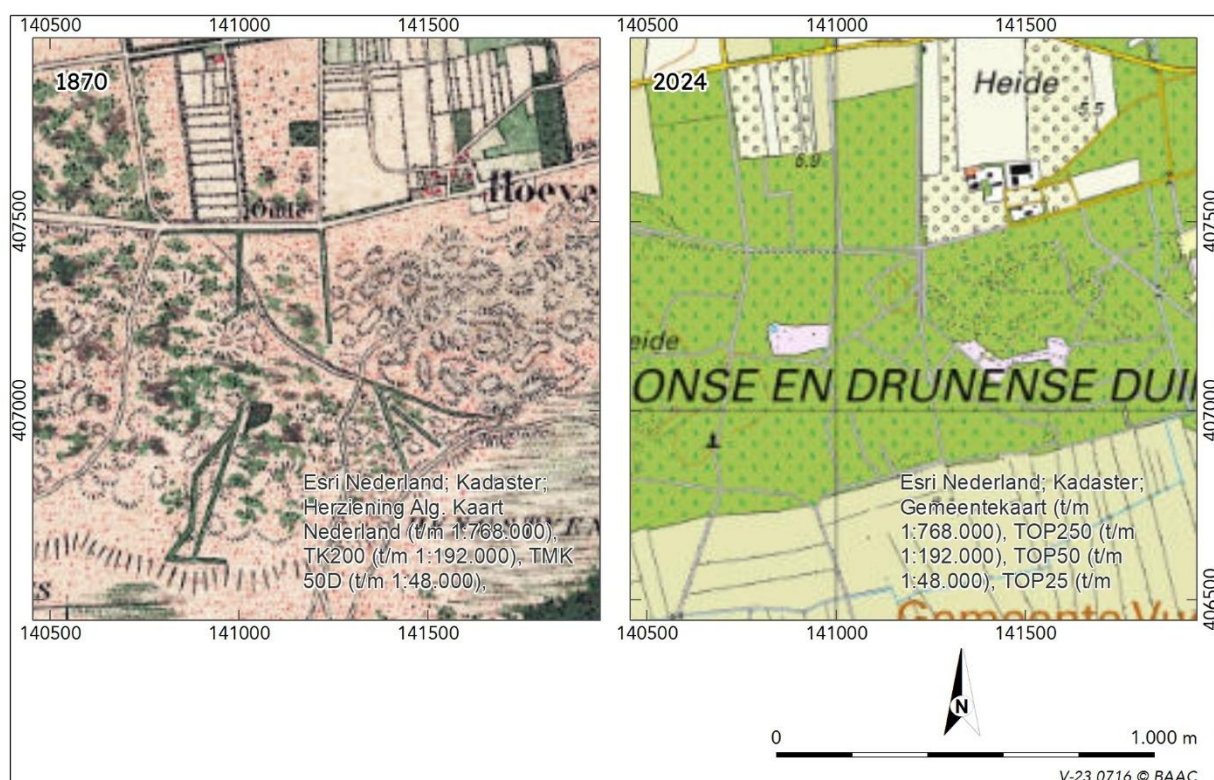
Als gevolg van beweiding, branden en strooiselroof verdwenen al in de prehistorie de meeste bossen en kwam er een relatief open landschap met heide, gras en struikgewas voor in de plaats. De heidegebieden werden vooral gebruikt om runderen en schapen te weiden en om plaggen voor de bemesting van de akkers te steken. In de loop van de tijd is het gebruik van de heide door de toename van het aantal schapen voor de wol en de mest steeds intensiever geworden en is het aanzien uniformer geworden met voornamelijk begroeiing van struikheide. In het begin van de 19^e eeuw bestond een groot deel van de gemeente Vught uit woeste gronden, zoals de Helvoirtse Heide en de Vughtsche Heide.⁴⁴

De heide verloor in de loop van de 19^e eeuw haar functie door de opkomst van kunstmest (zie Afb. 3.8), waarna grote gebieden werden omgezet in akker, weiland of beplant met naaldhout (mijnhout). In het resterende deel van de heidegebieden werd de heide door natuurlijke successie geleidelijk verdrongen door grassen en bos.⁴⁵ Alleen op de (voormalige) militaire (oefen)terreinen zijn nog enkele, relatief kleine, heidegebieden overgebleven.

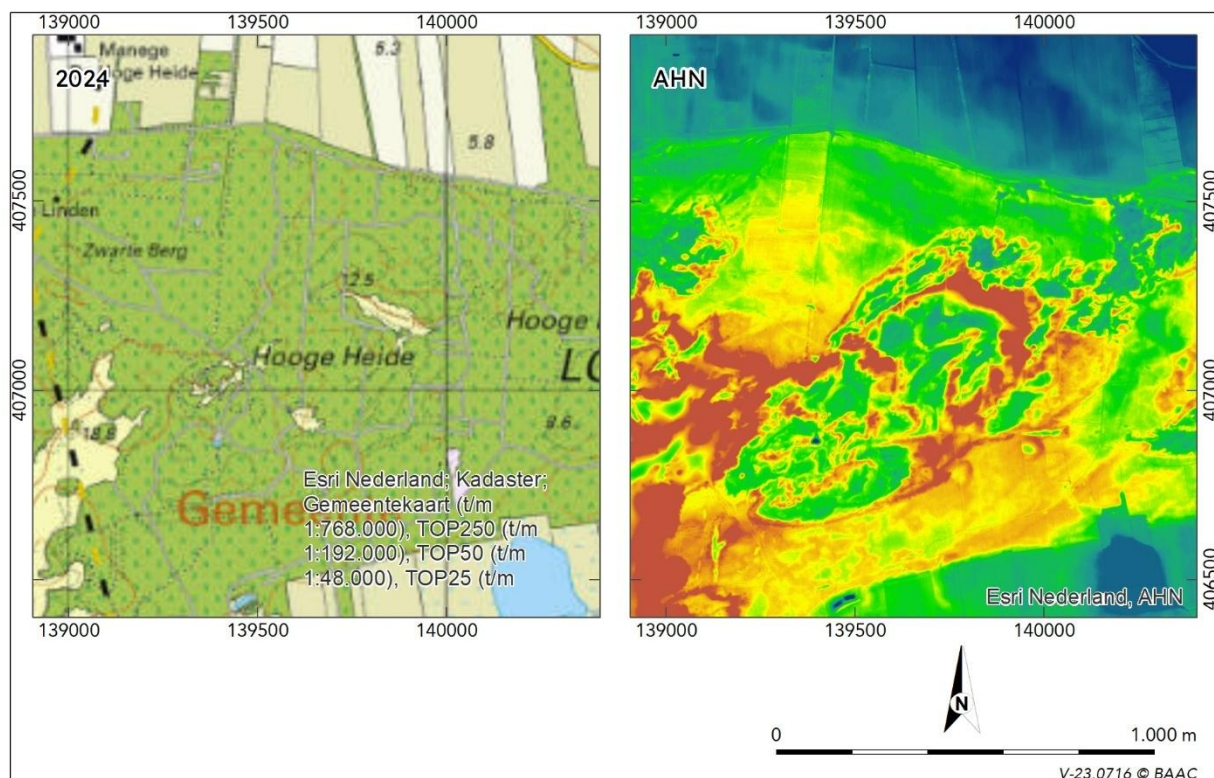
⁴³ Baas, Mobach & Renes 2005, 65.

⁴⁴ Baas, Mobach & Renes 2005; Kadasterkaart 1811-1832.

⁴⁵ Baas, Mobach & Renes 2005.

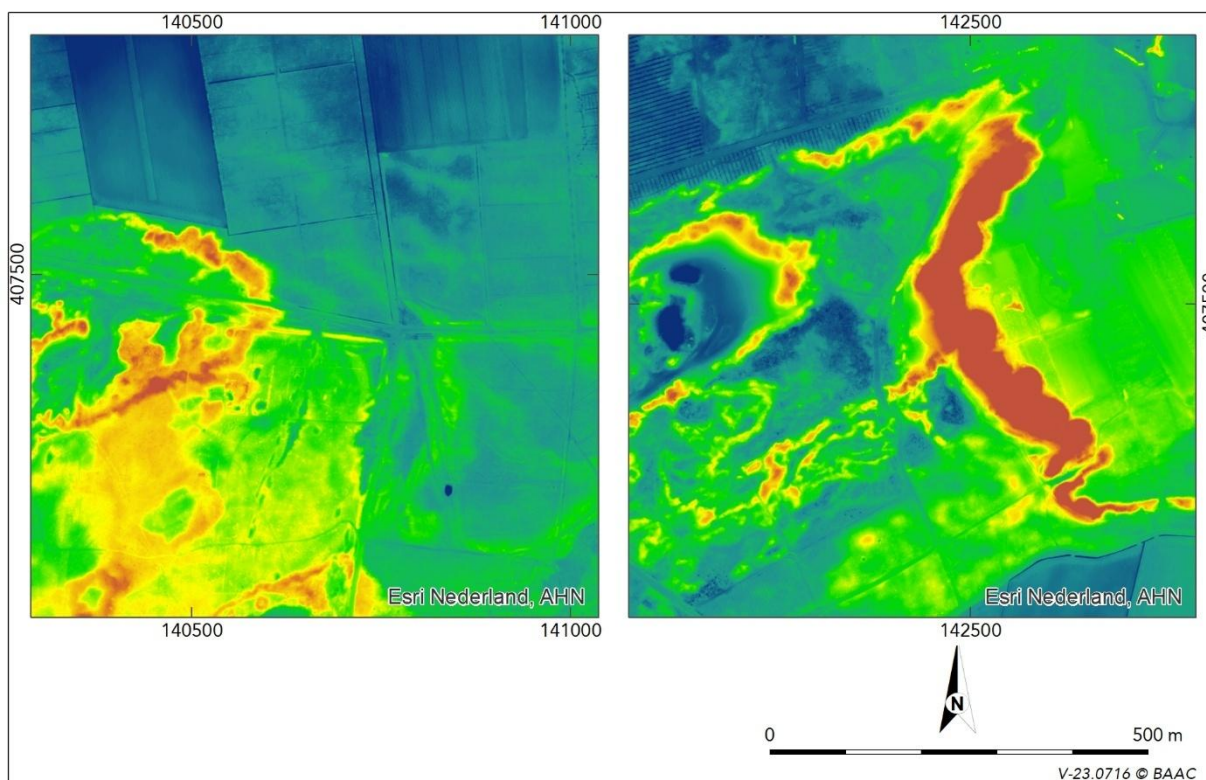
Afb. 3.8 De Helvoirtse Heide is in de loop van de 19^e en 20^e eeuw grotendeels bebost of ontgonnen voor de landbouw (Topotijdreis 2025).

Afb. 3.9 Het stuifzand is tegenwoordig grotendeels bebost (links). Het stuifzandrelief is nog wel in grote gebieden herkenbaar aanwezig.

■ stuifzand(reliëf)

Grote delen van de gemeente Vught en de aangrenzende gemeenten waren lange tijd in gebruik als heidegebied. Als gevolg van verdroging van het gebied door turfwinning in de omgeving, het afplaggen van heide en het kapot rijden/vertrappen van de gronden ter plekke van de wegen, is het heidegebied vanaf de 14^e eeuw gaan verstuiven. De verstuivingen breidden zich in de loop van de tijd dermate uit dat een aantal buurtschappen verlaten moesten worden en omstreeks de 17^e eeuw een groot stuifzandgebied, de Loonse en Drunense Duinen, ontstond. De verstuivingen bereikten hun maximale omvang in 1850. In de 19^e eeuw en de eerste helft van de 20^e eeuw is het stuifzandgebied vastgelegd door de aanplant van naaldbos.⁴⁶ Als gevolg hiervan is het grootste deel van het stuifzand in de gemeente Vught niet meer actief. Slechts plaatselijk zijn er kleine stuifzandgebieden overgebleven. Het stuifzandreliëf is echter nog wel in grote gebieden herkenbaar in het hoogteverloop en als zodanig gekarteerd.

Afb. 3.10 De stuifwallen variëren van lage, rechte wallen in het bos, zoals de wallen langs de Giersbergsebaan (links) tot hoog opgestoven, deels verwaaide stuifzandruggen, zoals de wal rond de ontginningen van Distelberg (rechts).

■ stuifwal

Om de verdere uitbreiding van de verstuivingen tegen te gaan heeft men al vanaf de 15^e eeuw wallen, beplant met hakhout (voornamelijk eiken), opgeworpen, en houtsingels en bossen (later beheerd als hakhout) aangeplant. De wallen en singels groeiden plaatselijk door de neerslag van stuifzand in hoogte (tot 6 á 8 m) en hebben daarom een steil, vrij natuurlijk karakter (Afb. 3.10). Ook de 19^e-eeuwse bebossingen op zeer smalle, noord-zuid georiënteerde kavels zijn lokaal aangestoven tot (rechte) wallen.⁴⁷

■ eendenkooi – ‘vanginrichting gebouwd om waterwild te vangen’.⁴⁸

De methode om eenden met behulp van een eendenkooi te vangen, is in de 14^e eeuw ontwikkeld, waarbij de kooien door grootgrondbezitters werden gebouwd. Zij hadden het jachtrecht en beschikten over de financiën voor de bouw. In de 16^e eeuw ontstond een wildgroei in de bouw van eendenkooien en werd een plakkaat uitgevaardigd, waarin werd vastgelegd dat een octrooi moest worden aangevraagd voor de oprichting van een kooi. Pas in 1807 is sprake van een centrale registratie van de eendenkooien per provincie. Rond de eendenkooi geldt het afpalingsrecht, waardoor binnen een bepaalde straal rond de kooi geen versturende activiteiten mogen plaatsvinden. De afpalingskring verschilt per regio.

⁴⁶ Toorians 2008.

⁴⁷ Toorians 2008.

⁴⁸ Baas, Mobach & Renes 2005, 46.

Hoewel de vorm afhankelijk is van het eigen inzicht van de kooiker, de streek waarin de kooi ligt en het beschikbare materiaal, was de opbouw in essentie gelijk. Eendenkooien bestaan uit een (al dan niet) gegraven waterplas omgeven met (meestal) vier, gebogen vangpijpen. De vangpijpen bestonden uit een doodlopende sloot met een overkapping waarover een net was gespannen. In de kooi verbleef het hele jaar door een groep eenden (de 'makkestal'), die door de kooiker werd gevoerd. De taak van deze tamme eenden was om de wilde eenden te verleiden mee te gaan naar de vangpijp, waar het kooikerhondje en voer ervoor zorgde dat de eenden steeds verder de vangpijp inzwommen. Als de eenden de bocht in de vangpijp voorbij waren, kwam de kooiker tevoorschijn. De wilde eenden werden hierdoor opgejaagd naar een vanghokje aan het einde van de vangpijp, waar ze in werden opgesloten. De gevangen eenden waren vroeger voor de consumptie bedoeld. Tegenwoordig worden eendenkooien gebruikt voor wetenschappelijk onderzoek, bijvoorbeeld voor het ringen van eenden. Het geheel wordt omgeven door een kooibos, dat zorgt voor rust, broedgelegenheid en het bouw materiaal voor de eendenkooi.

In de gemeente Vught liggen twee eendenkooien; de Oude Kooi en de Nieuwe Kooi. De Oude Kooi of Grote Grobbendonckse Vogelkooi, is in 1608 in opdracht van Baron van Grobbendonck (commandant van de Stadt 's-Hertogenbosch) aangelegd. De Nieuwe Kooi is in 1652 gebouwd door Philips van Thienen (oud-gouverneur van de stad 's-Hertogenbosch en heer van Berlicum en Middelrode).⁴⁹ Beide kooien zijn, voor zover bekend, nog intact.

Afb. 3.11 De Oude Kooi in het begin van de 19^e eeuw (links, kadasterkaart 1811-1832) en tegenwoordig (rechts).

- *afpalingskring – zone rond een eendenkooi waarbinnen geen activiteiten mogen worden verricht die onrust kunnen veroorzaken bij de aanwezige eenden.*⁵⁰

Voor het vangen van waterwild door middel van een eendenkooi is rust in en rond de kooi essentieel. Deze rust is verzekerd door het zogenaamde afpalingsrecht, waarbij binnen een bepaald gebied rond de kooi geen handelingen mogen worden verricht waardoor de eenden binnen de afpalingskring kunnen worden verstoord of verjaagd. Vanaf de centrale registratie van eendenkooien in 1807 werd een begin gemaakt met het vastleggen van het afpalingsrecht en kregen de eigenaren het recht om het vastgestelde gebied de kooi af te bakenen. Met de jachtwet van 1814 werd het plaatsen van palen en borden op de afpalingskring verplicht gesteld. De afpalingskring verschilde per provincie en werd bepaald door de Provinciale Staten. In het register werd opgenomen wat de afpalingskring (afstand rond het

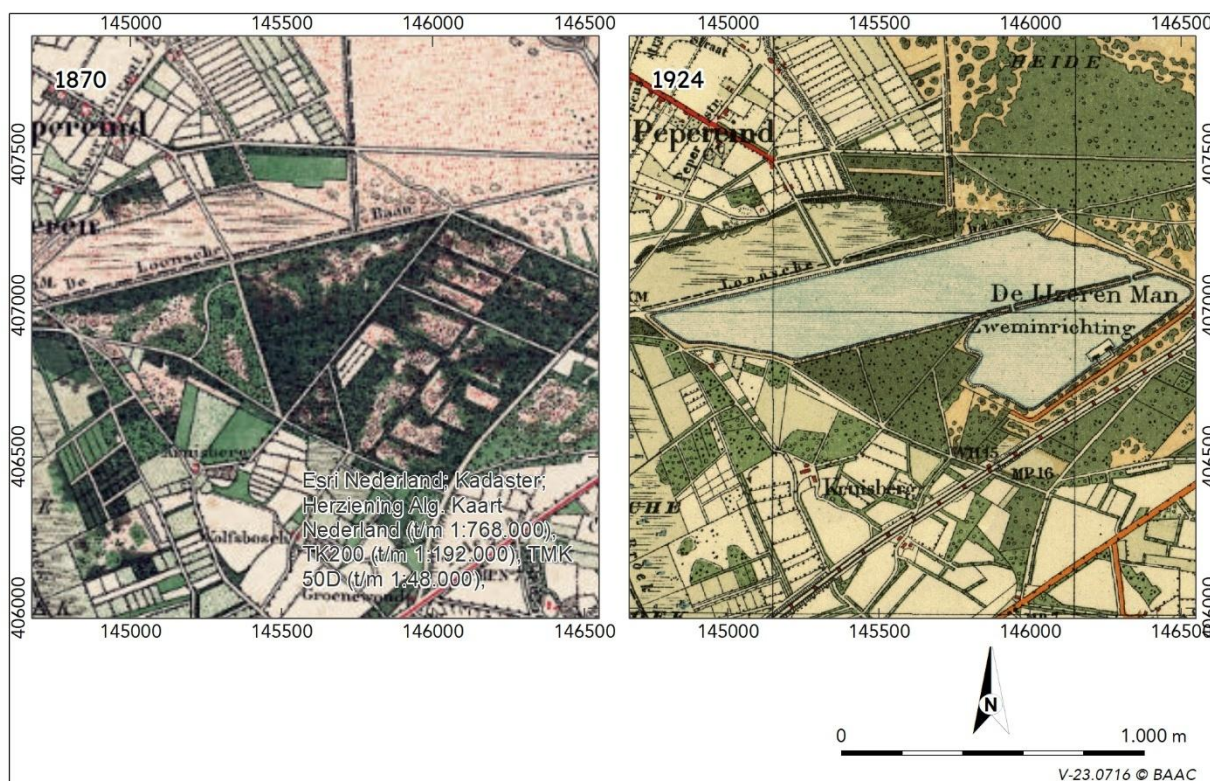
⁴⁹ Eendenkooien in Nederland 2025.

⁵⁰ Omgevingswet 2026, artikel 8.5 (afpalingsrecht eendenkooien).

midden van de kooiplas) voor elke eendenkooi bedroeg. Elke eendenkooi die op 1 april 1977 nog een afpalingsrecht had, kan nog steeds beroep doen op het recht, dat geregistreerd is in het kadaster.⁵¹

- *groeve – ‘groeven zijn ontstaan door delfstofwinning en kunnen zowel aan de oppervlakte als ondergronds worden aangetroffen.’⁵²*

In het verleden zijn in Nederland diverse delfstoffen in dagbouw gewonnen, zoals grind, klei, zand, kalksteen (mergel), steenkool, bruinkool en veen. De delfstoffen werden voor verschillende doeleinden gebruikt, zoals huizenbouw, brandstof of bemesting. Veenwinning, zoals heeft plaatsgevonden in de vennen en in het Helvoirtse Broek en het Molenbroek, laat over het algemeen geen zichtbare sporen achter in het landschap.⁵³ Door afgraving van het veen in vennen en dalen komt het Pleistocene zand weer aan het oppervlak te liggen. Door de winning van zand zijn in de gemeente Vught grote laagtes en zandwinningsplassen ontstaan. Al in het begin van de 17^e eeuw zijn de hoger gelegen gronden aan de oostzijde van Fort Isabella afgegraven voor het opwerpen van de wallen, waardoor hier een moerassige zone ontstond.⁵⁴ Pas later zijn hier, mogelijk door verdere afgraving, daadwerkelijk plassen ontstaan. Bij het beleg van ‘s-Hertogenbosch in 1629 zijn de hoge zandverstuivingen op de Vughtse Heide uit tactische overwegingen afgegraven.⁵⁵ Rond 1868 werd op de Vughtse Heide zand gewonnen voor de aanleg van de Kuilenburgse spoorbrug. Bij de zandwinning werden in eerste instantie, boven de grondwaterspiegel, stuifduinen afgegraven. Als gevolg hiervan ontstond een nat, laaggelegen gebied begrensd door steilranden. Enkele jaren later, tussen 1890 en 1894, is ten zuiden hiervan 1.300.000 m³ zand gewonnen voor de aanleg van de Bossche uitbreidingswijk ‘t Zand. De afgravingen gebeurden in eerste instantie met de hand, waarbij het zand met kruiwagens naar een spoorlijn werd gebracht. Later werd een stoombaggermolen gebruikt. De arbeiders die vreesden voor hun baan, gaven de baggermolen de naam De IJzeren Man. De groeve van circa 52 hectare vulde zich met water, waardoor na het einde van de ontgraving in 1894 een plas ontstond. In 1924 werd de plas gekocht door dhr. De Jong, die van de IJzeren Man, zoals de plas in de volksmond werd genoemd, een zweminrichting maakte. De plas is nog steeds in gebruik als natuurbad.⁵⁶

Afb. 3.12 De ontwikkeling van de IJzeren Man van een groeve (waarbij de steilrandjes het afgegraven, moerassige gebied aanduiden) naar een natuurpleas (Topotijdreis 2025).

⁵¹ Eendenkooien 2026, afpalingsrecht.

⁵² Baas, Mobach & Renes 2005, 59.

⁵³ Baas, Mobach & Renes 2005, 59-60

⁵⁴ De Boer 2016.

⁵⁵ Mededeling dhr. Kievits (2 februari 2026).

⁵⁶ BHIC 2025, De IJzeren Man.

Een andere groeve betreft het Heunwiel. De naam van deze 19^e-eeuwse plas geeft in eerste instantie aanleiding te vermoeden dat deze is ontstaan bij een dijkdoorbraak. De van oorsprong rechte randen van de waterplas, die bovendien de perceelsgrenzen volgen, de omvang van de plas en het ontbreken van een dijk langs de Dommel, wijzen er echter op dat het een afgraving betreft.⁵⁷ Het vrijgekomen zand werd gebruikt voor de aanleg van een nieuwe weg (de huidige Vughterweg) in 1887 langs de oostzijde van Fort Isabella.⁵⁸

■ *begraafplaats (incl. grafkelders)*

Lange tijd werd men in en rond de kerk begraven. Alleen zelfmoordenaars en ongedoopte kinderen mochten niet in gewijde grond liggen. Vanwege de stankoverlast en hygiëne ontstond vanaf de 18^e eeuw het idee om begraven in de kerk te verbieden. In de Franse tijd werd begraven in de kerk officieel verboden. Na het vertrek van de Fransen vaardigde koning Willem I in 1829 opnieuw een verbod uit en moesten begraafplaatsen voortaan buiten de bebouwde kom worden aangelegd. Door de groei van de steden en dorpen zijn veel begraafplaatsen als snel weer omsloten door bebouwing.⁵⁹ Behalve de algemeen christelijke begraafplaatsen is in 1790 in Vught een begraafplaats voor de Joodse gemeenschap van 's-Hertogenbosch aangelegd. Een andere bijzonder begraafplaats betreft de begraafplaats van Zorgpark Voorburg, die in 1885 in gebruik is genomen als begraafplaats voor het krankzinnigengesticht. Tot slot zijn in Vught nog twee (historische) grafkelders aanwezig op private grond. Het betreft de grafkelder van de familie Martini (eerste bijzetting omstreeks 1813) en die van de familie Van Beresteijn (eerste bijzetting omstreeks 1840).⁶⁰

■ *bijzondere bebouwing*

Op de kaart zijn de kerken en kunstmatige heuvels (voormalige kapelheuvel en voormalige molenberg) aangeduid. De kerken waren door hun bijzondere functie en verschijningsvorm (vaak al van ver) herkenbaar in het landschap. Dit geldt ook voor de locatie van de Sint Augustinuskapel (1610) en de molen van Martinus Toelen (1850).⁶¹ Hoewel beide gebouwen inmiddels niet meer aanwezig zijn, vormen heuvels waarop de bebouwing heeft gestaan markante locaties in het terrein.

3.3.3 Water

Het thema 'water' omvat de volgende cultuurhistorische elementen:

■ *waterloop – 'kleine tot middelgrote, min of meer natuurlijke (beken) en gegraven stromen, die de afwatering in een gebied verzorgen.'*⁶²

In de gemeente Vught zijn verschillende beken en leijen (gegraven of vergraven waterlopen) aanwezig. De noordoostgrens van de gemeente Vught werd lange tijd gevormd door de rivier de *Dommel* en het *Halsche Water* (of *Essche Stroom*), die uitmondt in de Dommel. Beide beken hadden een sterk meanderend verloop (zie Afb. 3.13). Vanaf het einde van de 19^e eeuw zijn de beken genormaliseerd, waarbij de meanderbochten in verschillende fases zijn afgesneden.⁶³ De oude meanderbochten zijn vervolgens gedempt, waardoor een vrij rechte, brede waterloop is ontstaan, geflankeerd door kaden.⁶⁴ Aan het einde van de 20e eeuw is de gemeentegrens verlegd, zodat deze het nieuwe tracé van de waterlopen volgde.⁶⁵ Circa 10 jaar geleden heeft men het tracé van de *Essche Stroom* opnieuw laten meanderen. De gemeentegrens volgt nu (opnieuw) niet meer het verloop van de beek.⁶⁶

De loop van de beken in het centrale deel van de gemeente zijn in het laat-Weichselien door het opstuiven van een langgerekte dekzandrug geblokkeerd. Achter deze dekzandrug ontstond als gevolg van de bemoeilijkte afwatering een moerassig gebied. Om het gebied te ontwateren zijn, vermoedelijk vanaf de late middeleeuwen, in de oude dalen waterlopen gegraven waaronder de *Oude Lei-Broek Leij*, de *Leij langs de Voorbeemd*, de *Raamsche Loop*, de *Koolvensche Loop* en de *Zandloop-Zand Leij*. Al deze waterlopen, die een recht, hoekig verloop hebben dat de perceelsgrenzen volgt, komen samen om uiteindelijk als de *Zandleij* de dekzandrug te doorsnijden (zie Afb. 3.14). Ten noorden van Cromvoirt stroomde de waterloop door de laag gelegen weilanden verder in noordelijke richting als *Leij Riviertje* en *De Bossche Sloot* om uiteindelijk uit te monden in de Dieze. De weilanden werden in oostelijke richting ontwaterd door de *Gemeentens en Polders Wetering*, die eveneens uitmondde in de Dieze. Hoewel deze waterlopen al een recht verloop hadden, is het verloop op sommige plekken in de loop van de 20^e eeuw toch sterk aangepast.

⁵⁷ Topotijdreis 2025, kaart 1899; Wols 2008.

⁵⁸ De Groene Vesting 2025.

⁵⁹ Uitvaart.nl 2025.

⁶⁰ Dodenakkers 2025.

⁶¹ Tebbens et al. 2022; Molendatabase 2025, nr. 00365a.

⁶² Baas, Mobach & Renes 2005.

⁶³ Topotijdreis 2025, kaart 1900 en 1956.

⁶⁴ Topotijdreis 2025, kaart 1967.

⁶⁵ Topotijdreis 2025, kaart 1998.

⁶⁶ Topotijdreis 2025, kaart 2015.

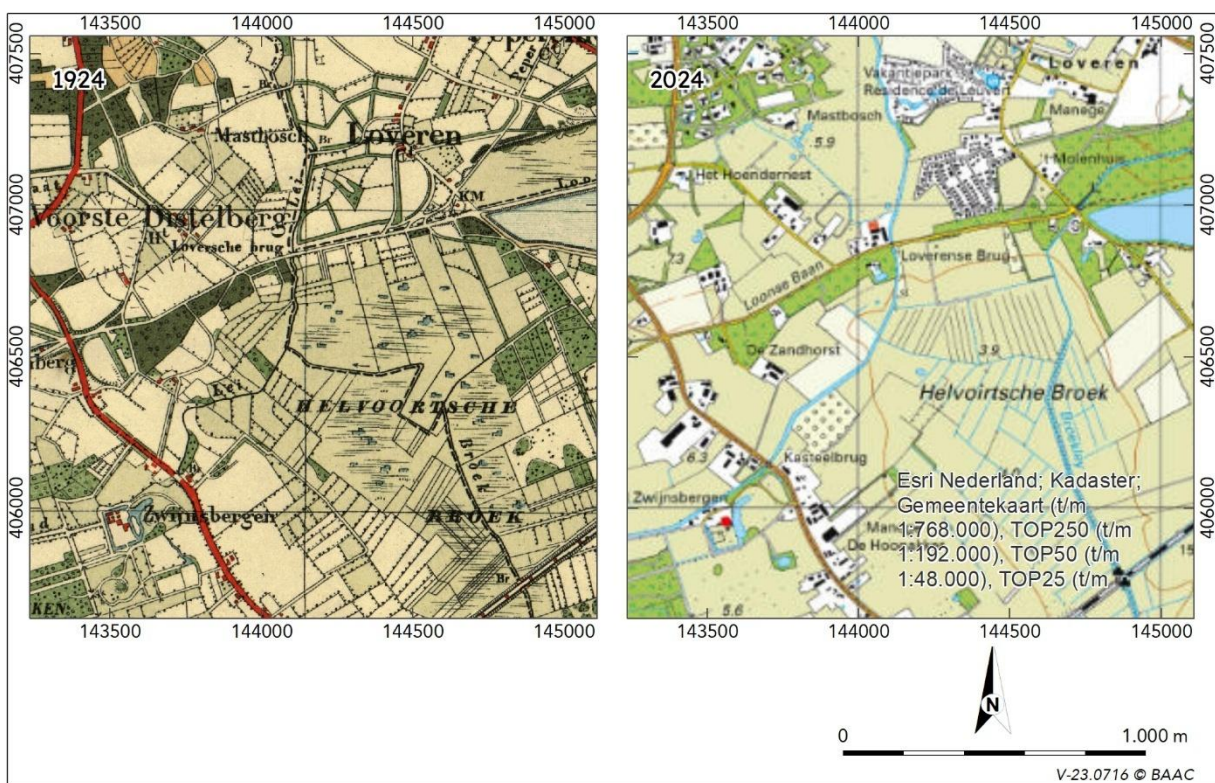
Indien het verloop slechts beperkt is aangepast, zijn de waterlopen en beken op de kaart als 'rechtgetrokken' aangeduid.

Afb. 3.13 Links: de sterk meanderende Halsche Stroom met daarop de huidige gemeentegrens (Kadasterkaart 1811-1832). Rechts: de beek is aan het einde van de 19^e eeuw genormaliseerd (Topotijdreis 2025). De gemeentegrens bleef lange tijd oude (gedempte) meanderbochten volgen.

Tussen 1907 en 1911 is dwars door het noordelijke deel van de gemeente Vught het Afwateringskanaal 's-Hertogenbosch-Drongelen gegraven, ook wel het Drongelens of Drongels Kanaal genoemd. Het kanaal moest wateroverlast in de laag gelegen gebieden rond 's-Hertogenbosch en in de meer westelijk gelegen polders voorkomen als de Aa, Dommel en Leij te veel water aanvoerden en/of hun water door hoogwater van de Maas niet goed kwijt konden. Bij een waterstand van meer dan 2,06 m +NAP kon het water bij een overlaat, De May bij de brug in de Vughterweg, het kanaal instromen.⁶⁷ Aan weerszijden van het kanaal zijn kades aangelegd. Ter hoogte van de Vughterheide is de Gemeenschapsweg of Kampdijk (zie paragraaf 3.3.5) als begeleidende kade gebruikt.

⁶⁷ Huismans 2011.

Afb. 3.14 Het verloop van de Zandleij en Broekley in het begin van de 20^e eeuw (links) en tegenwoordig (Topotijdreis 2025). Het verloop van deze gegraven waterlopen is in de loop van de 20^e eeuw op veel plaatsen gewijzigd.

- *ven – ‘laagte op de pleistocene zandgronden (vroeger vooral in heidevelden), rond of langgerekt, gevuld met voedselarm water. De meeste vennen hebben een water ondoorlatende bodem.’⁶⁸*

Verspreid over de gemeente hebben, gezien de toponiemen die hiernaar verwijzen, een groot aantal vennen gelegen. De meeste zijn ontgonnen en opgenomen in de landbouwgronden, waardoor ze niet meer herkenbaar zijn. Op het landgoed Sparrendaal en op de Helvoirtse Heide zijn nog wel een aantal vennen aanwezig. De waterplassen op Sparrendaal zijn echter (deels) ver- of gegraven als vijver, als onderdeel van de landgoedinrichting. Op de Helvoirtse Heide is alleen het Boompjesven nog watervoerend. De Helvoirtse Heide is in de eerste helft van de 20^e eeuw ontgonnen voor de landbouw, waarbij de aanwezige vennen, het Boompjesven, Diepven en het Hengstven zijn ontwaterd.⁶⁹ Tien jaar geleden is het Boompjesven in het kader van natuurontwikkeling weer hersteld.⁷⁰ De overige vennen zijn alleen nog herkenbaar als lagergelegen gebieden.

- *wiel – ‘een aan één van beide zijden van een dijk gelegen waterplas, die is ontstaan bij een dijkdoorbraak.’⁷¹*

Bij een dijkdoorbraak werd een diep gat, een zogenaamd wiel of waal, uitgekolkte dat vervolgens volloopt met water waardoor een meertje ontstaat. Het materiaal afkomstig uit het gat werd als zogenaamde overslaggrond waaivormig achter het wiel afgezet. Doordat het gat zo diep werd uitgeschuurd, was herstel van het oude dijktracé meestal niet mogelijk. De nieuwe, herstelde dijk werd meestal om het wiel heen gelegd, waardoor de dijk een (sterk) kronkelend verloop kreeg. De buitendijkse wielen slibden bij latere hoogwaters meestal weer dicht. De binnendijkse wielen verlanden door het ontbreken van sediment zeer langzaam, waardoor ze eeuwenlang zichtbaar kunnen blijven in het landschap. Langs zowel de zuidzijde van de Cromvoirtsedijk als langs de Dommeldijk is een wiel aanwezig, waarbij de dijken rond het wiel is hersteld, waardoor ze een kronkelig verloop hebben. Elders langs de Dommeldijk is de dijk niet rond de plas hersteld, waardoor zeker gezien de ligging op een buitenplaats, het niet duidelijk is of het om een wiel of een kunstmatig gegraven waterplas gaat. Alle waterplassen langs dijken zijn aangeduid als wiel.

- *vijver – een door de mens voor de sier of voor de visvangst aangelegd waterlichaam.*

In de gemeente Vught zijn als onderdeel van de buitenplaatsen diverse vijvers aangelegd, die over het algemeen een karakteristiek onderdeel van de buitenplaatsaanleg vormen. Vermoedelijk is plaatselijk voor de aanleg van de oudere

⁶⁸ Baas, Mobach & Renes 2005.

⁶⁹ Topotijdreis 2025, kaart 1924 en 1956.

⁷⁰ Topotijdreis 2025, kaart 2015-2017.

⁷¹ Baas, Mobach & Renes 2005, 160.

vijvers gebruik gemaakt van bestaande, natuurlijke meertjes. De contour van veel vijvers is in de loop van de tijd aangepast aan de veranderende tuinstijlen.

- *gracht – een gegraven waterweg rond een kasteel of vestingwerk.*

Een gracht werd in het verleden gebruikt voor de verdediging van een bucht of vestingwerk. Kastelen verloren na verloop van tijd door de steeds zwaarder wordende wapens hun defensieve functie, waarna de grachten een meer decoratieve functie kregen.

- *overig water*

Alle waterlichamen die niet (met enige zekerheid) als ven, vijver of wiel zijn te classificeren vallen onder deze categorie. Hiertoe behoren bijvoorbeeld ook zandwinningsplassen.

3.3.4 Nederzettingsontwikkeling

Het onderzoeksgebied was lange tijd relatief schaars bebouwd met enkele dorpen en diverse (kleine) gehuchten, zoals Vught, Cromvoirt, Helvoirt, Pepereind, Loveren, Hoef ten Halve, Achterste Distelberg, Voorste Distelberg, Heikant, Grote en Kleine Laar, Den Hoek, Gijzel, Molenstraat, Kraaijen Broek, Groensche Hoeven, Bergenshuizen, Moleneind en Vlasmeer. Veel van de gehuchten bestonden slechts uit enkele boerderijen, die ruimtelijk gezien een vrij los verband vormden. Daarnaast was sprake van verspreide boerderijen. In de 19^e eeuw nam de bebouwing, met name na de aanleg van de spoorlijnen, geleidelijk toe. Het duurde echter tot na de Tweede Wereldoorlog voordat de bebouwing in Vught (en in mindere mate Cromvoirt en Helvoirt) verdichtte en grote uitbreidingswijken werden aangelegd, waardoor het oude cultuurlandschap hier grotendeels is verdwenen (zie afb. 3.14). De rest van de gemeente heeft een agrarisch karakter behouden met vrij losse bebouwingslinten en kleine bebouwingskernen. Om deze ontwikkeling in beeld te brengen zijn de volgende gebieden aangeduid:

Afb. 3.15 Grote delen van het oorspronkelijke cultuurlandschap rond Vught zijn in de loop van de 20^e eeuw verdwenen onder uitbreidingswijken.

- *Bebouwd gebied ouder dan 1830, 1830-1900, 1900-1945 en heden*

Dit zijn de gebieden waar de bebouwing omstreeks 1830, 1900, 1945 en heden dusdanig dicht bij elkaar aanwezig was, dat gesproken kan worden van een bebouwingsconcentratie of kern.

- *(boeren)erf ouder dan 1830, 1830-1900 en 1900-1945: 'een boeren-erf is een meestal omheinde ruimte waarbinnen agrarische bedrijfsgebouwen, de boerderij en onbebouwde ruimten samen een eenheid vormen.'*⁷²

⁷² Baas, Mobach & Renes 2005, 21.

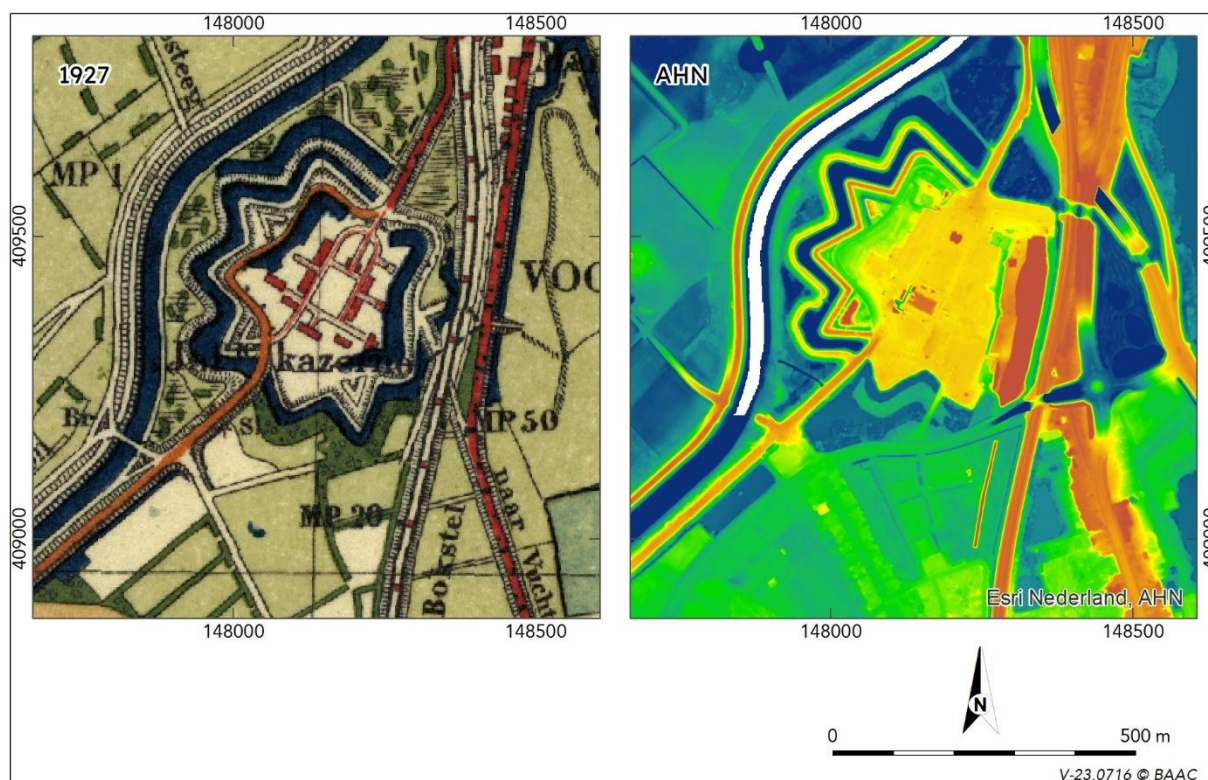
Op de kaart zijn zowel de erven aangegeven, die in 1830, 1900 en 1945 al aanwezig waren én momenteel nog als bebouwd gebied (zowel als individueel erf als onderdeel van de bebouwde kom) herkenbaar zijn, als de erven die zijn verlaten. De kartering van de erven en kernen geeft inzicht in de structuur en ontwikkeling van de bebouwde omgeving en de verandering die dit voor het agrarisch landschap heeft betekend.

3.3.5 Militair erfgoed

Het onderzoeksgebied kent een lange militaire aanwezigheid. Van veel van de conflicten zijn geen (zichtbare) resten meer aanwezig. De oudste resten van conflict-gerelateerd erfgoed die nog aanwezig zijn, dateren uit het begin van de 17^e eeuw.

■ Fort Isabella

Tijdens het Twaalfjarig Bestand (1609-1621) van de Tachtigjarige Oorlog is in het noordoostelijke deel van de huidige gemeente Vught Fort Isabella gebouwd (1614-1618) om de zuidelijke toegangsweg van 's-Hertogenbosch (waarvan de huidige Bosscheweg en Isabellalaan het restant vormen) te kunnen controleren en af te kunnen grendelen. Het fort is gebouwd op de locatie van het gehucht 't Reut, dat vanwege de toegenomen spanningen en de ligging in het schootsveld van 's-Hertogenbosch al in de periode 1579-1585 was afgebroken. Het fort was voorzien van vijf bastions en drie ravelijnen en werd omgeven door een gracht met een *contrescarp*.⁷³ In 1623 is aan de zuidzijde van het fort een hoornwerk aangelegd. Na 1629 raakte het fort in verval. In 1701 is het fort, naar ontwerp van Menno van Coehoorn, gemoderniseerd, waarbij het hoornwerk is verwijderd en de wallen zijn verzwaard. Enkele jaren later zijn nog meer verbeteringen doorgevoerd, waaronder de aanleg van ravelijnen in de walgracht van de enveloppe.⁷⁴ In 1914 is het fort als vestingwerk opgegeven, waarna de wallen deels zijn geslecht en de grachten zijn gedempt. Het terrein is vervolgens in gebruik genomen als kazerne, de Isabellakazerne. In de jaren '30 van de vorige eeuw is men begonnen het oostelijke deel van het fort te egaliseren voor modernisering van het Regiment Wielrijders (bouw garages pantserverkenningsswagens).⁷⁵

Afb. 3.16 Het aanzicht van Fort Isabella is in de loop van de 19^e en 20^e eeuw met name aan de oostzijde gewijzigd (Topotijdreis 2025, AHN4 2025).

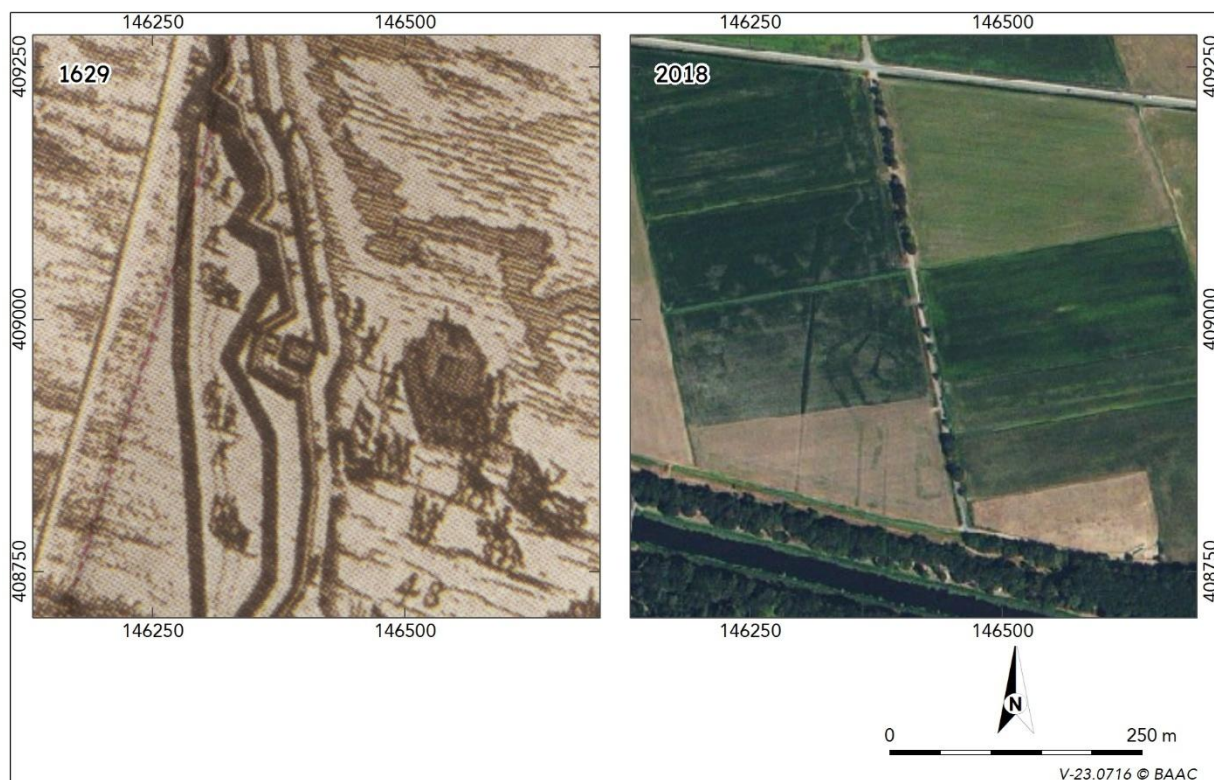
■ Linie van 1629

⁷³ Ook wel buitengrachtsboord genoemd. Hiermee wordt het talud aan de buitenzijde van de gracht bedoeld, al dan niet bekleed met een muur en een bedekte weg, (Menno van Coehoorn 2025).

⁷⁴ Mededeling dhr. Kievits (2 februari 2026).

⁷⁵ RAF 1944 (flight 62, run 6, foto 4011); Tebbens 2022. Voor een uitgebreide beschrijving van de geschiedenis van het fort wordt verwezen naar p. 93-97 van Tebbens 2022.

Vanaf de 16e eeuw werd bij oorlogsdreiging het gebied rond 's-Hertogenbosch geïnundeerd als barrière tegen belegeraars. Ook het noordelijke deel van de huidige gemeente Vught stond daarbij onderwater. Tijdens de Tachtigjarige Oorlog, toen 's-Hertogenbosch zich aan de kant van de Spanjaarden had geschaard, is veelvuldig gebruik gemaakt van inundatie om de stad tegen het leger van de Republiek te beschermen. In 1629 is de inundatie door de afdamming van de Dommel en het gebruik van watermolens teniet gedaan. Rond de stad werd onder aanvoering van Frederik Hendrik een dubbele linie van 38 km lang aangelegd om de stad gedurende zes maanden te belegeren. De binnenste ring van loopgraven, schansen, batterijen en grachten, de zogenaamde contravallatielinie, diende om de stad te omsingelen en uitbraken te voorkomen. De buitenste ring, de circumvallatielinie, diende om de belegeraars tegen pogingen tot ontzet van de stad te beschermen. De linies, die bestonden uit een serie dijken en een brede dubbele gracht versterkt door schansen, redoutes, hoornwerken en tientallen andere verdedigingswerken, doorsneden de gemeente vanaf Deuteren in het noordwesten naar de Jagersboschlaan in het centrale deel van de gemeente om vervolgens in oostelijke richting af te buigen naar de Dommel. De resten van de linie waren tot in het begin van de 19^e eeuw en plaatselijk in de eerste helft van de 20^e eeuw nog in delen van de gemeente herkenbaar als greppel. Tegenwoordig zijn alleen nog in het noordelijke deel van de gemeente (periodiek) resten van de linie zichtbaar aan het oppervlakte in de vorm van (vaak kleine) hoogteverschillen of, in perioden van droogte, in de vorm van zogenaamde *cropmarks*⁷⁶ (zie Afb. 3.17).

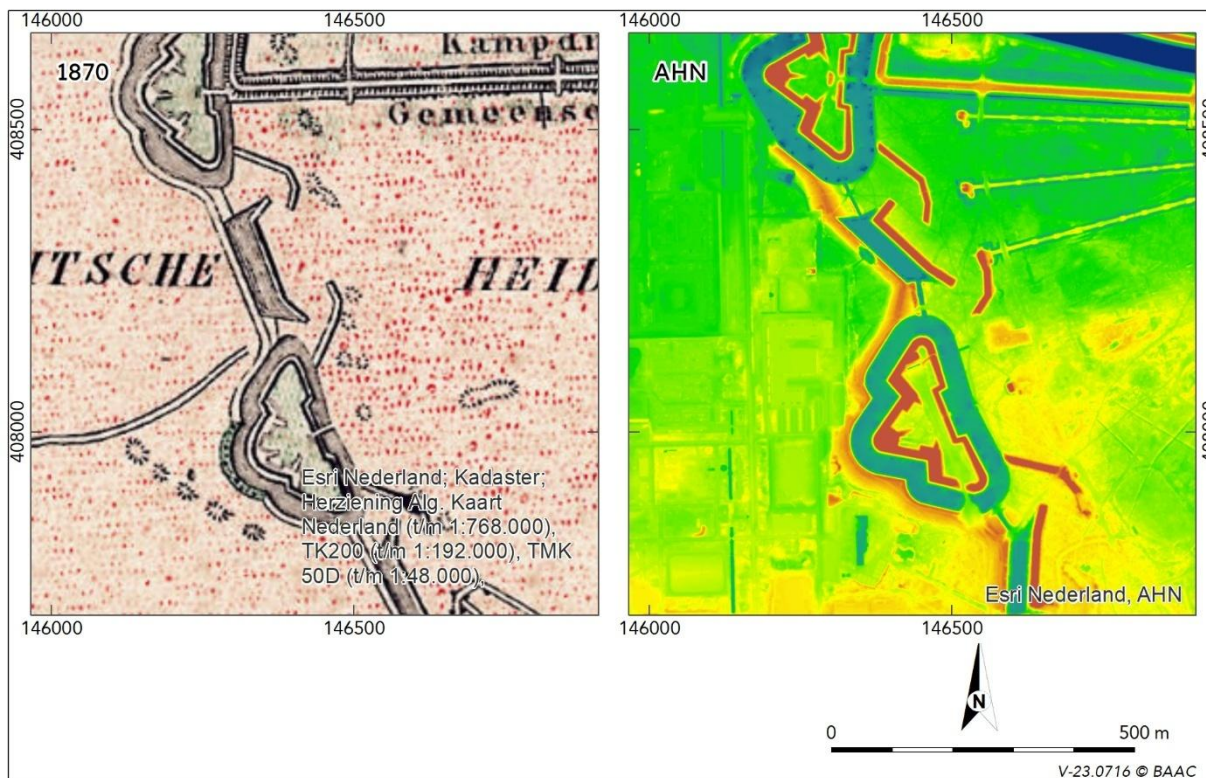
Afb. 3.17 Links; kaart van de Linie van 1629, rechts; luchtfoto met *cropmarks* van de linie als gevolg van de droogte in de zomer van 2018 (Satellietdataportaal 2025).

■ Stelling van Vught

In de 19^e eeuw zijn in opdracht van koning Willem II rondom 's-Hertogenbosch nieuwe versterkingen aangelegd uit vrees voor Belgische en Franse aanvallen vanuit het zuiden. Ter versterking van Fort Isabella is daarbij op de Vughtse Heide tussen 1844 en 1848 de Stelling van Vught aangelegd. De stelling bestond uit acht lunetten, die door een gedekte Gemeenschapsweg of Kampdijk waren verbonden met Fort Isabella. De lunetten waren genummerd van I in het noordwesten tot VIII in het zuidoosten. Op het terrein tussen de lunetten I-II en Fort Isabella werd het legerkamp Willem II gecreëerd, waar bij oorlogsdreiging troepen konden worden gelegerd. De Gemeenschapsweg diende, samen met een kade langs de westzijde van de lunetten, tevens als dijk om het noordelijke inundatiewater uit het kamp te houden. De Stelling van Vught verloor haar functie na 1874. Bij de aanleg van het afwateringskanaal 's-Hertogenbosch-Drongelen (1907-1911) is het noordelijke deel van lunet I vergraven. De Gemeenschapsweg is tevens gaan dienen als zuidkade van het kanaal.

⁷⁶ Cropmarks zijn variaties in de kleur of de groei van vegetatie als gevolg van de aanwezigheid van archeologische sporen in de bodem, zoals begraven greppels en muren.

Vijf lunetten zijn nog relatief intact (lunet I-IV en VIII) en zijn aangewezen als rijksmonument.⁷⁷ De overige drie lunetten (lunet V-VII) zijn overbouwd of sterk aangetast, waarbij lunet V en VI door de stedenbouwkundige structuur en een deel van de grachten nog wel deels herkenbaar zijn.

Afb. 3.18 Grote delen van de Stelling van Vught zijn nog relatief gaaf aanwezig (Topotijdreis 2025; AHN4 2025).

■ *schietbaan – locatie waar met vuurwapens geoefend kan worden.*

Op de voormalige legerplaats zijn nog diverse restanten van het gebruik als oefenterrein aanwezig, zoals een aantal schietbanen die in de 19^e eeuw zijn aangelegd. Van de oostelijke schietbanen zijn in het hoogteverloop alleen nog (delen van) de verdiepte baanzone en de begeleidende aarden wal om afzwaaiende kogels op te vangen herkenbaar. Van de westelijke schietbanen zijn er nog drie duidelijk herkenbaar, inclusief de kogelvanger of schietberg aan het einde van de baan, die diende om de kogels op te vangen.⁷⁸

Op lunet 2 is in het najaar van 1943 door de Duitsers een schietbaan aangelegd. Voor de aanleg van de schietbaan is de oorspronkelijke toegang van de lunet, een dam in de gracht aan de oostzijde verwijderd en is aan de zuidzijde in de gracht een nieuwe dam aangelegd. Van juli tot september 1944 is de schietbaan gebruikt om meer dan 300 mensen te fusilleren. Na het vertrek van de Duitsers uit Kamp Vught hebben omwonenden bij de kogelvanger een houten kruis geplaatst. In 1947 is door prinses Juliana op de locatie een stenen monument met de namen van de geëxecuteerden onthuld.⁷⁹

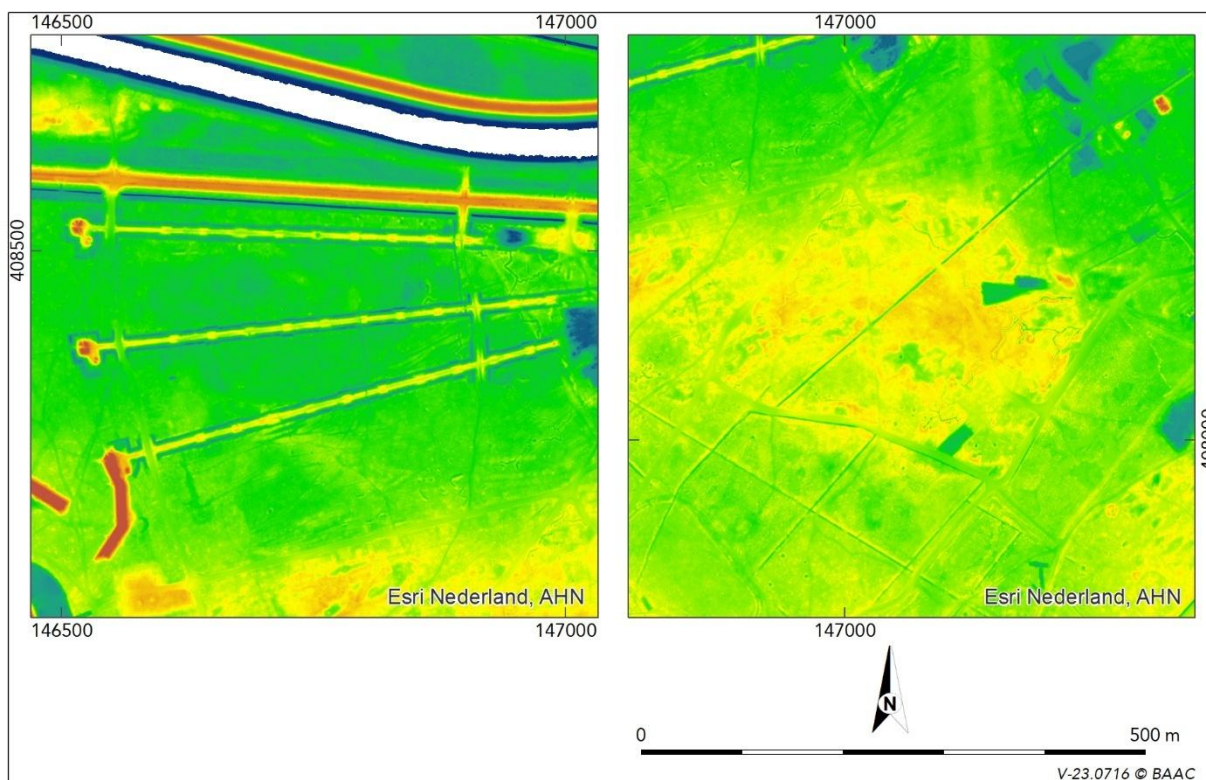
■ *loopgraaf – een loopgraaf is een verdiepte greppel met als doel het beschermen van personeel of burgers tegen luchtaanvallen of beschietingen.*

Op de voormalige legerplaats zijn in het hoogteverloop diverse loopgraven zichtbaar, die vermoedelijk de resten vormen van oefenloopgraven.

⁷⁷ Rijksmonumentnr. 38168 (lunetten I-II), 38170 (lunet IV) en 38169 (lunet VIII).

⁷⁸ Leestekens van het landschap 2025, Kogelvanger en Schietbaan.

⁷⁹ Nationaal Monument Kamp Vught 2025, Fusilladeplaats; Van der Schoot 2019.

Afb. 3.19 Op de voormalige verschanste legerplaats zijn nog diverse resten aanwezig die te maken hebben met het gebruik als oefenterrein in het verleden, zoals de schietbanen (links) en de loopgraven (rechts).

■ schootsveld

In de gemeente Vught zijn, zoals hierboven beschreven, in de loop van de tijd diverse vestingwerken gebouwd, die grotendeels nog aanwezig zijn. Van oudsher werden de vestingwerken omgeven door een schootsveld. Een schootsveld is het gebied dat door een vuurwapen, of meer specifiek door de artillerie van een fort of vestingwerk, bestreken wordt. In de schootsvelden mocht daarom, vastgelegd in decreten en resoluties, geen permanente bebouwing of zware beplanting worden aangebracht. In 1814 werd de Kringenwet van kracht, die als doel had het schootsveld rond vestingwerken vrij te houden, de zogenaamde verboden kring (1131 m). De wet werd in 1853 herzien, waarbij rond elk vestingwerk 3 verboden kringen (300, 600 en 1000 m) werden aangeduid met hun eigen regels. De Kringenwet werd in 1963 definitief ingetrokken.⁸⁰ Omdat het vrije schootsveld vanuit cultuurhistorisch opzicht van belang is voor het aanzicht (en daarmee de cultuurhistorische waarde) van het vestingwerk, is rond de vestingwerken buiten de bebouwde het schootsveld (1000 m) aangeduid.

■ Kamp Vught

In de Tweede Wereldoorlog is door de Duitsers, direct ten westen van de voormalige verschanste legerplaats Vught, *Konzentrationslager Herzogenbusch* of Kamp Vught gebouwd. Het kamp is medio 1942 gebouwd en in september 1944 ontruimd. Na de bevrijding is het kamp gebruikt voor de internering van collaborateurs, oorlogsmisdadigers en (Nederlandse) Duitsers. Van 1951 tot 1992 werd een deel van het kamp gebruikt voor de huisvesting van gezinnen van Molukse KNIL-militairen (woonoord Lunetten). Tegenwoordig is een groot deel van het terrein in gebruik door de Penitentiare Inrichting Vught. Een aantal gebouwen van het voormalige concentratiekamp is bewaard gebleven en heeft de status van rijksmonument.⁸¹

⁸⁰ Willems & Steketee 2003.

⁸¹ Wikipedia 2025, Kamp Vught; Nationaal Monument Kamp Vught 2025; Rijksmonumentenregister 2025.

4.1 Inleiding

De Cultuurhistorische Waardenkaart (zie bijlage 3) is een afgeleide van de kaart 'Cultuurhistorische Inventarisatie'. Op basis van de ruimtelijke en historische samenhang is de gemeente opgedeeld in de bebouwde kom (1) en zeven cultuurlandschappen; Akkers (2), Beekdalen (3), Heide en bos (4), Jonge ontginningen (5), De Weiden (6), Het Broek (7) en Buitenplaatsen (8). Van deze landschapstypen zijn de historische structuur⁸² en de huidige situatie⁸³ beschreven. Deze cultuurlandschappen zijn vervolgens op basis van karakteristiek en intactheid van de historische structuur opgedeeld in 49 deelgebieden (subcodes a-l). De bebouwde kom is opgedeeld in vijftien deelgebieden (subcodes a-o). In de onderstaande paragrafen wordt per cultuurlandschap de cultuurhistorische karakteristiek beschreven en aangegeven of het gebied is aangeduid als attentiegebied. Bij de begrenzing van de gebieden is zoveel mogelijk rekening gehouden met de huidige, zichtbare topografie, zoals perceelsgrenzen en wegen.

4.2 Bebouwde kom

Binnen de bebouwde kommen van de kernen die in de gemeente Vught zijn gelegen, Vught, Helvoirt en Cromvoirt, zijn twaalf attentiegebieden aangewezen. De gemeente Vught is al rijk bedeeld met 19^e-eeuwse monumenten en ouder. Vandaar dat het bij deze attentiegebieden meestal jonge gebieden betreft, die vanwege hun cultuurhistorische waarden extra aandacht verdienen voor wat betreft de borging van die waarden bij ontwikkelingen in de toekomst. Juist jonge gebieden zijn kwetsbaar in tijden van hoogconjunctuur en sloop. Deze gebieden vormen een aanvulling op de oudere reeds beschermde bebouwing in de gemeente, die is aangewezen als monument of beschermd dorpsgezicht. Zo zijn alle tijden vertegenwoordigd in de attentiegebieden.

Met behulp van gemeente⁸⁴ en verschillende belangenverenigingen, zoals Stichting Erfgoed Vught⁸⁵, is een groslijst opgesteld van gebieden die in aanmerking komen als attentiegebied. Door inventariserend onderzoek is het aantal gebieden op de groslijst gereduceerd tot twaalf. Bij deze attentiegebieden is het van belang om bij ruimtelijke ontwikkelingen rekening te houden met de aanwezige architectonische kwaliteit en de cultuurhistorische waarden als uitgangspunt te hanteren in het ontwerp. De gebieden zijn opgenomen in de cultuurhistorische waardenkaart en worden hierna beschreven.

Er heeft geen systematische inventarisatie van de bebouwde gebieden plaatsgevonden. De attentiegebieden die in samenwerking met de gemeente en enkele belangenverenigingen zijn gekarteerd, geven een beeld van de stedenbouwkundige ontwikkeling van de gemeente Vught. De gebieden bieden echter geen volledig beeld van alle stedenbouwkundig waardevolle gebieden in de gemeente. Hiervoor is nader onderzoek noodzakelijk. Tot die tijd is het goed om rekening te met het feit dat ook buiten de attentiegebieden bebouwde kom, waardevolle stedenbouwkundige gebieden aanwezig zijn. Een deel van deze waarden zijn al beschermd als rijksmonument, gemeentelijk monument of beschermd dorpsgezicht.

⁸² Deze beschrijving is gebaseerd op de kadastrale kaart uit het begin van de 19^e eeuw (Kadasterkaart 1811-1832) en oude topografische kaarten (Topotijdreis 2025).

⁸³ Deze beschrijving is gebaseerd op de meest recente topografische kaart (Topotijdreis 2025) en recente luchtfoto's (Google maps 2025).

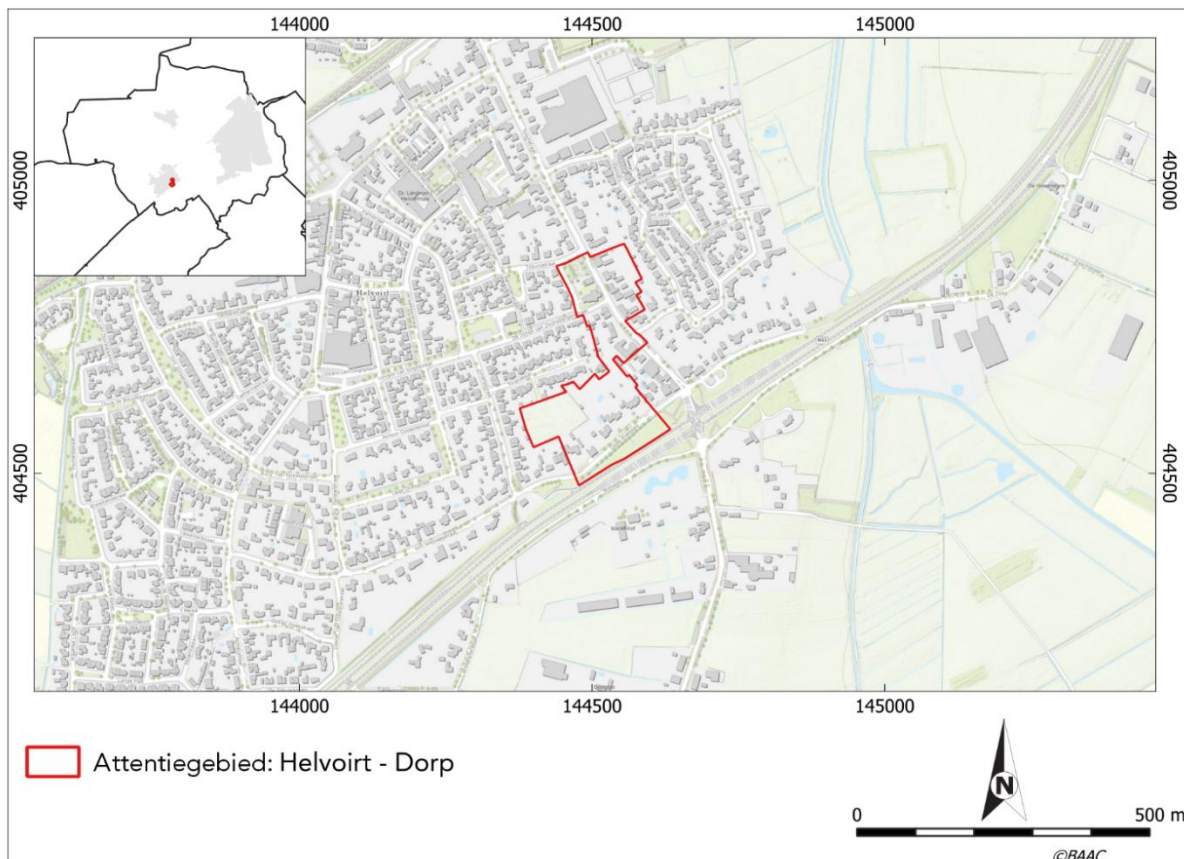
⁸⁴ Mw. L. Bongenaar (gemeente Vught).

⁸⁵ De volgende personen hebben meegewerkt aan de werkgroep CHW-kaart Binnen de kom: dhr. J. Kok, H. van Hal, K. Theuws, P. Jongstra, W. Kievits en W. van Pinxteren.

4.2.1 Gebied 1a Helvoirt – Dorp

■ Algemeen

De oudste bebouwing van Helvoirt is gesitueerd in de historische dorpskern rond de protestantse kerk, de Oude Sint Nicolaaskerk. In de Torenstraat vinden we jongere bebouwing. De Rijksweg begrenst het gebied aan de zuidzijde.

Afb. 4.1 Ligging van het attentiegebied Helvoirt -Dorp op een recente topografische kaart.

■ Historische ontwikkeling

Helvoirt is ontstaan uit een verzameling buurtschappen en had in ieder geval sinds het einde van de 12e eeuw een kapel op de plaats van de huidige protestantse kerk. In de 19e eeuw was er sprake van twee bebouwingsclusters: één rondom de protestantse kerk en één rond de kruising van de Torenstraat en de steenweg. De oudste gebouwen van het dorp zijn vooral te vinden in de schaduw van deze middeleeuwse Oude Sint Nikolaaskerk, die met het koor naar de Torenstraat is gekeerd. De bebouwing aan de voormalige steenweg (nu Rijksweg) is betrekkelijk laat tot ontwikkeling gekomen. Op de kadastrale minuut zijn verspreid enkele huizen te vinden, waarvan thans nog een enkele bestaat. In de tijd dat de steenweg werd aangelegd, omstreeks 1825, grensden aan deze straat vooral grote percelen bouwland. Het zou nog ongeveer een halve eeuw duren voordat een deel van die landerijen zou worden omgevormd tot plaats voor (buiten)huizen. In de loop van de 20^e eeuw vond er verdichting plaats door woningen te bouwen op de overblijfselen van de landerijen, waardoor er tegenwoordig sprake is van een vrijwel volledige aaneensluiting van met een enkel huis, bebouwde percelen. Het karakter van de steenweg is ingrijpend gewijzigd door het doorgaand verkeer erlangs te leiden. Dit heeft geresulteerd in de sloop van bebouwing aan de zuidzijde van de Oude Rijksweg – van een kruising met historisch samenhangende bebouwing op de vier hoeken is hier geen sprake meer.

■ Beschrijving

In het gebied rond de Oude Sint Nicolaaskerk vertoont de dorpsbebouwing de grootste onderlinge samenhang, in de zin dat we er hoofdzakelijk relatief brede éénlaags panden, meestal onder een met pannen gedekt zadeldak aantreffen. De panden zijn vrij gesitueerd op ruime percelen, op afstand van de rijbaan, waardoor voortuinen van enkele meters diep zijn ontstaan. De rooilijn wordt meestal geaccentueerd middels een haag, in sommige gevallen een rij linden. De straat zelf is voor een dorp opvallend hard en kaal. Groen langs de straat is bijna zonder uitzondering privaat. Rijbaan, fietsbanen en minimaal verhoogde trottoirs zijn met klinkers bestraat. Om de kerk is sprake van een gazon, ten noorden van de kerk is een parkje aangelegd.

De geschetste ontwikkeling van de steenweg heeft er in geresulteerd dat het bebouwingsbeeld aan de Oude Rijksweg divers is, en dat in het beeld nadruk ligt op meer voorname huizen uit het laatste kwart van de 19^e en het begin van de 20^e eeuw. Dat wat hier later bij en tussen gebouwd is, is hieraan ondergeschikt (een enkele latere architectonische invulling daargelaten). In tegenstelling tot de Torenstraat, is het segment Oude Rijksweg vrij sterk groen ingekaderd met aan weerszijden laanachtige beplanting. In het profiel van de weg is op een aantal delen nog een (al dan niet watervoerende) greppel aanwezig. De straat is grotendeels geasfalteerd.

In het oostelijke deel van de Oude Rijksweg is de bebouwing overwegend éénlaags. Na verloop van tijd is het volume van de panden die hier gebouwd werden, groter geworden. Het contrast tussen de kleinste (en oudste) panden in dit deel van de straat en de grootste (jongste) panden, is behoorlijk groot. Het éénlaags pand onder zadeldak is de dominante bouwvorm, de meest recente toevoeging contrasteert het sterkst, zowel voor wat betreft de doosachtige vorm, de toepassing van platte daken en de architectonische behandeling van de gevels.

In het westelijke deel van de Oude Rijksweg is de bebouwing overwegend tweelaags en varieert de vorm van de kap sterk. De helft van de gevels is bepleisterd, de overige helft in schoonmetselwerk uitgevoerd. De basis voor een recente nieuwbouw lijkt aansluiting op de kapitale huizen die in de tweede helft van de 19^e eeuw in en rond het dorp verzezen. Cultuurhistorisch is het als een voortzetting van die ontwikkeling te zien, door beperkte verfijning en situering direct aan de straat is het makkelijk als recentere toevoeging te herkennen.

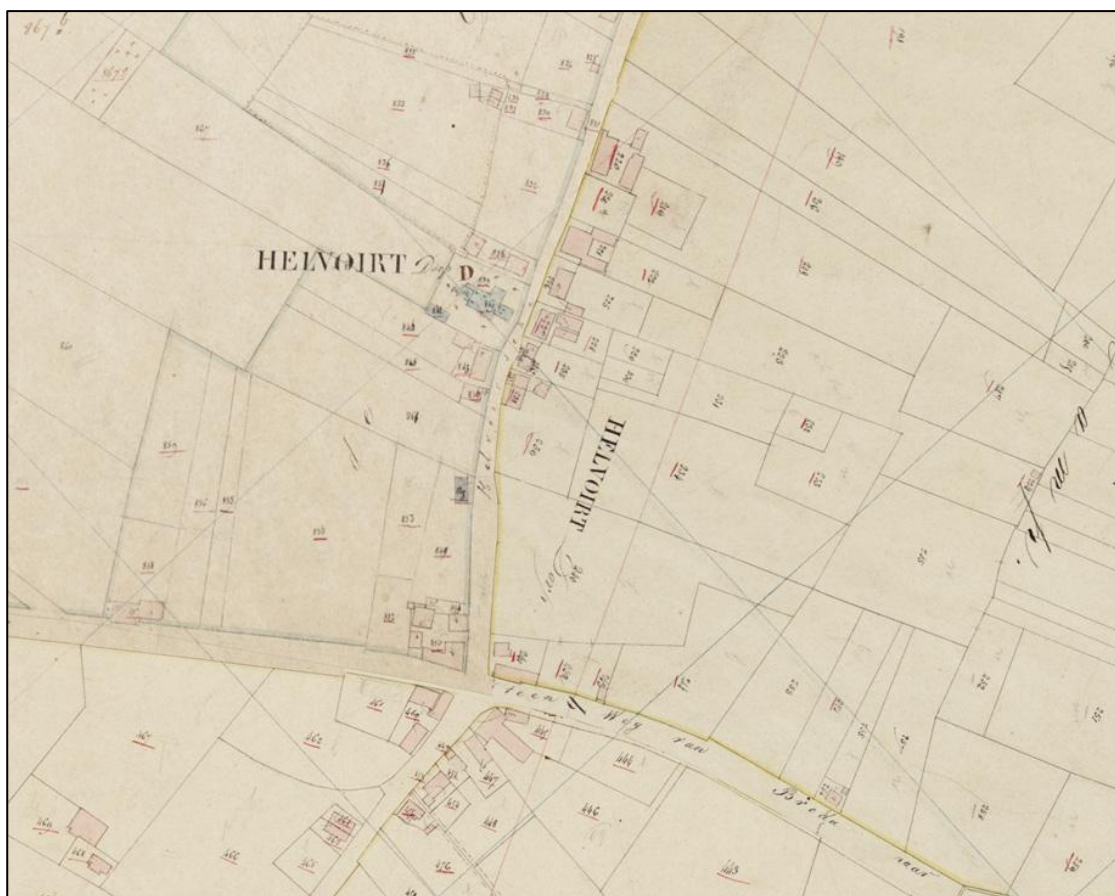
■ *Cultuurhistorische waardestelling*

Op de provinciale cultuurhistorische waardenkaart is een gebied direct ten noorden van de Rijksweg aangeduid als waardevolle stedenbouwkundige structuur. Globaal kan worden gesteld dat bebouwing direct ten noorden van de Oude Rijksweg, de bebouwing aan weerszijden van de Torenstraat (tot aan de Tilburgstraat) en een heel klein stukje van De Dijk, deel uitmaken van het door de provincie als waardevol aangemerkt gebied. In dit gebied zijn feitelijk drie deelgebieden te onderscheiden met elk een duidelijk eigen karakteristiek: een historisch kerngebied nabij de kerk, een divers bebouwingslint (vanaf circa 1800) aan de Oude Rijksweg en een recenter tussengebied waarvan het karakter vooral bepaald is door bebouwing en latere invulling vanaf de Tweede Wereldoorlog.

Het historische kerngebied is architectonisch en stedenbouwkundig het meest waardevol, waar de verschillende architectuur kenmerkend is voor een dorpskern en zo een eenheid vormt. Het gaat van oorsprong om huisvesting voor goeude burgers.

De cultuurhistorisch waardevolle karakteristieken van het hele attentiegebied Helvoirt Dorp (gebied 1a) zijn:

- restant pre-stedelijk wegenpatroon, waaronder steenweg van Breda naar 's-Hertogenbosch (Oude Rijksweg) en Helvoirtse Straat (Torenstraat);
- historische dorpskern met voormalige 13e-eeuwse parochiekerk en voormalig raadhuis (1792);
- diverse gemeentelijke monumenten en rijksmonumenten;
- éénlaags bebouwing met sterke onderlinge samenhang in bouwmassa, gevelgeleding en dakbedekking;
- vrijwel uitsluitend vrijstaande bebouwing;
- oorspronkelijk kleinschalige bebouwing;
- nokrichting evenwijdig aan de straat;
- beperkte straatinrichting (in het kengebied rondom de kerk);
- laanachtige beplanting en greppels (in het bebouwingslint aan de Oude Rijksweg);
- erfafscheiding door middel van hagen / linden.
- voortuinen;
- privaat groen (in het kerngebied rondom de kerk).

Afb. 4.2 Helvoirt op de kadastrale minuut van 1832. De bebouwing concentreert zich rond de Oude Sint Nicolaaskerk en de kruising van de Torenstraat en de steenweg. De bebouwing langs de steenweg is nog beperkt. Het raadhuis werd in 1792 precies in het midden tussen de bebouwingsclusters gebouwd.

Afb. 4.3 Doorkijkje tussen voormalig koetshuis en de Sint-Nicolaaskerk in de richting van de Torenstraat met daaraan een in dit deel van het dorp karakteristiek woonvolume.

Afb. 4.4 Grote verschillen in bouwtijd hebben niet geresulteerd in diversiteit: er is in de breedte, éénlaags onder een zadeldak (en incidenteel mansarddak) op ongeveer gelijke afstand van de straat gebouwd.

Afb. 4.5 Lange tijd volstond in het dorp één volledige bouwlaag en een zolder onder zadeldak.

Afb. 4.6 Het begin van de Torenstraat heeft een geheel eigen karakter. Van de vier bebouwde hoeken aan de kruising met de voormalige steenweg, zijn er nog twee over, beide in de 20e eeuw bebouwd.

Afb. 4.7 Opvallend is dat er in de openbare ruimte (de weg) vrijwel geen bosschages, groenstroken of bomen aanwezig zijn. Veruit het meeste groen in het dorpsbeeld is privaat, in de vorm van voortuinen die veelal met hagen zijn begrensd. De Oud Sint Nikolaaskerk is naar verluidt gebouwd op de plek van de eerste houten kapel die eind 12^e eeuw in Helvoirt werd gebouwd.

Afb. 4.8 Het oostelijke deel van de Oude Rijksweg met divers bebouwingsbeeld en een geasfalteerde rijbaan met aan weerszijden jonge aanwas en een aantal jonge bomen, vooral aan de zuidzijde van de straat.

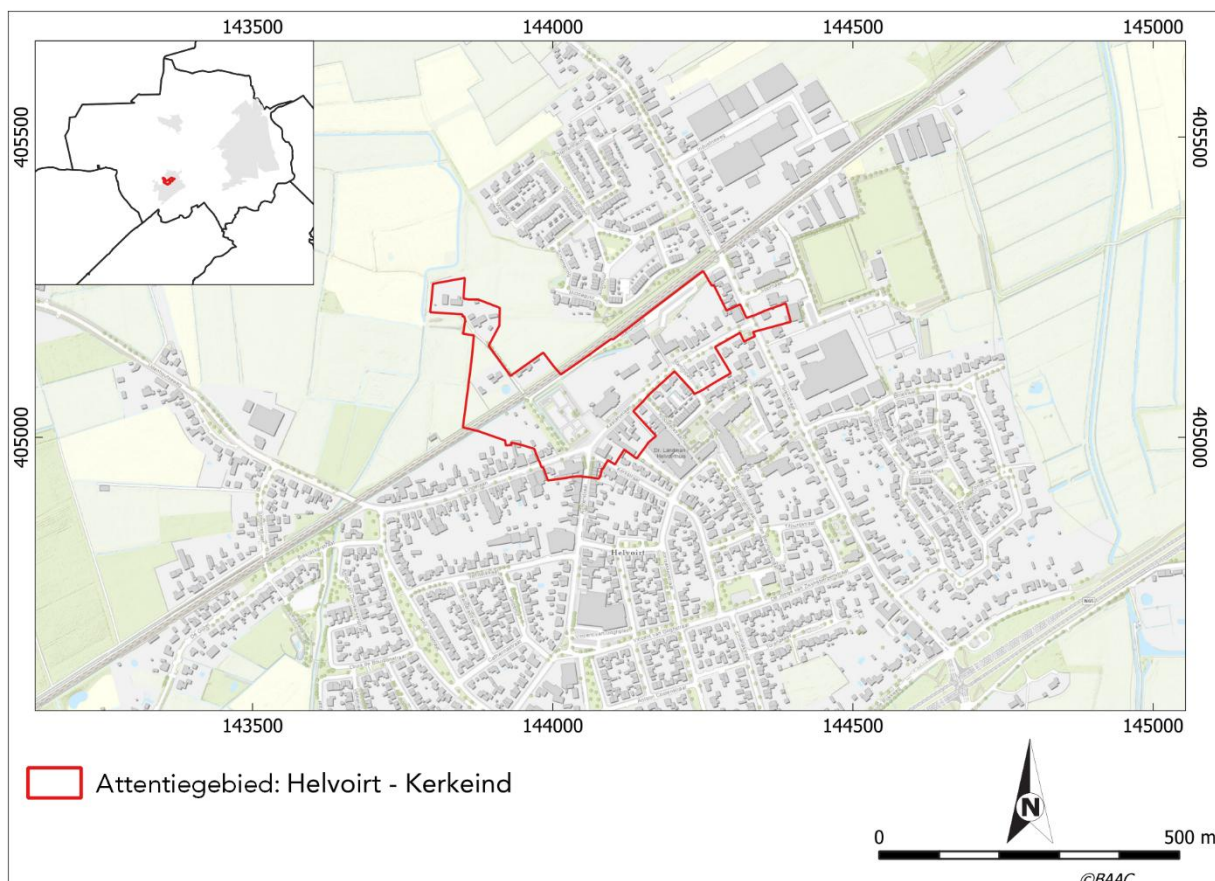

Afb. 4.9 Het westelijk deel van de Oude Rijksweg geeft een ander beeld, door de laanachtige beplanting aan weerszijden en (restanten) van greppels aan weerszijden. Bebouwing is op grotere afstand van de weg gelegen, tweelaags en met een representatief karakter.

4.2.2 Gebied 1b Helvoirt – Kerkeind

■ Algemeen

De hoofstructuur in dit gebied wordt bepaald door een patroon van wegen dat al op de kadastrale minuut is te zien. Het lint Lindenlaan-Kastanjelaan vormt als het ware de oost-westelijke ruggengraat van dit deel van Helvoirt, waarop dwarsstraten als de Achterstraat, Den Hoek, Kerkstraat en de Torenstraat aansluiten. Waar de Kastanjelaan, de Lindelaan, Den Hoek, de Achterstraat en de Kerkstraat op elkaar aansluiten, is sprake van een vijfsprong. De Sint Nicolaaskerk ligt in het centrum en het gebied wordt doorsneden door de spoorbaan.

Afb. 4.10 Ligging van het attentiegebied Helvoirt – Kerkeind op een recente topografische kaart.

■ Historische ontwikkeling

De rooms-katholieke bevolking van Helvoirt werd vanaf circa 1675 toegestaan kerkdiensten te houden in een schuurkerk, het werd gedoopt. Die kerk werd aan de westzijde van de Dreef (nu Den Hoek) aan de huidige Lindelaan gebouwd, waar de eerste houten schuurkerk werd gevolgd door een stenen schuurkerk. In 1839-1840 werd een zogenaamde Waterstaatskerk tot stand gebracht, iets meer ten oosten aan Kastanjelaan. Rond 1900 verrees hier de huidige Sint Nicolaaskerk, naar ontwerp van architect J.H.H. van Groenendaal.

Hoe de bebouwing in het gebied zich in de middeleeuwen precies manifesteerde, is niet duidelijk. Aannemelijk is dat de schuurkerk niet in een volledig leeg landschap werd gebouwd, maar dat er in nabijheid van de nieuwe kerkplaats al enkele boerderijen stonden. Tot een omvangrijke concentratie van gebouwen kort na voltooiing van de schuurkerk leidde dit aanvankelijk niet. In de tijd dat de kadastrale minuut werd gemaakt (zo omstreeks 1832) is te zien dat er nog geen tien huizen aan de Lindelaan-Kastanjelaan stonden, alle aan de zuidzijde van de weg. Ten noorden van het dorpslint bevonden zich toen nog enkel de schuurkerk en de pastorie met bijbehorende schuur. De dorpswoningen (toevalligerwijs in 1832 vrijwel alle in eigendom van weduwen, zo blijkt uit de OAT) stonden daarbij dicht op de straat én dicht bijeen. De bebouwing had overeenkomstig dat ze in grondvorm breder dan diep was. Tot het midden van de 19e eeuw zal er in het dorp naar verwachting uitsluitend éénlaags zijn gebouwd. Op afstand van de kerk, aan het einde van de Dreef (nu Den Hoek) bevonden zich nog twee boerderijtjes.

Het bebouwingslint aan de zuidzijde van de Lindelaan-Kastanjelaan breidde geleidelijk uit. Na verloop van tijd werd er ook aan de noordzijde van deze lanen gebouwd, aan weerszijden van het rooms-katholieke ensemble van kerk, pastorie en kerkhof. Die ontwikkeling kwam echter pas op gang toen de huidige Sint Nicolaaskerk al was voltooid. Naast de pastorie werd in 1918 een jongensschool gebouwd, aanvankelijk éénlaags met drie klassen, later met een verdieping opgehoogd wat verdubbeling van klaslokalen mogelijk maakte. Ook de plaats van de voormalige schuurkerk raakte bebouwd, zij het pas in de tweede helft van de 20e eeuw, een periode die vooral in het teken stond van verdichting van bebouwing aan het lint. In deze periode kwam er geleidelijk aan ook een einde aan het agrarische karakter van het buurtschapje nabij de kerk.

■ *Beschrijving*

Het gebied kenmerkt zich door laanstructuren in combinatie met een individueel karakter van de bebouwing, met name één- en tweelaags bouw onder schild- en zadeldaken. In het gebied zijn met name in de interbellumperiode nog enkele huizen gebouwd die getuigen van een toename in welvaart. Daaronder ook een aantal typische jarendertigwoningen met gevels in schoonmetselwerk, erkers en zadeldaken met steile hellingshoek. De meeste panden zijn vrijstaand, een klein aantal is twee-onder-één-kap of in een rijtje van drie à vier.

In het gebied is het vooral de Kastanjelaan die een aangename, dorpse sfeer heeft, in hoofdzaak vanwege de kastanjabomen die in hoge mate beeldbepalend zijn, vanwege de overwegend vrij diepe en groene voortuinen en een aantal woonhuizen uit de periode tussen beide wereldoorlogen. In de Lindelaan is de laanstructuur aangetast. Bomen staan hier verder uiteen en het karakter van de straat is gewijzigd door in het straatprofiel ruimte te geven voor het parkeren van auto's. Gevolg daarvan is ook dat de openbare ruimte vrij hard is. Daaraan draagt ook bij dat voor rijbaan, parkeervakken en ruimte voor voetgangers één niveau is aangehouden én met name aan de zuidzijde verschillende voortuinen zijn verhard (herinnert aan commerciële activiteit in aangrenzende panden). Verschil in de wijze van bestrating geeft enige tekening in het straatprofiel. Ook op een belangrijke knooppunt, de 'vijfsprong' is de openbare ruimte sterk versteend. Dit maakt het contrast met bijvoorbeeld de slechts gedeeltelijk verharde Den Hoek groot en het effect van dat laantje over het spoor extra groot. Via het laantje loopt men zo het buitengebied in, met aan het einde van het laantje enkele verspreid gelegen 'boerderijtjes' en uitzicht over velden.

■ *Cultuurhistorische waardestelling*

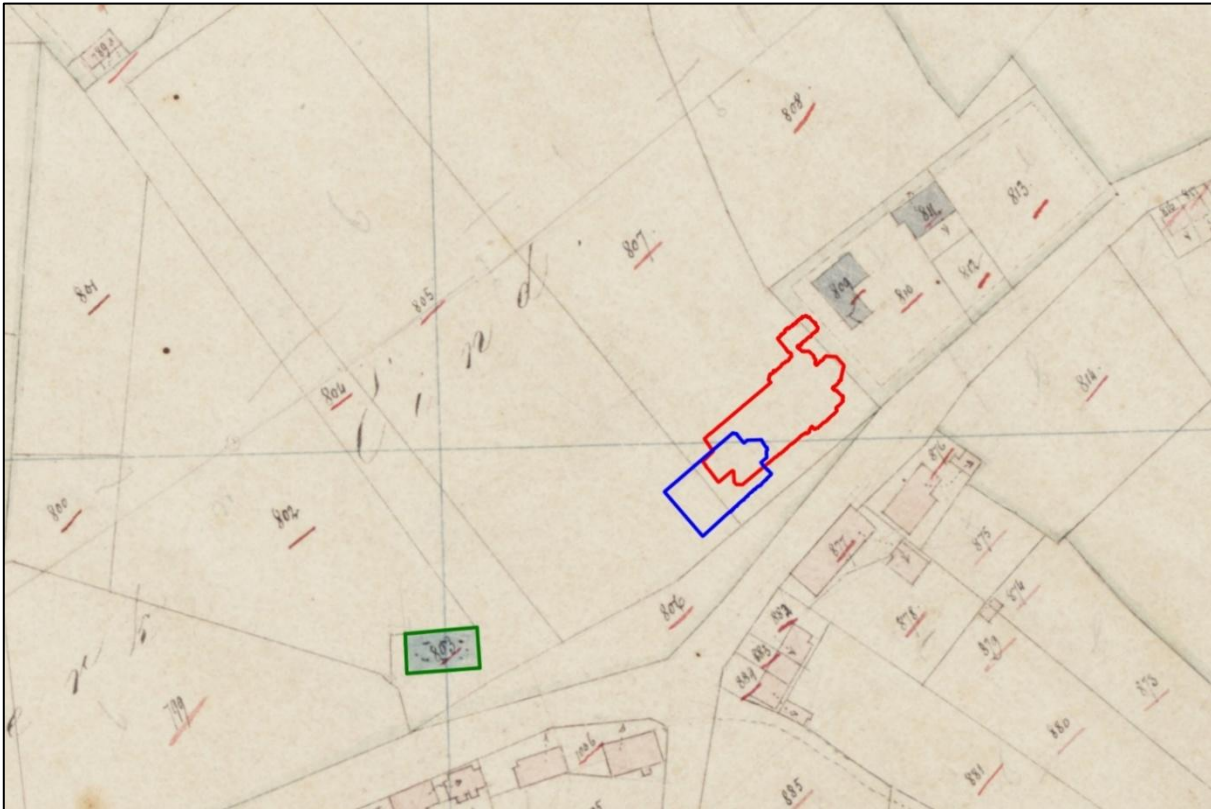
Op de provinciale cultuurhistorische waardenkaart is een gebied met in het midden de kerk aan de Kastanjelaan aangeduid als waardevolle stedenbouwkundige structuur. Begrenzings van dat gebied volgen niet de kavelgrenzen, met enkele eigenaardige doorsnijdingen van percelen en zelfs gebouwen ten gevolg. Binnen de begrenzingen van het gebied liggen de volledige Kastanjelaan, de volledige Den Hoek, en delen van de Lindelaan, de Achterstraat en de Torenstraat. De bebouwing in het gebied is hoofdzakelijk 20^e-eeuws, met ongeveer evenveel panden van vóór die tijd als van nadien (21^e eeuw). Het zorgt voor een redelijk gemêleerd straatbeeld waarin architectuur uit verschillende perioden elkaar afwisselt. Kanttekening daarbij is dat de samenhang tussen de panden wat beperkt is. Dit zou ook als een essentie van het dorpse gebied kunnen worden beschouwd, temeer omdat juist daar waar samenhang is gecreëerd (ontwikkeling Kloosterstraat e.o.) sprake is van dissonantie. Het is in het gebied de enige kavel-overstijgende ontwikkeling. Met behoud van essenties (één- en tweelaags bouw onder schild- en zadeldaken) is een eigentijdse toevoeging denkbaar, rekening houdend met de onderstaande karakteristieken.

Er is sprake van drie verschillende deelgebieden: (1) kerk en schoolgebied zijn aan de noordzijde van de Kastanjelaan ruim in opzet, (2) landelijk gebied met laan en verspreid gelegen éénlaags gebouwen en (3) hoofdzakelijk éénlaags woningen aan de zuidzijde van de Kastanjelaan.

De cultuurhistorisch waardevolle karakteristieken van het attentiegebied Helvoirt Kerkeind (gebied 1b) zijn:

- restant pre-stedelijk wegenpatroon, waaronder Den Hoek, Lindestraat, Kastanjestraat, Achterstraat, Kerkstraat en Torenstraat;
- de laanstructuren in combinatie met het individuele karakter van de bebouwing;
- de begrenzing van de bebouwing door het kerkelijk gebied en iets later de spoorbaan, recentelijk onder druk gezet door bebouwing aan Middaguur en Schemering;
- diverse rijksmonumenten en gemeentelijke monumenten;
- één- en tweelaags bebouwing met onderlinge samenhang in bouwmassa, gevelgeleding en dakbedekking;
- laanbeplanting;
- grote diversiteit in bouwperiodes;
- voornaam kerkelijk centrum met ruim en groen opgezet kerkhof, kerktuin en pastorie met voormalig schoolgebouw in directe nabijheid;

- panden op afstand van de straat, groene voortuinen;
- harde begrenzing door spoorbaan resulteert in diepe tuinen achter de panden aan de Kastanjelaan en de Lindelaan;
- gevels in schoonmetselwerk;
- erfafscheiding met hagen.

Afb. 4.11 De kadastrale minuut uit 1832 met in groene omlijning de schuurkerk, in blauwe omlijning de Waterstaatskerk en in rode omlijning de huidige Sint Nicolaaskerk. Ten noordoosten van de huidige kerk een schuur en de pastorie.

Afb. 4.12 De Sint-Nicolaaskerk uit 1901-1903. De bomenrijen zorgen visueel voor een smal straatprofiel.

Afb. 4.13 Voormalige school (links) en woning voor de hoofdonderwijzer.

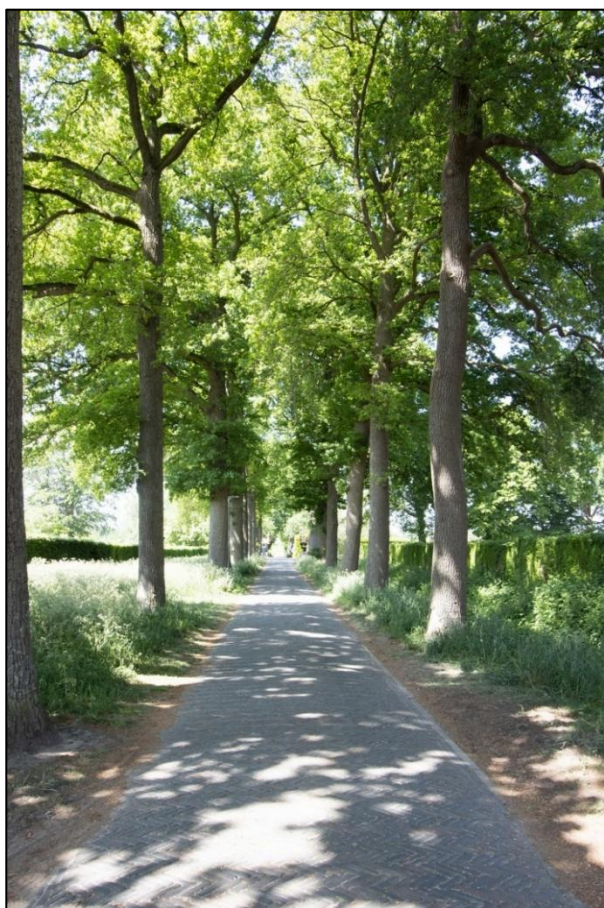
Afb. 4.14 Diversiteit en individualiteit in beeld. Panden op afstand van de straat.

Afb. 4.15 Het begin van de Kastanjelaan, met veel klinkerwerk.

Afb. 4.16 Woningen op de plek van de schuurkerk.

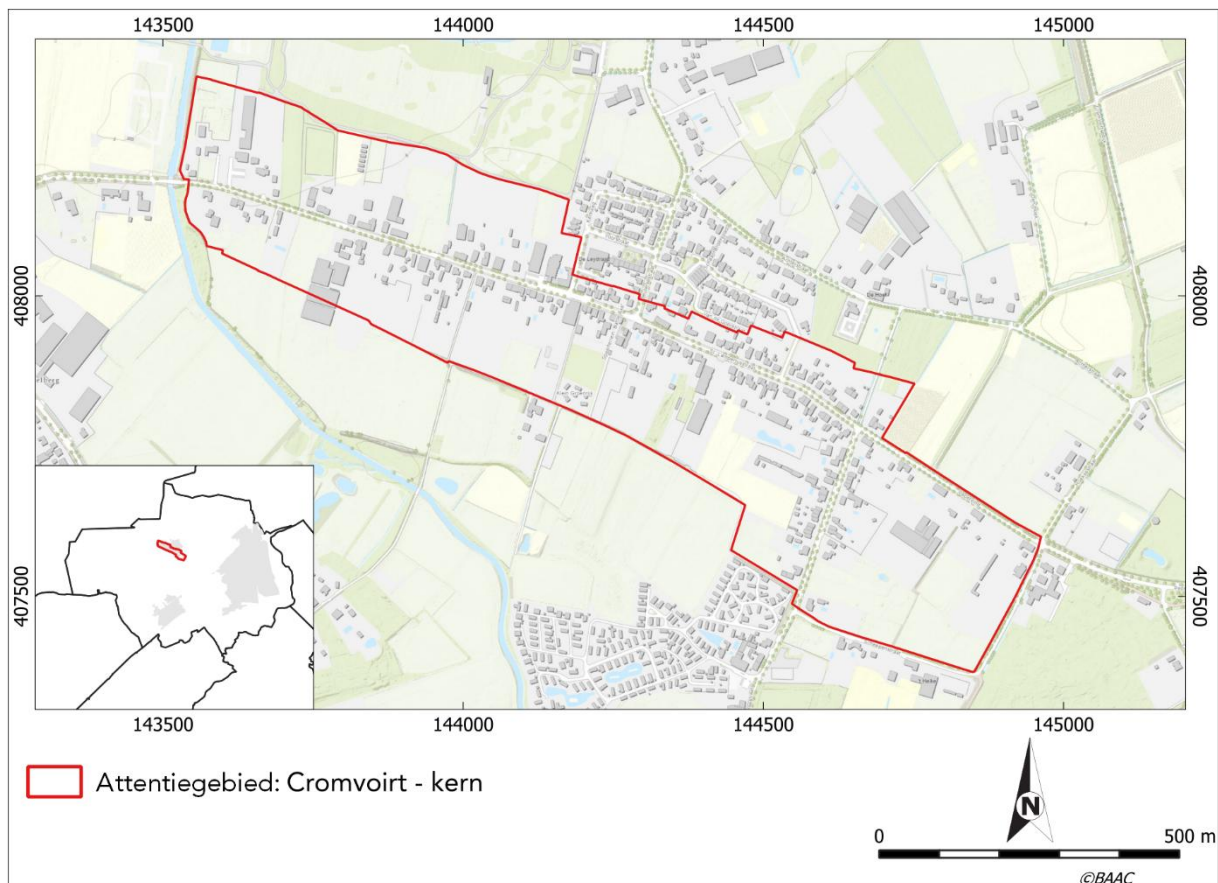

Afb. 4.17 De Dreef en (de onverharde) Den Hoek.

4.2.3 Gebied 1c Cromvoirt - kern

■ Algemeen

De dorpskern van Cromvoirt strekt zich uit langs de Sint Lambertusstraat. Het hart bevindt zich ter hoogte van de Kerkweg.

Afb. 4.18 Ligging van het attentiegebied Cromvoirt - Kern op een recente topografische kaart.

■ Historische ontwikkeling

Het dorp Cromvoirt, waar de voormalige gehuchten Pepereind en Loveren tegenwoordig deel van uitmaken, kent een vrij klassieke opzet op de overgang van hoge zandgronden naar lagere kleigronden. Op de hoogte ontstond een kern en bebouwingslint langs de *Hoogstraat* (nu Sint Lambertusstraat) met parallel daaraan de *Laagstraat*, gevolgd door een (ring)dijk die de nederzetting beschermde wanneer de Maas buiten haar oevers trad. Uiteraard waren er ook dwarswegen om Hoogstraat, Laagstraat en de dijk met elkaar in verbinding te brengen.

Eind 15^e eeuw stond er in het dorp de Sint-Hubertuskapel en in 1717 werd Cromvoirt een zelfstandige parochie en werd er in een schuurkerk gekerkt. Het agrarische dorp kende lange tijd zeer beperkte groei. Inwoners waren economisch vrijwel volledig op landbouw en later veeteelt aangewezen. Waar de *Maasstraat* op de *Hoogstraat* aansloot, ontstond na verloop van tijd een dorpskern met kerk, school en raadhuis, zoals op de kadastrale minuut zichtbaar is. Die kaart uit omstreeks 1825 toont verspreid aan de straten gelegen boerderijen, alsmede de genoemde gehuchten Pepereind en Loveren ten zuidoosten van Cromvoirt.

In de loop van de 20^e eeuw groeide het bevolkingsaantal. Inbreiding met reguliere woonhuizen en bijvoorbeeld enkele winkels bracht variatie in het straatbeeld en doorbrak de dominantie van de boerderijen die met hun bijgebouwen tot begin 20^e eeuw het karakter van het dorp bepaalden. Een eerste wat grootschaligere uitbreiding die zich niet naar de historische linten vormde, vindt midden jaren '60 plaats. Latere uitbreidingen zijn in de afgelopen 25 jaar gerealiseerd.

■ Beschrijving

Nog steeds is in dit gebied goed herkenbaar dat de boerderijen in het verleden gespreid aan het lint hebben gestaan. Verdichting van het lint ging vooral ten koste van weide en landbouwgrond. Op enkele plekken (met name aan de westzijde van het dorp) wordt het bebouwingslint nog onderbroken en kunnen we ons nog een voorstelling maken van

het dorpsbeeld zoals dat tot ongeveer het midden van de vorige eeuw heeft bestaan. Een aantal van de oude boerderijen heeft nog een met riet gedekt dak, wat voor het historische dorps karakter van Cromvoirt van groot belang is.

In het hart van de dorpskern vinden we de voormalige kerk met pastorie, het voormalige raadhuis en het voormalig schoolhuis. Deze schaal-overstijgende gebouwen zijn, vanwege hun historische betekenis en omvang, op wat grotere afstand van de rijbaan opgetrokken, waardoor een pleinachtige ruimte is ontstaan die thans voornamelijk bestemd is voor parkeren. Het straatprofiel en de ligging van de overige panden vrij kort op de straat of voorzien van voortuinen, maakt dat aan de Sint Lambertusstraat zelf niet wordt geparkeerd. Het dorps karakter van de straat wordt mede bepaald door (recentere) klinkerbestrating, laanachtige boomstructuren en gebruik van hagen. Omheiningen met hekwerken detoneren in het dorpsbeeld en zijn vrijwel zonder uitzondering van recente datum.

De architectuur in het dorp is divers, wat niet verwonderlijk is aangezien in de vormgeving ongeveer 150 jaar wordt beslagen. Gemene deler is betrekkelijke eenvoud. Meest uitgesproken is de architectuur rond 1900 (neostijlen) en in de vroege periode van Wederopbouw (onder andere Delftse school). De indelingen van straatgevels zijn vrijwel volledig oorspronkelijk. Enkele van de oudste gebouwen zijn wel aan veranderingen onderhevig geweest, dit is gemaskeerd door gevels te bepleisteren en te witten. Een aantal meer recente panden is witgeschilderd louter omwille van smaak. Het exterieur van die panden contrasteert vanwege het kleurgebruik nu sterk met de overige bebouwing en het vroegere groene/agrarische karakter van het dorp.

■ *Cultuurhistorische waardestelling*

Op de provinciale cultuurhistorische waardenkaart is een smal, langgerekt gebied met de Sint-Lambertusstraat (de Hoogstraat) als ruggengraat aangeduid als waardevolle stedenbouwkundige structuur. Het gebied strekt zich nèt iets verder uit dan de kruising met de Peperstraat (het gehucht Pepereind valt er nog binnen) in het zuidoosten tot nèt buiten de Leijvondel in het noordwesten. De begrenzingen van dat gebied volgen niet de kavelgrenzen, wat een eigenaardig beeld oplevert, omdat vrijwel alle historische percelen, van oudsher relatief smal en diep, worden doorsneden. Logischer was het geweest om de grens aan de buitenzijde langs de onverharde weg achterlangs de percelen te leggen.

Aan de hand van kadastrale informatie kan worden vastgesteld dat de dichtheid van bebouwing aan het lint de afgelopen vijftig jaar niet veel verder is verdicht, terwijl in de decennia daarvóór relatief veel nieuwbouw is ingepast tussen de oude boerderijen, die verwijzen naar het belang van landbouw en veeteelt in de historie van het dorp. Die oudere bebouwing is veelal éénlaags en parallel aan de straat georiënteerd. De naoorlogse bebouwing is hoofdzakelijk tweelaags. Doordat de naoorlogse bebouwing in de regel wat minder diep is en dakhellingen soms nèt iets flauwer zijn, verschilt de nokhoogte tussen voor- en naoorlogse bebouwing niet veel, wat ten goede komt aan het dorpsbeeld.

De cultuurhistorisch waardevolle karakteristieken van het attentiegebied Cromvoirt kern (gebied 1c) zijn:

- restant pre-stedelijk wegenpatroon, waaronder Hoog Straat (St.-Lambertusstraat), De Verkens Straat (Loverensestraat), Pepereind en Scheepenstraat, en ringdijk Cromvoirt;
- diverse rijksmonumenten, gemeentelijke monumenten en beeldbepalende panden;
- één- en tweelaags bebouwing met betrekkelijk weinig verschil in nokhoogte en meestal met de nokrichting evenwijdig aan de straat;
- herkenbaar hart zowel in straatprofiel als omwille van de gebouwen met bijzondere functie (kerk, pastorie, raadhuis en schoolhuis);
- ruim opgezet en groen, laanachtige (eik)beplanting en hagen;
- hoofdzakelijk vrijstaande bebouwing, variërend in bouwtijd;
- betrekkelijk eenvoudige (dorps) architectuur;
- oudste bebouwing onder andere onderscheidend vanwege de rieten dakbedekking;
- agrarische geschiedenis nog herleidbaar door verspreid liggende boerderijen.
- verscheidenheid in ligging van de rooilijn, sterke oriëntatie op de straat;
- met name aan de zuidzijde herkenbaarheid van de oorspronkelijke percelering in het dorp en duidelijke begrenzing van het achtererf;
- op enkele plekken nog weide die tot aan de straat komt;
- monumentale bomen.

Afb. 4.19 Het dorp Cromvoirt zoals aan het einde van de 19^e eeuw op een topografische kaart verbeeld, als lintdorp met Hoogstraat en Laagstraat en centraal kerk met kerkhof.

Afb. 4.20 Het hart van het dorp met kerk, pastorie en raadhuis op enige afstand van de rijbaan, ontworpen in neostijlen.

Afb. 4.21 De historische boerderijen (hier een exemplaar van het type hallenhuis) zijn veelal ingebouwd geraakt met de bouw van woonhuizen.

Afb. 4.22 Het verschil in bouwhoogte tussen éénlaags bebouwing uit de 19e eeuw en latere gebouwen is niet heel groot door reductie van bouwlaaghoogte en flauwere dakhellingen.

Afb. 4.23 Diversiteit in bouwtijd en laanbeplanting is in hoge mate bepalend voor het dorpse karakter.

Afb. 4.24 In het dorp zijn middels hagen afgescheiden (ondiepe) voortuinen bepalend voor het dorpsgezicht. Die karakteristiek is aan het verwateren door verharding van voorterreinen.

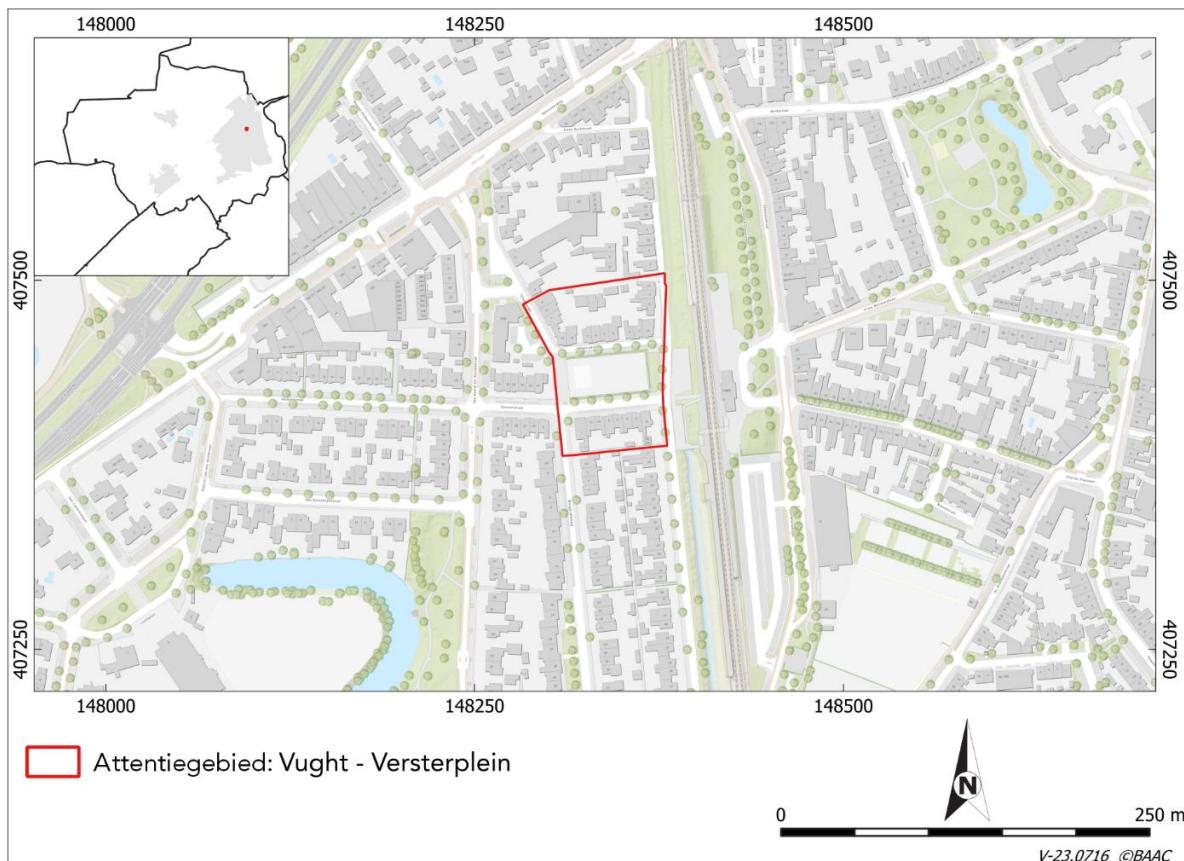

Afb. 4.25 Op enkele plekken in de kom is het lint nog niet volledig met bebouwing verdicht en herinnert het straatbeeld nog aan de agrarische geschiedenis die tot het midden van de 20^e eeuw dominant was in Cromvoirt.

4.2.4 Gebied 1d Vught - Versterplein

■ Algemeen

De middenstandswoningen uit het interbellum zijn gebouwd rond het Versterplein, Van Miertstraat en Gogelstraat, in de uitbreidingswijk Schoonveld.

Afb. 4.26 Ligging van het attentiegebied Versterplein op een recente topografische kaart.

■ Historische ontwikkeling

Het Versterplein is onderdeel van de uitbreiding van Vught in een gebied direct ten westen van het station van Vught. Landerijen op het Schoonveld werden door de gemeente Vught aangekocht, ten behoeve van het uitbreidingsplan Het Schoonveld uit 1927. Aan de hand van kadastrale hulpkaarten en kadastrale leggers is een aardig beeld te vormen van hoe dat proces rond het Versterplein verliep. De meeste percelen aan het later in te richten plein werden van de gemeente aangekocht door architect (C.M. Evers), aannemers (Drijvers, Van der Schans, Peijenburg), bouwkundigen (Van der Schans), stukadoors (Van den Bosch, Van Kasteren en De Leeuw) en een tegelzetter (Van Meersbergen). Sommige percelen boden ruimte aan één woning, andere werden met twee of drie woningen bebouwd en in een uitzonderlijk geval werden op één perceel vijf woningen opgericht. De aannemers verkochten de op de percelen gebouwde panden direct nadat deze waren voltooid. Ten minste twee van de drie stukadoors vestigden zich aan het Versterplein (ze lieten twee/drie panden bouwen waarvan ze er één bewoonden, en de ander zullen ze hebben verhuurd). Aan de westzijde van het Versterplein werden in 1934 twee schoolgebouwen tot stand gebracht.

Uit krantenberichten kan worden opgemaakt hoe het plein gebruikt werd. Zo was er sprake van concertvoorstellingen door de harmonie, vond de intocht van Sint Nicolaas (arriveert per trein) er jaarlijks plaats, werden er kermis en festiviteiten gehouden. In kranten worden ook oorlogsherdenkingen vermeld. Wat niet in kranten is te lezen, is dat het Versterplein het start- of eindpunt vormde van de tocht die tijdens de Tweede Wereldoorlog werd afgelegd door gevangengenomen Joden. De Joden die per trein aankwamen, liepen via het Versterplein en de Versterstraat naar concentratiekamp Vught. De omgekeerde weg werd bewandeld wanneer de Joden werden afgevoerd naar Kamp Westerbork. Eén aankomst is met een foto vastgelegd.

■ Beschrijving

De eerste acht middenstands(huur)woningen die werden gebouwd, verrezen aan de zuidzijde van het Versterplein (thans Versterplein 2-12). De bouwtekening laat zien dat de Vughtse architect C.M. Evers voor het ontwerp van de woningen tekende. De tekening is gedateerd oktober 1933. Het ontwerp bestaat uit zes spiegelidentieke tussenwoningen die de voordeuren aan het plein hebben en twee iets grotere eindwoningen met de voordeur in de zijgevels. Alle woningen kregen op de begane grond een woonkamer, salon, keuken en een terras (een aantal van die terrassen werd al vroeg verbouwd tot serre). De middenstandswoningen kregen op de verdieping drie slaapkamers en een badkamer met ligbad. Karakteristieke elementen in de voorgevel zijn de voordeuren onder rondbogen, de erkers en de brede verdiepingsvensters die met plantenbakken zijn gesierd. Opvallend is dat de middenstandswoningen geen voortuin kregen. Wellicht speelde hier een rol dat het Versterplein het karakter van een park zou krijgen. Tenslotte is in het gevelontwerp te zien dat raamroeden alleen voorzien waren in de vensters boven de voordeur (badkamer), de geveltoppen en in de ramen van de dakkapellen.

Het ontwerp van de woningen Versterstraat 23-29 is van november 1933 en van de hand van J.H. van der Schans. In opzet verschilt het ontwerp weinig van het ontwerp door Evers. Er zijn acht woningen ontworpen, waarbij de zes tussenwoningen de voordeur aan de straat hebben en de eindwoningen met de voordeuren op de zijstraten zijn georiënteerd. Karakteristieke elementen in de voorgevel zijn de voordeuren onder rondbogen, de erkers en de brede verdiepingsvensters die met plantenbakken zijn gesierd. Schoorstenen zijn geprononceerd en dakhellingen hebben een voor de bouwtijd typische scherpe hoek en langs de ondiepe voortuinen gaat een tot in detail ontworpen schansmuurtje waarin de erkers zijn geïntegreerd. Het ontwerp van Versterplein 1-3 en Van Miertstraat 13 is ook van de hand van J.H. van der Schans, wat de sterke overeenkomsten tussen dit ontwerp en het ontwerp van Versterstraat 23-29 verklaart. Aan de hand van het handschrift op de bouwtekening voor de vier woonhuizen Versterplein 5-11 is vast te stellen dat ook deze door Van der Schans zijn getekend.

De laatste panden die gebouwd werden, en waarvan bouwtekeningen bewaard zijn gebleven, zijn de panden Gogelstraat 5-7. Ze werden in oktober 1936 ontworpen, vermoedelijk door aannemer M. Peijenburg. Het ontwerp verschilt in opzet niet veel van de ontwerpen van de dan al bestaande huizen. Ook nu zien we erkers gecombineerd met voordeuren onder rondboog en brede verdiepingsvensters met eronder plantenbakken. Opvallend is wel dat in tekening vrijwel alle ramen met roedenverdeling zijn weergegeven. In het plan zijn garages opgenomen.

Het Versterplein is tegenwoordig met betontegels verhard. Vermoedelijk was er oorspronkelijk sprake van een verharding in de vorm van steenslag of iets dergelijks. Luchtfoto's en tekeningen maken het aannemelijk dat er van meet af aan bomen hebben gestaan voorlangs de huizen, dus in rijen haaks op de spoorbaan. Het lijkt er niet op dat het plein omsloten is geweest met bomenrijen. Op een foto uit de oorlog is te zien dat het plein wat lager gelegen was. Aan het plein zijn nog vooral platanen te vinden.

■ Cultuurhistorische waardestelling

De woningen rond het Vesterplein zijn waardevol als voorbeeld van particuliere invulling van een uitbreidingsplan door gemeentewerken, wat tot uitdrukking komt in kleine variaties binnen de aan het plein gebouwde panden én ook de variatie in aantallen per blok (drie tot acht woningen per initiatief). De woningen waren oorspronkelijk hoofdzakelijk particuliere huurwoningen voor gezinnen uit de middenstand. Het Versterplein heeft waarde als openbare ruimte bestemd voor activiteiten en (kinder)spel. Deze schoolgebouwen aan de westzijde van het Versterplein zijn afgebroken en er is nu een rij met woningen gebouwd. Bij het ontwerp van die woningen is getracht om aan te sluiten op het ontwerp van de jarendertigwoningen in de directe omgeving.

De cultuurhistorisch waardevolle karakteristieken van de middenstandswoningen (gebied 1d) zijn:

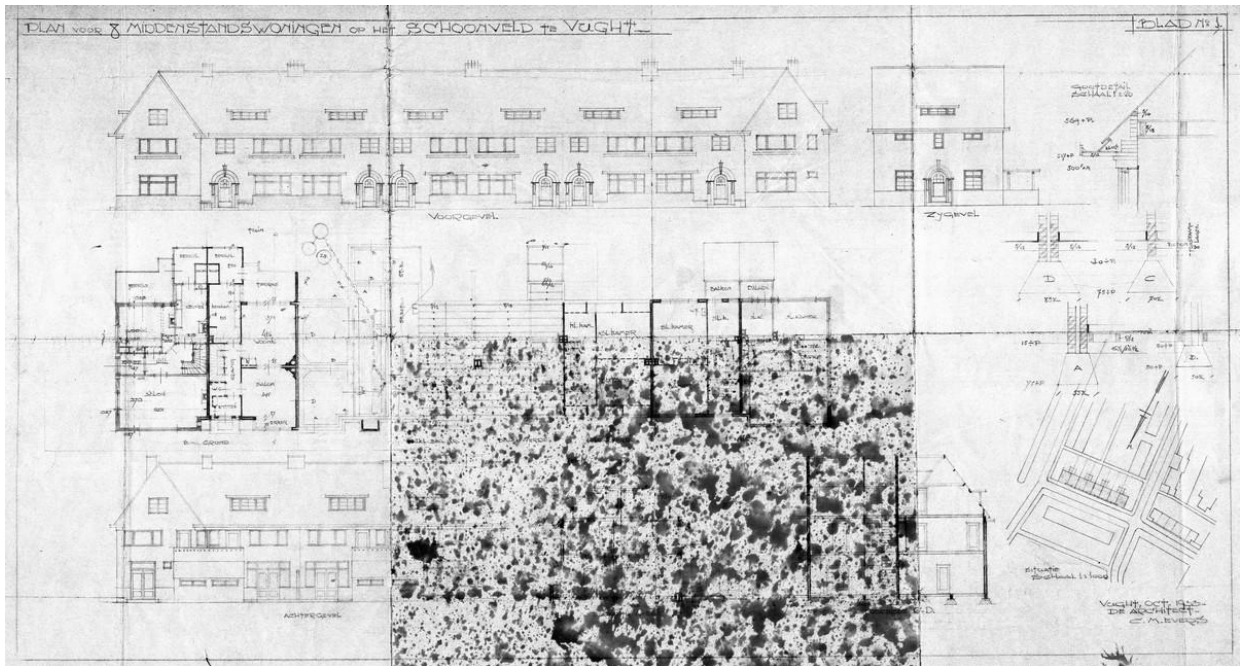
- tweelaagsbouw onder steile zadeldaken;
- gevels in schoonmetselwerk;
- jarendertigarchitectuur met erkers;
- voordeuren onder rondboog;
- plantenbakken onder de verdiepingsvensters;
- ramen met roedenverdeling;
- houten gevelelementen (wel gewijzigde kleurstelling);
- openbaar plein met groen kader (nu hagen, vroeger gazontalud);
- bomenrijen parallel aan de voorgevels, waarbij de noordelijke rij ouder is dan zuidelijke;
- geen voortuinen;
- straatprofiel met klinkerbestrating en deels trottoirs;
- monumentale bomen.

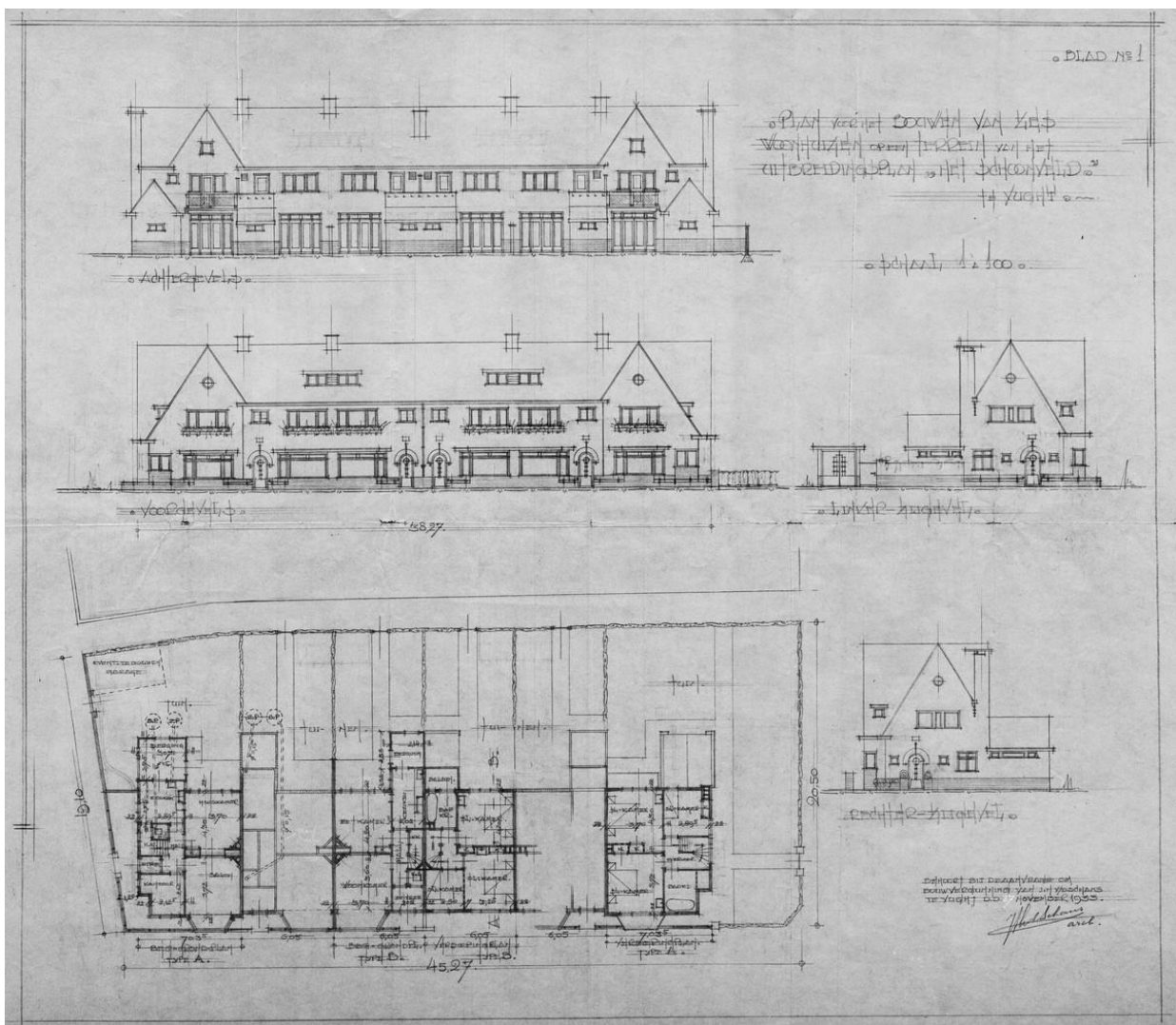
Afb. 4.27 Uitbreidingsplan Het Schoonveld 1927. Het latere Versterplein heeft dan meer het karakter van een boulevard met aan het einde het station (BHIC).

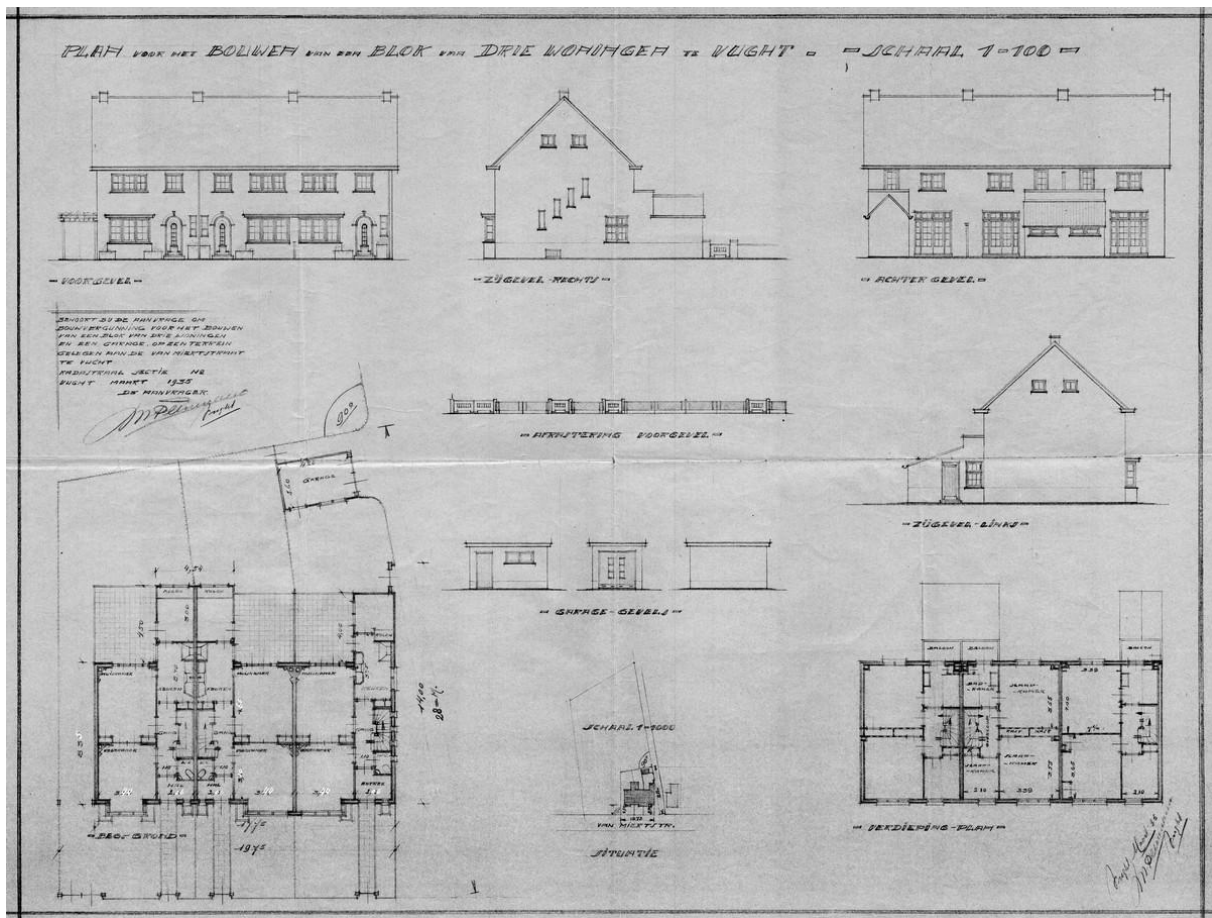
Afb. 4.28 De ontwikkeling van de bebouwing aan het Versterplein op basis van kadastrale hulpkaarten.

Afb. 4.29 Bouwtekening voor acht middenstandswoningen op het Schoonveld (aan Versterplein) door C.M. Evers 1933 (BHIC 2025).

Afb. 4.30 Bouwtekening voor Versterstraat 23-29 door J.H. van der Schans 1933 (BHIC).

Afb. 4.31 Bouwtekening voor Versterstraat 23-29 door J.H. van der Schans 1933 (BHIC 2025).

Afb. 4.32 Opname van aankomst Jodentransport. Op de foto is te zien dat het plein lager gelegen is dan de straat.

Afb. 4.33 De woningen aan de noordzijde van het Versterplein.

Afb. 4.34 De woningen aan de zuidzijde van de Versterstraat. Bomen zijn gesneuveld om parkeer ruimte te maken.

Afb. 4.35 De woningen aan de noordzijde van het plein. De straat houdt nauwelijks rekening met autoverkeer. Tussen de bomen zijn parkeerhavens toegevoegd. De huizen hebben geen voortuinen.

Afb. 4.36 Het plein zal niet van oudsher stoeptegels hebben gehad en ook de hagen zijn van later datum, waardoor het karakter van het plein is gewijzigd. Verschillende bomen zijn uit de rijen gevallen.

Afb. 4.37 Woningen aan de Van Miertstraat. Deze huizen kregen wel voortuinen.

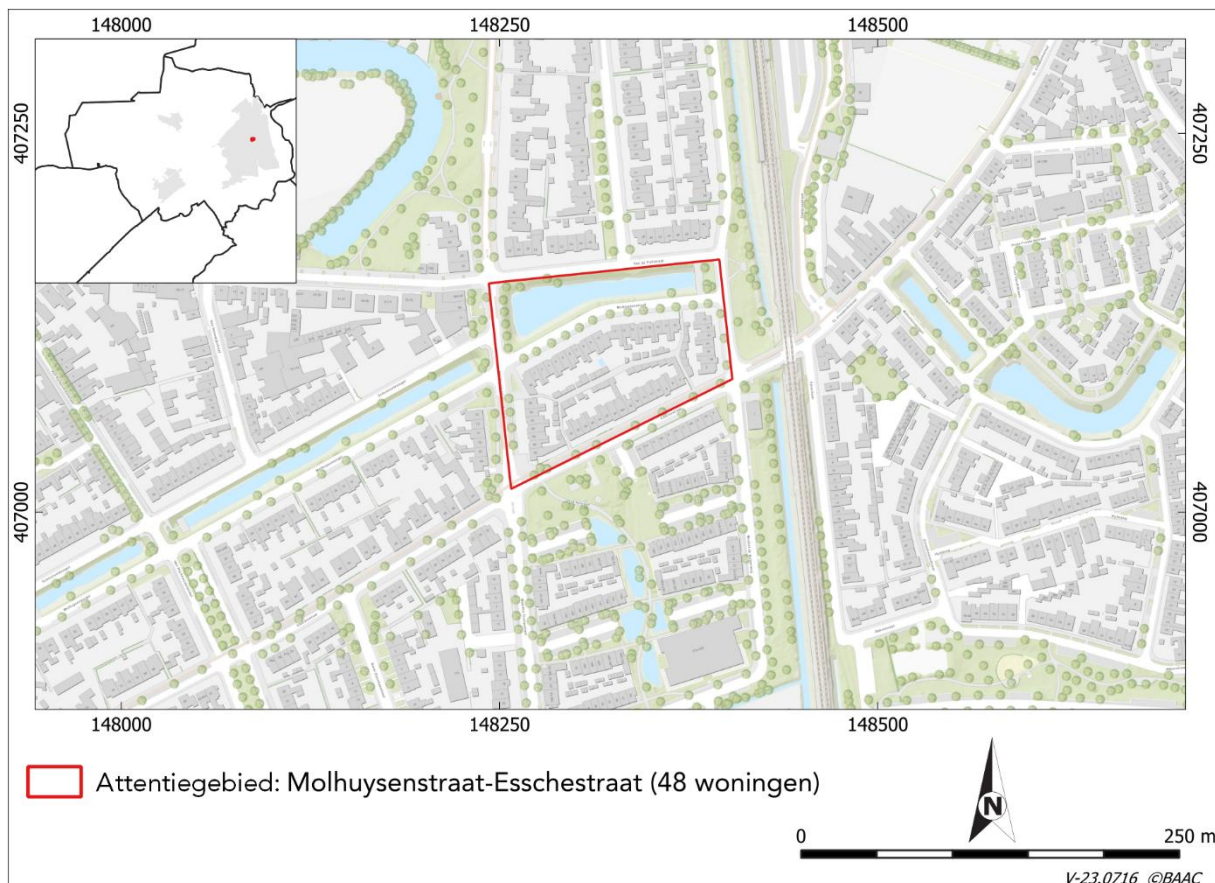

Afb. 4.38 De nieuwbouwwoningen die voortuinen hebben gekregen en deels door middel van hagen aan de openbare ruimte zijn onttrokken. De woningen zijn op de plek van de gesloopte school uit 1934 gebouwd

4.2.5 Gebied 1e Vught – Molhuysenstraat-Esschestraat (48 woningen)

■ Algemeen

Deze 48 arbeiderswoningen uit het interbellum beslaan het bouwblok tussen Molhuysenstraat, Van Miertstraat, Esschestraat en Van Voorst tot Voorststraat, in uitbreidingswijk Schoonveld.

Afb. 4.39 Ligging van het attentiegebied Vught – Molhuysenstraat-Esschestraat (48 woningen) op een recente topografische kaart.

■ Historische ontwikkeling

De bouw van het buurtje maakte deel uit van de westwaartse uitbreiding van Vught naar Schoonveld aan de 'overzijde' van het spoor. Bij die expansie werd aanvankelijk weinig gebouwd voor arbeiders. Dat veranderde in 1934 met een initiatief dat voorzag in de bouw van 48 goede en goedkope arbeiderswoningen. Het gebrek aan goede arbeiderswoningen in de gemeente was dermate nijpend, dat de gemeente medewerking aan het plan verleende en een groot gedeelte van de grond tegenover de voormalige gasfabriek op het Schoonveld aankocht ten behoeve van dit plan. Dit wel onder de voorwaarde dat de huren van de woningen niet hoger mochten zijn dan 3,75 gulden per week. Bij de behandeling van het ontwerp in de gemeenteraad klonk er enige kritiek dat er geen woningen waren ontworpen voor gezinnen met acht kinderen of meer (de stichting kende een rooms-katholieke grondslag) én werd er betwijfeld of het binnenterrein vanwege de beperkte breedte wel als speelterrein kan worden aangemerkt. De prioriteiten waren echter duidelijk: er was behoefte aan degelijke en ruime woningen met betrekkelijk lage huurkosten. Door extra geld in te leggen, konden bewoners na verloop van tijd eigenaar van hun woning worden, om zo eigenwoningbezit onder de arbeidersklasse te stimuleren.

De basis voor het stedenbouwkundige plan voor de 48 woningen werd bepaald door de oude Schoonveldebaan, dan al omgedoopt tot Esschestraat aan de zuidzijde en een vijver bestemd voor het bergen en afvoeren van hemelwater aan de noordzijde, met erlangs de Molhuysenstraat. Het ontwerp voor het buurtje dat in Vught nog steeds bekend staat als de '48 woningen', kwam van de hand van initiatiefnemer architect C.M. Evers. Zijn naam wordt genoemd in de aanbesteding, waarvoor veel interesse was. Maar liefst 24 partijen schreven in. De goedkoopste Vughter aannemer A.J.A. Vaessen kreeg het werk gegund. De bouw van de 48 woningen was het eerste wapenfeit van de Woningbouwvereniging 'Ons Bezit', die op 2 maart 1935 werd opgericht.

■ Beschrijving

Architect C.M. Evers clusterde de 48 woningen in vijf rijen, variërend van zeven woningen aan de Van Miertstraat en de Van Voorst tot Voorstraat, tot acht en elf woningen aan de Molhuysenstraat en twee door een werkplaats onderling verbonden rijen van zeven en acht woningen aan de Esschestraat. Evers ontwierp voor het bouwplan zeven typen woningen.

Woningen van het type A en B zijn aan de Molhuysenstraat en de Van Voorst tot Voorststraat voorzien. De woningen hebben op de begane grond een gang die langs de voorkamer en woonkamer naar de L-vormige keuken leidt. Erachter bevindt zich een berging met wc en kolenberging (in de voor- en woonkamers waren kolenkachels opgesteld) onder het dak van het huis gebracht. De verdieping bood genoeg ruimte voor drie slaapkamers. De zolder had geen woonbestemming, er was wel een vaste trap. De hoekwoningen (type A) onderscheidden zich van de tussenwoningen door uitbouw van de voorkamer. Woningen van het type C waren hoekwoningen, waarin op de begane grond geen sprake van een voorkamer was, maar van een winkelruimte. De woning van het type D kreeg naast een winkelruimte ook een garage. Het huis kreeg een grote woonkeuken en een vrij kleine kamer.

De woningen van het type E en F kwamen aan de Esschestraat en de Miertstraat te staan. Grootste verschil met de typen A en B bestaat erin dat de begane grond niet onder lessenaardak is uitgebouwd aan de straatzijde. Daardoor zijn de slaapkamers op de verdieping wat ruimer, net als de zolder. Door tussen de blokken aan de Esschestraat een werkplaats te maken, konden de direct hieraan grenzende woningen een extra slaapkamer krijgen. Beide woningen (E1 en E2) kregen die extra slaapkamer op de zoldering boven de werkplaats. De slaapkamers waren verhoudingsgewijs ruim bemeten en de twee vaste kasten maken duidelijk dat ze voor meerdere (jongere) kinderen bestemd zullen zijn geweest. Ook hier gold overigens nog dat de zolder niet als slaapruijnte was bestemd. De woningen zijn ontworpen in een traditionalistische stijl, waarmee dit een vroeg voorbeeld is van deze architectuur in Vught. De vensters op de begane grond en verdieping kenden een duidelijke driedeling, die met name op de verdieping nog terug te zien is. Ook bij de nieuwere dakkappen komt de driedeling terug. In de loop der tijd zijn deuren en vensters goeddeels vernieuwd. Met name op de begane grond zijn daardoor de ramen met roeden verdwenen. Ook de kleurstelling lijkt te zijn gewijzigd. Foto's uit 1947 vormen de aanwijzing dat het houtwerk oorspronkelijk niet wit van kleur is geweest. Goten en kozijnen zijn vermoedelijk okergeel gekleurd geweest, deur- en raamhout donkergroen. Het huidige wit contrasteert sterk met de genuanceerde bakstenen van de gevels, en is beduidend minder fraai dan de oorspronkelijke kleurstelling.

Aan de hand van de bouwvergunning en enkele foto's van kort na de oorlog, kan een beeld worden gevormd van de inrichting van de tuinen. Door de grondvorm van het bouwperceel waren de achtertuinen niet overal even diep. In de vergunning staat dat er afscheidingen komen met hagen (waaronder ligustrum) en palen met draad. De historische foto's geven een ruimtelijker beeld van het binnenterrein met de daaraan grenzende tuinen dan tegenwoordig, als gevolg van verharding van het terrein en het plaatsen van bergingen en schuttingen. De structuur van het binnenterrein is wel bewaard gebleven. Het Mariabeeld dat oorspronkelijk op het binnenterrein heeft gestaan, is verplaatst naar een plek tussen de woonblokken aan de Molhuysenstraat. Het beeld is vervaardigd in atelier Cuypers in Roermond. In de voorgevels van de woningen zijn onder het verdiepingsvenster bloembakken op consoles voorzien, deze zijn veelal nog aanwezig.

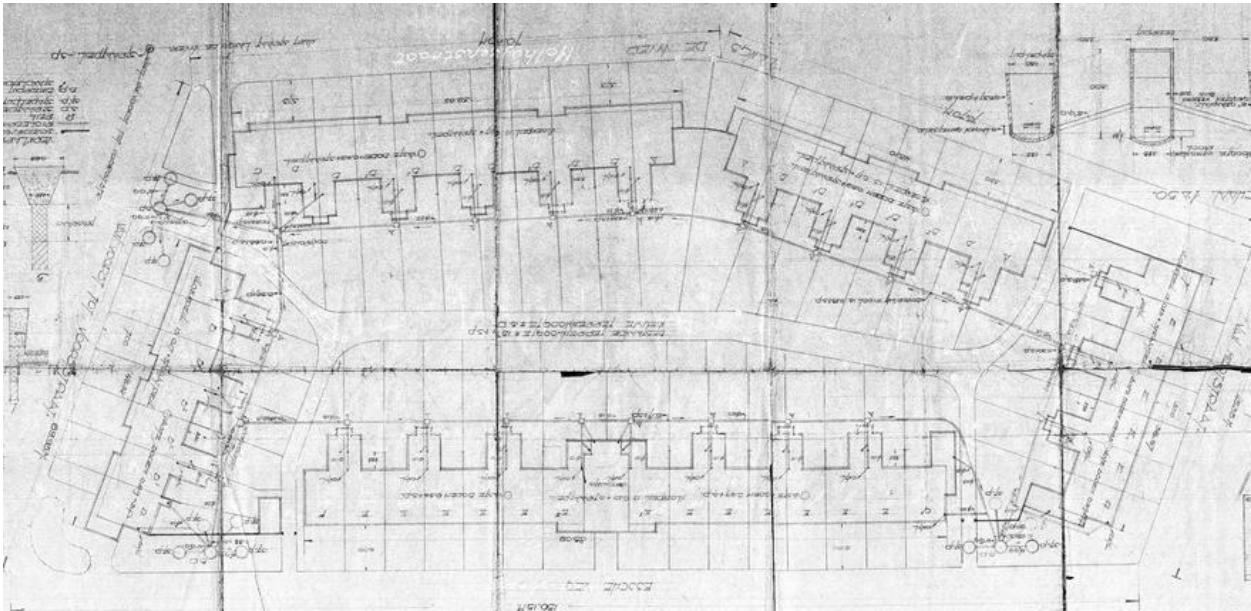
■ Cultuurhistorische waardestelling

De 48 woningen uit 1934 zijn grotendeels intact gebleven en de gevels aan de straatkant zijn oorspronkelijk. Het buurtje geeft uitdrukking aan het streven van zowel de gemeente als een aantal in een stichting verenigde particulieren (Ons Bezit) om goede, ruime en betaalbare huurwoningen voor arbeiders op te richten. Niet met winstbejag als doel, maar vanuit een ideologisch streven om arbeiders op den duur in staat te stellen hun huurhuis aan te kopen. Deze woningen markeren de oprichting van Woningbouwvereniging 'Ons Bezit'. Door privatisering van de huizen is de architectonische samenhang in het buurtje wel verminderd. Dit laat zich vooral gelden op het binnenterrein en in de variatie aan deur- en venstertypen in voor- en achtergevels. Desondanks is de architectuur herkenbaar en is het buurtje cultureel nog verbonden, wat vermoedelijk mede verklaarbaar is door twee vrij harde grenzen (vijver en spoorbaan) waardoor het gedeeltelijk op zichzelf staat.

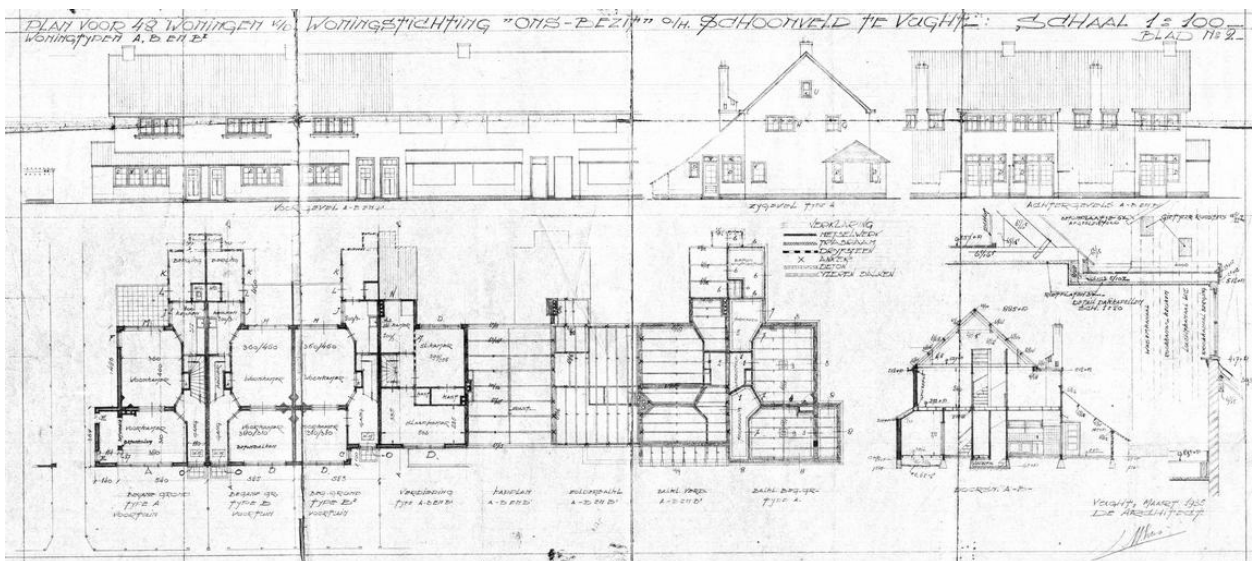
De cultuurhistorisch waardevolle karakteristieken van de Molhuysenstraat-Esschestraat (48 woningen) (gebied 1e) zijn:

- restant pre-stedelijk wegenpatroon (*De Schoonveldsche Baan* (Esschestraat));
- herkenbare rooms-katholieke invloed vanwege Mariabeeld;
- woonbuurtje met twee woonwinkels en werkplaats;
- bloembakken in de voorgevel, uitdrukking voor het brengen van kleur in de levens van arbeidersgezinnen;

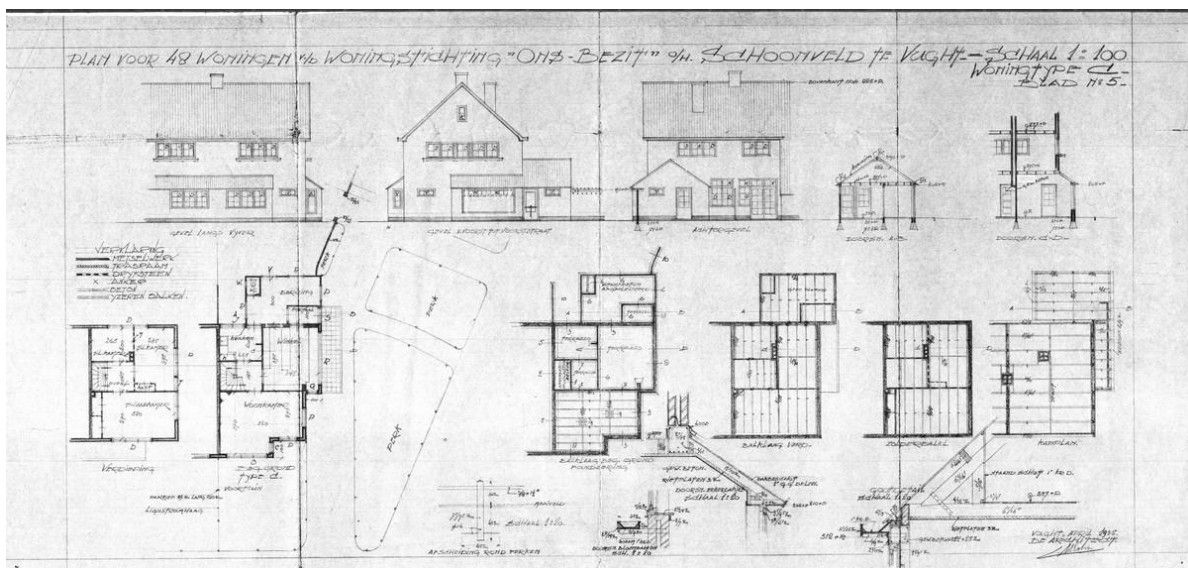
- gevelelementen met driedeling, een aantal nog met oorspronkelijke roedenverdeling (al dan niet gereconstrueerd) in de ramen;
- traditionalistische architectuur;
- houten gevelelementen (met gewijzigde kleurstelling);
- getransformeerd binnenterrein met behoud van oudere structuur.

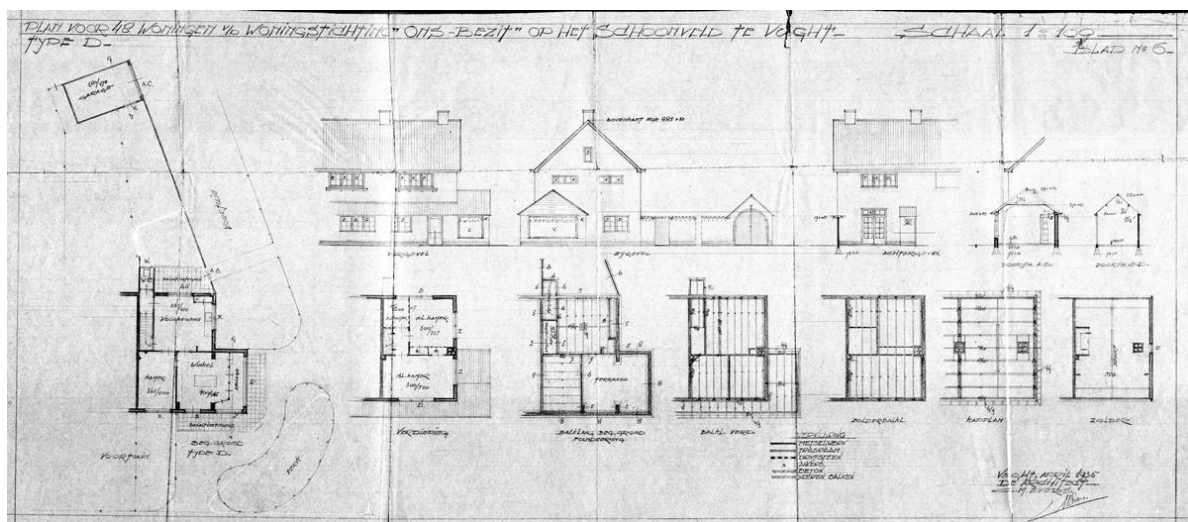
Afb. 4.40 De plantekening waarin riolering en gebouwtypen zijn weergegeven. In de achtertuinen zijn geen bergingen voorzien (BHIC 2025).

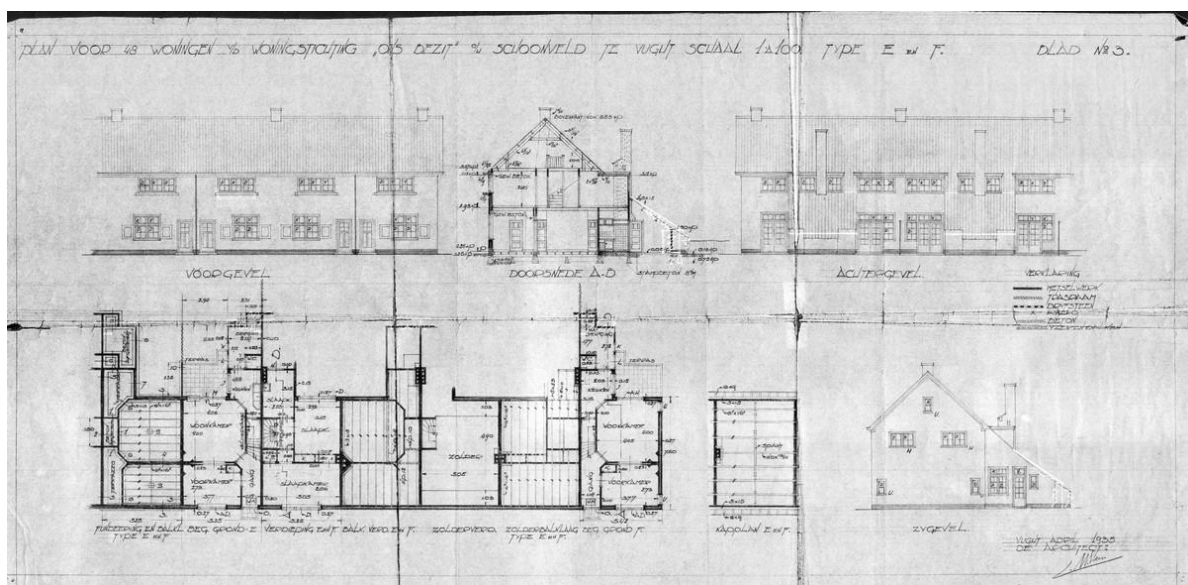
Afb. 4.41 De bouwtekening voor de woningen van het type A en B (BHIC 2025).

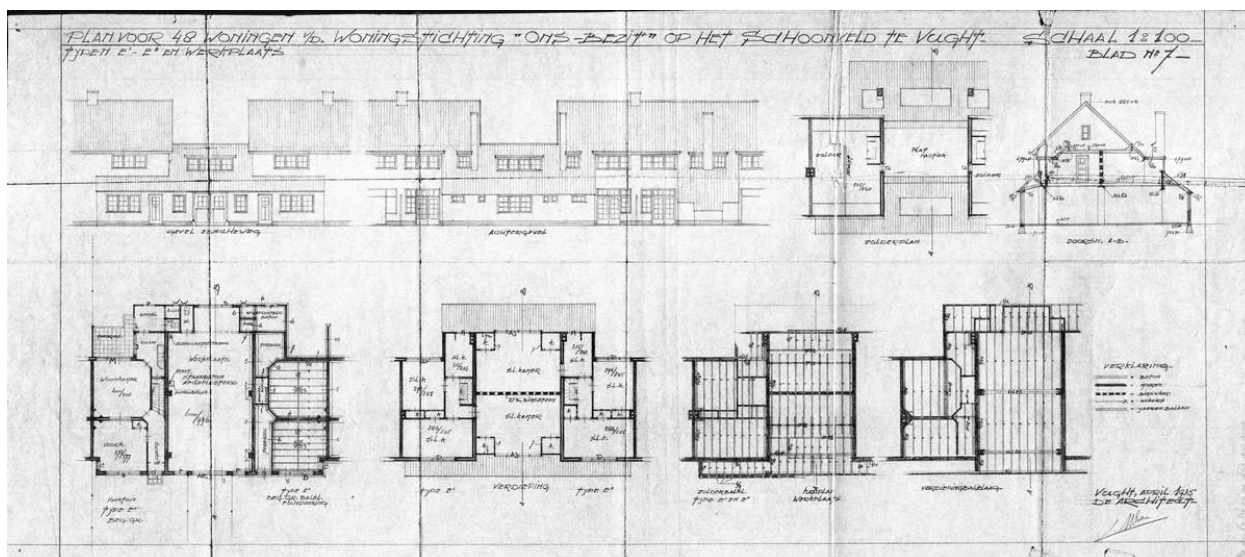
Afb. 4.42 De bouwtekening voor de woningen van het type C, met winkelruimte (BHIC 2025).

Afb. 4.43 De bouwtekening voor de woningen van het type D, met garage (BHIC 2025).

Afb. 4.44 De bouwtekening voor de woningen van het type E en F (BHIC).

Afb. 4.45 De bouwtekening voor de woningen van het type E1 en E2 en de werkplaats (BHIC 2025).

Afb. 4.46 Opname waarop de oorspronkelijke driedeling van de vensters op de begane grond nog duidelijk is te zien. Wanneer we goed kijken, is op de foto ook nog de roedenverdeling van alle ramen herkenbaar (BHIC 2025).

Afb. 4.47 De voormalige werkplaats aan de Esschestraat waarvan de zolder bij de beide flankerende woningen (E1 en E2) was getrokken. De meeste vensters in beeld zijn vernieuwd, net als de voordeuren.

Afb. 4.48 De woningen van het type E en F aan de Esschestraat. Het straatprofiel is van recente datum en voorzien van parkeervakken voor auto's die de oorspronkelijke arbeiders die met hun gezinnen de panden bewoonden, niet gehad zullen hebben. In het buurtje is één garage gebouwd, behorend bij de winkelwoning op de hoek met de Van Voorst tot Voorststraat.

Afb. 4.49 De kapel was oorspronkelijk naar het binnenterrein gekeerd en is pas later op de huidige plek herbouwd.

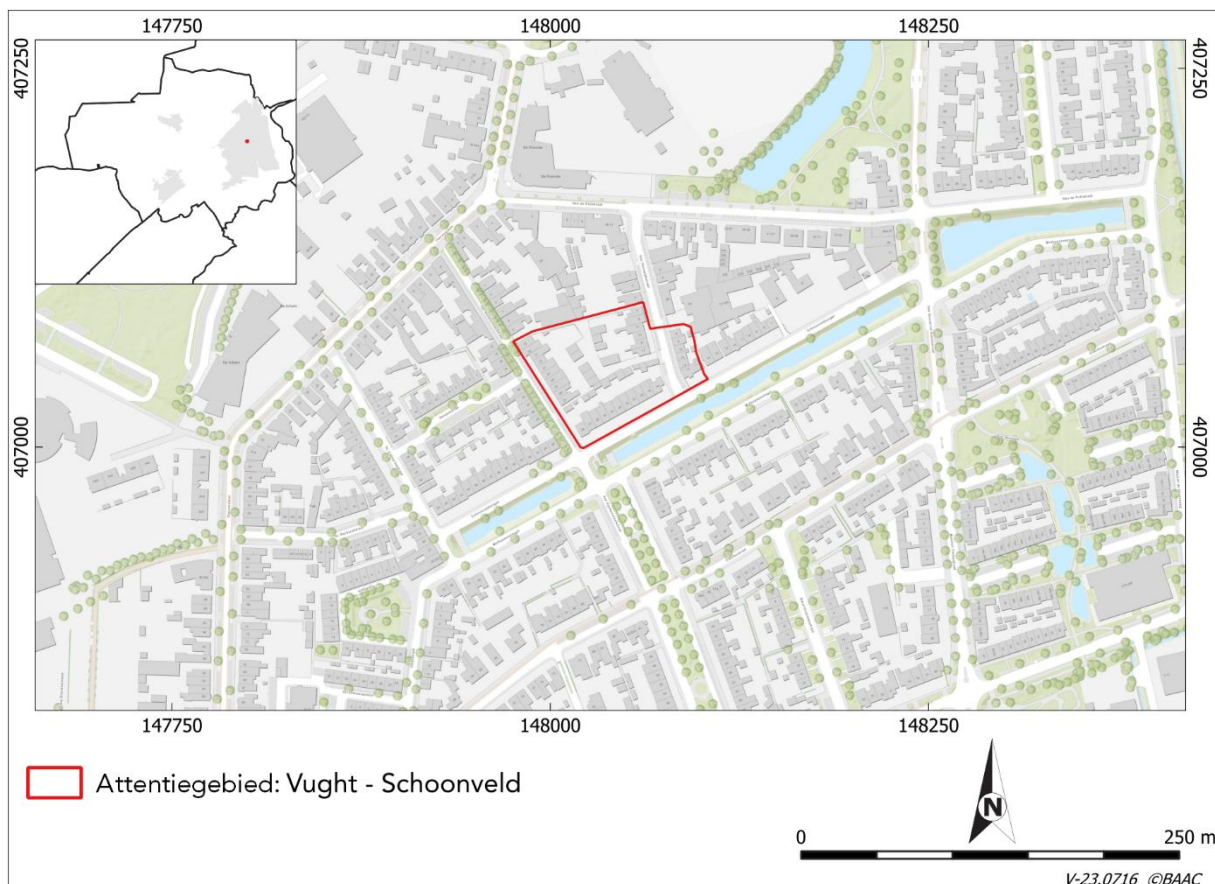

Afb. 4.50 Woning van het type C, op een prominente straathoek en nog herkenbaar de voormalige winkelruimte.

4.2.6 Gebied 1f Vught – Schoonveld

■ Algemeen

Aan de Van Rijckevorselstraat, Schoonveldsingel en Van Heeswijkstraat is in 1939 sociale woningbouw tot stand gekomen. Slechts enkele van deze woningen worden tegenwoordig nog verhuurd, het merendeel is in particulier bezit

Afb. 4.51 Ligging van het attentiegebied Schoonveld op een recente topografische kaart.

■ Historische ontwikkeling

Ook deze woningen zijn onderdeel van de westwaartse uitbreidingswijk Schoonveld. De woningen zijn gebouwd op initiatief van de Gemeentelijke Diensten, die vanaf 1939 onder leiding staan van architect A.V.J.M. Meijlink. Hij maakte niet het ontwerp voor deze woningen, dat was een architect W.P.C. Knuttel uit Deventer, deze had een jaar eerder de wijk Piekenhoek in Vught ontworpen. Op het bebouwingsplan is te zien dat er eerst meer woningen aan de Van Heeswijkstraat waren voorzien, maar dat er vier zijn komen te vervallen, omdat op die plaats 'de nieuwe woning van Willems' gebouwd zou worden. In december 1939 werd het complex van 33 onvoltooide woningen aan de Schoonveldsingel, Van Rijckevorselstraat en Van Heeswijkstraat aangekocht door de Charlotte Elisabeth van Beuningen Stichting, tegenwoordig woonstichting Charlotte van Beuningen. Deze woningcorporatie was in 1937 opgericht door Willem van Beuningen en Charlotte Elisabeth van Beuningen-Fentener van Vlissingen, met als doel arme Vughtenaren te helpen met huisvesting en werk. Zij waren ook verantwoordelijk voor de bouw van de wijk Piekenhoek. In 1940 werden de woningen aan de Van Rijckevorselstraat, Schoonveldsingel en Van Heeswijkstraat opgeleverd.

■ Beschrijving

Enkele bewaarde bouwtekeningen laten zien dat architect W.P.C. Knuttel de ontwerpen van de woningen in 1939 tekende. Aan de Schoonveldsingel verzeen elf woningen van het type A en L (de woning op de hoek). Het ontwerp bestaat spiegelidentieke tweelaags tussenwoningen met een tuindorpachtige uitstraling in traditionele stijl, en een uitgebouwde hoekwoning. De woningen hebben op de begane grond een voorkamer, achterkamer en keuken en op de verdieping drie slaapkamers en een badkamer. De eindgevels van type A hebben twee zolderraampjes, maar verder hebben de woningen geen zolderramen. De tussenwoningen hebben een voordeur in een portiek met rondboog, gedeeld met de naastgelegen woning. Kenmerkend zijn de kruisvensters met roedeverdeling en de luiken aan weerszijden van de onderste vensters.

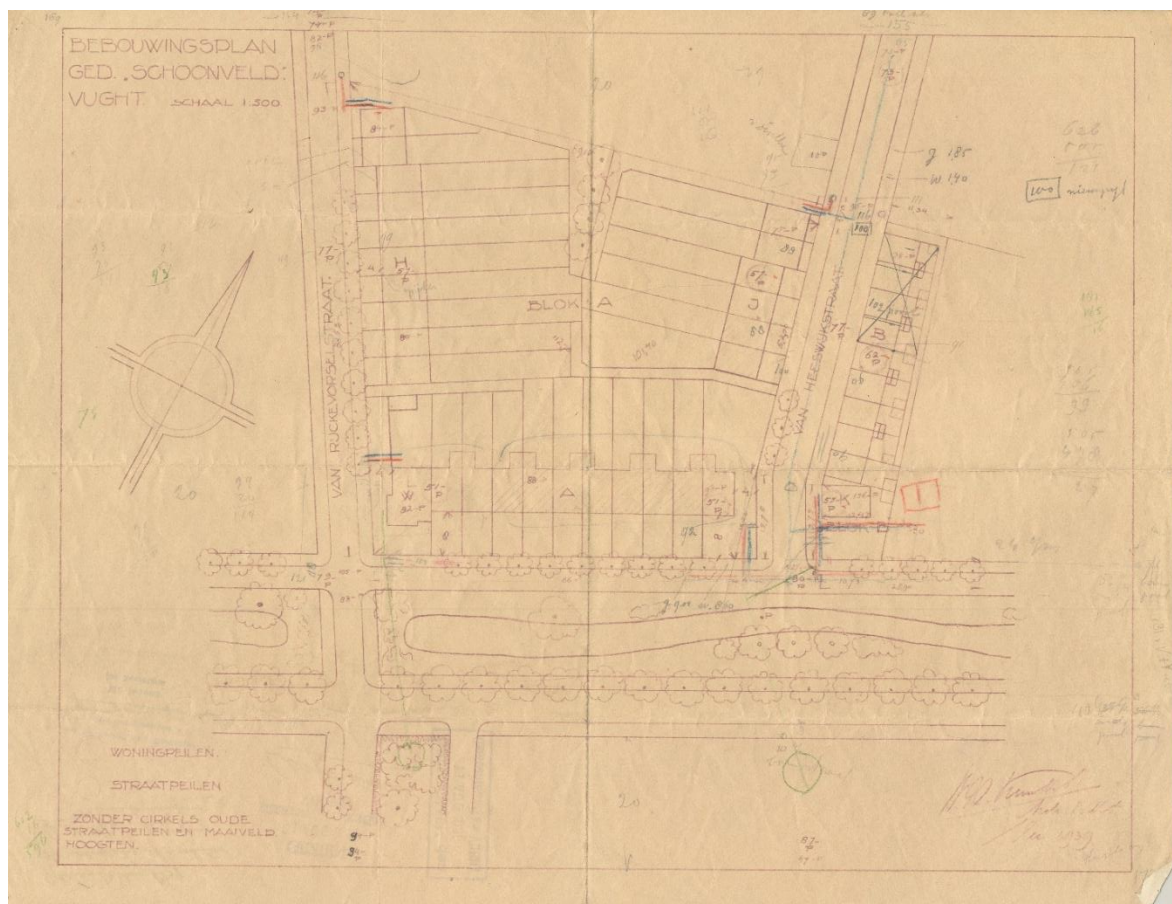
In de Van Heeswijkstraat werden woningen van het type B, J en K gebouwd. De vijf woningen B zijn een wat kleinere eenlaags woning, met op de begane grond woonkamer, keuken, slaapkamer en toilet in een uitbouw, daarboven een zolder. Later zijn hier bij de meeste van deze woningen dakkapellen gerealiseerd in de stijl van het ontwerp. Het rijtje eindigt aan de Schoonveldsingel met hoekwoning K. Type J, zes woningen, is qua voorgevel bijna gelijk aan type B, met het verschil dat er hier al tijdens de bouwtijd dakkapellen zijn voorzien op de verdieping, aan de voorzijde met een driedeling en aan de achterzijde met een vierdeling. Daardoor is er op de verdieping de mogelijkheid voor drie slaapkamers. Op de begane grond hebben de woningen een gang, woonkamer, keuken, schuur, kolenberging en toilet. Tien woningen van woningtype H werden gerealiseerd in de Van Rijckevorselstraat. Deze tweelaags woningen kenden dezelfde indeling als de woningen van type J, maar hebben een hogere gevel met drie vensters op de verdieping. In de loop der tijd zijn sommige deuren en vensters vernieuwd. Met name op de begane grond zijn daardoor de ramen met roeden verdwenen.

■ *Cultuurhistorische waardestelling*

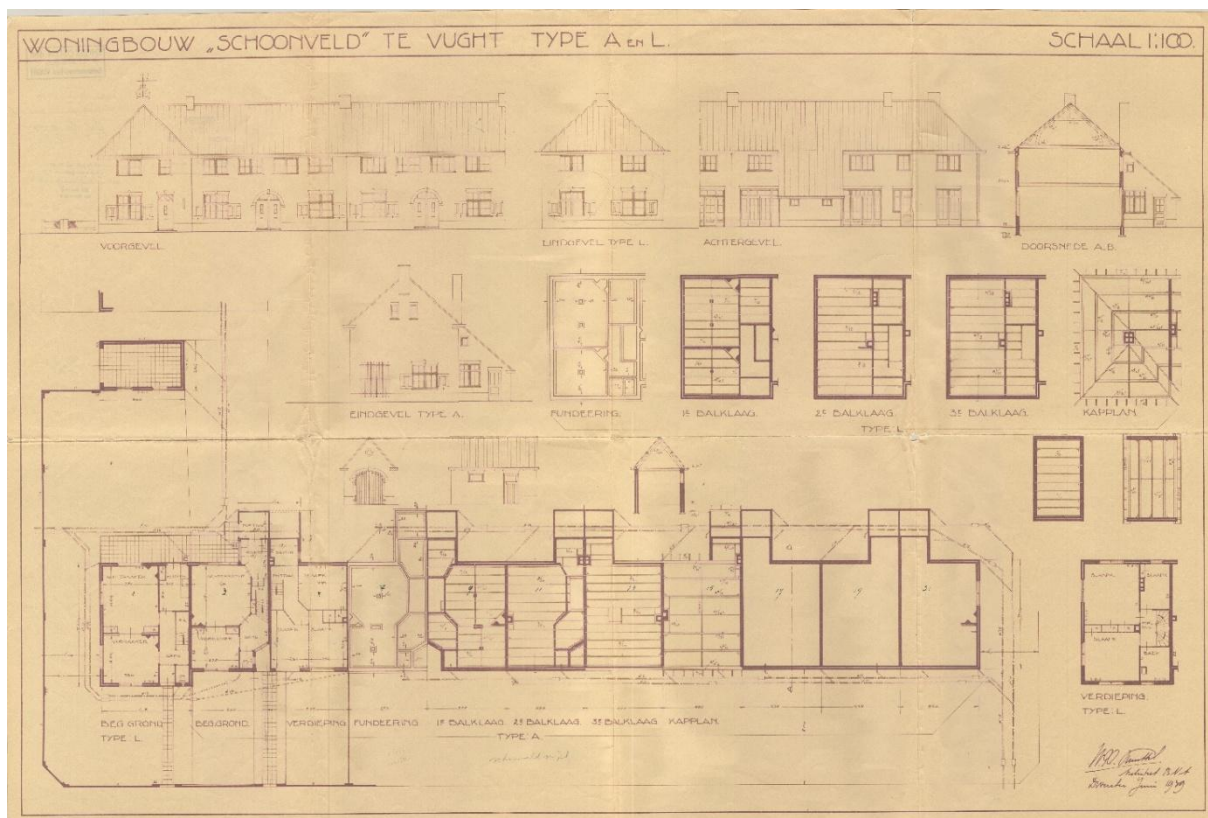
De Schoonveldwoningen zijn waardevol als voorbeeld van sociale woningbouw in een uitbreidingsplan door gemeentewerken. Ondanks privatisering van de huizen is de architectonische samenhang in het buurtje niet verminderd. Enkele deuren en vensters zijn vernieuwd, maar de luiken zijn nog overal aanwezig en het houtwerk van de woningen is op een uitzondering na in het kenmerkende geel geschilderd.

De cultuurhistorisch waardevolle karakteristieken van de Schoonveldwoningen zijn:

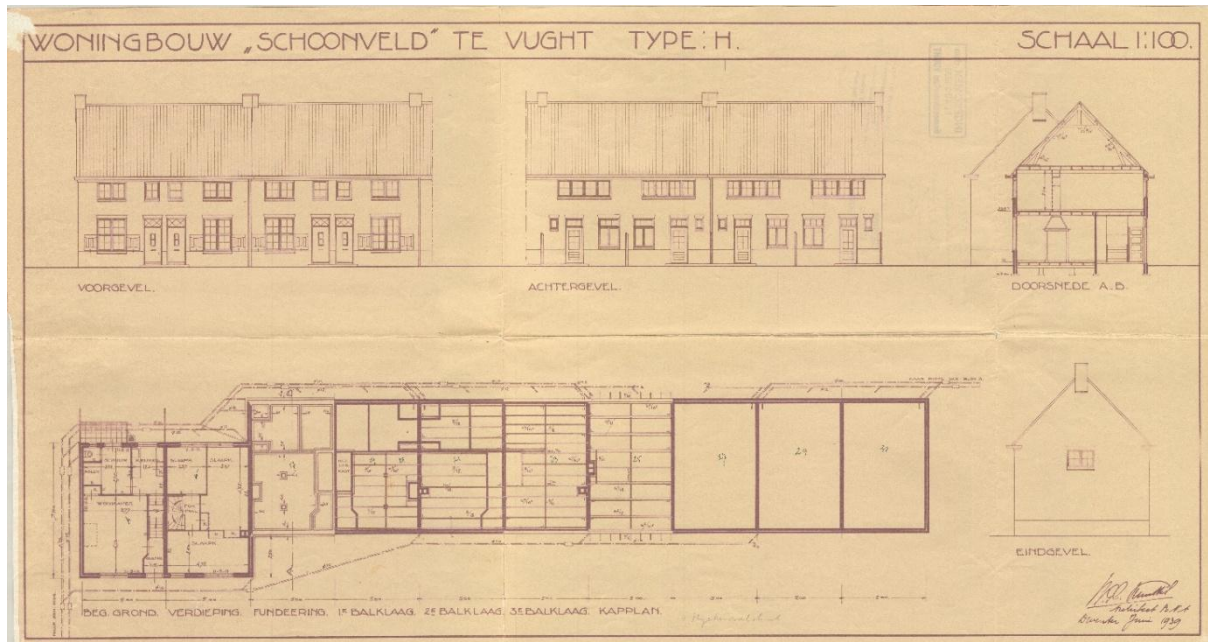
- eenlaags en tweelaagsbouw;
- zadeldaken in rode en grijze dakpannen parallel aan de straat;
- gevels in schoonmetselwerk met details in natuursteen;
- voordeuren in een portiek met rondboog (Schoonveldsingel);
- ramen met roedenverdeling (gedeeltelijk);
- groene luiken aan de onderste ramen;
- houten gevelelementen in geel;
- bomenrijen parallel aan de voorgevels in de Schoonveldsingel en Van Rijckevorselstraat;
- voortuinen met hagen in de (Schoonveldsingel).

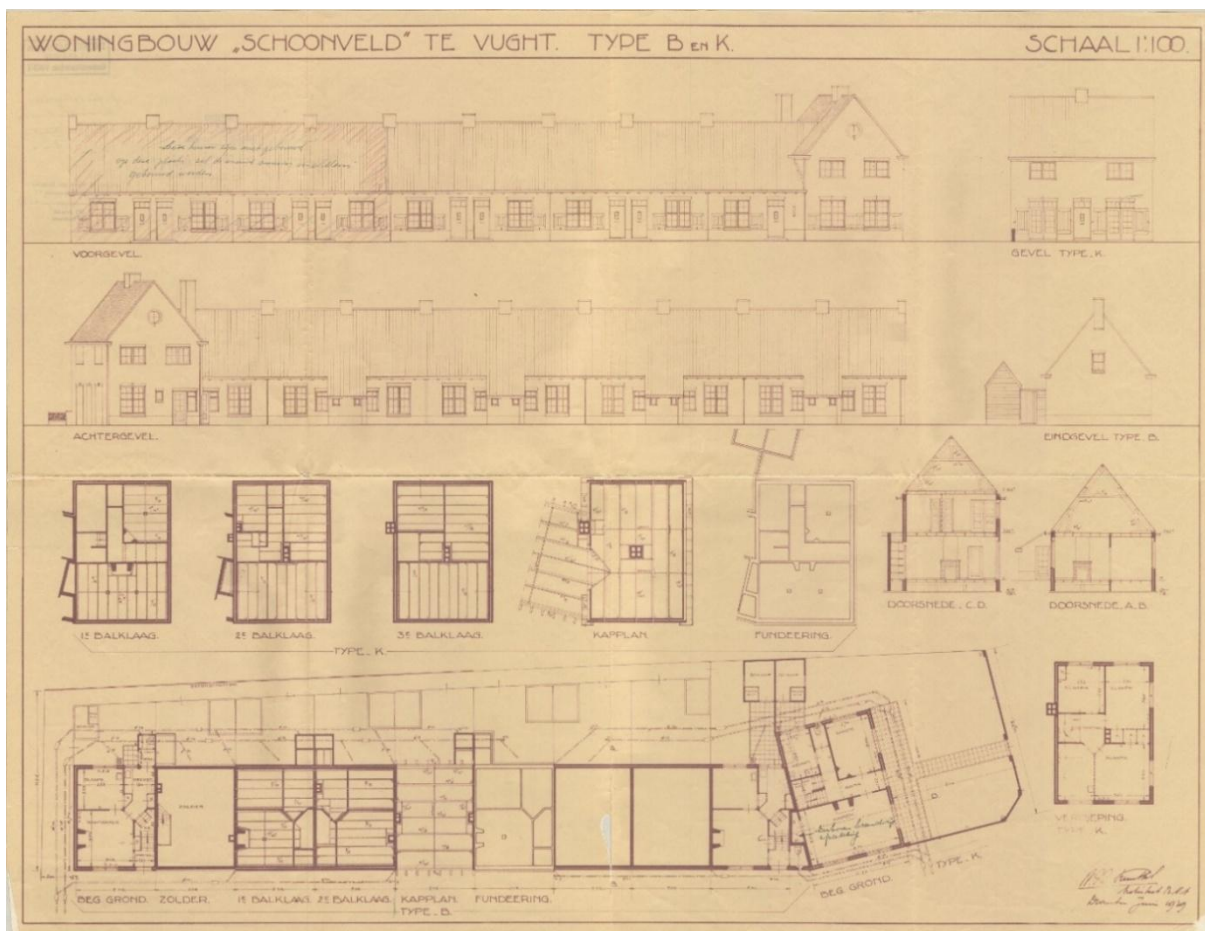
Afb. 4.52 Bebouwingsplan voor een deel van de Van Rijckevorselstraat, Schoonveldsingel en Van Heeswijkstraat.

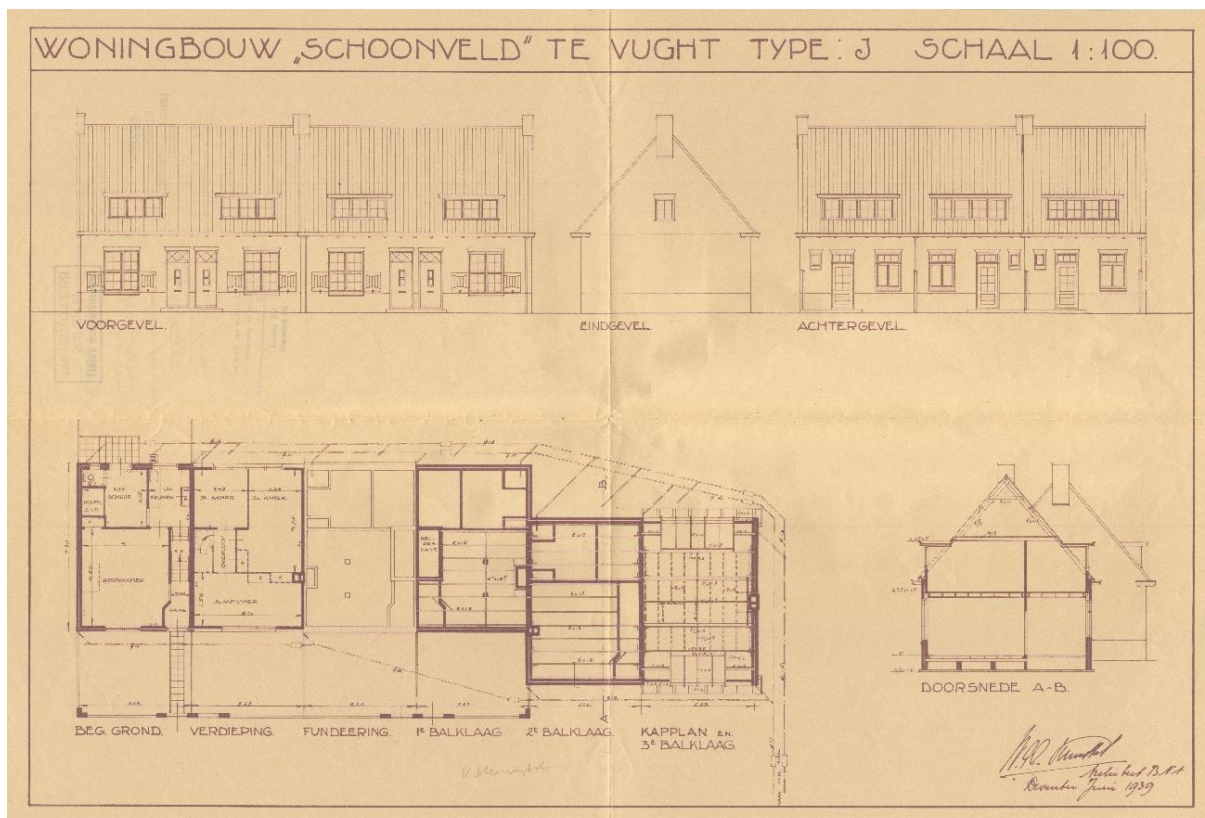
Afb. 4.53 Bouwtekening van woningtype A en L aan de Schoonveldsingel, 1939 (BHIC 2025).

Afb. 4.54 Bouwtekening van woningtype H aan de Van Rijckevorselstraat, 1939 (BHIC 2025).

Afb. 4.55 Bouwtekening van woningtype B en K aan de Van Heeswijkstraat, 1939 Op de bouwtekeningen vier woningen van type B doorgekrast (BHIC 2025).

Afb. 4.56 Bouwtekening van woningtype J aan de Van Heeswijkstraat, 1939 (BHIC 2025).

Afb. 4.57 Van Schoonveldsingel en Van Heeswijkstraat in de jaren '70 (BHIC 2025).

Afb. 4.58 Op de hoek woningtype K en daarnaast woningtype A aan de Schoonveldsingel. Het laatste type heeft per twee een portiek met rondboog.

Afb. 4.59 Woningtype B aan de Van Heeswijkstraat. De woningen hebben geen voortuinen.

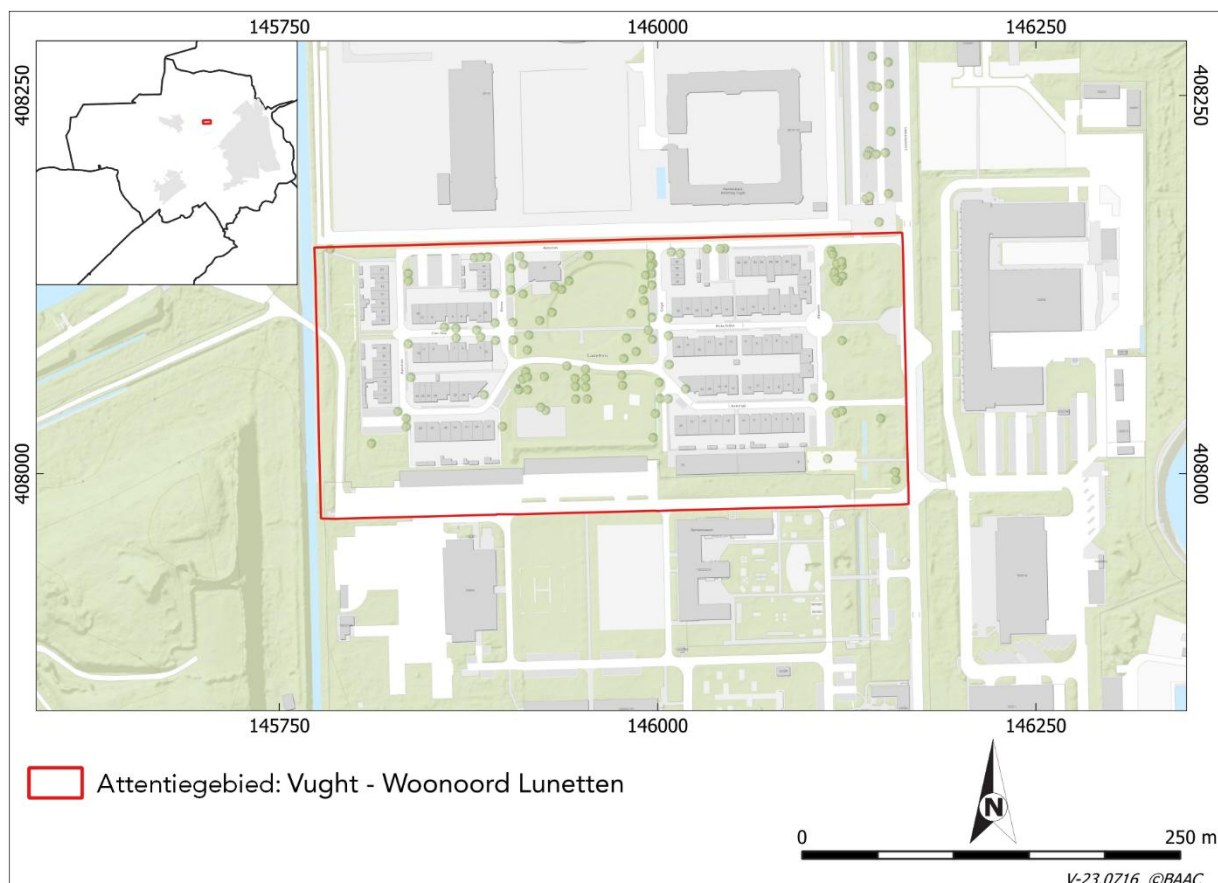

Afb. 4.60 Van Heeswijkstraat, woningtype J, met dakkapellen. De roedeverdeling in de vensters is bij veel woningen nog intact.

4.2.7 Gebied 1g Vught – Woonoord Lunetten

■ Algemeen

Woonoord Lunetten is gevestigd in het voormalig kamp Vught, redelijk geïsoleerd gelegen in een bosrijk gebied ten oosten van Vught. Het barakkenkamp werd na de Tweede Wereldoorlog geschikt gemaakt voor bewoning door Molukkers. In de jaren '90 werd de wijk grotendeels vernieuwd. De straten zijn genoemd naar de namen van de schepen waarmee de eerste Molukse gezinnen naar Nederland kwamen.

Afb. 4.61 Ligging van het attentiegebied woonoord Lunetten op een recente topografische kaart.

■ Historische ontwikkeling

In 1950 werd het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger (KNIL) opgeheven. Een groot deel van de militairen werd naar Nederland gehaald, de eerste lichter op 21 maart 1951. Ze werden ondergebracht in zogenaamde 'woonoorden'. Het woonoord in Vught was niets meer dan een in 1942 gebouwd concentratiekamp, dat voor de gelegenheid werd omgedoopt tot 'woonoord Lunetten' en verbouwd werd.

De eerste KNIL-militairen die met hun gezinnen naar woonoord Lunetten kwamen, troffen het barakkenkamp nog aan zoals het in de oorlogsjaren had gefunctioneerd, inclusief van prikkeldraad voorziene omheiningen. Delen van het voormalige concentratiekamp werden in gebruik genomen door defensie, een ander als gevangensterrein. Daartussen werden barakken geschikt gemaakt voor bewoning door gezinnen. De voormalige appelplaats ging daarbij als speelterrein voor de jeugd fungeren, een functie die sindsdien ongewijzigd is. In het woonoord voor de Molukkers was geen sprake van een strikte scheiding tussen private en openbare woonruimte. Sterker nog: in de woningen waren niet eens private bad- en toiletgelegenheden aanwezig. De bewoners deelden een toilet- en waslokaal in het hart van de barakken, een toestand die tot de nieuwbouw van het kampement in stand werd gehouden.

Aanvankelijk was het idee dat het verblijf van de Molukkers in Nederland tijdelijk was. Toen duidelijk werd dat de vestiging permanent zou worden, werd besloten om de woonorden op te heffen. Dit had grote gevolgen voor de Molukse gemeenschappen, omdat gezinnen op zoek moesten naar nieuwe huisvesting. Woonoord Lunetten was het laatste woonoord dat gesloopt zou worden (ruim dertig jaar nadat de eerste Molukkers hier neerstreken). Om de Molukkers te bewegen om woonoord Lunetten te verlaten, werd in de jaren '80 elders in Vught de wijk Vijverhof (rond

het Salahutuplein) tot stand gebracht.⁸⁶ Hier werden 142 woningen opgericht én een kerk voor de Molukse gemeenschap in Vught. Slechts dertig Molukse gezinnen vertrokken uit het woonoord naar het Salahutuplein.⁸⁷

Door tegenstand, protesten en juridische strijd gevoerd door de bewoners van woonoord Lunetten, werd uiteindelijk afgezien van het verlaten van het geïsoleerd gelegen buurtje. Er werd uiteindelijk in 1992 wél gesloopt, maar nu in het kader van nieuwbouw (onder het mom van renovatie). In het voormalige kamp kwamen nieuwe woningen terug. De nieuwe straatnamen werden gekozen door de Molukse gemeenschap: namen van de schepen waarmee de eerste gezinnen naar Nederland waren gekomen.

Het ontwerp voor de nieuwbouw lag in handen van Bosch' Ontwerp Kollektief (BOK), in samenwerking met Atelier voor Architectuur uit Bovensmilde, het bureau van de Molukse architect Theos Thenu, bekend van onder andere de Sjalomkerk in 's-Hertogenbosch. BOK was een club bouwkundigen die bewonersgroepen in kansarme buurten ondersteunde, onder andere door inzichten op te doen in de specifieke wooncultuur van die buurten.⁸⁸ Bij het ontwerp voor de nieuwbouw werd rekening gehouden met de wens van de Molukse bewoners, de eerste generatie behoorde nog tot de bewoners van dat moment. Voor hun was het van groot belang dat de identiteit van het woonoord in gebouwde vorm (dus herkenbaar als kampong, of barakkenkamp) niet verloren zou gaan.

■ *Beschrijving*

Tekeningen in het archief van de gemeente Vught tonen aan dat na de komst van de Molukkers vanaf 1951 in iedere barak 24 wooneenheden werden gemaakt, en dat er per twaalf eenheden een toiletgroep met zes toiletten en een waslokaal voor mannen en een waslokaal voor vrouwen werd gemaakt. De wooneenheden kregen een woonkamer met twee inbouwkasten en een kachelplaats. Eén slaapkamer met twee bedden stond in open verbinding met de woonkamer, daarnaast waren er twee minuscule slaapkamertjes met nét genoeg plek voor een éénpersoons bed. Het zal geen verwondering wekken dat dit ontwerp van de verbouwing onder leiding van een militair, Luitenant-Kolonel C.J.J. Stoorvogel, werd gemaakt. Het resultaat had namelijk meer weg van een kazernecomplex dan van een woonomgeving voor gewaardeerde strijders in Nederlandse overzeese oorlogshandelingen.

Tegenwoordig is het stedenbouwkundige plan niet een exacte kopie van het door de Duitsers uitgelegde plan. Ten oosten van de eerder al verder doorgetrokken voormalige appélplaats is het meest recht gedaan aan de oorspronkelijke opzet, door op de plaats van vijf barakken en met behoud van barak 1, nieuwe blokken met 'barakwoningen' op te trekken. De afstand tussen de barakken onderling werd iets groter en waar oorspronkelijk één lange barak had gestaan, kwamen nu als het ware twee barakwoningen in elkaars verlengde terug. Woontypen die niet goed verenigbaar waren met de oorspronkelijke opzet van het barakkencomplex, werden haaks op de oude structuur geplaatst. Dit is onder andere gedaan aan de westrand van het westelijke deel van het terrein, waar twee blokken tweelaags woningen werden opgericht. De architectuur ervan is eenvoudig, waarbij met verschil in baksteensoort de oorspronkelijke éénlaags opzet van de barakken nog enigszins in herinnering wordt geroepen. De eenvoud van de blokvormige volumes spreekt boekdelen ten aanzien van de beleving van het woonoord door de bewoners en staat in vrij groot contrast met het Salahutuplein. Op het veld tussen de twee groepen woningen is een stichtingsgebouw (buurtgebouw) voorzien. In barak 1 (de enige oorspronkelijke) is een kerk ingericht met daarin de oude kerkbanken.

■ *Cultuurhistorische waardestelling*

Het voormalige concentratiekamp 'SS Konzentrationslager Herzogenbusch' heeft de status van Rijksmonument en heeft het monumentnummer (complex) 521303 gekregen. In de redengevende omschrijving zijn in totaal 10 complexonderdelen genoemd, waaronder de thans nog bestaande 'barak 1' (complexonderdeel 9). In de waardering van het complex is opgetekend dat het complex van belang is vanwege de plattegrond/aanleg, waarin een duidelijke hiërarchie tot uitdrukking komt. We kunnen vaststellen dat het wat vragen oproept waarom de huidige huisvesting voor Molukkers, op de voetprint van de in opdracht van de Duitse bezetter gebouwde barakken, niet in de redengevende omschrijving zijn genoemd. Het is het enige nog bestaande woonoord voor Molukkers in Nederland.

Voor de Molukse bewoners van woonoord Lunetten was het bij de renovatie van groot belang dat de identiteit van het woonoord als barakkenkamp in stand gehouden werd. Voor hen was het, na het opruimen van woonorden in de rest van het land, een belangrijke herinnering aan de wijze waarop de Nederlandse Staat was omgegaan met de militairen die hadden gestreden in hun thuisland. Dat die herinnering een negatieve annotatie had (de Staat brak keer op keer beloften en liet het woonoord verpauperen), was in zekere zin een essentie om te streven naar het behoud. Daarnaast

⁸⁶ In de jaren tachtig bestond de Molukse gemeenschap in Vught uit ongeveer 700 personen, waarvan de helft in Lunetten woonachtig was. Zie: *Het Vrije Volk* 12 december 1987.

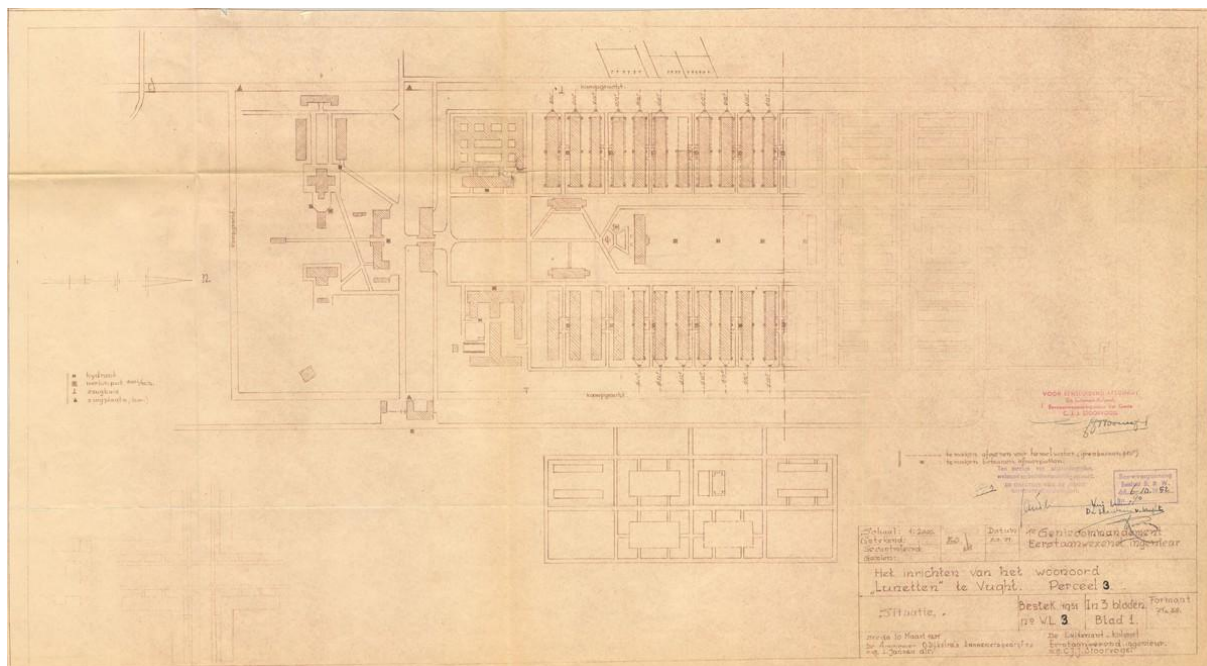
⁸⁷ De huren in Lunetten bedroegen hooguit enkele tientjes, de huren in Vijverhof zouden in korte tijd van 200 gulden naar 500 gulden worden opgeschroefd.

⁸⁸ <https://www.bhic.nl/ontdekken/verhalen/protest-in-brabant/bosch-ontwerpers-kollektief-bok>

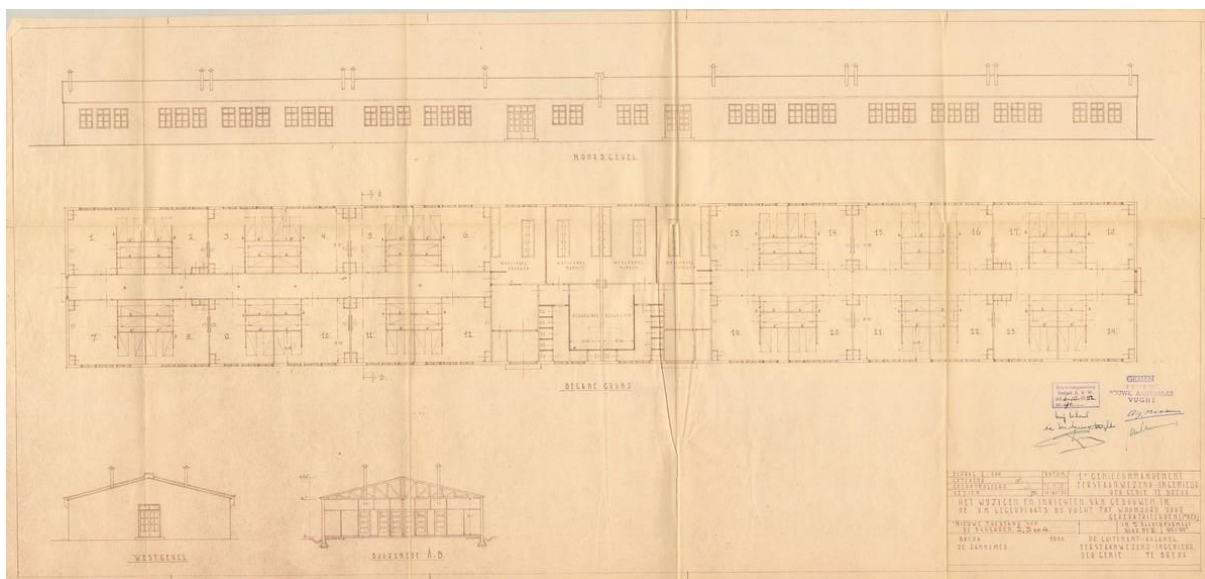
was men zich er uiteraard zeer van bewust, dat voortborduren op deze plek er aan bij zou dragen dat het buurtje in principe voorbehouden zou blijven aan Molukse bewoners, wat het behoud van de eigen cultuur zou bevorderen. De sociale cohesie binnen het woonoord is groot.

De cultuurhistorisch waardevolle karakteristieken van woonoord Lunetten zijn:

- situering buiten de bebouwde kom van Vught;
- twee harde begrenzingen middels betonnen muren (defensierterrein en PI);
- enige nog bestaande woonoord voor Molukkers in Nederland;
- enclave;
- stedenbouwkundig plan komt voort uit barakken van (concentratie)kamp Vught;
- ruime gemeenschappelijke openbare ruimte, groen hart met speelgelegenheid, onderdeel van voormalige appélplaats;
- geen garages;
- barakkenbouw: eenvoud in bouwmassa, architectuur en terreininrichting;
- baksteen en dakpannen in rode kleur;
- klinkerstraten, meeste rond 1990 verbreed en gedeeltelijk voorzien van parkeerhavens;
- weinig tot geen bomen in de woonstraten van het grootste deel van het woonoord;
- woningtypen toegespitst op de samenstelling van de Molukse gemeenschap in Vught, nieuwbouw tot stand gekomen met medewerking van bewoners, het Bosch' Ontwerp Kollektief én in Nederland gevestigde Indonesische architecten;

Afb. 4.62 Inrichting van woonoord Lunetten, tekening maart 1951. Het woonoord strekt zich dan nog wat verder uit, op tekening naar rechts, en omvat in totaal 22 barakken die in 1942 zijn gebouwd (gemeente Vught).

Afb. 4.63 Deze bouwtekening toont één van de barakken na de verbouw ten behoeve van de huisvesting van Molukkers (gemeente Vught).

Afb. 4.64 Detail van een plattegrond van het concentratiekamp met in rood daarop afgebeeld de huidige bebouwing van het Molukse woonoord Lunetten, ná de nieuwbouw rond 1990.

Afb. 4.65 Opname uit de jaren '80, waarop de woonbarakken zijn te zien. Behoudens enkele klinkerstraten is het terrein niet ingericht. Er bestaat nog niet zo iets als een privétuin.

Afb. 4.66 Barak 1 is de enige die goeddeels behouden is (het achterste deel is nieuwbouw) en geeft niet alleen een indruk van de barakken van het concentratiekamp, maar vooral ook een impressie van de woonomstandigheden van de eerste generatie woonoordbewoners (in de barak was ruimte voor 24 woningen voor in totaal 96 mensen).

Afb. 4.67 De smalle rijbaan roept herinneringen op aan de oude kampstructuur en daarmee de structuur van het woonoord in eerste aanleg.

Afb. 4.68 De straatprofielen zijn wat verbreed. Van meet af aan waren in het woonoord klinkerstraten gelegen. In hoofdvorm zijn de huidige woningen duidelijk geënt op de rond 1990 gesloopte barakken.

Afb. 4.69 De huidige vorm is niet exact gelijk aan die van de barakken uit 1942, onder andere door opdeling en door insnijding (ter plaatse van entrees). De foto laat ook duidelijk zien dat er behoefte ontstond om 'voortuinen' in te richten, zij het zeer eenvoudig; een breuk met het verleden (en een verandering van cultuur).

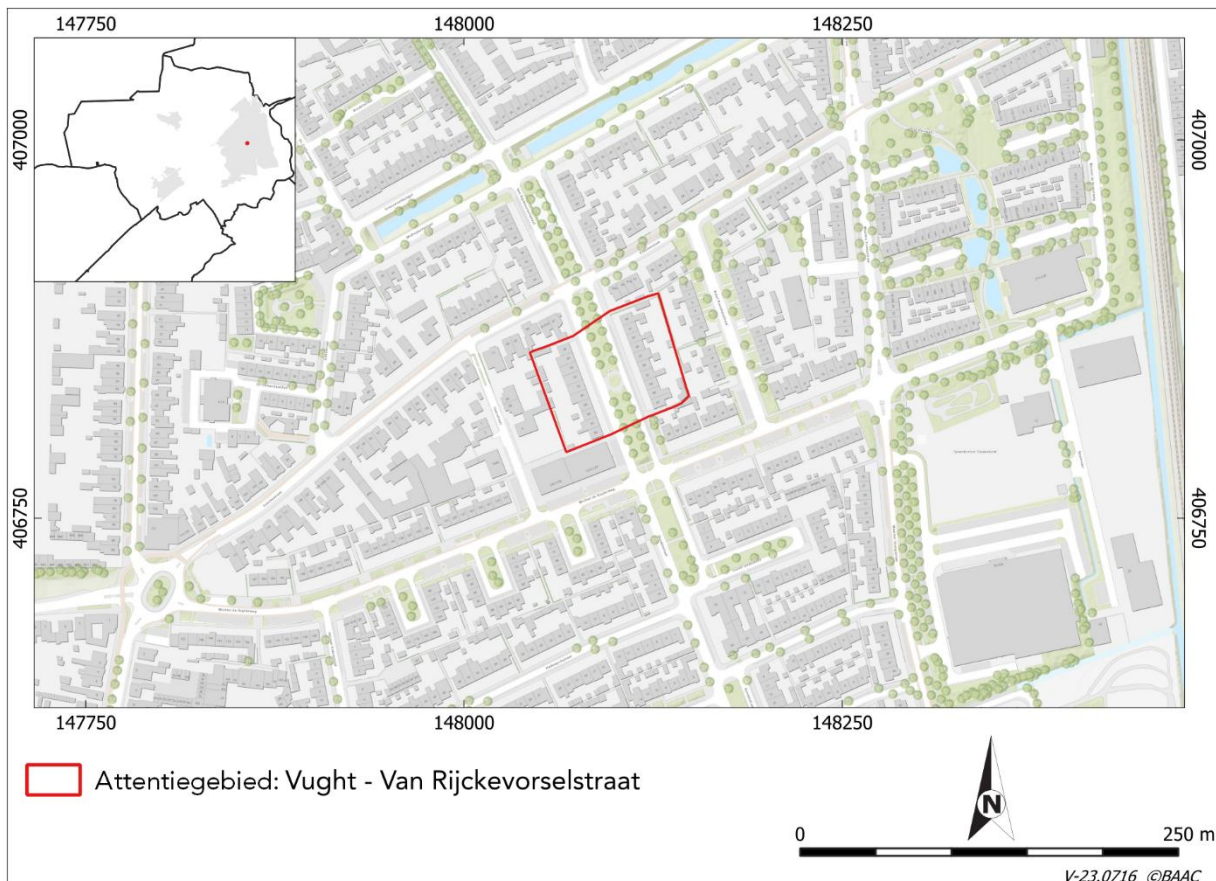

Afb. 4.70 Karakteristiek voor het buurtgebouw is de diagonale lijn en de overhoekse entreepartij die we ook vaak zien toegepast in ontwerpen voor kerken voor de Molukse kerkgemeenschap.

4.2.8 Gebied 1h Vught – Van Rijckevorselstraat

■ Algemeen

In de Van Rijckevorselstraat, tussen de Esschestraat en de Michiel de Ruyterweg, staat aan weersijden van de straat tien rijtjeswoningen uit 1957, gebouwd als sociale woningbouw.

Afb. 4.71 Ligging van het attentiegebied Rijckevorselstraat op een recente topografische kaart.

■ Geschiedenis

Het zuidelijke deel van de Van Rijckevorselstraat is onderdeel van de Zeeheldenbuurt, een naoorlogse uitbreiding ten zuiden van de Esschestraat, waarvoor de basis in het vooroorlogs uitbreidingsplan Schoonveld is gelegd. De Kareldoormanstraat en de Van Rijckevorselstraat vallen op door hun breedte, een gevolg van de toename van gemotoriseerd verkeer. De woningen aan deze straten werden gefaseerd in blokken tot stand gebracht door gemeentewerken, vanaf circa 1950 naar ontwerp van onder andere de Vughtse architect H.L. Mens. Hij maakte ook in 1957 het ontwerp voor twee rijen van tien woningen aan weerskanten van de Van Rijckevorselstraat, de nummers 46-64 en 49-67.

■ Beschrijving

De bouwtekening uit 1957 toont het ontwerp van de tweelaags spiegelidentieke rijtjeswoningen. De bouwtekening laat zien dat H.L. Mens het ontwerp maakte, een onbekende architect die in Vught actief was. Op de begane grond zijn een hal met toilet, keuken, woonkamer en eerste slaapkamer voorzien, op de verdieping drie slaapkamers en de badkamer. Op de zolder was een vijfde slaapkamer voorzien met een kleine dakkapel aan de achterzijde. De woningen kregen een voortuin, achtertuin met berging (twee onder een kap) en ook het poortje naar de achtertuin is getekend. Het ontwerp van de voorgevels kent een aantal opmerkelijke details. Het muurwerk is uitgevoerd in schoonmetselwerk in wild verband opgesierd met een rollaag, uitspringende band bovenin de gevel en een rondboog boven de deuropening. Opvallend zijn de omlijsting rond de voordeur, het betonnen gevelornament en Louvre-luiken bij het grote venster op de verdieping. Het betonnen gevelornament is ingemetseld tussen het venster op de begane grond en het venster op de verdieping, en heeft twee ingesneden vormen die doen denken aan gestileerde vogels. De eindwoningen hebben blinde zijgevels. De bouwtekeningen laten een andere vensterindeling zien dan tegenwoordig, en ook de voordeur had in de bouwtijd een heel ander ontwerp. Desondanks komt het oorspronkelijke ontwerp nog

sterk over, met name vanwege de Louvre-luiken, het opvallende gevelornament, de rode daken en de witgrijze kleurstelling van het houtwerk.

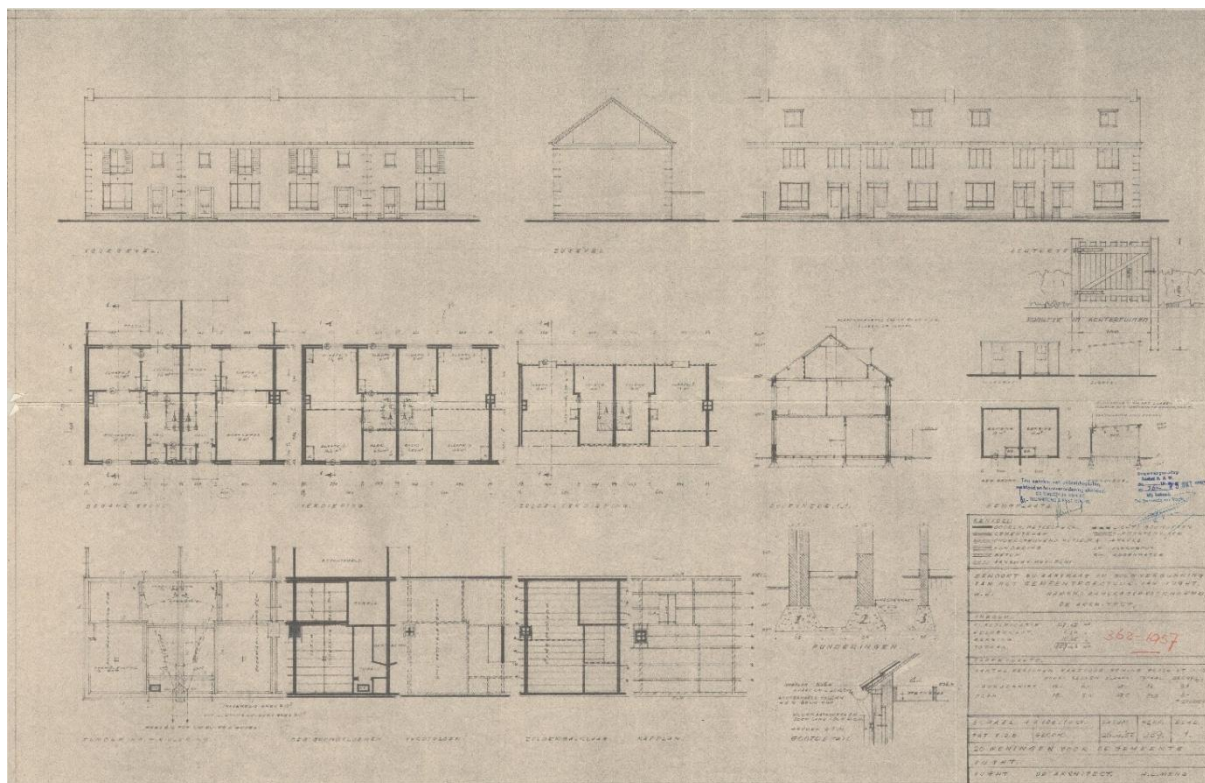
De Van Rijkevorselstraat heeft de oorspronkelijke stedenbouwkundige ruime opzet behouden, al is het straatprofiel gewijzigd ten behoeve van de realisatie van parkeerhavens en parkeerruimte. Die parkeerhavens hebben er onder andere in geresulteerd dat bomenrijen die het trottoir verlevendigden, zijn gesneuveld (foto's uit begin jaren '70 laten de bomenrij daar nog zien)⁸⁹. Een smal trottoir als begrenzing van de brede groenstrook in de as van het straatprofiel heeft plaatsgemaakt voor parkeerhavens en parkeerruimte. De bomenrijen in de trottoirs zijn gerooid (zoals op zeer veel plekken in Vught gebeurde), maar dankzij de dubbele rij bomen in de groenstrook heeft de straat een groen karakter. Ondanks enkele wijzigingen is de ruimtelijke opzet van voortuinen met hagen, trottoir, klinkerstraat en een groenstrook met het karakter van een laan nog intact. Het rooien van de bomenrijen in de trottoirs (zoals op zeer veel plekken in Vught gebeurde), vormt de grootste aantasting van de oorspronkelijke stedenbouwkundige opzet.

■ *Cultuurhistorische waardestelling*

Deze sociale woningbouw is een voorbeeld van door gemeente geïnitieerde naoorlogse dorpsuitbreiding. Tegenwoordig worden de woningen beheerd door woningstichting Charlotte van Beuningen. Het oorspronkelijke ontwerp komt ondanks verwijdering van de oorspronkelijke deuren en vensters na 1970 nog sterk over. Aangezien de luiken en het gevelornament overal nog intact zijn, vormen de twintig woningen een duidelijke eenheid.

De cultuurhistorisch waardevolle karakteristieken zijn:

- tweelaags woonblokken in schoonmetselwerk;
- rode zadeldaken evenwijdig aan de straat;
- kenmerkende ornamentiek in de voorgevels;
- witte Louvre-luiken;
- opvallend breed straatprofiel;
- brede middenberm met laanachtige beplanting;
- voortuinen met hagen;
- klinkerbestrating.

Afb. 4.72 Bouwtekening voor tien woningen aan de Van Rijkevorselstraat, 1957 (BHIC 2025).

⁸⁹ Foto VU.2385 bijvoorbeeld. Niet downloadbaar: <https://www.bhic.nl/memorix/images/search/detail/995e8720-45f9-11e3-954e-fb0db827fd03/media/00b2f5ba-25f2-6a94-e7bb-239ec1a926cf>.

Afb. 4.73 Ondanks verwijdering van bomenrijen en trottoirs heeft de straat de ruime en groene opzet behouden.

Afb. 4.74 Bij de meeste woningen is het grote venster op de verdieping, met daaronder een gevelornament en voorzien van kenmerkende Louvre-luiken, nog intact.

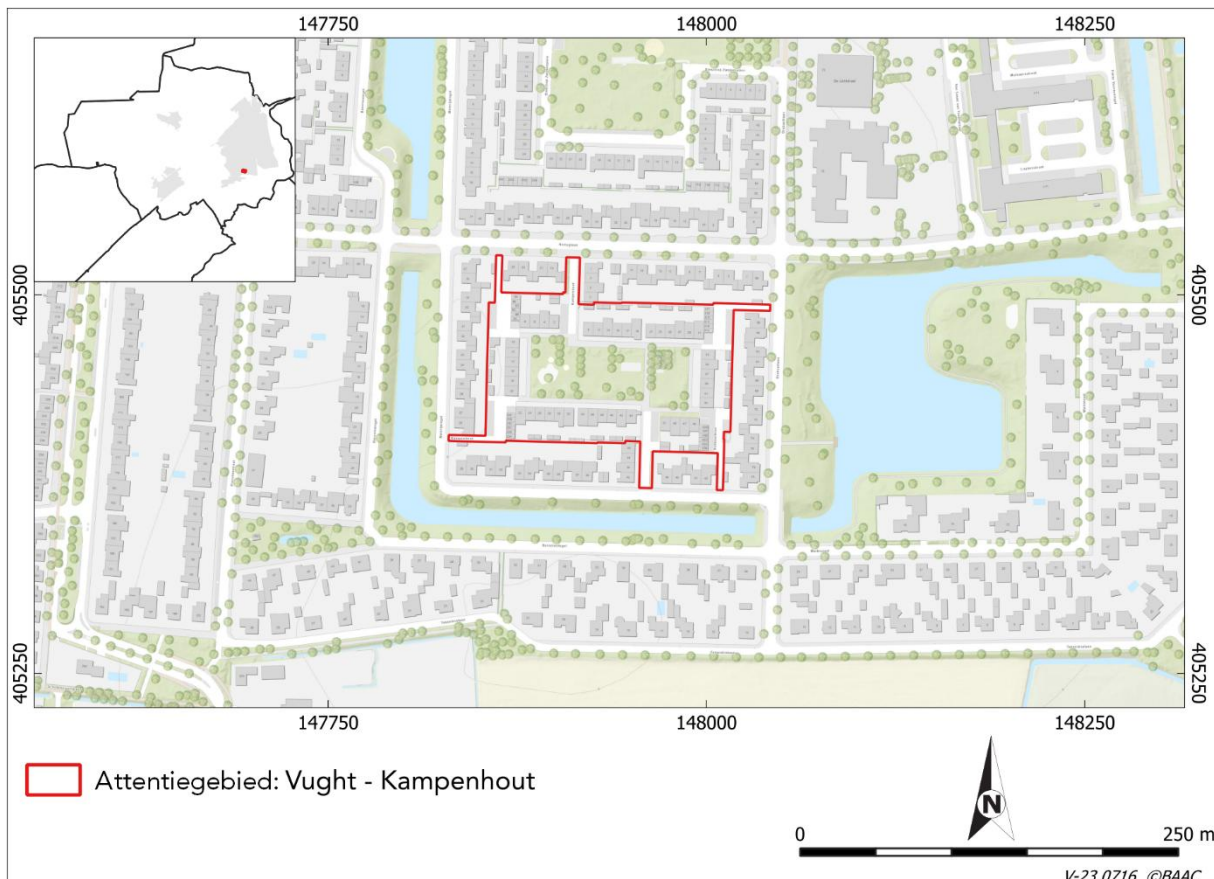

Afb. 4.75 Het oorspronkelijke ontwerp komt minder sterk over door vervanging van de oorspronkelijke deuren en vensters.

4.2.9 Gebied 1i Vught – Kampenhout

■ Algemeen

In het zuiden van Vught, tussen de Meierijsingel en de Hertoglaan, ligt het buurtje Kampenhout: een begin jaren '70 gebouwd autovrij woonhof in een uitbreidingswijk uit de jaren '60.

Afb. 4.76 Ligging van het attentiegebied Kampenhout op een recente topografische kaart.

■ Historische ontwikkeling

Door gemeentewerken werd er in de jaren '60 een grootschalige uitbreiding in het zuiden van Vught ontwikkeld. In 1964 werd het stedenbouwkundige plan voor De Baarzen, 'Uitbreidingsplan in onderdelen "DE BAARZEN"', naar ontwerp van A. Siebers en W. v. Doel op papier gesteld. Het buurtje Kampenhout was onderdeel van dit plan, maar is uiteindelijk begin jaren '70 in afwijking op het oorspronkelijke stedenbouwkundige plan gebouwd. Het plan uit 1964 voorzag in een serie van strak, rechthoekige, parallel aan elkaar gesitueerde bouwblokken met aan de lange zijde ééengezinswoningen in rijen. De legenda maakt duidelijk dat die woningen van klasse E en F niet in stroken gebouwd moesten worden, maar maximaal per twee gekoppeld. In het zuidelijke deel van de wijk zouden aanvankelijk vrijstaande woningen, tweekappers en een aantal hoogbouwcomplexen komen (deze laatste zijn niet uitgevoerd, onder andere omdat in 1968 subsidies verdwenen en ook vanwege sociologische bezwaren).

De realisatie van De Baarzen nam aanvang in het noordelijke deel van het gebied en de realisatie van het plan was niet binnen enkele jaren was voltooid. De tijd die voor het compleet maken van de wijk nodig was, was voldoende lang om de invloeden van veranderende opvattingen ten aanzien van stedenbouw en inrichting van de woonomgeving in aangepaste plannen te verwerken. Kampenhout heeft een heel andere opzet gekregen en is daardoor een jaren '70 woonerf met buitenring met een Wederopbouwopzet.

■ Beschrijving

Het ontwerp voor de gerealiseerde woningen van het buurtje Kampenhout is van de hand van architecten Ernest Groosman⁹⁰ uit Rotterdam en Wim Oomen uit Oosterhout. Het plan is uitgevoerd door bouwbedrijf Van Eijkelenburg uit Rosmalen. Dit blijkt onder andere uit stempels op tekeningen voor het project. Het plan voorzag in een buitenring

⁹⁰ In het archief van deze architect zijn geen projecten in Vught vermeld.

van middels garages onderling gekoppelde units van twee-onder-één kapwoningen, een type dat begin jaren '60 ook al was voorzien, maar dan in parallelle stroken. De twee-onder-één-kapwoningen die werden gerealiseerd, vormen als het waren een kring rondom een groen hart in het buurtje, waar de auto was verbannen en de ruimte werd ingericht voor ontmoeting en ontspanning. Parkeergelegenheid voor de bewoners van de 'rijtjeshuizen' die dit hart omsloten, werd gevonden in vier hoeken, waar plaats was voor in totaal 24 garageboxen en in 8 garages in achtertuinen, waarmee het grootste deel van de 48 woningen om het binnenterrein was voorzien. De twee-onder-één-kappers beschikten alle over een eigen garage.

De rijtjeswoningen om het pleintje zijn vrij standaard doorzonwoningen (zij het ruim bemeten), zowel in opzet als voor wat vormgeving en materialisering betreft. Op dit vlak geen innovatie of experiment. De huizen hebben een open keuken. Er was een gang met toilet en trapopgang, voorafgegaan door een halletje. Op de verdieping zoals gebruikelijk drie slaapkamers en een badkamer (ouderslaapkamer en badkamer met tussendeur), gesitueerd om een redelijk ruime overloop. Op de zolder was een vierde slaapkamer, wat de woningen geschikt maakte voor gezinnen met zes kinderen. Bouwtekeningen van de twee-onder-één-kappers zijn niet aangetroffen.

■ *Cultuurhistorische waardestelling*

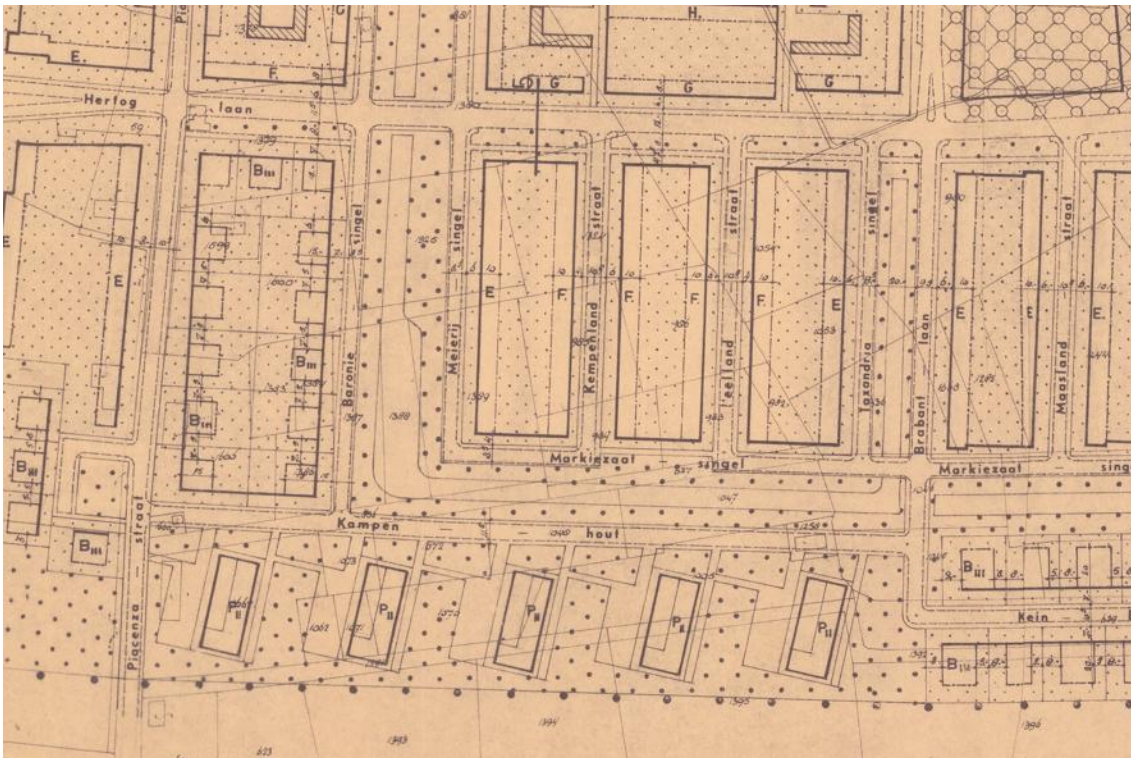
De cultuurhistorische waarde beslaat de opzet van het woonerf rondom een groen hart. Kampenhout geeft een fraai tijdsbeeld in een gebiedsuitbreiding, omdat de buitenring nog verankering kent in de hoofdopzet van de wijk De Baarzen, terwijl het hart van het buurtje duidelijk is beïnvloed door de woonercultuur die karakteristiek is voor de jaren '70. Naar binnen toe is het buurtje stedenbouwkundig en sociologisch moderner, naar opvattingen van vroege Post-65, in architectuur nog wel traditioneel.

De cultuurhistorisch waardevolle karakteristieken van Kampenhout zijn:

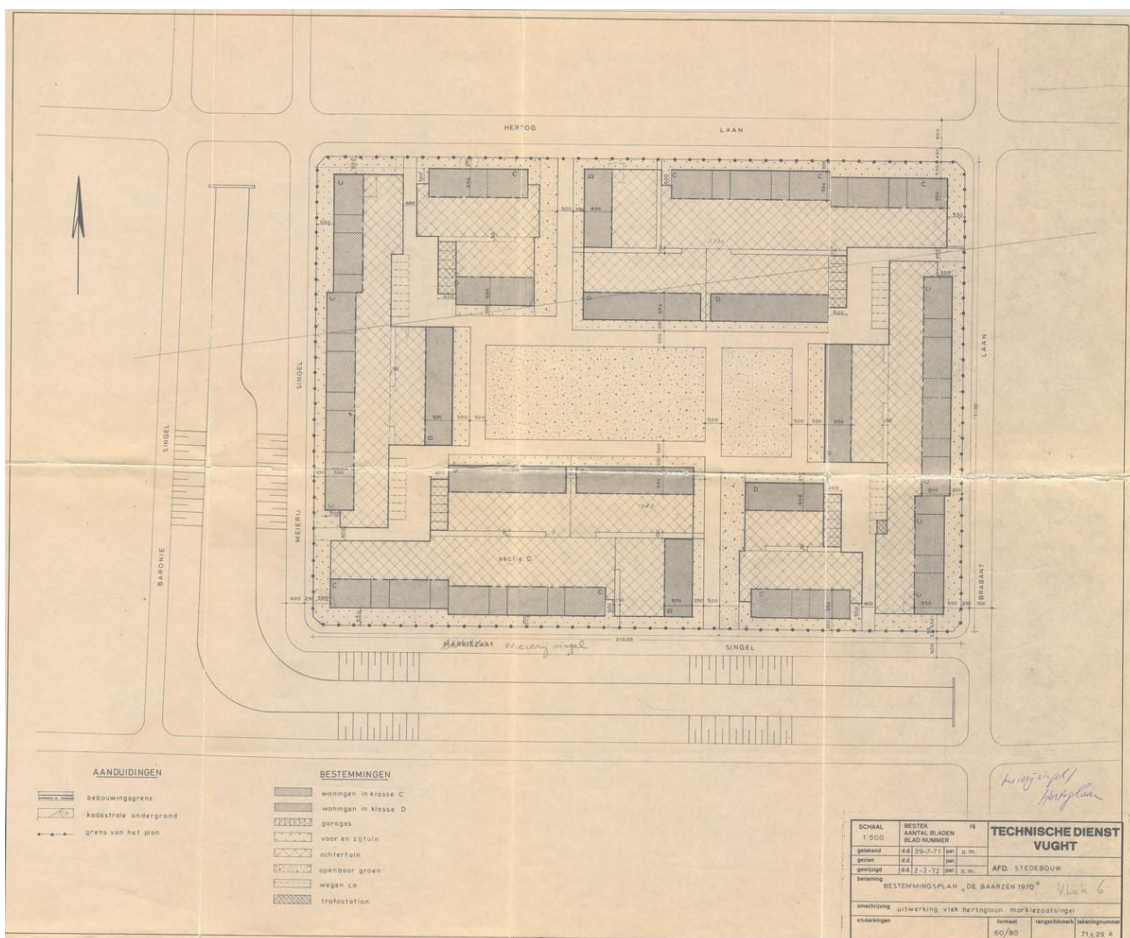
- naar buiten toe ruimte voor auto, naar binnen toe exclusief domein voor voetgangersverkeer en ontmoeting;
- doorzonwoningen in rijen (naar binnen) en twee-onder-één-kap (naar buiten);
- tweelaags bebouwing onder flauwhellende zadeldaken, dakkapellen vooral aan de 'achterzijde';
- gele gevelsteen en gevelopeningen onder relatief lange lateien;
- houtwerk in de loop der tijd getransformeerd naar een witte dominante afwerking;
- blokken met garageboxen op overgangsgebied van randen naar het groene hart;
- zolders in gebruik genomen als verblijfruimte (dakkapellen);
- ondiepe voortuinen, ook op het binnenterrein, met duidelijke scheiding van privaat en openbaar;
- groen binnengebied (gazon, bosschages, bomen en boomgroepen).

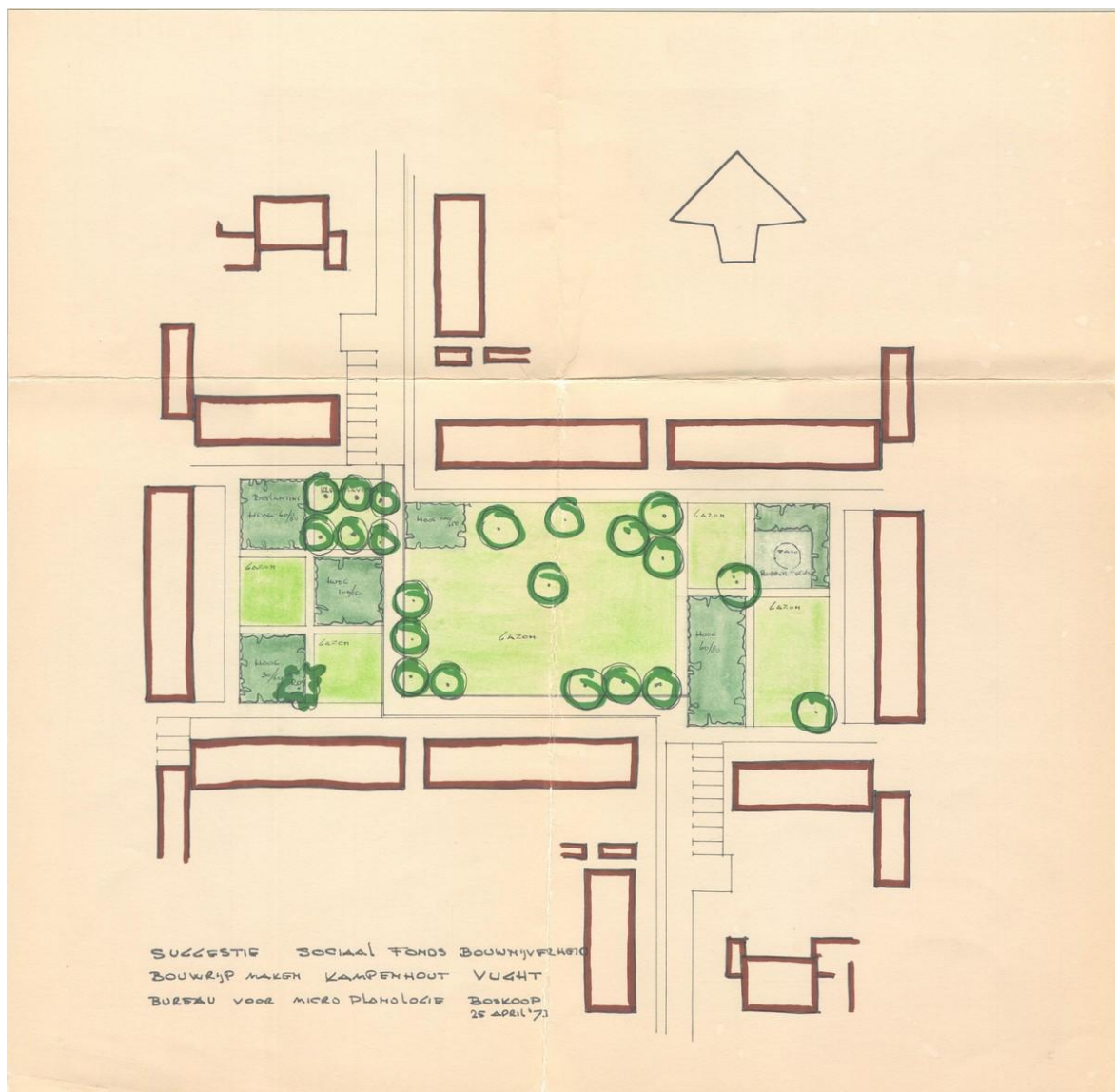
Afb. 4.77 Het zuidelijke deel van De Baarzen (links op de foto), is nog niet gerealiseerd, foto uit 1970 (BHIC).

Afb. 4.78 Detail van de plantekening uit 1964 met geplande twee-onder-één-kapwoningen aan de Meijerij, Kampen, Peellandstraat en Taxandria.

Afb. 4.79 Plantekening van juli 1971, 'vlek 6' in het bestemmingsplan "De Baarzen 1970", met woningen in klasse C en D.

Afb. 4.80 Tekening 'suggestie Sociaal Fonds Bouwnijverheid', 25 april 1973. I.s.m. Bureau voor Micro Planologie (Boskoop).

Afb. 4.81 Toegang tot Kampenhout vanuit de Meijerijssel, waar één blok met rijtjeswoningen het verbindende element vormt, zoals dat ook vanaf de Hertoglaan het geval is.

Afb. 4.82 Woningen in rijen, met voortuinen met erlangs met betontegels bestrate trottoirs. Het binnenterrein kent een duidelijke begrenzing. Kaders door middel van hagen, bosschages en boomgroepen.

Afb. 4.83 Gazon, boomgroepen, bosschages (met name in ronde grondvorm) en verspreid speeltoestellen.

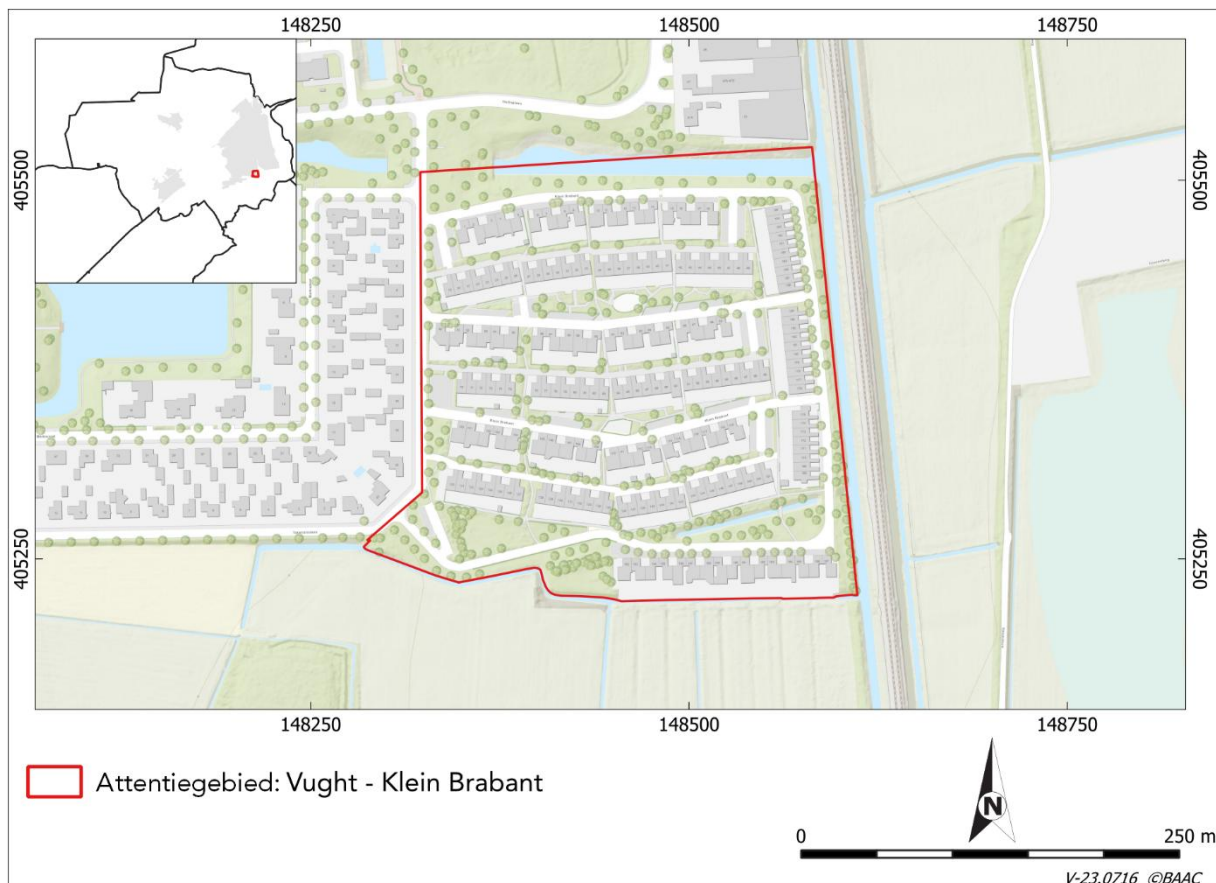

Afb. 4.84 Eén van de vier reeksen garageboxen.

4.2.10 Gebied 1j Vught - Klein Brabant

■ Algemeen

Het woonerf Klein Brabant werd in 1975 gerealiseerd in het zuiden van Vught.

Afb. 4.85 Ligging van het attentiegebied Klein Brabant op een recente topografische kaart.

■ Historische ontwikkeling

In het stedenbouwkundige plan voor De Baarzen uit 1964 is te zien dat op dat moment van een buurtje langs het spoor nog geen sprake was. Het terrein waarop Klein Brabant tot stand zou worden gebracht, was in 1962 nog grotendeels weide en eigendom van Voorburg. Het plan voor een woonerf op deze locatie ontstond in de jaren '70. Het plan voorzag in de bouw van 195 woningen en werd begin 1974 goed bevonden door welstand. De woningen zijn een ontwerp van architectenbureau Frans van Dillen uit Gemonde⁹¹ en zijn gebouwd door bouwbedrijf Van Eijkelenburg uit Rosmalen.

Het stedenbouwkundige plan van het woonerf Klein Brabant contrasteert sterk met de grondbeginselen van het plan voor De Baarzen van ruim tien jaar eerder. Meest evident is dat in het tracé van de straten te zien, dat niet langer strak en rechtlijnig is. De woonomgeving wordt grotendeels ingekaderd door een betrekkelijk brede, ruim opgezette 'rondweg', waarop carports en garages van de meeste woningen zijn georiënteerd. Voor de huizen die geen eigen garage hebben en voor bezoekers zijn ruim honderd parkeerplaatsen verdeeld over zes parkeerterreinen ontworpen. Daarnaast zijn er op verschillende plekken langs de rondweg stroken met parkeerhavens, ruim veertig plekken in totaal.⁹² Formeel voldeed het stedenbouwkundig plan niet aan alle wettelijke voorwaarden om als woonerf aangemerkt te worden (zo waren drempels verplicht bij de entree tot een erf). In officiële stukken is dan ook sprake van een 'woonomgeving'.

In het ontwerp voor de woonomgeving is weinig tot geen gebruik gemaakt van bestaande patronen en structuren. Naast de rondweg zijn er twee woonstraten waarvan het tracé geknikt is op een manier dat er ruimte ontstaat voor een polygonale, groen ingerichte buitenruimte met onder andere speelvoorzieningen. Het stratenpatroon werd aangevuld

⁹¹ Er zijn de nodige gelijkenissen met de Rosmalense wijk Kattenbosch waarmee Van Dillen enige naam maakte.

⁹² Deze zijn wel op ontwerptekeningen te zien, maar lijken niet uitgevoerd te zijn.

met een veelheid aan wandelpaden langs en tussen de blokken met woningen door. Ook hier was sprake van een vrij radicale breuk met opvattingen uit de eerst twintig jaar na de Tweede Wereldoorlog, door niet rechtlijnig te ontwerpen, maar door gebruik te maken van geknikte en gekromde tracés en de loopruimte ook groen in te richten.

Ten tijde van de planvorming voor Klein Brabant, was er een wijkcomité actief onder de naam 'De nieuwe woonwijk De Baarzen, leefbaar nu en straks'. Het was de tijd waarin bewoners bij gemeenten invloed afdwongen op hun woonomgeving. Klein Brabant kreeg ook een eigen bewonerscommissie en inspraakprocedures. Dat leidde al vrij vroeg na oplevering van de wijk tot een aantal wijzigingen. Zo werd besloten tot asfaltering van bestaande voetpaden, tot het vervangen van delen van bestrating uit de ringweg door graskeien (met als doel het verkeer op de weg wat af te remmen) en tot het maken van plantvakken langs de gevels ter voorkoming van het zogenaamde 'gevelrijden' in het binnengebied. Daarnaast werden wisselhekkens/voetgangerssluizen gemaakt ter voorkoming van het gebruik van de wandelpaden door fietsers, waarbij opgemerkt dat uitzichten daarbij niet mochten worden gekruist. Daarnaast werden houten paaltjes rondom speelgelegenheden geplaatst, waarmee moest worden voorkomen dat daar auto's werden geparkeerd. Ook werden hekwerkjes geplaatst, omdat kinderen in de wijk op hoog tempo door de straatjes fietsten, wat voor gevaarlijke taferelen zorgde. Tenslotte werden zandbakken, vanwege de hygiëne, door speeltoestellen vervangen.

■ *Beschrijving*

In de wijk zijn drie hoofdtypen woningen gebouwd, aangemerkt als type C, type D en type X. Woningen van het type C zijn woningen die semi-vrijstaand (gekoppeld via de garages) of semi twee-onder-één-kap, in stroken van vier, vijf of zes zijn gebouwd. Door te variëren in het aantal woningen per strook, wordt duidelijk gebroken met de eentonigheid die stedenbouwkundige ontwerpen uit de Wederopbouwperiode op dat vlak kunnen hebben (zo ook delen van De Baarzen). Aan de zuidrand is een strook met maar liefst zestien van dit soort woningen tot stand gebracht, vrij uitkijkend over de velden. De woningen van type C kregen een semi open keuken, een relatief klein halletje. Een woonkamer met daarin de trap naar de verdieping. En een betrekkelijk ruime garage⁹³ in open verbinding met een berging. Op de verdieping was ruimte voor een ouderslaapkamer, twee kinderslaapkamers en een badkamer met bad. De zolder was geen verblijfsruimte.

Woningtype D (93 in totaal) onderscheidt zich onder andere doordat deze woningen niet over een garage beschikken én per zes tot negen in rijtjes zijn samengebracht. Hier is dus ook sprake van tussenwoningen. Eindwoningen onderscheiden zich middels een afwijkende kapvorm, omdat deze woningen van een tweede verdieping zijn voorzien, een welkome doorbreking van wat wellicht anders een wat monotone gevelrij had kunnen zijn. Langs de spoorlijn (met spoordijk en spoorloot), werden drie blokken gebouwd met woningtype X. Deze onderscheiden zich nadrukkelijk van de overige bebouwing doordat er drielaags is gebouwd én omdat er beeldbepalende carports zijn gerealiseerd. De woningen hebben een open keuken, in vergelijking met de overige woningtypes een grote hal en dus een prominent aanwezige carport met berging daarnaast. Er is een zeer royale ouderslaapkamer met even royaal balkon en een badkamer met ligbad op de eerste verdieping. Op de tweede verdieping zijn twee kinderslaapkamers.

■ *Cultuurhistorische waardestelling*

Het plan voor Klein Brabant is typerend voor de tijd waarin het autobezit sterk is gegroeid en ook de middenklasse in staat is om een eigen auto voor de deur te zetten. De 'woonomgeving' is hoofdzakelijk bebouwd met ééngezinswoningen in rijen en heeft de opbouw van een woonerf. Dat woonerf is naar binnen gekeerd, onder andere door drie sterke begrenzingen aan noord-, oost- (spoor) en zuidzijde (akker). Dat de auto een belangrijke rol speelde in het plan blijkt uit een hoog aantal woningen met eigen garage en daarnaast veel parkeerplaatsen. De invloed van de bewoners op de vormgeving van de wijk middels het wijkcomité is nog goed afleesbaar in de aanleg.

De cultuurhistorisch waardevolle karakteristieken van Klein Brabant zijn:

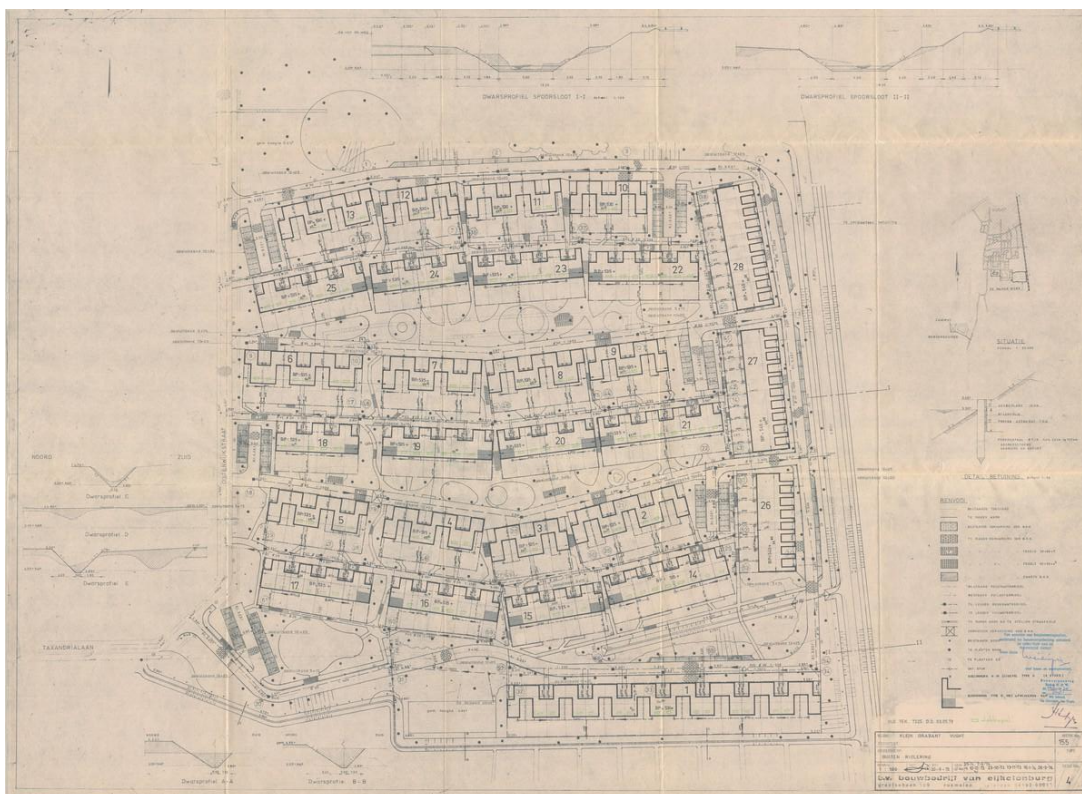
- duidelijk onderscheidt tussen ringweg, woonstraten en voetgangerspaden zowel in profiel als in bestrating. Rondweg andere klinkerbestrating dan de woonstraten;
- spoorbaan Utrecht-Boxtel als oostelijke begrenzing;
- rijen rechthoekige en L-vormige blokken, met variërend aantal ééngezinswoningen in een rij;
- beperkt aantal woningtypen, twee of drielaags onder flauw hellende pannendaken;
- open bouwblokken, onder andere ter ontsluiting van blokjes met garageboxen;
- garages in onbruik geraakt voor parkeren, onder andere door toenemende grootte van auto's vanaf omstreeks 2000;
- zolders in gebruik genomen als verblijfsruimte (dakkapellen);

⁹³ Er zijn wel klachten bekend van bewoners van wie de garage te klein was voor de 'Amerikaan' waarin ze reden.

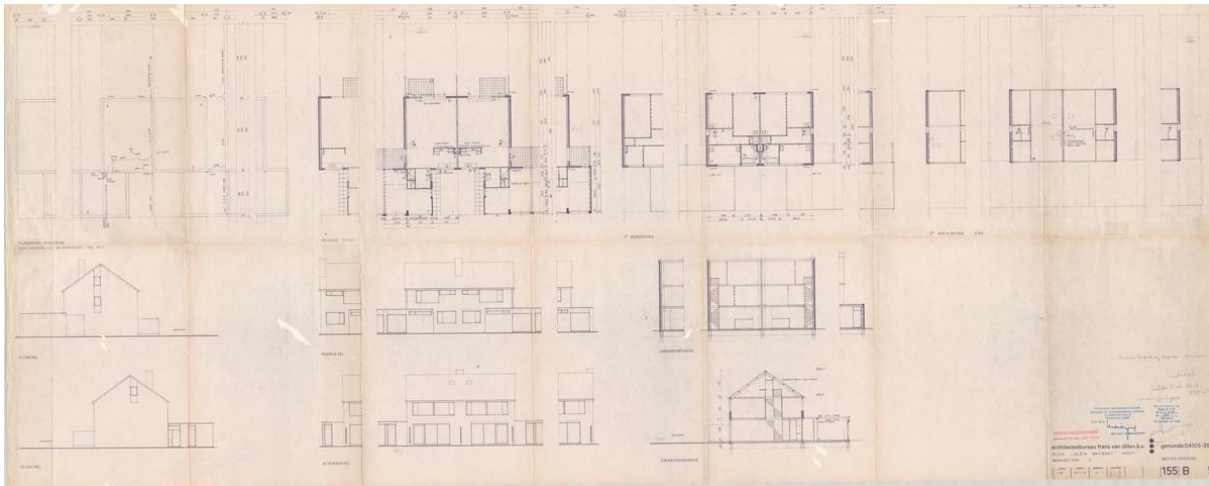
- boeiboorden en gevelbekleding oorspronkelijk donkerder van kleur, nu hoofdzakelijk sterk contrasterend wit;
- geknikte en gekromde tracés; ronde en gekromde vormgeving van oudsher dominant in de speel- en ontmoetingsruimten;
- openbaar groen, het groen aan de woonstraten is ingeperkt ten behoeve van secundaire parkeerhavens;
- monumentale bomen.

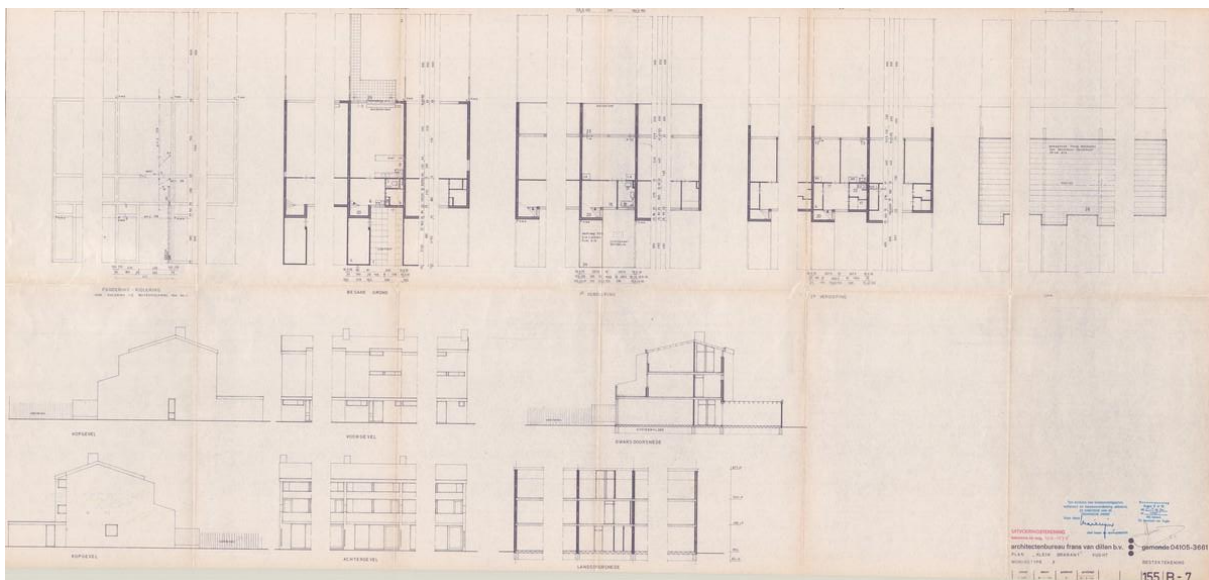
Afb. 4.86 Opname uit omstreeks 1972 vanaf één van de Baarzenflats met zicht op het terrein waar het buurtje 'Klein Brabant' zou worden gebouwd (BHIC 2025).

Afb. 4.87 Tekening van de woonomgeving van 1973 (aanpassingen in 1974), ten behoeve van de buitenriolering (BHIC).

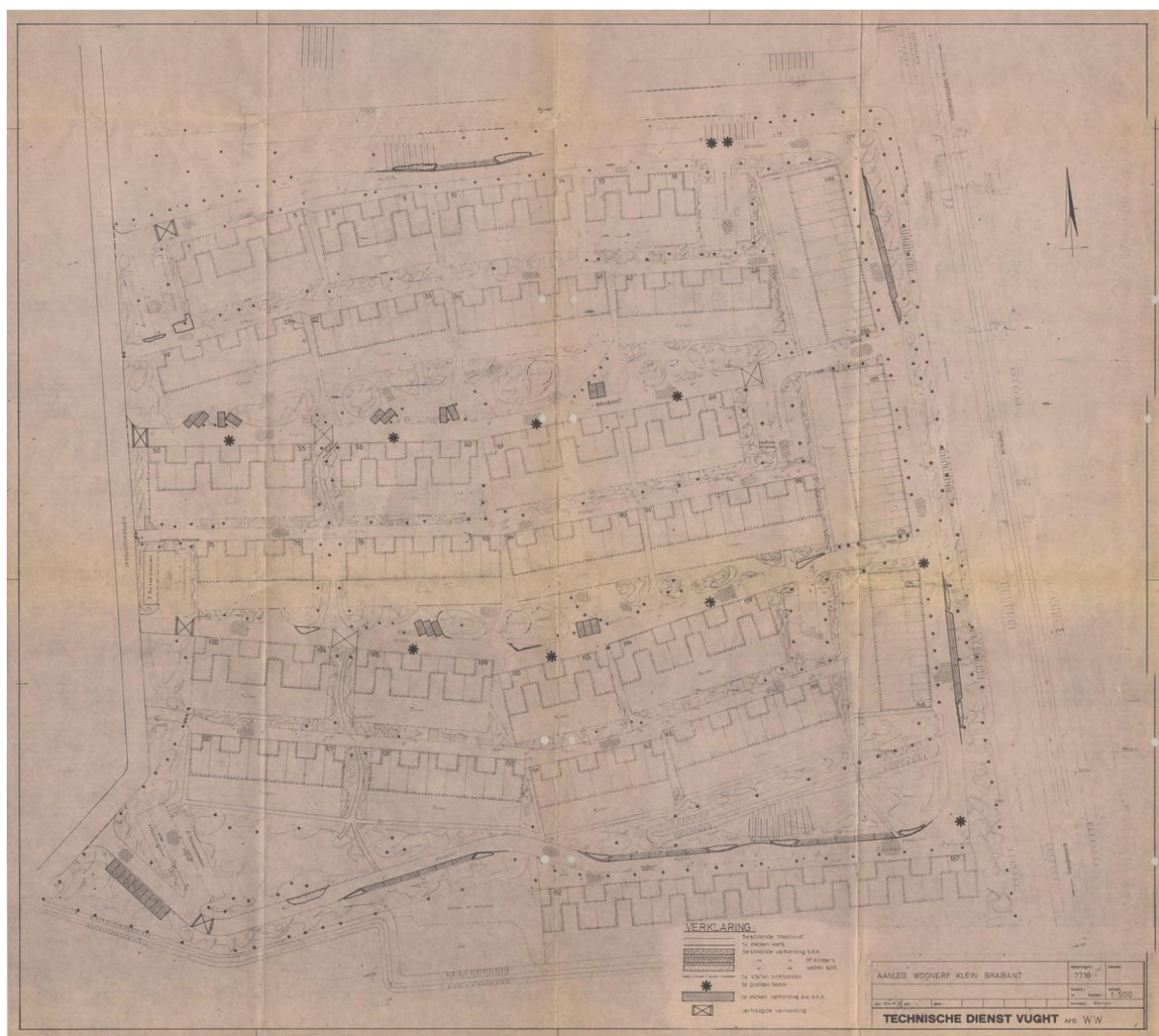
Afb. 4.88 Tekening voor woningtype C, door Frans van Dillen (BHIC 2025).

Afb. 4.89 Tekening voor woningtype X, door Frans van Dillen (BHIC 2025).

Afb. 4.90 Opname van de wijk kort na de oplevering met jonge aanplant, duidelijk onderscheid in bestrating.

Afb. 4.91 De eerste aanpassingen worden in 1977 al gepland. Parkeerplekken in groene zones en parkeervakken langs/op de randweg. Drempels bij inrit (voorwaarde woonerf) en het aanplanten van een aantal bomen.

Afb. 4.92 De rondweg langs de noordzijde.

Afb. 4.93 Overgang van de ringweg op de woonstraat (zie archieffoto), met onderscheidende bestrating.

Afb. 4.94 De rondweg langs de spoorbaan, met de woningen van het type X en carports deels nog als zodanig in gebruik. Bij het ontwerp van de buurt zal er geen rekening gehouden zijn met de mogelijkheid dat gezinnen over meer dan één auto zouden gaan beschikken.

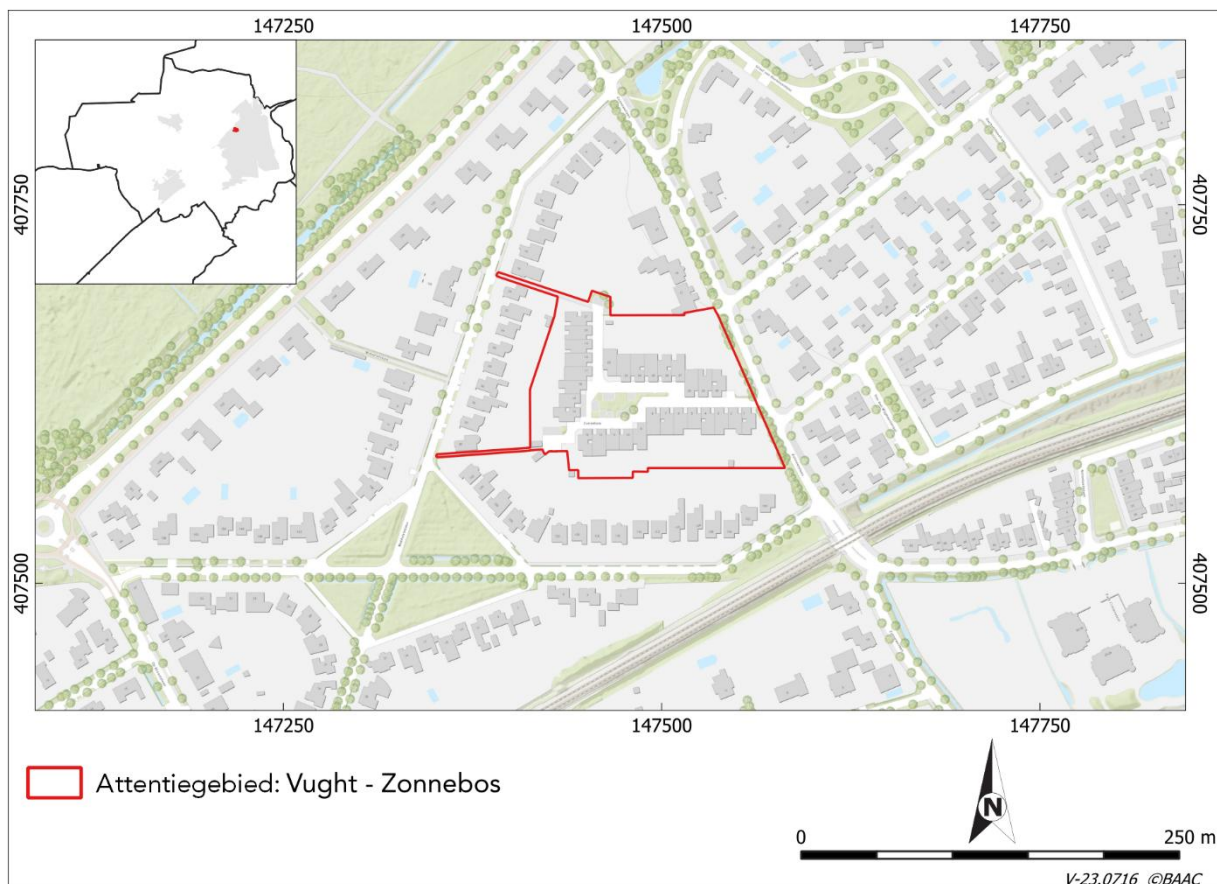

Afb. 4.95 De groene gemeenschappelijke ruimte is ingesnoerd ten behoeve van parkeerhavens. Behoeft om de auto bij het huis te parkeren is niet alleen nu, maar was ook in de jaren '70 al groot. Speeltoestellen voor de kleinsten hebben deels plaats gemaakt voor speltoestellen voor tieners.

4.2.11 Gebied 1k Vught – Zonnebos

■ Algemeen

Deze woonbuurt met dertig geschakelde woningen in het noordwesten van Vught kwam circa 1980 tot stand in de villawijk in het noordwesten van Vught.

Afb. 4.96 Ligging van het attentiegebied Zonnebos op een recente topografische kaart.

■ Historische ontwikkeling

Het buurtje dat de naam Zonnebos heeft gekregen, wordt in kranten uit 1980 en 1981, waarin de woningen te koop worden aangeboden, aangeprezen als zijnde gelegen in het laatste stukje oude Villapark in Vught. Hiermee wordt de suggestie gewekt dat dit het laatste stukje onbebouwde bouwgrond in het Villapark is, en dat het wijkje een inbreiding is binnen een bestaande bebouwde omgeving. Dat is niet helemaal juist. De vrijstaande woningen rondom zijn in de tweede helft van de jaren '80 gebouwd en dus later dan de woningen Zonnebos.

Om de verkoop te stimuleren is een modelwoning gebouwd, zo blijkt uit advertenties waarin potentiële kopers verleid worden die woning te bezoeken. De eerste advertenties zijn van Bouwmij Vastgoed, een makelaarskantoor in Den Bosch en in een rekenvoorbeeld (uitgaande van 100.000 gulden eigen geld) worden de maandlasten op de benodigde hypotheek geraamd op 900 gulden (over 300.000 gulden geleend geld). In latere advertenties is Bouwconsulting bv (eveneens in Den Bosch) de aanbieder en zijn de geraamde maandlasten opgeschroefd naar 1.400 tot en met 1.900 gulden per maand. De locatie nabij bos en heide wordt aangeprezen en er wordt nadrukkelijk gewezen op de kwaliteit van isolatie van de woningen. De huizen worden luxueus afgewerkte, geschakelde villa's met garage genoemd.

De bouwtekeningen die voor het buurtje zijn gemaakt dateren van november 1978. Bij het ontwerp zijn volgens de bladstempel twee bureaus betrokken. Zowel architectenbureau Frans van Dillen en Rien Ogier (ze werkten samen in een maatschap van 1976 tot 1985) uit Rosmalen, als Architectenbureau Copal uit Boxtel zijn genoemd. Bouwmij Consulting had eerder met Van Dillen gewerkt, onder andere bij de realisatie van de sociaalmaatschappelijk innovatieve wijk Kattenbosch in Rosmalen, één van de eerste projecten van Dillen waarin hij brak met de monotone eenheidsworst van de standaard doorzonwoning zoals die tot circa 1970 de norm vormde. Van Dillen is van dat moment ideologisch en stelt zijn ontwerpen in dienst van de maatschappij en de rol die het wonen daarin speelt; hij

zet de mens centraal. Het gaat hem om de 'samenhang tussen de dingen', zo laat hij onder andere in *De Architect* optekenen. Praktisch betekent het dat de architect in wijken variaties en opties biedt, bijvoorbeeld voor wat betreft het toevoegen van kamers of soms zelfs een volledige verdieping. Ook in Zonnebos zijn variaties van de woningen te zien met één of twee verdiepingen.

■ *Beschrijving*

Er is sprake van twee type woningen, waarbij het onderscheidende element een patio is. Type A heeft een patio, bij de hoekwoningen nummer 3 en nummer 23 grenst de patio aan de openbare weg. Type B heeft geen patio en derhalve een iets grotere garage/berging, maar een wat kleinere zitkamer met eethoek. De patiowoningen zijn ruim van opzet, met in het hart van de woning een trappenhuis aansluitend op hal en overloop. Aan de tuinzijde van deze kern bevinden zich de royale eethoek met grenzend aan de tuin de zithoek met in de 'L' een hoekje dat op tekening als werkhoek is bestempeld. Aan de straatzijde zijn een portaal met meterkast en toilet en de garage met berging te vinden. De verdieping bevat drie slaapkamers en een badkamer met bad en separate douche. Op de overloop is een werkhoekje in te richten. De tweede verdieping is op tekening 'studio' betiteld.

De gevels zijn opgetrokken in vrij donkere rode baksteen, voor wat betreft het buitenspouwblad. Hierin is met windverband gestapeld (we zouden dit ook een onregelmatig klezorenverband kunnen noemen). Gevelopeningen zijn uitgespaard onder betonnen lateien die in het zicht zijn gelaten. Kozijnhout is verhoudingsgewijs wat iel en er zijn standaard keramische raamdorpelstenen gebruikt. Aan de achterzijde hebben de woningen een flinke schoorsteen.

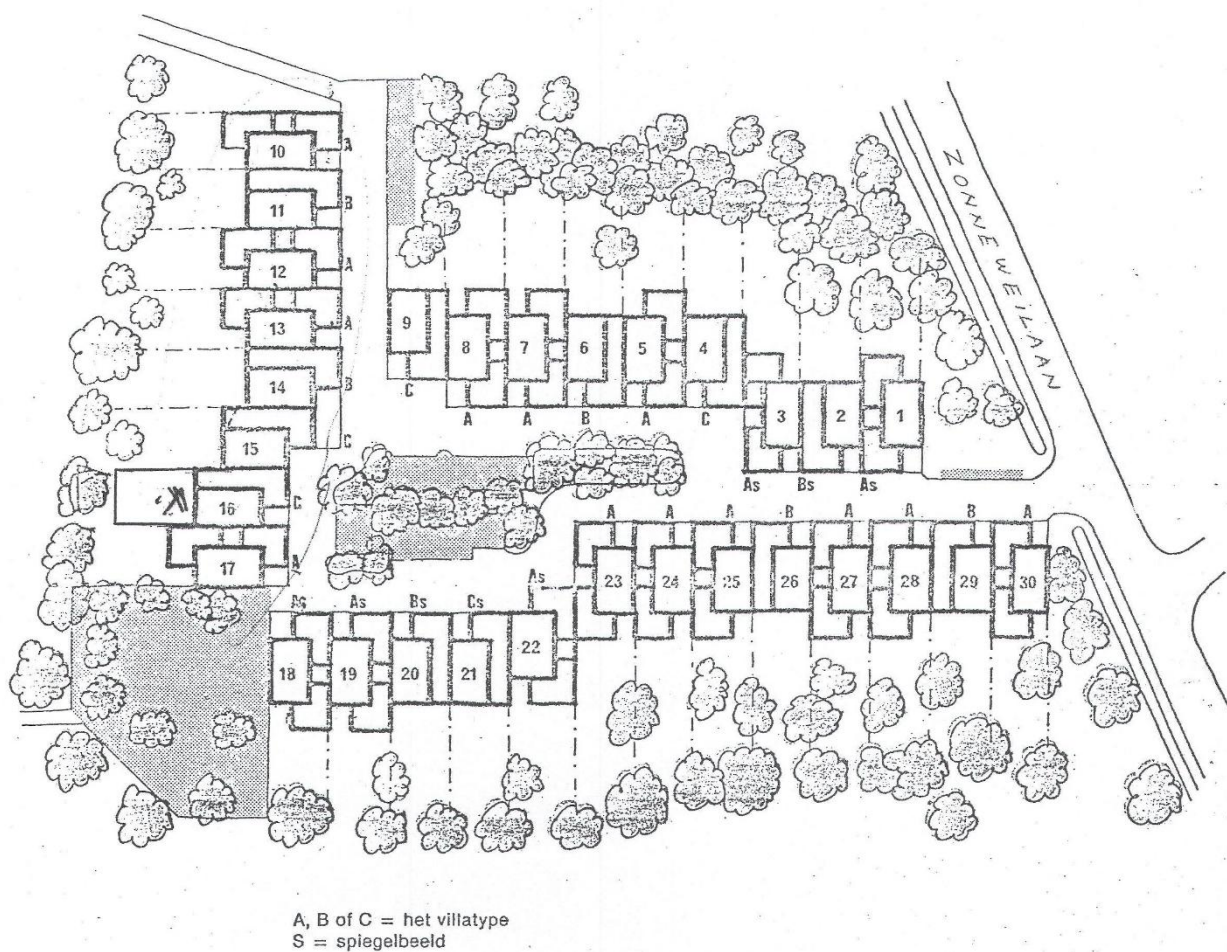
Het buurtje ligt tussen de bomen, maar aan de ontsluitingsweg is weinig groen te vinden. De weg is naar twee kanten doodlopend. In het midden van het buurtje, op de driesplitsing, ligt een bosje wat de stenige uitstraling vermindert. De weg met straatklinkers is nooit bestemd geweest om te parkeren. Tegenwoordig wordt er in het bosje geparkeerd, en worden auto's langs de gevels van de voormalige garages gezet, omdat op veel plekken de garage bij de woning is getrokken.

■ *Cultuurhistorische waardestelling*

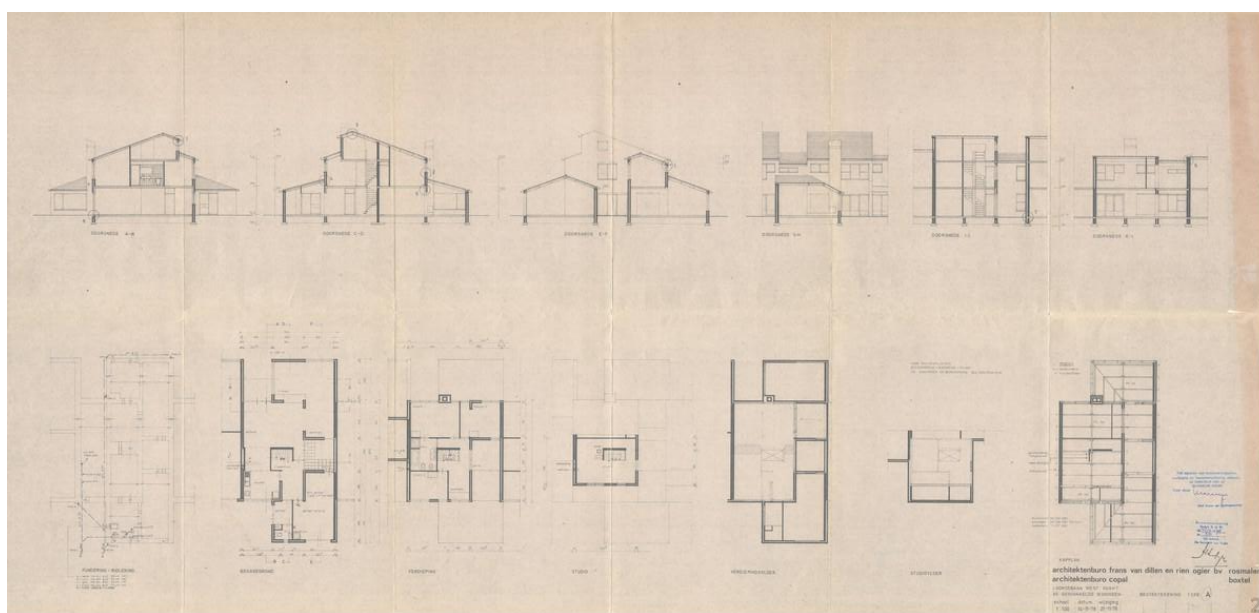
Zonnebos is een fraai voorbeeld van een wijk met ruime geschakelde (patio)woningen in verschillende variaties, zoals die eind jaren '70 ontworpen werden. De patiowoningen zijn herkenbaar door onder andere de uitgebouwde woonkamer aan de tuinzijde. De opzet van de wijk in stroken is in grote mate bepaald door de begrenzingen van het bouwterrein. Er is naar gestreefd om achtertuinen overal ongeveer even diep te maken.

De cultuurhistorisch waardevolle karakteristieken van het Zonnebos zijn:

- restant pre-stedelijk wegenpatroon, waaronder Middelstebaan en Zonneweilaan;
- geschakelde patiobouw in verspringende stroken;
- speelsheid door variaties in woningen;
- woningen zijn op de tuinen gericht;
- schoonmetselwerk met eenvoudige detaillering;
- oorspronkelijk inpandig parkeren voor bewoners;
- diepe achtertuinen;
- bomenrijen langs de buitenranden;
- doodlopende straten;
- minimale straatinrichting;
- klinkerbestrating, geen trottoirs;
- monumentale bomen.

Afb. 4.97 Plattegrond van de buurt, gedateerd 1980. Patiowoningen zijn herkenbaar door onder andere de uitgebouwde woonkamer aan de tuinzijde. Bij de hoekwoningen nummer 3 en nummer 23 grenst de patio aan de openbare weg. De opzet van de wijk in stroken is in grote mate bepaald door de begrenzings van het bouwterrein (gestreefd is om achtertuinen overal ongeveer even diep te maken).

Afb. 4.98 De enige bewaard gebleven bouwtekening (gemeentearchief Vught).

Afb. 4.99 Er is variatie van woningen met één of twee verdiepingen. Op de foto is te zien dat verschillende bewoners hun garage bij het huis hebben getrokken. De ontsluitingsweg met straatklinkers is nooit bestemd geweest om te parkeren. Nu worden auto's langs de gevels van de voormalige garages gezet.

Afb. 4.100 Midden in het buurtje is een bosje aanwezig waarin oorspronkelijk geen parkeerplaatsen zullen zijn geweest.

Afb. 4.101 De opzet met patio wordt meest duidelijk bij de woningen waar de rooilijn inspringt.

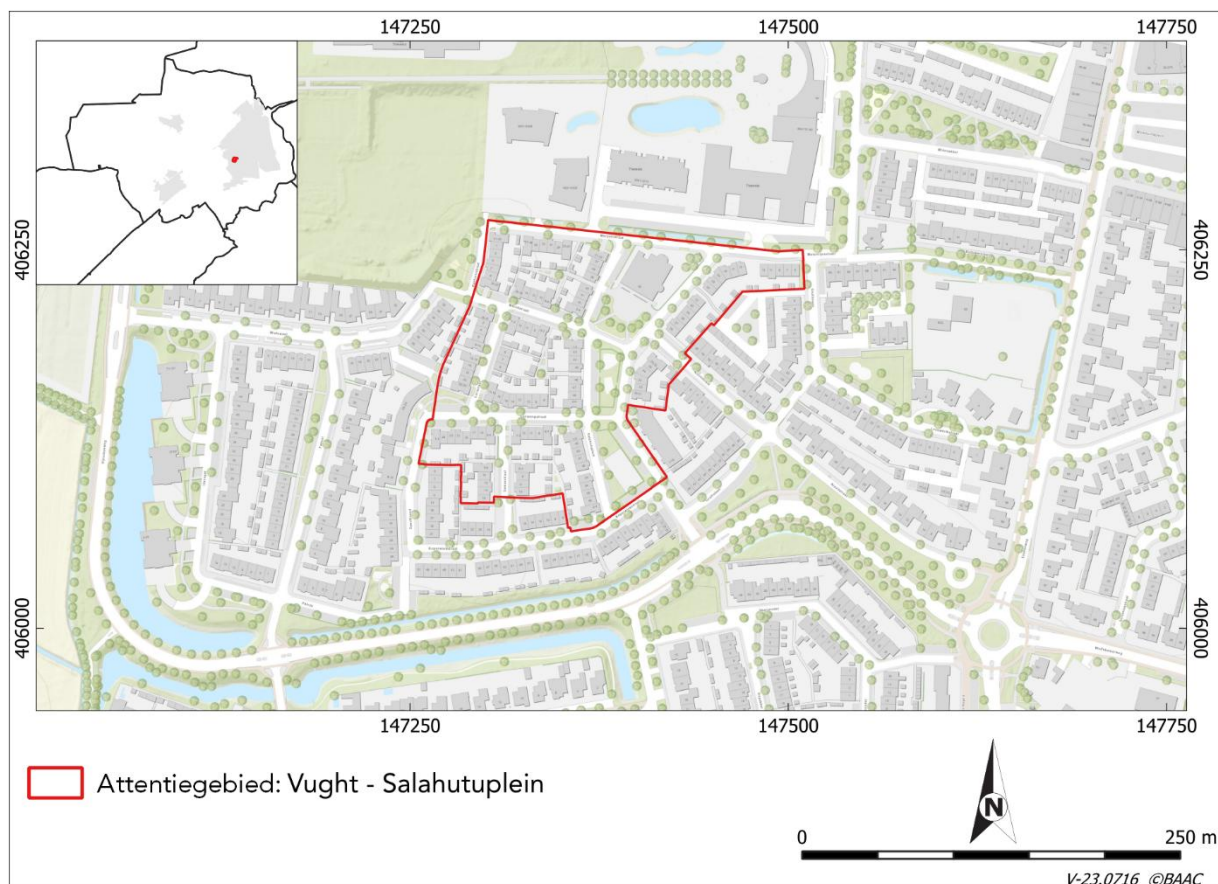

Afb. 4.102 De woningen zijn sterk op de diepe tuinen gericht (foto Funda).

4.2.12 Gebied 1I Vught – Salahutuplein

■ Algemeen

Deze woonbuurt voor Molukkers, oorspronkelijk genaamd Vijverhof, werd opgeleverd in 1988.

Afb. 4.103 Ligging van het attentiegebied Salahutuplein op een recente topografische kaart.

■ Historische ontwikkeling

In Vught zijn twee wijken die voor Molukkers waren bestemd. Eigenlijk was het de bedoeling om de eerste wijk (woonoord Lunetten) te vervangen door de tweede (het Salahutuplein en omgeving). Toen duidelijk werd dat de vestiging van de Molukkers in Nederland niet tijdelijk was, werd besloten om de woonoord uit de jaren '50 op te heffen. Om de Molukkers te bewegen om woonoord Lunetten te verlaten, werd voor hen in het bijzonder, elders in Vught de wijk Vijverhof tot stand gebracht.⁹⁴ Hier werden 142 woningen en een kerk voor de Molukse gemeenschap opgericht rond het Salahutuplein. Echter, door protesten en juridische strijd gevoerd door de bewoners van woonoord Lunetten, werd uiteindelijk afgezien van de sloop van het woonoord.

Circa dertig gezinnen vertrokken wel vanuit woonoord Lunetten naar het nieuwe Vijverhof.⁹⁵ De wijk is ontworpen door Atelier voor Architectuur en Stedebouw uit Zaltbommel. Dat dit atelier de opdracht voor het ontwerp kreeg, werd mede bepaald doordat de Molukker ir. I.H. Matulesy (1949-2021) één van de twee vennoten was.⁹⁶ Het stedenbouwkundige plan brak sterk met de voor de Vughtse Molukkers bekende rechtlijnige en eenvormige kampopzet. In het nieuwe stedenbouwkundige plan, dat deels aansloot op kort daarvoor opgetrokken bebouwing aan de zuid- en oostzijde, is sprake van geknikte, gebogen en verspringende rooilijnen en van redelijk grote variatie in bouwtype. Overeenkomstig is de indeling van de wijk in groepen (hier in de vorm van bouwblokken) en een gemeenschappelijk terrein dat onder andere ruimte zou gaan bieden aan de nieuwe kerk voor de plaatselijke Molukse gemeenschap.

⁹⁴ In de jaren '80 bestond de Molukse gemeenschap in Vught uit ongeveer 700 personen, waarvan de helft in Lunetten woonachtig was. Zie: *Het Vrije Volk* 12 december 1987.

⁹⁵ De huren in Vijverhof waren hoger. Ze zouden in korte tijd van 200 gulden naar 500 gulden worden opgeschroefd, was het vooruitzicht dat de Molukkers kregen.

⁹⁶ <https://ana-upu.nl/wp-content/uploads/2021/03/Remy-Matulesy.pdf>

Centraal in de wijk werd een kerk voor de Molukkers gebouwd, in opdracht van de toenmalige Rijksgebouwendienst. Bij wet was geregeld dat iedere Molukse buurt met meer dan dertig gezinnen, over een eigen kerk kon beschikken. Het ontwerp voor de kerk is gemaakt door architect Sam Hutipeuw, dan woonachtig in Delft. Ook Hutipeuw had Molukse roots. Voor de bouw van Molukse kerken was door het Rijk een Bouwbureau Molukse Kerkgebouwen opgetuigd, dat tussen 1980 en 2000 een betrekkelijk groot aantal kerken hielp bouwen. Karakteristieke facetten van veel van die kerkgebouwen waren de colonnade (als ontmoetingsplek sterk geworteld in de Molukse cultuur) en de combinatie van vierkant met ronde vormen. De kerk ligt aan het Salahutuplein, een naam die verwijst naar de Salahutuberg op het eindland Ambon en die vermoedelijk verbeeld wordt in de vorm van een cirkel in de bestrating van het plein waarvan de kern een centraal punt in lijnstructuren vormt. De straten in de wijk zijn vernoemd naar in Indonesië levende vogelsoorten (kastoeri, merpati, merak, lori, seriwang en samar). Dat is heel passen bij aangrenzende straten die naar Nederlandse vogels vernoemd zijn.

■ *Beschrijving*

Alle woningen aan het Salahutuplein en de andere straten zijn gesitueerd in rijtjes. Het gaat hier om rijtjes van minimaal vier woningen, maximaal acht. Het merendeel van de woningen is ontworpen als ééngesinswoning, maar er zijn ook huizen met op de begane grond en de verdieping een appartement met twee slaapkamers. De meeste eindwoningen zijn van dit type en hebben in de kopgevels een zeer karakteristieke opgang naar het appartement op de verdieping. In de appartementen staan woonkamer, keuken en eetkamer in open verbinding met elkaar. In de ééngesinswoningen zijn woonkamer en keuken van elkaar gescheiden en is er van een eetkamer geen sprake. Er is geen vaste trap naar de zolders. Er zijn ook enkele woningen (zes) voor grotere gezinnen, met drie slaapkamers op de eerste verdieping en twee op de tweede onder plat dak.

De woningen zijn uitgevoerd in gele baksteen, sommige woningen hebben deels kunststof roodbruine gevelbekleding, verwijzend naar hout. In de architectuur zijn klassieke Indonesische elementen verwerkt, zoals open trappen, de karakteristieke opgangen met smalle kolommen, galerijen en overstekende daken met een flauwe helling. Oorspronkelijk had de kerk een aardkleur die aansloot op de kleur van de baksteen van de woningen in de wijk. De huidige kleurstelling (grijs) is een latere aantasting.

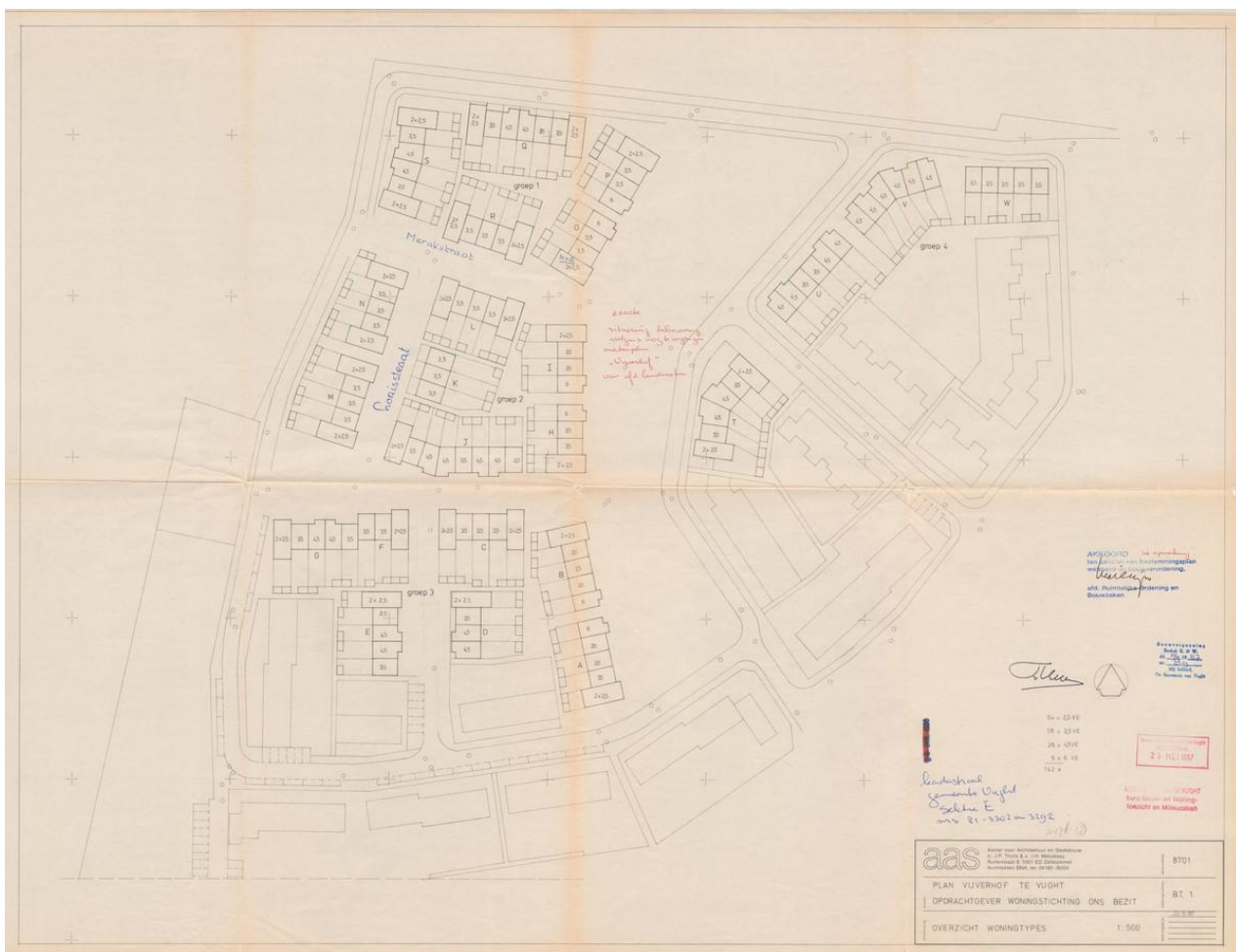
De ruime gemeenschappelijke openbare ruimte in het centrum van de wijk heeft een karakteristieke, symbolische cirkelvorm op het kerkplein en een ruim met groen bemeten terrein voor spel en ontmoeting. De openbare ruimte tussen de bouwblokken is wat ruimer van opzet dan gebruikelijk en als ontmoetingsruimte aantrekkelijker gemaakt door middel van inpassing van groen en pergola's. Ook de verkeersruimte achter de huizenblokken is van groen voorzien, met daarop aansluitend steegjes opgeluisterd met groen en pergola's.

■ *Cultuurhistorische waardestelling*

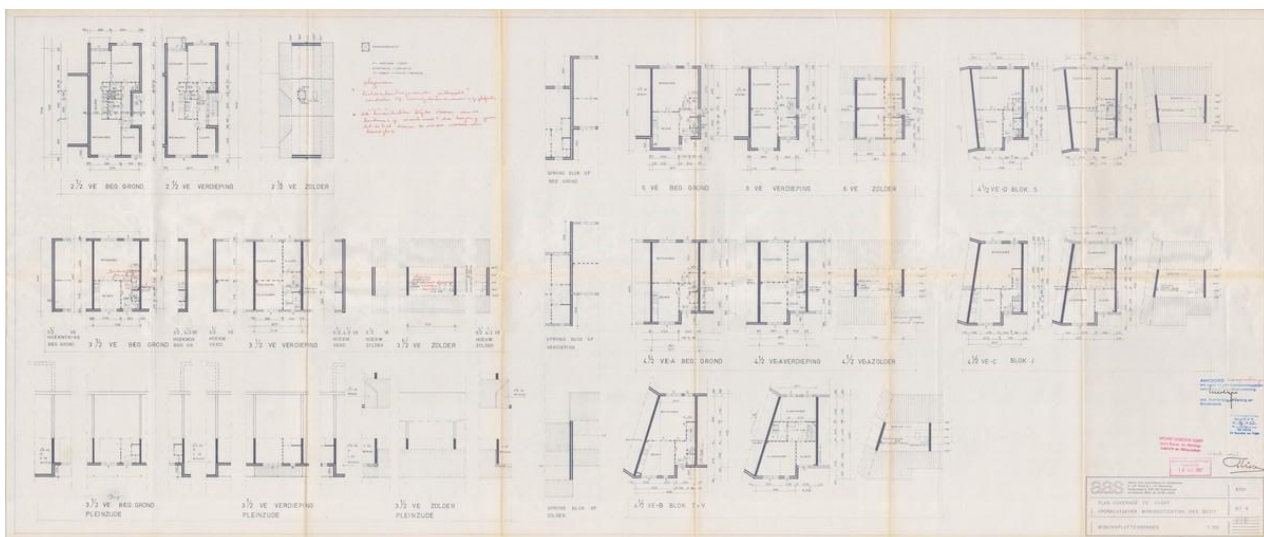
Deze wijk is van cultuurhistorische waarde vanwege zijn ontstaansgeschiedenis. Van belang is te vermelden dat deze wijk voor Molukkers ook daadwerkelijk ontworpen is door in Nederland gevestigde Indonesische architecten. Bij het ontwerp zijn de bewoners van woonoord Lunetten niet betrokken geweest, waardoor de gemeente de kritiek kreeg alleen een Moluks sausje over het plan gegoten te hebben. Deze kritiek lijkt niet terecht, aangezien de kampraad van Lunetten zich van meet af aan afzette tegen het plan voor een nieuwe wijk en bij het ontwerp dus ook niet actief betrokken wenste te worden, maar is verklaarbaar vanuit het gevoel van falend overheidsbeleid vanaf het moment dat de oversteek naar Nederland werd gemaakt.

De cultuurhistorisch waardevolle karakteristieken van het Salahutuplein (gebied 1I) en omgeving zijn:

- restant pre-stedelijk wegenspatroon (Kastoeristraat-Merpatistraat);
- gemengde woningtypen in de blokken;
- in roodbruine kleur uitgevoerde bekleding van in opvallende gele kleur uitgevoerde gevels;
- Indonesische elementen zoals galerijen en opgangen;
- woningtypen toegespitst op de samenstelling van de Molukse gemeenschap in Vught;
- geen garages;
- zolders zonder verblijfsfunctie;
- kerkhart met groen in centrum van de buurt;
- kerkgebouw door opzet en combinatie van vormen herkenbaar als Moluks;
- geen voortuinen;
- openbare ruimte met veel groene elementen zoals pergola's;
- vloeiende overgang tussen rijbaan en voetgangersgebied;
- klinkerbestrating;

Afb. 4.104 Het stedenbouwkundige plan voor Salahutplein en omgeving (BHIC 2025).

Afb. 4.105 Tekening met de verschillende woonplattegronden in de wijk.

Afb. 4.106 Opname uit 1993 van de Molukse kerk met afwijkende kleurstelling en borstweringen voorlangs het kerkgebouw.

Afb. 4.107 De Molukse kerk aan het Salahutuplein met klinkerbestrating, geleidende hagen en diagonale looplijnen uitkomende op de kern van de pleincirkel die de Sahalutuberg symboliseert.

Afb. 4.108 Salahutuplein 42-37 met als karakteristieke Indonesische elementen de galerij. Op de hoeken de vrij 'kale' appartementen en aan weerszijden van de steeg de grootgezinswoningen, ééngesinswoningen daartussen.

Afb. 4.109 Kastoerisstraat met golvende rooilijn. Hier wel verhoogd trottoir, mogelijk in verband met speelterrein aan de overzijde van de straat.

Afb. 4.110 Karakteristieke opgang van de appartementenwoningen.

Afb. 4.111 Ruimte binnen de bouwblokken is wat ruimer van opzet dan gebruikelijk en als ontmoetingsruimte aantrekkelijker gemaakt door middel van inpassing van groen, zoals ook in de stegen tussen de woningblokken is gedaan (onder andere middels pergola).

4.2.13 Gebied 1m Bebouwde kom Vught - overig

■ *Historische ontwikkeling*

Het gebied van Vught was in de prehistorie al bewoond, getuige enkele archeologische vondsten. Er zijn aanwijzingen dat de Lambertuskerk al vóór 800 werd gesticht, de Pieterskerk volgde in 950 op initiatief van de Keulse aartsbisschop. In de 12^e eeuw speelden de heren van Vught een grote rol, zij lieten in de buurt van het huidige kasteel Maurick een motte aanleggen. Echter delfden zij het onderspit in het machtsspel tussen de Brabantse hertog en diverse geestelijke belanghebbenden, waaronder de Duitse orde die het patronaatsrecht van de Lambertuskerk verkreeg en zich in de Sionsberg vestigde. Vught heeft nooit stadsrechten gekregen en is altijd een dorp gebleven. De 'bebouwde kom' bestond in de middeleeuwen uit schaarse bebouwing binnen een driehoek die werd begrensd door het Maurickplein, het Marktveld, de Dorpsstraat en de Dommel ter hoogte van de Taalstraat (de doorlopende weg naar 's-Hertogenbosch).⁹⁷ Al vanaf de late middeleeuwen lieten welvarende Bosschenaren landhuizen bouwen in Vught om in de zomer aan de drukte van de stad te ontsnappen.

De strategische ligging zorgde ervoor dat Vught veel te lijden had van oorlogen. Maar in vreedstijd profiteerde het dorp van de routes 's-Hertogenbosch-Eindhoven en de Loonsche Baan, Antwerpen-Kleef, en de weg naar Tilburg. Op het 'knooppunt' vestigden zich veel herbergen. Bovendien ontwikkelden zich meer dan twintig buitenplaatsen rond het dorp, die veel werkgelegenheid met zich meebrachten. De gegoede burgerij uit 's-Hertogenbosch en andere vermogende personen vestigden zich in en rond Vught en in de 19^e eeuw werden steeds meer villa's gebouwd en ontstonden er villawijken. Akkerbouw en veeteelt waren tot die tijd voor het grootste deel van de bevolking de belangrijkste middelen van bestaan. In de tweede helft van de 19^e eeuw was er beperkte opkomst van industrie onder andere aan de Taalstraat. De verkeersvoorziening verbeterde in de 19^e eeuw en de dorpskern breidde naar het westen toe uit, waardoor de stationswijk ontstond. In de jaren '20 en '30 breidde het dorp verder uit ten westen van de spoorlijn, waarbij uitbreidingswijk Schoonveld de belangrijkste ontwikkeling was. In de jaren '60 vond met het stedenbouwkundige plan voor De Baarzen een grootschalige uitbreiding naar het zuiden plaats.

■ *Cultuurhistorie*

De dorpskern van Vught is een samenhangend geheel van straten en stegen, waarvan de historische structuur nog duidelijk herkenbaar is. In het centrum is nog veel monumentale bebouwing uit de 17^e, 18^e, en 19^e eeuw aanwezig. Het oudste deel van het centrum is door de gemeente aangemerkt als beschermd dorpsgezicht, maar ook daarbuiten bevindt zich waardevolle historische bebouwing. Rond de historische kern kenmerkt Vught zich door ruim opgezette lanen met monumentale villa's, voorbeelden van de bredere ontwikkeling in Vught waar veel vermogende personen zich vestigden in royale woningen. In de bebouwde kom liggen een aantal (voormalige buitenplaatsen), mede hierdoor is er veel groen aanwezig, net als cultuurhistorische elementen zoals de restanten van de Stelling van Vught, Begraafplaats Loeffplein en de Algemene Begraafplaats.

De cultuurhistorisch waardevolle karakteristieken van de bebouwde kom van Vught in het algemeen zijn:

- restant pre-stedelijk wegenpatroon;
- spoorbanen Tilburg-Nijmegen en Utrecht-Boxtel;
- restant Stelling van Vught (lunetten IV, V, VI en VII);
- restanten diverse buitenplaatsen met vijvers, bos e.d.;
- beschermd dorpsgezicht;
- rijksmonumenten, gemeentelijke monumenten en beeldbepalende panden;
- diverse begraafplaatsen;
- historische groeves (zandwinning);
- monumentale bomen.

4.2.14 Gebied 1n Bebouwde kom Helvoirt – overig

■ *Historische ontwikkeling*

Helvoirt is ontstaan uit een verzameling buurtschappen en had in ieder geval sinds het einde van de 12^e eeuw een kapel op de plaats van de huidige protestantse kerk (de Oude Sint Nicolaaskerk). Van oudsher is er sprake van door het landschap slingerende wegen met ter plaatse van de buurtschappen bebouwing aan die linten. Meer rechtlijnige structuren zijn van latere datum.

⁹⁷ Vughts museum 2025, Vught in de Middeleeuwen.

Het dorp heeft zich in de loop van de 19^e en 20^e eeuw vooral direct ten noorden van de steenweg (nu Rijksweg) ontwikkeld, waar door uitbreidingen meerdere buurtschapsclusters zijn samengesmolten tot de huidige dorpskern. Op de kadastrale minuut en de kaarten die voor de aanleg van de steenweg zijn gemaakt, is duidelijk te zien dat er sprake is van twee bebouwingsclusters: één rondom de kerk en één rond de kruising van wegen. De herstructurering van een deel van de Rijksweg heeft grote gevolgen gehad voor de bebouwing op de vier hoeken van de kruising. Door ter plaatse van de dorpskern het tracé van de Rijksweg te wijzigen, is een nog grotere knip ontstaan tussen de bebouwing ten noorden en de bebouwing ten zuiden van de Rijksweg. Na de Tweede Wereldoorlog breidde Helvoirt uit in westelijke en oostelijke richting tot aan de Raamse Loop en het beekdal van Broekleij. De aansluiting van de betrekkelijk recente Broekwal (jaren '80) op de Torenstraat is er mede debet aan dat de historische lintstructuur hier is doorbroken.

■ *Cultuurhistorie*

De meest in het oog springende begrenzingen van Helvoirt zijn de spoorlijn Tilburg-Nijmegen aan de noordzijde en de Rijksweg aan de zuidzijde. Van de bebouwing van Helvoirt dateert een zesde deel van vóór 1850, een derde uit de periode 1850-1940 en de overige bebouwing stamt uit de wederopbouwperiode, Post-65 en later. De oudste dorpsbebouwing met relatief brede éénlaags panden is gesitueerd rond de Oude Sint Nicolaaskerk. Zie paragraaf 4.2.1 voor een beschrijving van de bebouwing in de dorpskern. Het begin van de Torenstraat vertoont cultuurhistorisch en stedenbouwkundig een contrast met de omgeving van de kerk. Dit is onder andere het gevolg van de veelal beduidend jongere panden en te relateren aan de ligging nabij de kruising van de Rijksweg en het dorpslint dat door die weg wordt doorkruist. De kruising van de Kastanjelaan, Lindelaan, Kerkstaat en Achterstraat is met name door naoorlogse woningbouwontwikkeling centraal komen te liggen in het noorden van Helvoirt. Zie voor een beschrijving van het gebied Kerkeind paragraaf 4.2.2.

De cultuurhistorisch waardevolle karakteristieken van de bebouwde kom van Helvoirt in het algemeen zijn:

- restant pre-stedelijk wegenpatroon;
- spoorbaan Tilburg-Nijmegen;
- rijksmonumenten en gemeentelijke monumenten;
- historische begraafplaats.

4.2.15 Gebied 1o Bebouwde kom voormalig Kamp Vught

■ *Historische ontwikkeling*

In de Tweede Wereldoorlog werd in 1942 door de Duitsers in Vught het *Konzentrationslager Herzogenbusch* opgericht, beter bekend als Kamp Vught. Gedurende de oorlog verbleven er ruim 31.000 gevangenen. Na de bevrijding is het kamp gebruikt voor de internering van collaborateurs, oorlogsmisdadigers en (Nederlandse) Duitsers. Vanaf 1951 werd het voor een deel defensie terrein en voor een deel het Molukse woonoord Lunetten. Zie voor een uitgebreide beschrijving hiervan paragraaf 4.2.7.

■ *Cultuurhistorie*

Tegenwoordig is naast het defensie terrein ook de zwaar beveiligde Penitentiare Inrichting Vught in het gebied gevestigd, net als het Nationaal Monument Kamp Vught met bijbehorend museum. Een aantal gebouwen van het voormalige concentratiekamp is bewaard gebleven en heeft de status van rijksmonument. Ook zijn er verschillende herdenkingsmonumenten en gedenktekens op het terrein opgericht. Centraal in het gebied ligt het tot nu toe onbeschermd woonoord Lunetten, dat als attentiegebied 1g is opgenomen op de cultuurhistorische waardenkaart.

De cultuurhistorisch waardevolle karakteristieken van de bebouwde kom van woonoord Lunetten in het algemeen zijn:

- restant pre-stedelijk wegenpatroon;
- historische waterlopen, waaronder *Broekleij* en Afwateringskanaal 's-Hertogenbosch (met flankerende kade);
- restant spoorbaan;
- resten Kamp Vught;
- rijksmonumenten;
- onderdeel verboden kring Stelling van Vught;
- ontginningssystemen.

4.3 Cultuurlandschap Akkers

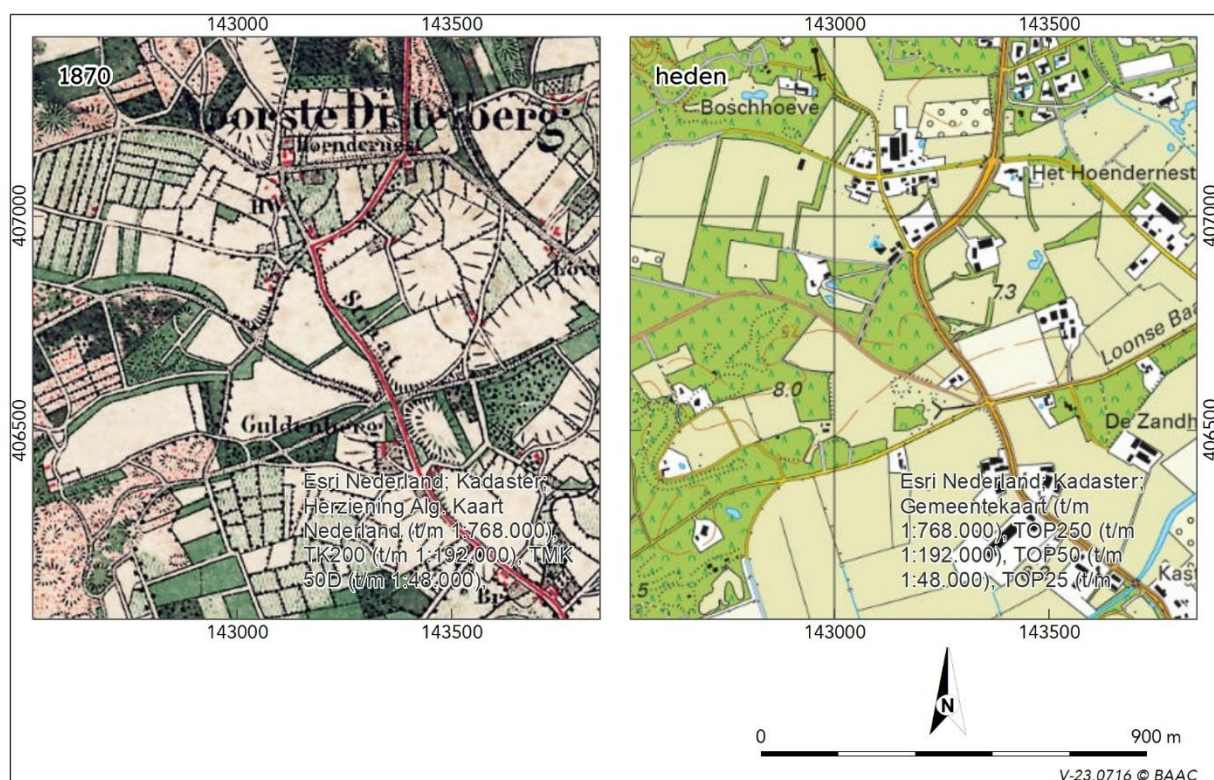
■ Historische ontwikkeling

Lange tijd lagen de akkercomplexen of essen in de gemeente Vught als duidelijk begrensde eilanden omgeven door uitgestrekte, onontgonnen 'woeste gronden' (oftewel heidegronden), bossen, moeras en weides in de beekdalen. Rond en deels in de akkers lagen de dorpen en gehuchten, zoals Vught, Helvoirt, Molenstraat, Gijzel, Heikant, Groot en Klein Laar, Den Hoek, Bergenshuizen, Voorste Distelberg, Achterste Distelberg, Loveren, Cromvoirt, Vlierd, Vlasmeer en Het Eendje.

De kavelscheidingen op de akkercomplexen bestonden uit nauwelijks zichtbare greppels, grasstroken of stenen waardoor de akkers, ondanks het versnipperde bezit, een grootschalige, open karakter hadden. Om het vee en het wild van de akkers te weren en om de akkers te beschermen tegen stuifzand, waren de akkers vaak omgeven door houtwallen. Als gevolg van doorgaande ontginning werden na verloop van tijd ook de randen van de beekdalen en andere terreindepressies bij de akkercomplexen getrokken door de laagtes op te vullen. Vaak hebben deze latere ontginningen een kleinschaliger karakter met perceelrandbegroeiing. Dit geldt ook voor de individuele kamptontginningen die (vaak door keuterboeren) werden aangelegd op de heide.

Vanaf de 15^e eeuw is men begonnen de akkers te bemesten met materiaal uit de potstal. Het rundvee stond in de potstal op een laag strooisel, dat bestond uit o.a. roggestro, heideplaggen en een mengsel van vergane bladeren, onkruid en bosstrooisel. Om de zoveel dagen werd een nieuwe laag strooisel in de stal gegooid dat vermengd raakte met de mest van de dieren. Als de potstal vol was, werd de plaggenmest op het erf opgeslagen om verder te fermenteren, waarna het werd uitgereden over de akker. Hierdoor ontstond in de loop der eeuwen een dik, humeus dek, het zogenaamde esdek of plaggendek. Door de plaggenbemesting tot aan de akkerwal kregen de akkers een hogere ligging dan de omgeving. Sommige akkers hebben een bolle vorm ('bolle akkers'). Dit kan worden veroorzaakt door de plaggenbemesting en de manier van ploegen, maar kan ook het gevolg zijn van het natuurlijke reliëf waarop de akker is aangelegd.⁹⁸

De gebieden die als 'Cultuurlandschap Akkers' zijn gekarteerd, waren in het begin van de 19^e eeuw⁹⁹ (grotendeels) in gebruik als bouwland.

Afb. 4.112 De oude akkers vormden van oudsher open gebieden rond de dorpen (Topotijdreis 2025).

⁹⁸ Theuws, Verhoeven & Van Regteren Altena 1988; Spek 2004.

⁹⁹ Kadasterkaart 1811-1832.

■ *Huidige situatie*

Vanaf met het einde van de 19^e eeuw en het begin van de 20^e eeuw kon de heide rond de bouwlanden dankzij de beschikbaarheid van kunstmest worden ontgonnen. Het onderscheid tussen de oude bouwlanden en de voormalige heidegronden, maar ook de beekdalen, is door de ruilverkavelingen in de 2^e helft van de 20^e eeuw op veel plekken verdwenen. De houtwallen zijn geslecht, akkers werden ook buiten de oude bouwlanden aangelegd en veel percelen in de oude akkercomplexen worden tegenwoordig gebruikt als grasland. Grote delen van de akkercomplexen zijn tevens onder de uitbreidingswijken van met name Vught en Helvoirt verdwenen. Hoewel dit betekent dat de landschappelijke karakteristieken en contrasten sterk zijn verminderd, is er ook in het huidige, gewijzigde cultuurlandschap sprake van cultuurhistorische waarden.

■ *Cultuurhistorische karakteristiek*

Gebied 2a De Hooge Akkers

- Toponiemen *De Moeskampen, De Streepen, De Laag Straat, De Vogelenzang, De Hoef, Den Hoek, De Hooge Akkers, Het Hoogakkers Bosch, Loveren en Het Pepereind*;
- Historisch wegenpatroon, waaronder *De Maas Straat* (Deuterensestraat), *het Steegje, De Peperstraat* (Hoeksestraat, deels potentieel gemeentelijk monument), *Eikendonk* (deels potentieel gemeentelijk monument), *De Laag Straat* (Achterstraat), *De Varkens Straat* (Loverensestraat), *De Weg van Cromvoirt naar s Bosch* (Pepereind) en *De Loonsche Baan* (Oude Loonsebaan);
- ringdijk om Cromvoirt met wiel en begeleidend pad (potentieel gemeentelijk monument);
- waterloop (*De Leij Riviértje*);
- ijle bebouwingslinten met plaatselijk verdichtingen langs wegen (deels waardevolle bebouwing);
- monumentale bomen;
- agrarisch gebruik met langs zuidrand bos.

Gebied 2b Den Agtersten Distelberg

- Toponiemen *Den Agtersten Distelberg, De Ley Klamp en De Cromvoirtsche Bosschen*;
- historisch wegenpatroon (deels onverhard), waaronder *Weg van het Kuiks Verlaat naar Cromvoirt* (Nieuwkuijkseweg-Cromvoirtseweg), *Eikendonk* (deels potentieel gemeentelijk monument), *Distelberg, Het Hoog en Duinoordseweg*;
- waterloop (*De Leij Riviértje*);
- ijle bebouwingslinten langs wegen (deels waardevolle bebouwing);
- dijk;
- monumentale bomen;
- grotendeels agrarisch gebruik met langs de randen percelen bos;
- plaatselijk stuifzandreliëf.

Gebied 2c De Zandkantsche Klamp

- Toponiemen *De Zandkantsche Klamp en Agterstraatsche Tiend*;
- historisch stratenpatroon (deels onverhard), waaronder *Hoenderstraat, het Hoog, Nieuwkuijkseweg, Eikendonk* (deels potentieel gemeentelijk monument) en *Loonse baan*;
- waterloop (*De Leij Riviértje-Zandleij*);
- verspreide bebouwing en kleine bebouwingsclusters (deels waardevolle bebouwing), waaronder *Voorste Distelberg*;
- agrarisch gebruik met plaatselijk perceelrandbegroeiing;
- grotendeels intacte historische structuur en karakter: attentiegebied.

Gebied 2d Den Hoek

- Toponiemen *Den Hoek, Oude Tiend 2de Klamp en Agterstraatsche Tiend*;
- historisch wegenpatroon, waaronder *Helvoirtse Straat*;
- historisch bebouwingslint (deels waardevolle bebouwing) langs *Helvoirtse Straat*;
- restant waterlopen, waaronder *Zandleij en Raamsche Loop*;
- spoorlijn Tilburg-Nijmegen;
- agrarisch gebruik met restant perceelrandbegroeiing.

Gebied 2e Het Laar

- Toponiemen *Het Laar, Het Klein Laar en Agterstraatsche Tiend*;
- historisch wegenpatroon (deels onverhard), waaronder *Udenhoutseweg, Runsvoor en Gijzelsestraat*;

- restant waterloop (*Zandloop*);
- verspreide bebouwing en enkele clusters, waaronder Groot en Klein Laar en Heikant;
- agrarisch gebruik met plaatselijk (rabat)bos en perceelrandbegroeiing.

Gebied 2f Beelen Akker

- Toponiemen *Beelen Akker* en *Oude Tiend*;
- historisch wegenpatroon, waaronder *Steenweg van Breda naar 's-Hertogenbosch* (Rijksweg), *Geijselsche Straat* (De Gijzel), *Oude Tilburgsche Baan* (Kreitsestraat-Hoge Raam) en *Oisterwijksche Baan* (Antwerpsebaan, gemeentelijk monument);
- restant waterlopen, waaronder *Raamsche Loop*;
- overwegend verspreide (deels waardevolle) bebouwing;
- agrarisch gebruik met enkele (rabat)bosjes.

Gebied 2g Oude Tiend

- Toponiemen *Oude Tiend Tweede Klamp*;
- historisch wegenpatroon (deels onverhard), waaronder *Molenstraat*, *Oude Tilburgse Baan* (Hoge Raam), *Oisterwijksche Baan* (Antwerpsebaan, gemeentelijk monument) en *De Voort* (potentieel gemeentelijk monument);
- restant waterloop (*De Leij langs de Voorbeemd*);
- overwegend lintbebouwing langs *Molenstraat* (Moleneind) en kleine bewoningsconcentratie (*De Voort*), deels waardevolle bebouwing;
- agrarisch gebruik.

Gebied 2h Vughtsche Hoeven

- Toponiemen *De Vughtsche Hoeven*;
- historisch wegenpatroon (deels onverhard), waaronder de *Postweg*, de *Weg van Tilburg naar s Bosch* (Groenewoudreef, gemeentelijk monument), *Cromvoirtsepad* en de *Kruishoeveweg*;
- spoorlijn Tilburg-Nijmegen;
- verspreide bebouwing;
- restant agrarisch gebruik met perceelrandbegroeiing.

Gebied 2i Bergenshuizen

- Toponiem *Bergenshuizen*;
- historisch wegenpatroon (deels onverhard), waaronder *De Bergenshuizensche Weg* (Bergenshuizensestraat) en *De Esschen Dijk* (Esscheweg);
- lintbebouwing (Bergenshuizen) en verspreide bebouwing;
- restant buitenplaatsaanleg (Zomerlust en deel Beukenhorst (rijksbeschermd buitenplaats));
- monumentale bomen
- restant agrarisch gebruik.

Gebied 2j Het Hoog Eendje

- Toponiem *Het Hoog Eendje*;
- historisch wegenpatroon (deels onverhard en met singel/laanbeplanting), waaronder *Groensteeg*;
- Dommeldijk met onverhard pad;
- restant waterloop;
- spoorlijn Utrecht-Boxtel (1868-1870);
- verspreide bebouwing;
- monumentale bomen;
- restant agrarisch gebruik.

Gebied 2k De Schoorvoort

- Toponiem *De Schoorvoort*;
- historisch wegenpatroon (deels onverhard), waaronder *Pikke Steeg* (Pickensteeg) en de *Eschervoortsche Weg* (Overeind);
- verspreide bebouwing;
- agrarisch gebruik.

Gebied 2l De Waarden

- Toponiem *De Waarden*;

- onverhard historisch wegenpatroon (Overeind), deels potentieel gemeentelijk monument;
- restant agrarisch gebruik met perceelrandbegroeiing;
- verspreide bebouwing.

4.4 Cultuurlandschap Beekdalen

■ Historische ontwikkeling

De gemeente Vught wordt doorsneden door twee grote beekdalen; die van de Dommel-Essche Stroom langs de oostgrens van de gemeente en die van de meer westelijk gelegen *Oude Lei* of Broekley. Het dal van de Broekley was geblokkeerd door een langgerekte zuidwest-noordoost georiënteerde dekzandrug, waardoor de Dommel lange tijd de afvoer van een groot gebied verzorgde. In de Dommel mondden diverse zijbeken uit, waaronder het *Halsche Water* (de huidige Essche Stroom) langs de zuidoostgrens van de gemeente. Zowel de Dommel als het *Halsche Water* hadden lange tijd een sterk meanderend karakter. De gronden in het beekdal waren overwegend verkaveld in brede strookvormige kavels dwars op de beek en onregelmatige blokvormige percelen. Plaatselijk waren oudere, afgesneden meanderbochten of beeklopen nog herkenbaar aanwezig, zoals ter hoogte van Maurick. Om Vught te beschermen tegen het overstromingswater van de Dommel is rond de agrarische gronden een dijk aangelegd. De aanwezigheid van waterlichamen direct langs de dijk, zowel binnen- als buitendijs, en het kronkelige verloop, doen vermoeden dat deze meerdere malen is doorgebroken. Door het gebruik als hooiland, zonder opgaande groenstructuren, zoals singels en hakhoutbosjes, had het gebied een open karakter. Alleen op en langs de dijk en de kruisende wegen bevonden zich groenstructuren (hakhout en laanbeplanting).

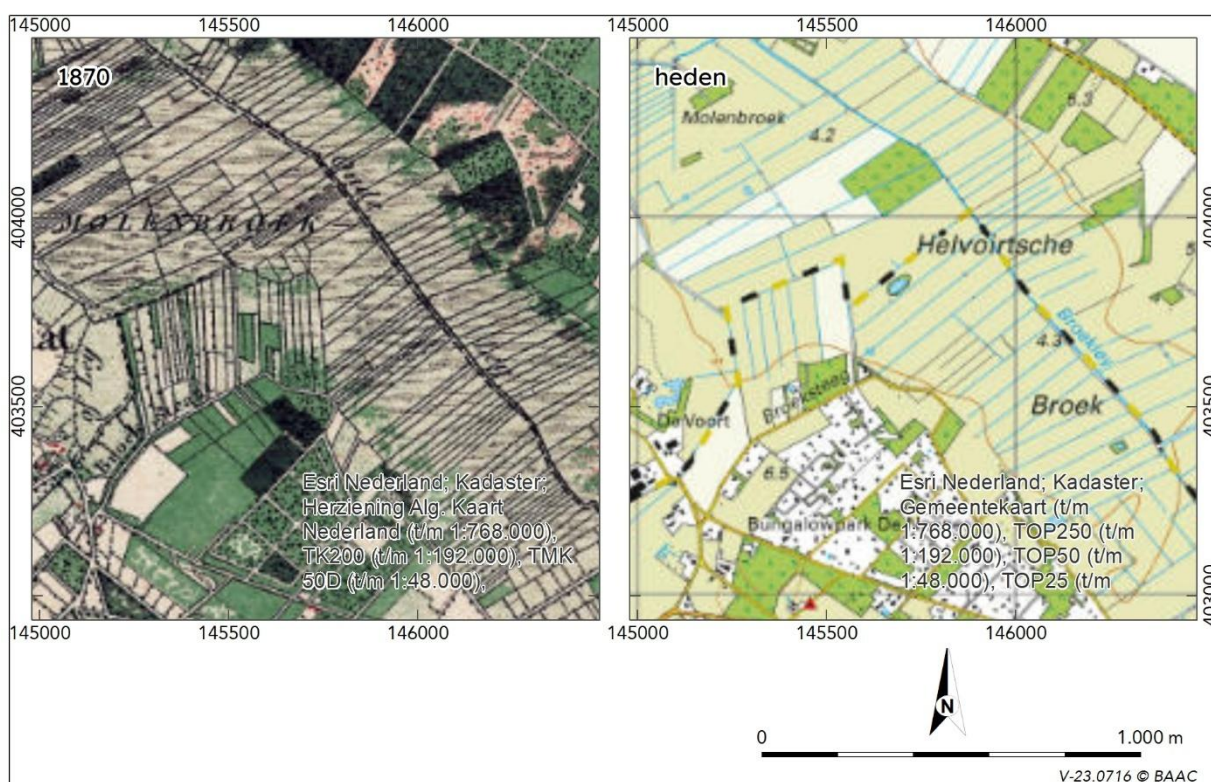

Afb. 4.113 De inrichting van het beekdal van de Essche Stroom is in de loop van de 20^e eeuw sterk gewijzigd.

Op verschillende plekken is, meestal op de smalste delen van het dal, een weg aangelegd die het dal doorkruiste, zoals de *Herlaarsche Weg* (de huidige Sint-Michielsgestelweg) en *De Straatweg* (de huidige Boxtelseweg). Bij het beleg van 1629 liet Frederik Hendrik een contravallatie- en circumvallatielinie aanleggen om 's-Hertogenbosch te belegeren. De oversteekplaats van de Herlaarsche Weg kwam binnen de linie te liggen, waarbij, direct ten oosten van de gemeente, ook een bastion werd aangelegd. De resten van deze linie zijn in het beekdal niet meer herkenbaar. De Stelling van Vught, die tussen 1844 en 1848 in opdracht van koning Willem II is aangelegd, is dat nog wel: lunet VIII is nog intact aanwezig.

In tegenstelling tot de Dommel had de Broekley een recht verloop. Deze waterloop is samen met de Zandleij en kleinere waterlopen, zoals de *Leij langs de Voorbeemd*, gegraven om het moerassige dal te ontwateren. Het gebied is vervolgens vanaf de aangrenzende hoger gelegen gronden verkaveld in brede, overwegend noordwest-zuidoost georiënteerde stroken, die in de lengte of breedte verder zijn onderverdeeld. De gronden waren dermate nat en vermoedelijk venig, dat ze tot in de 19^e eeuw werden aangeduid als moeras. In de loop van de 19^e eeuw en het begin van de 20^e eeuw, maar vermoedelijk al veel eerder, is er veen in het gebied afgegraven. Het gebied had, ondanks de kleinschalige verkaveling een open karakter. Alleen op de overgang naar de hoger gelegen gronden, zoals in de Scheurbroeken in het zuidelijke deel van het gebied, waren perceelrandbegroeiing (singels) of hakhoutbosjes aanwezig.

Op de plek waar het dal het smalst was, stak de doorgaande weg van Breda naar 's-Hertogenbosch het dal over. Dit was ook het enige deel van het dal waar bebouwing aanwezig was. Op de rand van de hoger gelegen dekzandrug, die het dal afsloot, bevond zich de *Loonsche Baan*, terwijl aan de zuidzijde, nabij het dal van de Essche Stroom, *De Eschervoortsche Weg* het dal doorkruiste. Tussen 1872 en 1881 is dwars door het dal bovendien de spoorlijn Tilburg-Nijmegen, de Brabantse Lijn of Zuidooster spoorlijn, aangelegd. In de eerste helft van de 20^e eeuw is een nieuwe benedenloop van de Broekley, langs de IJzeren Man naar het Afwateringskanaal 's-Hertogenbosch-Drongelen gegraven.

Afb. 4.114 Het dal van de Broekley wordt gekenmerkt door strookvormige verkaveling (Topotijdreis 2025).

■ Huidige situatie

Langs de Dommel is de historische structuur plaatselijk aangetast door de aanleg van grootschalige infrastructuur, zoals de A2 en de Haldersebaan, en/of door ruilverkaveling waarbij de percelering is gewijzigd. Plaatselijk zijn meer bosjes aangeplant. Grote delen van de Dommel en de Essche Stroom zijn in de 20^e eeuw rechtgetrokken, waarna ook de gemeentegrens is verlegd. Grote delen van de beken heeft men in de 21^e eeuw weer laten meanderen, waardoor de gemeentegrens de beek niet meer volgt. Met deze ingrepen zijn ook veel nieuwe kades aangelegd en heeft ook ander grondverzet plaatsgevonden, waarbij gebieden zijn opgehoogd.

De Broekley is plaatselijk verlegd en voorzien van flankerende kades. De verkaveling is in de loop van de tijd aangepast, hoewel het historische karakter (strookvormige kavels dwars op de beek) grotendeels is behouden. De oude doorgaande wegen zijn deels verlegd (N65 en Haareneweg). Het gebied wordt tegenwoordig grotendeels beheert als natuurgebied van Brabants landschap.¹⁰⁰

¹⁰⁰ Brabants landschap 2025, Helvoirts Broek.

■ *Cultuurhistorische karakteristiek*

Gebied 3a De Waarden

- Toponiemen *De Waarden*;
- Dommel (oude loop);
- restant oude Dommelstrang;
- oude kades;
- lunet VII (rijksmonument) met omgrachting en verboden kring;
- intacte historische strokenverkaveling;
- weidegebied met relict militair gebruik;
- hoewel delen van het gebied wijzigingen hebben ondergaan (opgebrachte grond, afsnijding rest van de waard door aanleg Haldersebaan), kent het gebied een grote historische gelaagdheid (meerdere oude Dommellopen, kades, historische verkaveling en lunet); attentiegebied.

Gebied 3b De Vomeer

- Toponiemen *De Volmeer* en *De Waarden*;
- Dommel (vergraven);
- oude kade met wiel;
- doorgaande wegen, zoals de *Straatweg* (Boxtelseweg) en de *Herlaarsche Weg* (de huidige Sint Michielsgestelseweg);
- ligging in verboden kring lunet VIII;
- monumentale bomen;
- open weidegebied.

Gebied 3c Het Halsche Broek

- Toponiem *Halsche Broek*;
- (genormaliseerde) Dommel;
- kade;
- doorgaande weg, zoals de *Straatweg* (Boxtelseweg);
- open weidegebied met plaatselijk rabatbos en perceelrandbegroeiing;
- ven.

Gebied 3d Scheurbroeken

- Toponiemen *Oorbroeken*, *De Scheurbroeken* en *Tweede Klamp*;
- waterlopen (*De Oude Lei* en de *Leij langs de Voorbeemd*);
- open, weidegebied met enkele hakhoutbosjes;
- hoewel de verkaveling in de 20^e eeuw is gewijzigd, is de historische structuur en het karakter van het gebied nog grotendeels intact: attentiegebied.

Gebied 3e Tweede Klamp

- Toponiem *Tweede Klamp*;
- deels verlegd waterlopen (*De Oude Lei* en de *Leij langs de Voorbeemd*);
- doorgaande weg (*Steenweg Breda naar 's-Hertogenbosch* (Rijksweg));
- historisch erf met waardevolle bebouwing;
- spoorlijn Tilburg-Nijmegen;
- open, weidegebied.

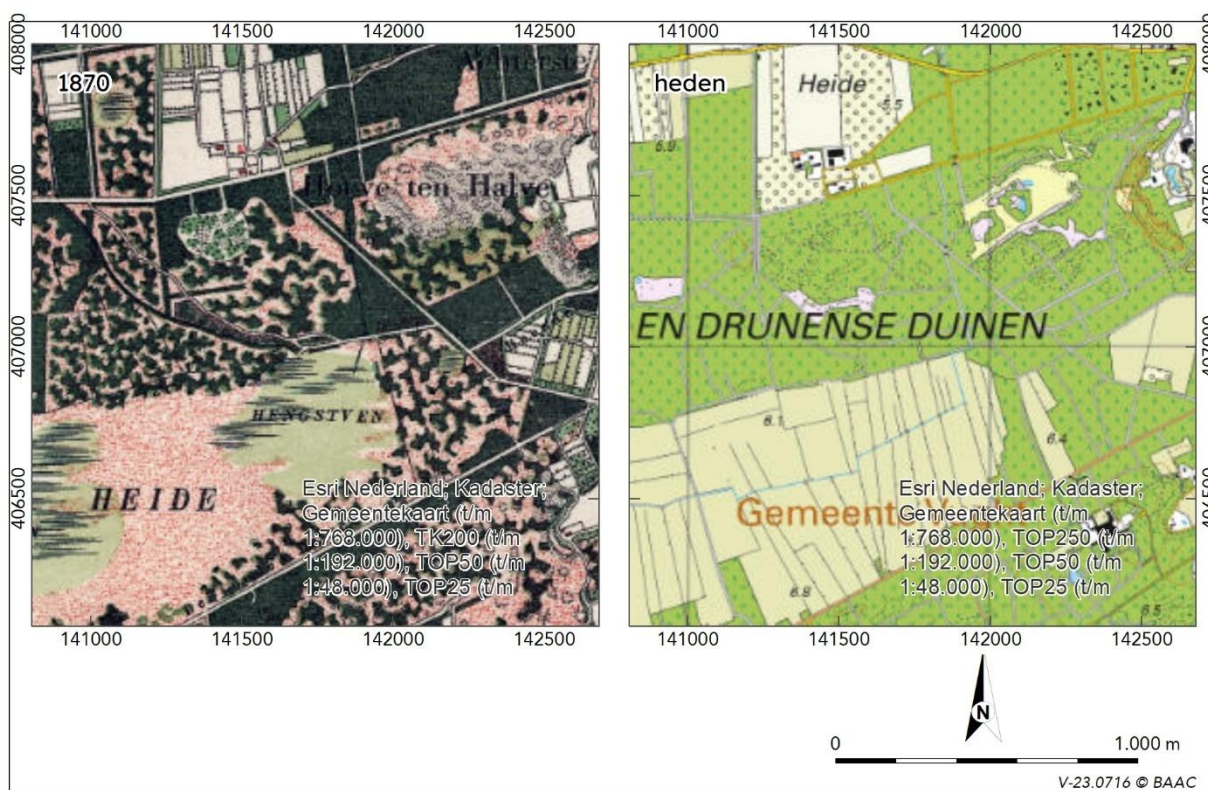
Gebied 3f Oude Tiend

- Toponiemen *Oude Tiend*;
- waterlopen (*De Oude Lei*, *Zandleij* en de nieuwe loop van de Broekley);
- spoorlijn Tilburg-Nijmegen;
- doorgaande weg (*Loonsche Baan* (huidige Oude Loonsebaan));
- open, weidegebied met plaatselijk hakhoutbosje.

4.5 Cultuurlandschap Heide en bos

■ Historische ontwikkeling

Een groot deel van de gemeente bestond lange tijd uit uitgestrekte, onontgonnen 'woeste gronden' oftewel heidegronden, zoals de Vughtsche heide en de Helvoirtsche Heide. Deze hoorden meestal bij de gemene gronden of *gemeijnten*. De inwoners van de dorpen mochten onder bepaalde voorwaarden gebruik maken van deze gemeenschappelijke gronden, voor bijvoorbeeld het weiden van schapen en het winnen van plaggen voor de bemesting van de akkers. De heide werd doorsneden door een netwerk van wegen, waaronder de Bossche Baan (de huidige Giersbergsebaan) die deel uitmaakte van de middeleeuwse route van Antwerpen via Breda en Den Bosch naar Nijmegen. In de 'woeste' gronden werden de wegen door het verkeer zelf gevormd, waarbij de wegen in de breedte niet duidelijk waren afgebakend (zogenaamde natuurlijke weg). Als een (karre)spoor onbegaanbaar werd, ging men naast het oude spoor rijden, waardoor uiteindelijk brede sporenbundels konden ontstaan, die zich door het landschap heen verplaatsten.¹⁰¹ Over het algemeen kregen de wegen pas als de aanliggende gronden werden ontgonnen een vast tracé. Plaatselijk werden in de heide gronden ter ontginning uitgegeven, zoals *Hoef ten Halve* langs de Giersbergsebaan, zodat in de heide geïsoleerde kampontginningen ontstonden.

Afb. 4.1 Uitsnede van het westelijke deel van het Cultuurlandschap 'Heide en bos' in de 2e helft van de 19e eeuw in vergelijking met de huidige situatie (Topotijdreis 2025)

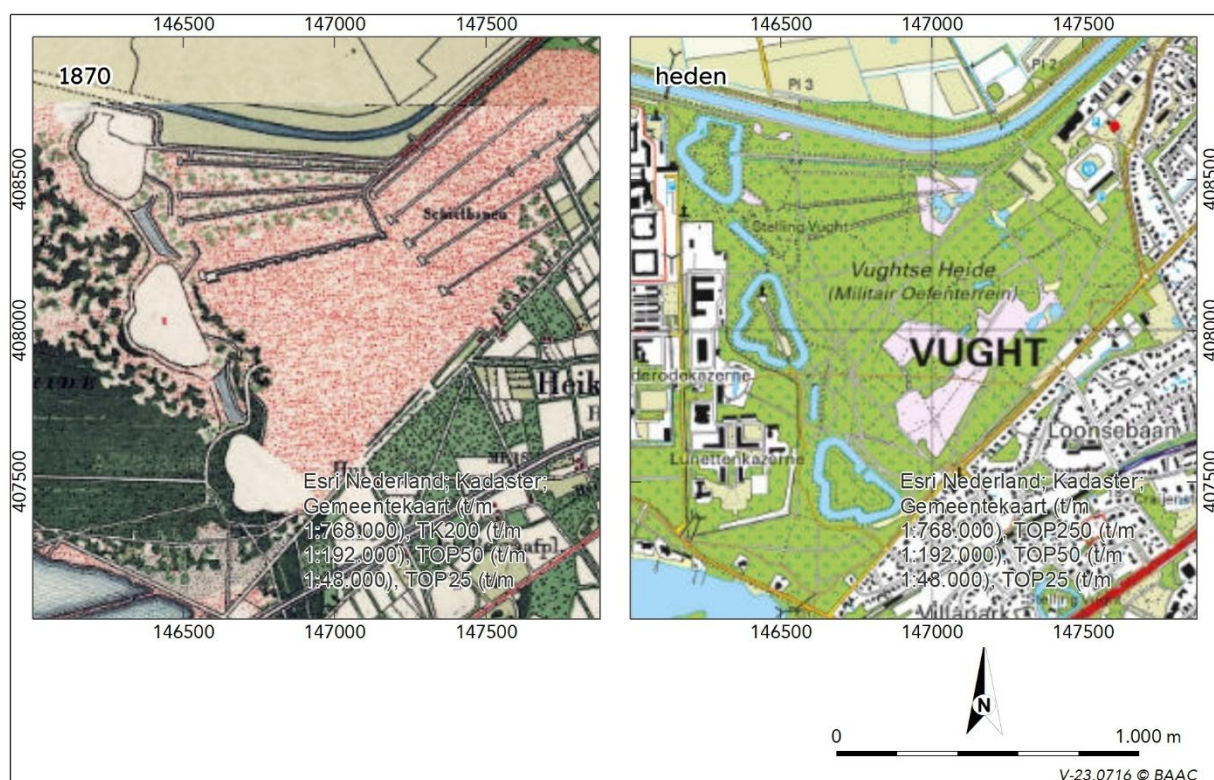
Als gevolg van verdroging van het gebied door turfwinning in de omgeving, het afplaggen van heide en het kapot rijden/vertrappen van de gronden ter hoogte van de wegen, zijn delen van de heide vanaf de 14^e eeuw gaan verstuiven. Met name de verstuivingen in en ten westen van de gemeente Vught, de huidige Loonse en Drunense Duinen, breidden zich in de loop van de tijd dermate uit dat een aantal buurtschappen verlaten moesten worden. De Bossche Baan (de huidige Giersbergsebaan) moest in ieder geval vanaf de 18^e eeuw vanwege de uitbreidingen van het stuifzand worden verplaatst, waardoor de doorgaande weg naar 's-Hertogenbosch voortaan ruim een kilometer zuidelijker kwam te liggen (de huidige Oude Bossche Baan). De Giersbergsebaan werd daarna de Oude Bossche Baan genoemd.¹⁰² Om de verdere uitbreiding van de verstuivingen tegen te gaan heeft men al vanaf de 15^e eeuw wallen, beplant met hakhout (voornamelijk eiken), opgeworpen, houtsingels en bossen (later beheerd als hakhout) aangeplant. De wallen en singels groeiden door de neerslag van stuifzand in hoogte (tot 6 á 8 m) en hebben daarom een steil karakter. Ook de 19^e-eeuwse bebossingen op zeer smalle, noord-zuid georiënteerde kavels zijn aangestoven tot (rechte) wallen. Pas toen het steken van plaggen door de opkomst van kunstmest in de tweede helft van de 19^e eeuw

¹⁰¹ Horsten 2005.

¹⁰² Verhees 1794; Kadasterkaart 1811-1832; Toorians 2008.

overbodig werd, konden de gemeenschappelijke gronden door grootgrondbezitters worden opgekocht en worden beplant met naaldbos voor de mijnbouw. Deze gebieden, zoals delen van de Helvoirtse Heide en de Vughtse Heide, kregen een rationele verkaveling met rechte wegen. Bij de bebossingen werden de heidevelden geploegd of omgespit, waarna er zaad van grove dennen werd uitgestrooid. Om het zaad te bedekken met zand, werden om de 6 à 7 m greppels gegraven, waardoor een regelmatig patroon ontstond. Waar de heide geleidelijk op natuurlijke wijze is begroeid met bomen ontbreken de rationele verkaveling én de bezandingsgreppels.

De verstuingen op de Vughtse Heide waren blijkbaar beter onder controle te houden, waardoor het gebied een intensiever gebruik kende. Op bouwlanden rond het gehucht 't Reut, langs de oostelijke rand van de Vughtse Heide, is in 1614-1618 Fort Isabella gebouwd. Bij het beleg van 1629 liet Frederik Hendrik o.a. door dit gebied een contravallatie- en circumvallatielinie aanleggen om 's-Hertogenbosch te belegeren. De resten van deze linies, die bestonden uit een serie dijken en een brede dubbele gracht versterkt door schansen, redoutes, hoornwerken en tientallen andere verdedigingswerken, waren lange tijd in de heide nog zichtbaar als greppels. Tegenwoordig zijn nog slechts op enkele plekken resten van de linie aan het oppervlakte herkenbaar in de vorm van kleine hoogteverschillen. Tussen 1844 en 1848 is ter hoogte van deze resten de Stelling van Vught in opdracht van koning Willem II ter versterking van Fort Isabella aangelegd. De stelling bestond uit acht lunetten, die door een gedekte Gemeenschapsweg of Kampdijk waren verbonden met Fort Isabella. Op de heide tussen de lunetten I-III en Fort Isabella werd het legerkamp Willem II gecreëerd, waar bij oorlogsdreiging troepen konden worden gelegerd. Het gebied werd ook gebruikt als oefenterrein, waarvan nog de resten van schietbanen en oefenloopgraven herkenbaar zijn in het hoogteverloop. De Gemeenschapsweg diende, samen met een kade langs de westzijde van de lunetten, tevens als dijk om het noordelijke inundatiewater uit het kamp te houden. De stelling verloor haar functie na 1874. Bij de aanleg van het afwateringskanaal 's-Hertogenbosch-Drongelen (1907-1911) is het noordelijke deel van lunet I vergraven en is de Gemeenschapsweg onderdeel geworden van de kanaalkade.

Afb. 4.1 Uitsnede van het oostelijke deel van het Cultuurlandschap 'Heide en bos' in de 2^e helft van de 19^e eeuw in vergelijking met de huidige situatie (Topotijdreis 2025).

In de Tweede Wereldoorlog is door de Duitsers op de heide direct ten westen van de eerste drie lunetten van de stelling *Konzentrationslager Herzogenbusch* of Kamp Vught gebouwd. Op lunet 2 is door de Duitsers een schietbaan aangelegd, waar in de oorlog meer dan 300 mensen zijn gefusilleerd. Vanaf station Vught Zuid-Oost is in 1944 door gevangenen een spoorlijn naar het kamp aangelegd. In 1948 is de spoorlijn opgebroken, maar een groot deel van het tracé is zichtbaar in het landschap gebleven als onverhard pad.

De stuifduinen op het zuidelijke deel van de Vughtsche Heide zijn rond 1868 afgegraven voor de aanleg van de Kuilenburgse spoorbrug. Tussen 1890 en 1894 heeft ten zuiden hiervan voor de aanleg van de Bossche uitbreidingswijk 't Zand een grootschalige ontgroning plaatsgevonden, waarbij het zand ook tot onder de grondwaterspiegel is afgegraven, zodat de plas De IJzeren Man is ontstaan.

■ *Huidige situatie*

Als gevolg van de bebossingen en ontginningen in de 19^e en 20^e eeuw zijn in de voormalige Vughtsche heide en de Helvoirtse Heide nog slechts beperkt heide en (actief) stuifzand aanwezig. Het grootste gedeelte van dit landschap is tegenwoordig bos of (door de ontgroning) water. Plaatselijk is de historische structuur van het gebied, o.a. door 20^e-eeuwse bebouwing, gewijzigd. De historische structuur is in het grootste deel van het gebied echter nog intact.

■ *Cultuurhistorische karakteristiek*

Gebied 4a De IJzeren Man

- Toponiemen *De Vughtsche Heide* en *De IJzeren Man*;
- restant oud, deels onverhard wegenpatroon, waaronder *De Loonsche Baan* (huidige Oude Loonsebaan), *Weg van Tilburg naar S Bosch* (huidige Groenwouddreef, gemeentelijk monument) en het Cromvoirtsepad;
- oude ringdijk rond Cromvoirt met begeleidend pad (*De Cromvoirtse Dyk*, potentieel gemeentelijk monument);
- waterloop (*De Broekleij*);
- onderdeel verboden kring Fort Isabella en Stelling van Vught;
- restant ontginningsbossen;
- 19^e-eeuwse spoorbaan Tilburg-Nijmegen;
- monumentale bomen;
- historische ontgroning (De IJzeren Man, recreatieplas).

Gebied 4b Vughtsche Heide

- Toponiem *Vughtsche Heide*;
- Fort Isabella (rijksmonument), incl. toegangsweg en omliggende, daaraan gerelateerde ontgroningen;
- restanten linie van 1629 in microreliëf;
- Stelling van Vught (lunetten I-III (rijksmonument), incl. grachten, kades, Gemeenschapsweg en verboden kring);
- restant legerplaats (schietbanen en oefenloopgraven);
- restant wegenpatroon, deels onverhard;
- 19^e-eeuwse spoorbaan;
- relatie met naastgelegen Kamp Vught, o.a. schietbaan en spoorbaan;
- jonge ontginningsbossen met restant heide;
- grotendeels intacte historische structuur met een grote historische gelaagdheid: attentiegebied.

Gebied 4c Guldenberg

- Toponiemen *Helvoirtse Heide* en *Guldenberg*;
- stuifzandreliëf met stuifzandwallen en sporenbundel;
- restant doorgaande weg, zoals de *Oude Bossche Baan*;
- restant patroon ontginningswegen, deels onverhard;
- ontginningsbos met plaatselijk bezaaidingsgreppels.

Gebied 4d Hooge Heide

- Toponiemen *Hooge Heide*;
- stuifzandreliëf met stuifzandwallen en sporenbundel;
- restant doorgaande weg (*Oude Bossche Baan* (Giersbergsebaan), potentieel gemeentelijk monument), deels onverhard,
- restant patroon onverharde ontginningswegen;
- ontginningsbos met plaatselijk bezaaidingsgreppels;
- restant heide;
- de historische structuur is nog vrijwel geheel intact. Het gebied herbergt de neerslag van diverse thema's waaronder het regionale transport en de strijd tegen het stuifzand, waarbij tevens de historische ontwikkeling nog afleesbaar in het landschap is: attentiegebied.

Gebied 4e Hoef ten Halve

- Toponiemen *Hoef ten Halve* en *Helvoirtse Heide*;

- restant kamponginning *Hoef ten Halve*;
- restant doorgaande weg (*Oude Bossche Baan* (*Giersbergsebaan*) potentieel gemeentelijk monument, deels onverhard, met flankerende wal;
- restant patroon ontginningswegen, grotendeels onverhard;
- ontginningsbos met plaatselijk bezandingsgreppels;
- de historische structuur van het gebied is door de schaalvergroting van de percelering en de (geringe) uitbreiding van de bebouwing deels aangetast. Desondanks is het historische karakter van het gebied intact gebleven: attentiegebied.

Gebied 4f Helvoirtse Heide

- Toponiem *Helvoirtse Heide*;
- restant patroon ontginningswegen, grotendeels onverhard;
- ontginningsbos met bezandingsgreppels en wallen;
- restant oude waterlopen, zoals het *Afwateringskanaal 's-Hertogenbosch Drongelen* (met flankerende kade).

4.6 Cultuurlandschap Jonge ontginningen

■ Historische ontwikkeling

Een groot deel van de gemeente bestond lange tijd uit uitgestrekte, onontgonnen 'woeste gronden' oftewel heidegronden, zoals de Vughtsche heide en de Helvoirtse Heide. Deze hoorden meestal bij de gemene gronden of *gemeijnten*. De inwoners van de dorpen mochten onder bepaalde voorwaarden gebruik maken van deze gemeenschappelijke gronden, voor bijvoorbeeld het weiden van schapen en het winnen van plaggen voor de bemesting van de akkers.

Afb. 4.115 De 'oudere' jonge ontginningen hebben van oorsprong een veel kleinschaliger karakter dan de recentere jonge ontginningen (Topotijdreis 2025).

Al aan het einde van de 18^e eeuw stimuleerde de Raad van State boeren om woeste gronden te ontginnen. In eerste instantie bleef de omvang van deze ontginningen beperkt; alleen als er mest over was konden kleine perceeltjes nabij de boerderij worden ontgonnen. Pas met de uitvinding van de kunstmest in de 19^e eeuw waren de heidevelden niet meer nodig voor de bemesting van de akkers en konden ze worden ontgonnen voor de landbouw (zowel bouwland als weiland). Een ander deel van de voormalige heidegronden werd door grootgrondbezitters opgekocht en beplant met

naaldbos (zie paragraaf 0). De oudere van deze 'jonge' ontginningen, zoals het gebied ten westen van de oude bouwlanden van Achterste Distelberg, hadden nog een kleinschalig karakter met kleine strookvormige kavels, die vaak verder werden opgedeeld in kleinere percelen, en perceelrandbegroeiing. De ontginningen die in het begin van de 20^e eeuw zijn uitgevoerd hebben vaak een grootschaliger karakter. De gebieden zijn veelal onbebouwd of worden gekenmerkt door verspreid liggende boerderijen.

■ *Huidige situatie*

Hoewel de jonge ontginningen in vergelijking met de oude bouwlanden, een meer open en iets grootschaliger karakter hadden, hebben ook in deze gebieden bij de ruilverkavelingen plaatselijk (grote) wijzigingen plaatsgevonden. Het gaat dan men name om de herverkaveling.

■ *Cultuurhistorische karakteristiek*

Gebied 5a Helvoirtse Heide

- Toponiem *Helvoirtse Heide*;
- historisch, deels onverhard wegenpatroon;
- *Afwateringskanaal 's-Hertogenbosch-Drongelen* met flankerende kade;
- agrarisch gebruik, brede strookvormige verkaveling met perceelrandbegroeiing;
- grotendeels intacte historische structuur en karakteristiek: attentiegebied.

Gebied 5b De Cromvoirtse Bosschen

- Toponiemen *De Cromvoirtse Bosschen*, *De Stickers* en *De Buntten*;
- historisch wegenpatroon, waaronder *Weg van het Kuiks Verlaat naar Cromvoirt* (Nieuwkuijkseweg) en *Deuterensche Weg* (Deuserestraat);
- *De Leij riviértje*;
- ringdijk Cromvoirt met begeleidende onverharde weg (potentieel gemeentelijk monument);
- *Afwateringskanaal 's-Hertogenbosch-Drongelen* met flankerende kade;
- restant agrarisch gebruik met perceelrandbegroeiing.

Gebied 5c De Gemeente

- Toponiem *De Gemeente*;
- Historisch, onverhard wegenpatroon, waaronder *Deuterensche Weg* (Deuserestraat);
- ringdijk Cromvoirt met begeleidende onverharde weg (potentieel gemeentelijk monument);
- *Afwateringskanaal 's-Hertogenbosch-Drongelen* met flankerende kade;
- Broekleij;
- agrarisch gebruik, deels met brede strookvormige verkaveling en met perceelrandbegroeiing;
- grotendeels intacte historische structuur en karakteristiek: attentiegebied.

Gebied 5d Margriet

- Toponiem *Margriet*;
- historisch wegenpatroon (deels onverhard), waaronder *Oude Bossche Baan* (Giersbergsebaan, potentieel gemeentelijk monument), *Margriet* en *Margrietweg*;
- stuifzandwal;
- ijl bebouwingslint langs Margriet;
- agrarisch grondgebruik met plaatselijk bospercelen en perceelrandbegroeiing.

Gebied 5e Zandkant

- Toponiem *Zandkant*, *Helvoirtse Heide*, *Boompjes Ven*, *Diepven* en *Hengstven*;
- historisch wegenpatroon (deels onverhard), waaronder (doorgaande) wegen zoals de *Oude Bossche Baan*;
- restant stuifzand reliëf en stuifwallen;
- ven (*Boompjesven*);
- agrarisch gebruik met bospercelen en restant perceelrandbegroeiing
- vrijwel onbebouwd.

Gebied 5f De Gijzel

- Toponiem *De Gijzel*;
- historisch wegenpatroon (deels onverhard), waaronder (doorgaande) wegen zoals de *Steenweg van Breda naar 's-Hertogenbosch* (Rijksweg) en de *Geijselsche Straat* (De Gijzel), en dreven.

- overwegend verspreide bebouwing;
- restant historische waterloop;
- agrarisch gebruik met percelen hakhout en perceelrandbegroeiing;
- grotendeels intacte historische structuur en karakter: attentiegebied.

Gebied 5g Haarsche Novalia

- Toponiem *Haarsche Novalia* en *Agterstraatsche Tiend*;
- historisch wegenpatroon (grotendeels onverhard), waaronder *Oisterwijksche Baan* (Antwerpsebaan, gemeentelijk monument) en *Oude Tilburgsche Baan* (Hoge Raam);
- agrarisch gebruik, plaatselijk restanten van perceelrandbegroeiing en laanbeplanting;
- verspreide bebouwing.

Gebied 5h De Vughtsche Hoeven

- Toponiem *De Vughtsche Hoeven*;
- historisch wegenpatroon (deels onverhard), waaronder *Steenweg van Breda naar 's-Hertogenbosch* (Rijksweg-Helvoirtseweg), *Weg van Helvoirt naar Esch* (Esschebaan) en *Kruishoeveweg*;
- ijle bewoningslinten langs o.a. Rijksweg-Helvoirtsebaan;
- monumentale bomen;
- agrarisch gebied met restanten (rabat)bosjes en perceelrandbegroeiing;
- spoorlijn Tilburg-Nijmegen.

Gebied 5i De Oorbroeken Noord

- Toponiem *De Oorbroeken*;
- historisch wegenpatroon (deels onverhard), waaronder *weg van Helvoirt naar Esch* (Esschebaan) en *Overeind* (potentieel gemeentelijk monument);
- afwisseling bos en agrarische percelen met plaatselijk perceelrandbegroeiing;
- brede strookvormige verkaveling;
- grotendeels onbebouwd;
- grotendeels intacte historische structuur en karakter: attentiegebied.

Gebied 5j De Oorbroeken Zuid

- Toponiem *De Oorbroeken*;
- historisch wegenpatroon (deels onverhard), waaronder *Esschervoortsche Weg* (Overeind, potentieel gemeentelijk monument) en *Oirbroekdreef*;
- ijl bebouwingslint langs Overeind;
- agrarisch gebruik met restant perceelrandbegroeiing.

Gebied 5k Piacenza

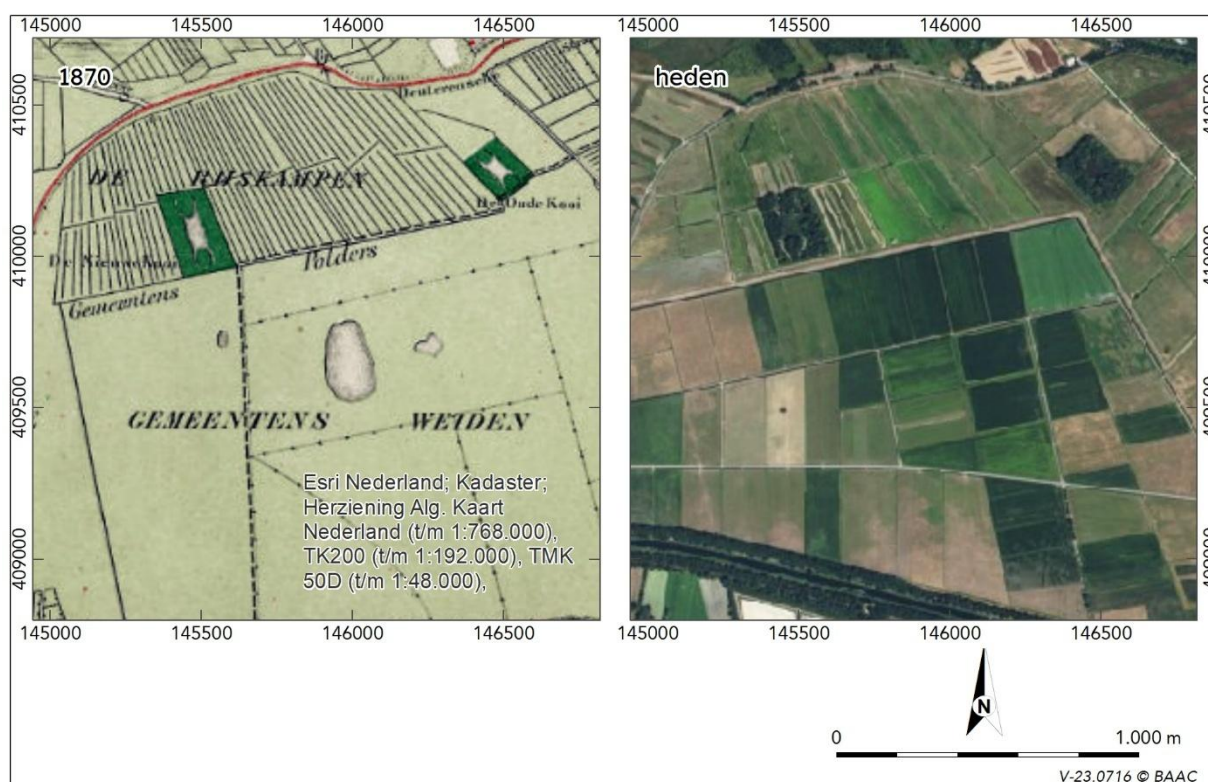
- Toponiem *Piacenza*
- historisch wegenpatroon (deels onverhard), waaronder *De Bergenshuisensche Weg* (Bergenshuizensestraat), de *Pikke Steeg* (Pickensteeg), *De Scheepersdijk* en de *Escher Dijk* (Escheweg);
- restant buitenplaatsaanleg Piacenza;
- verspreide bebouwing;
- monumentale bomen;
- agrarisch gebruik met restant perceelrandbegroeiing.

4.7 Cultuurlandschap De Weiden

■ *Historische ontwikkeling*

Het gebied De Weiden was lange tijd een relatief nat gebied, dat in gebruik was als hooi- en weiland met plaatselijk (kleine) meertjes. Het gebied was deels nog tot in de 19^e eeuw gemeenschappelijk bezit (*Gemeentens Weiden*) en daardoor niet of in relatief grootschalige, brede strookvormige tot blokvormige percelen verkaveld. Het gebied had door het ontbreken van bebouwing en opgaande groenstructuren, zoals singels en houtwallen, een open, grootschalig karakter. In het gebied zijn in 1608 en 1652 een eendenkooi aangelegd, die bekend stonden als *De Oude Kooi* en *De Nieuwe Kooi*. Aangezien voor het goed functioneren van een dergelijk gebied rust een voorwaarde is, was het wettelijk verboden om rond de eendenkooi de rust te verstoren.

Het gebied werd doorsneden door twee waterlopen; de Leij, die ten westen van het plangebied uitmondde in de *Broek Slood*, en de *Gemeentens- en Polders Wetering*, die uitmondde in de *Pomphoeke Wetering*. Beide waterlopen mondden uiteindelijk uit in de Dieze ten noordoosten van de gemeente. Bij hoogwater van de Maas kon de Dieze-Dommel haar overtollige water niet meer kwijt, waardoor de lager gelegen gebieden overstromden. De overstromingen werden verergerd door de aanleg van de Beerse Overlaat, waarlangs het Maaswater bij hoog water gecontroleerd het binnendijkse gebied kon instromen. Het water stroomde dan vervolgens via de laaggelegen gebieden richting het westen om bij 's-Hertogenbosch, via de Bokhovense Overlaat, weer in de Maas te stromen. Vaak waren de waterstanden op de Maas bij Bokhoven echter te hoog, waardoor de lager gelegen gronden rond 's-Hertogenbosch tot aan Vught onderliepen. In 1766 is daarom de Baardwijkse Overlaat aangelegd, een overlaat tussen Drunen en Baardwijk, zodat het water naar het Oude Maasje kon afstromen. Vanaf de 16e eeuw werd bij oorlogsdreiging het gebied rond 's-Hertogenbosch opzettelijk geïnundeerd als barrière tegen belegeraars. Ook het noordelijke deel van de huidige gemeente Vught stond daarbij onderwater. Door de regelmatige, al dan niet opzettelijke, overstromingen was het lange tijd niet mogelijk om in dit gebied huizen te bouwen of akkers aan te leggen, waardoor het gebied een open, grootschalig karakter had. Het oostelijke deel van het plangebied maakte bovendien deel uit van de verboden kringen rond het meer oostelijk gelegen Fort Isabella (1614-1618) en de zuidelijk gelegen Stelling van Vught (1844 en 1848), waardoor het gebied aan regels was gebonden ten aanzien van bebouwing en begroeiing. Dit was niet het enige militaire gebruik van het gebied: in 1629 liet Frederik Hendrik een contravallatie- en circumvallatielinie aanleggen om 's-Hertogenbosch te belegeren. De resten van deze linies, die bestonden uit een serie dijken en een brede dubbele gracht versterkt door schansen, redoutes, hoornwerken en tientallen andere verdedigingswerken, zijn tot op heden nog aan het oppervlakte herkenbaar in de vorm van kleine hoogteverschillen of, in perioden van droogte, in de vorm van zogenaamde *cropmarks*.

Afb. 4.1 Uitsnede van het Cultuurlandschap 'De Weiden' in de 2^e helft van de 19^e eeuw in vergelijking met de huidige situatie (Topotijdreis 2025).

Het gebied werd doorsneden door een aantal wegen, paden en die in de gemeenschappelijke gronden nog geen vast verloop hadden (zogenaamde natuurlijke wegen). In het oostelijke deel van het gebied werd de ontginning De Honderd Morgen tegen overstromingen beschermd door een dijk. In de loop van de 19^e en het begin van de 20^e eeuw is het gebied verder ontgonnen en verkaveld en zijn nieuwe wegen aangelegd.

In de periode 1886-1890 is door het gebied de spoorlijn Lage Zwaluwe-'s-Hertogenbosch, ook bekend als de Langstraatspoorlijn of het Halvezolenlijntje, aangelegd. De spoorlijn sneed het uiterste noordelijke deel van de toenmalige gemeenten Vught en Cromvoirt van de rest van het grondgebied af, waarna bij de gemeentelijke

herindeling van 1933 de spoorlijn grotendeels als nieuwe grens is aangeduid. Tussen 1907 en 1911 is langs de zuidzijde van het gebied het Afwateringskanaal 's-Hertogenbosch-Drongelen, ook wel het Drongelens of Drongels Kanaal genoemd, gegraven. Bij hoge waterstanden kon het water bij een overlaat het kanaal instromen om wateroverlast in de laag gelegen gebieden rond 's-Hertogenbosch te voorkomen.¹⁰³

■ *Huidige situatie*

In de jaren '60 en '70 heeft in een groot deel van het gebied ruilverkaveling plaatsgevonden, waarbij de percelering zowel in oriëntatie als in schaal ingrijpend is gewijzigd. Tevens zijn nieuwe wegen, zoals de Gementweg en de Ruidigerweg, en nieuwe waterlopen, zoals de Nieuwe Bossche Sloot, aangelegd. Langs de nieuwe wegen zijn verspreide boerderijen gebouwd. Enkele jaren geleden is dwars door het gebied een nieuwe dijk aangelegd om de natuurontwikkeling in het noordelijke deel te scheiden van de agrarische gronden in het zuidelijke deel van het gebied. In het kader van de natuurontwikkeling zijn plaatselijk poelen aangelegd en is van een groot deel van de Honderdmorgensedijk, die in de 20^e eeuw was geasfalteerd, de verharding verwijderd.¹⁰⁴

De grote wijzigingen die hebben plaatsgevonden in de inrichting van het cultuurlandschap hebben de cultuurhistorische waarden van het gebied gewijzigd en/of aangetast. Het betekent echter niet dat er helemaal geen cultuurhistorische waarden meer aanwezig zijn.

■ *Cultuurhistorische karakteristiek*

Gebied 6a Den Ham

- Toponiemen *De Ham*, *Helvoirtsche Heide*, *De Hamsche Polder* en *De Polder*;
- restant oude wegen, waaronder *De Ruidiger Steeg* en de weg *De Gemeente* (Deutersestraat);
- restant oude waterlopen, zoals *De Leij Riviértje* en het *Afwateringskanaal 's-Hertogenbosch Drongelen* (met flankerende kades en uitwateringssluis (rijksmonument));
- historische openheid;
- agrarisch gebruik.

Gebied 6b Gemeentens Weiden

- Toponiemen *Gemeentens Weiden* en *De Gemeente*;
- restant oude, deels onverharde wegen, waaronder de weg *De Gemeente* en *De Honderd Morgensedijk* (potentieel gemeentelijk monument);
- restant oude waterlopen, zoals het *Afwateringskanaal 's-Hertogenbosch Drongelen* (met flankerende kades) en *Gemeentens- en Polder Wetering* (Grobbendonkse en Karthuizersloop);
- restanten linie van 1629 als *crop marks*;
- historische openheid;
- agrarisch gebruik.

Gebied 6c De Rijskampen

- Toponiemen *De Ham*, *Helvoirtsche Heide*, *De Hamsche Polder* en *De Polder*;
- restant oude wegen, waaronder de *Weg De Gemeente-De Deuterense Straat* (Deutersestraat) en *De Honderd Morgensedijk* (potentieel gemeentelijk monument);
- restant oude waterloop, zoals *Gemeentens- en Polder Wetering* (Grobbendonkse en Karthuizersloop);
- eendenkooien, waaronder *De Oude Kooi* (1608) en *De Nieuwe Kooi* (1652), o.a. bestaande uit vijver omringd door rabatbos;
- restant (brede) historische strokenverkaveling;
- onderdeel verboden kring *Fort Isabella* en *Stelling van Vught*;
- restant linie van 1629 als in hoogteverloop;
- historische openheid;
- agrarisch gebruik;
- historische structuur en karakter van het gebied is nog grotendeels intact, waarbij de geschiedenis van het gebied door restanten van verschillende historische structuren nog goed afleesbaar is: attentiegebied.

Gebied 6d De Honderd Morgen

- Toponiemen *De Honderd Morgen* en *De Honderd Morgensche Steeg*;

¹⁰³ Kadasterkaart 1811-1832; Topotijdreis 2025.

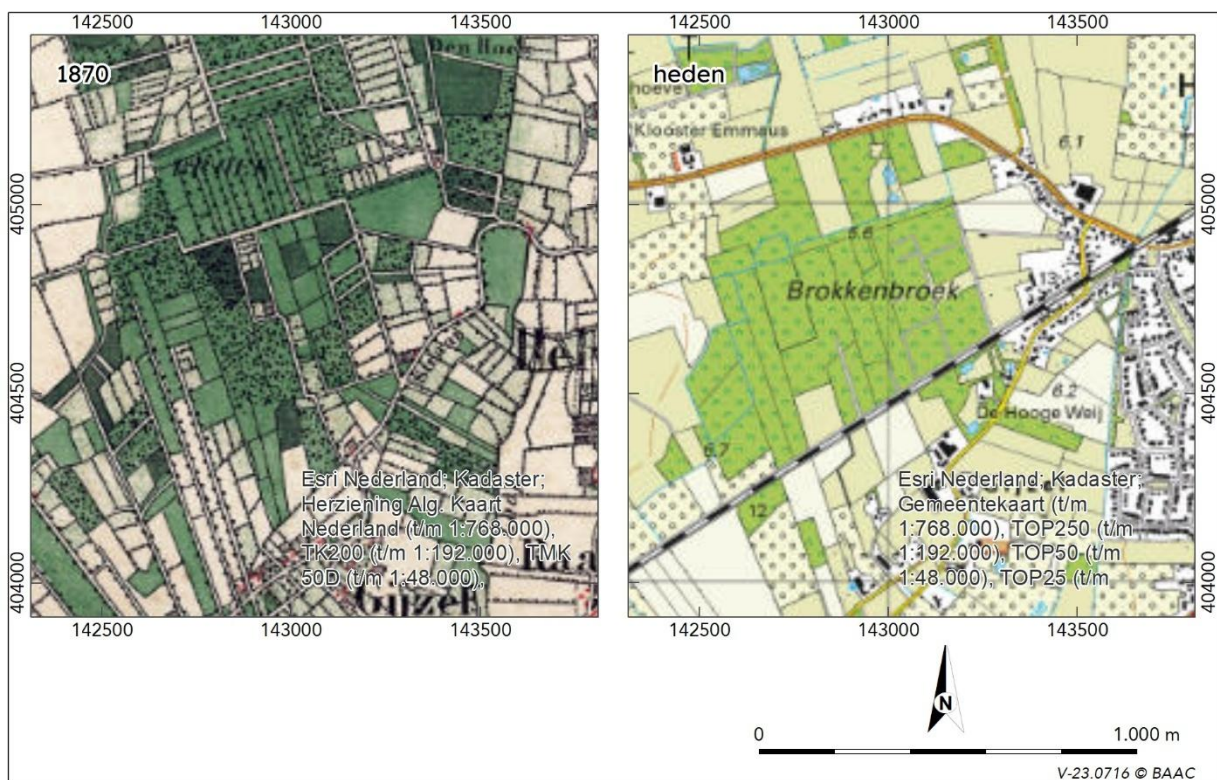
¹⁰⁴ Topotijdreis 2025.

- restant oude, deels onverharde wegen, waaronder *De Honderd Morgensedijk* (potentieel gemeentelijk monument), de *Honderdmorgenschesteeg* en de *Maysteeg*;
- restant oude waterlopen, zoals het *Afwateringskanaal 's-Hertogenbosch Drongelen* (met flankerende kade) en *Gemeentens- en Polder Wetering* (Grobendonkse en Karthuizersloop);
- onderdeel verboden kring Fort Isabella;
- historische openheid;
- agrarisch gebruik.

4.8 Cultuurlandschap Het Broek

■ Historische ontwikkeling

Het cultuurlandschap 'Het Broek' maakt deel uit van een laag gelegen dekzandgebied, doorsneden door een fluvioperiglaciaal dal, dat werd geblokkeerd door een langgerekte zuidwest-noordoost georiënteerde dekzandrug. Als gevolg hiervan vormde het lang een moerassig gebied. Om het te ontwateren zijn, vermoedelijk vanaf de late middeleeuwen, diverse waterlopen gegraven, waaronder de noordoost-zuidwest georiënteerde *Zandloop* en de min of meer noord-zuid georiënteerde *Koolvensche Loop*. De waterlopen mondden in het oosten uit in de *Zandley*, die door de dekzandrug is gegraven. Het gebied is vervolgens vanaf de ontgonnen gronden in het zuiden en oosten verkaveld in brede, overwegend noordwest-zuidoost georiënteerde stroken, die in de lengte of breedte verder zijn onderverdeeld. Op de grens van de stroken bevonden zich rechte toegangswegen, die aan beide zijden werden geflankeerd door sloten of waterlopen. Langs de huidige weg *De Gijzel* bevond zich een ijl bebouwingslint. In 1552 is in het oostelijke deel van het gebied kasteel *Zwijnsbergen* gebouwd, dat in de 17^e, 19^e en begin van de 20^e eeuw is uitgebreid en is voorzien van parkaanleg. Het huidige landschapspark dateert uit de 19^e eeuw.¹⁰⁵

Afb. 4.116 De karakteristieke verkaveling met hakhoutbos is plaatselijk nog intact aanwezig.

Het gebied werd lange tijd gebruikt als *schaarbosch* oftewel hakhout met aan de randen weiland en op de hogere delen bouwland. De perceelranden waren voorzien van groenstructuren (singel of bomerij) waardoor het gebied een kleinschalig karakter had. Over het algemeen bestond het hakhout uit elzen, een soort die geschikt is om in natte omstandigheden te groeien. In de 19^e eeuw werd veel bos door de groeiende vraag naar eikenschors voor de leerlooierijen omgevormd tot eikenhakhout.¹⁰⁶ Om de aanplant van eiken in dit natte gebied mogelijk te maken, zijn

¹⁰⁵ Monumentenregister 2025, complex 519545.

¹⁰⁶ Dirx 2001.

greppels afgewisseld met lage walletjes aangelegd, waarop de bomen zijn geplant, een zogenaamd rabattenbos. Het gebied staat van oudsher bekend als het *Brokkenbroek*, het *Laarsch Broek* en het *Geysel's Broek*. Het toponiem 'broek' staat voor een moerassig, laaggelegen gebied.¹⁰⁷

Tussen 1872 en 1881 is dwars door dit cultuurlandschap de spoorlijn Tilburg-Nijmegen, de Brabantse Lijn of Zuidooster spoorlijn, aangelegd. Aan het einde van de 19^e eeuw is door het gebied de Udenhoutseweg, van Helvoirt naar Udenhout, aangelegd. In het midden van de 20^e eeuw is veel hakhout gekapt, is het gebied beter ontwaterd en omgevormd tot weiland of akker. Het karakteristieke rabatreliëf is daarbij verdwenen en veel percelen zijn vergroot. De Zandleij is in deze periode rechtgetrokken en plaatselijk is nieuwe bebouwing gerealiseerd. Na verloop van tijd is ook veel perceelrandbegroeiing verdwenen.

■ *Huidige situatie*

Als gevolg van de kap van het hakhout en het verwijderen van de perceelrandbegroeiing is het kleinschalige, gesloten karakter van grote delen van het gebied aangetast. Het bijzondere reliëf, dat de neerslag van de veranderende economie in de omgeving van het gebied vormt, is eveneens veelal verdwenen. In delen van het gebied is nog steeds bos aanwezig. Hier is ook het (micro) reliëf en de verkaveling nog (grotendeels) intact aanwezig.

■ *Cultuurhistorische karakteristiek*

Gebied 7a De Gijsel

- Toponiem *De Gijsel*;
- restant oude waterloop (*Koolvensche Loop*);
- historisch wegenpatroon (deels onverhard), waaronder de *Geyselschestraat* (huidige *De Gijsel* en *Gijzelsestraat*);
- spoorlijn Tilburg-Nijmegen;
- historische dorpslint *Gijzel*;
- restant historische strokenverkaveling;
- agrarisch gebruik met restant perceelrandbegroeiing en (hakhout)bosjes (gesloten, kleinschalig karakter).

Gebied 7b Geysel's Broek

- Toponiemen *Geysel's Broek*, *Laarsch Broek* en *Brokken Broek*;
- restant oude waterloop (*Koolvensche Loop*);
- historisch wegenpatroon (grotendeels onverhard), waaronder *Udenhoutseweg*
- spoorlijn Tilburg-Nijmegen;
- intact historisch grondgebruik (hakhout en weiland, vrijwel onbebouwd);
- grotendeels intact (micro)reliëf (o.a. rabatstructuur);
- het gebied heeft historische structuur en karakter grotendeels behouden: attentiegebied.

Gebied 7c Brokken Broek

- Toponiem *Brokken Broek*;
- restant historische waterlopen, waaronder *Koolvensche Loop*, *Zandloop* en *Zandleij*;
- historisch wegenpatroon (deels onverhard), waaronder *Udenhoutseweg* en het *Rooipad* (potentieel gemeentelijk monument);
- restant historische strokenverkaveling;
- agrarisch gebruik met restant perceelrandbegroeiing en (hakhout)bosjes (gesloten, kleinschalig karakter).

Gebied 7d Zwijnsbergen

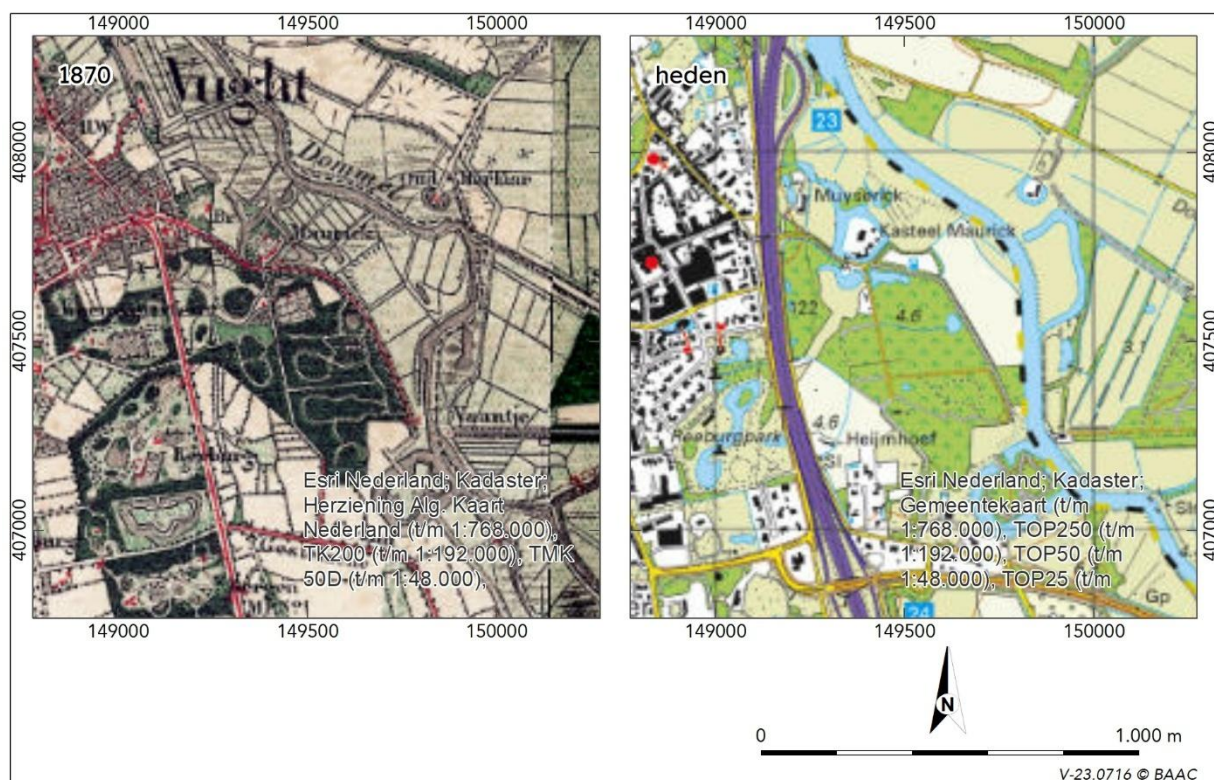
- Toponiem *Zwijnsbergen*;
- kasteel *Zwijnsbergen* met omringende buitenplaatsaanleg (incl. vijvers);
- historisch wegenpatroon (deels onverhard), waaronder *Helvoirtsestraat* en het *Rooipad* (potentieel gemeentelijk monument);
- restant historische waterlopen, waaronder *Koolvensche Loop*, *Zandloop* en *Zandleij*;
- restant hakhoutbos;
- deels intact (micro)reliëf (o.a. rabatstructuur);
- grotendeels intacte historische structuur met waardevolle bebouwing en tuinaanleg (rijksmonument) en afleesbare functies (buitenplaats en hakhout): attentiegebied.

¹⁰⁷ Hattinga 1748; Kadasterkaart 1811-1832.

4.9 Cultuurlandschap Buitenplaats

■ Historische ontwikkeling

In de gemeente Vught zijn al in de late middeleeuwen en het begin van de nieuwe tijd enkele kastelen of versterkte huizen gebouwd, zoals Maurick (1312), Kouwenberg (1555) en Zwijsbergen (16^e eeuw). Deze kastelen hadden in eerste instantie voornamelijk een defensieve functie. Vanaf het begin van de 17^e eeuw stichten stedelijke patriciërs buitenplaatsen om in de zomer de stinkende stad te kunnen ontvluchten. Derhalve werden de buitenplaatsen overwegend in de nabijheid van grote steden aangelegd. De omgeving van Vught fungeerde als 'lustwarande' van 's-Hertogenbosch, waarbij in de loop van de tijd een groot aantal buitenplaatsen zijn aangelegd. Hierbij werd niet alleen gebruik gemaakt van de bestaande kastelen, maar werden ook nieuwe landhuizen gebouwd. Rondom de kastelen en landhuizen werden classicistische tuinen aangelegd om het representatieve karakter van de buitenplaats te benadrukken. Als gevolg van de economische stagnatie en vernielingen in de Franse tijd kreeg de rijke burgerij aan het einde van de 18^e eeuw in heel Nederland een leidende rol in de aanleg van buitenplaatsen. De uitgestrekte tuinen werden in deze periode voornamelijk aangelegd als geïdealiseerde 'natuurlijke landschappen'. Ook de geometrische tuinen van de oudere buitenplaatsen werden daarbij veranderd in landschapsparken. De meeste buitenplaatsen in de gemeente Vught zijn in de 19^e eeuw in de voormalige heidegronden aangelegd. De gronden rond de tuinen werden daarbij ontgonnen voor de bosbouw en de landbouw, waarbij echter ook esthetische elementen werden aangelegd, zoals lanen, zichtassen en vijvers.

Afb. 4.117 Op veel plekken in de gemeente zijn de buitenplaatsen (intact) behouden gebleven (Topotijdreis 2025).

■ Huidige situatie

Veel historische buitenplaatsen zijn in de loop van de 20^e eeuw opgenomen in de uitbreidingswijken van Vught. De overige buitenplaatsen hebben overwegend hun historische karakter behouden. Plaatselijk is de cultuurhistorische karakteristiek en de landschappelijke eenheid aangetast door de aanleg van moderne infrastructuur of de uitbreiding van bebouwing.

■ Cultuurhistorische karakteristiek

Gebied 8a Maurick

- Toponiemen *Mouwerick* en *Muizerik*;
- restant (vergraven) waterlopen, grachten en vijvers;
- Dommeldijk;
- restant wegenpatroon, waaronder *De Herlaersche Weg* (huidige Sint Michielsgestelseweg);

- buitenplaatsaanleg Maurick (1312), Muyserick (ca. 1800), Villa Elsa (1900) en Villa Amélie (1900);
- grafkelder;
- verboden kring lunet VIII;
- afwisseling landbouw (akker/grasland) met bossen;
- verspreide bebouwing (deels waardevol);
- monumentale bomen;
- historische eenheid met grote historische gelaagdheid en gaafheid: attentiegebied.

Gebied 8b Bleijendijk

- Toponiemen *Blijendijk*, *De Vughtsche Akkers*, *De Bulken* en *Het Eendje*;
- Dommeldijk met karakteristiek slingerend verloop en wielen;
- buitenplaatsaanleg Bleijendijk (1710);
- historisch wegenpatroon met oude doorgaande wegen, zoals *De Herlaersche Weg* (huidige Sint Michielsgestelseweg) en *De Straatweg* (Boxtelseweg) en rechte, onverharde dreven (ganzenvoet));
- verboden kring lunet VIII;
- afwisseling percelen landbouw, bossen, bosschages en groenstructuren;
- verspreide bewoning (deels waardevol);
- monumentale bomen;
- historische eenheid met grote historische gelaagdheid en gaafheid: attentiegebied.

Gebied 8c Steenwijk

- Toponiemen *Steenwijk* en *Het Eendje*;
- historisch wegenpatroon, waaronder *De Straatweg* (Boxtelseweg), *De Groensche Steeg* (Groensteeg), *Ketting Weg* (parallel aan Dommeldijk) en rechte dreven;
- Dommeldijk;
- buitenplaatsaanleg Steenwijk (1840);
- afwisseling percelen landbouw, (rabat)bossen en groenstructuren;
- verspreide bewoning (deels waardevol);
- restant waterloop, vijvers en vennen;
- begraafplaats fraterklooster (1905);
- monumentale bomen;
- historische eenheid en grotendeels intacte historische structuur: attentiegebied.

Gebied 8d Beukenhorst

- Toponiemen *Beukenhorst*, *De Schorvoort* en *Het Kraayen Broek*;
- buitenplaatsaanleg Beukenhorst, grotendeels rijksbeschermd;
- afwisseling percelen landbouw, (rabat)bossen en groenstructuren;
- verspreide bewoning (deels waardevol);
- grotendeels intact reliëf met bezandingsgreppels en rabatsysteem;
- restanten vijver en ven;
- historisch wegenpatroon (deels onverhard), waaronder *Esschen Dijk* (de huidige Esscheweg) en *De Broeksche Straat* (Broeksestraat);
- Dommeldijk;
- spoorlijn Utrecht-Boxtel (1868-1870);
- historische eenheid en grotendeels intacte historische structuur: attentiegebied.

Gebied 8e Sparrendaal

- Toponiemen *Sparrendaal* en *De Vughtsche Hoeven*;
- buitenplaatsaanleg Sparrendaal, Jagershagen, Kreijtbosch en Kapellebos;
- afwisseling percelen landbouw, (rabat)bossen en groenstructuren;
- verspreide bewoning (deels waardevol);
- restant rabatreliëf;
- (vergraven) vennen en vijvers;
- historisch wegenpatroon (deels onverhard), waaronder *de Berghuizensche Weg* (de huidige Berghuizensestraat), *Weg van Helvoirt naar Esch* (de Esschebaan, potentieel gemeentelijk monument), *Weg van Vlijmen naar Esch* (Hoevenestraat, deels potentieel gemeentelijk monument), *De Nieuwe Baan* (Sparrendaalseweg) en *de Groote Weg van Tilburg naar S'Bosch* (huidige Helvoirtseweg), en diverse dreven (waaronder een ganzenvoet);

- kunstmatige heuvel Sint Augustinuskapel;
- grotendeels intacte historische structuur en behoud historische eenheid: attentiegebied.

Gebied 8f Wargashuijze

- Toponiemen *De Vugtsche Hoeven*;
- restant buitenplaatsaanleg Wargashuyze, Elzenburgh en Coebax;
- afwisseling percelen landbouw, bossen en groenstructuren;
- ijl bewoningslint langs De Hoevensche Straat, deels waardevolle bebouwing;
- historisch wegenpatroon (deels onverhard), waaronder de Weg van Vlijmen naar Esch (Elzenbrughpad, potentieel gemeentelijk monument), De Hoevensche Dreef en de Weg van Tilburg naar S'Bosch (Groenewouddreef, deels gemeentelijk monument);
- monumentale bomen.

5.1 Inleiding

De Omgevingswet (sinds 1 januari 2024) integreert cultuurhistorie in de fysieke leefomgeving, waarbij gemeenten via het omgevingsplan verantwoordelijk zijn voor het beschermen en benutten van erfgoed. Gemeenten hebben met de invoering van de Omgevingswet meer verantwoordelijkheid en flexibiliteit gekregen om hun eigen erfgoedbeleid in te richten. In het omgevingsplan moet worden aangegeven hoe wordt omgegaan met de gebouwde omgeving en landschappelijke waarden. Cultuurhistorie moet worden meegewogen bij ruimtelijke ontwikkelingen. Met de Cultuurhistorische Waardenkaart is nog geen sprake van bescherming van de cultuurhistorische waarden. Daarvoor is verankering in het ruimtelijk beleid van de gemeente noodzakelijk. De Cultuurhistorische Waardenkaart moet worden vertaald naar concrete regels in het omgevingsplan.

De Cultuurhistorische Inventarisatie en de Cultuurhistorische Waardenkaart vormen de basis voor de omgang met de cultuurhistorische waarden in de gemeente. De kaarten zijn niet bedoeld om de mogelijkheden tot ruimtelijke ontwikkelingen te beperken. Een landschap is geen museum met een verzameling van zeldzame objecten, maar een zich constant ontwikkelende eenheid, waarbij de som van zeldzame, unieke, maar vooral veelvoorkomende elementen het karakter en daarmee ook de waarde bepaalt. De kaarten en de bijbehorende toelichting dienen derhalve niet alleen als kennisbron, zodat voor alle partijen bekend is wat de cultuurhistorische waarden zijn en welke bij ruimtelijke ingrepen verloren kunnen gaan, maar ook als inspiratiebron, waarbij het waarborgen van de landschappelijke kwaliteit voorop staat.

Het onderscheid tussen gebieden met en gebieden zonder aanduiding als attentiegebied betekent niet dat voor de zones buiten de attentiegebieden geen rekening dient te worden met de cultuurhistorische waarden. Daarnaast dienen de attentiegebieden ook geen openluchtmusea te worden waarbij alle cultuurhistorische elementen koste wat kost bewaard dienen te blijven. In beide situaties zou dan namelijk voorbij worden gegaan aan een goede balans tussen het benutten en beschermen van de fysieke leefomgeving: *Ruimte voor ontwikkeling, waarborgen voor kwaliteit*.

In dit hoofdstuk zal een voorzet worden gedaan voor het cultuurhistorisch beleid, met de cultuurhistorische inventarisatie als uitgangspunt. Dit beleid zal een aanvulling zijn het bestaande beleid te aanzien van gebieden of objecten met een vastgestelde waarde, zoals rijksmonumenten, gemeentelijk monumenten, beeldbepalende panden, monumentale bomen en beschermde dorpsgezichten.

5.2 Cultuurhistorische Beleidskaart

Een deel van de cultuurhistorische waarden (zie paragraaf 3.2), zoals de rijksmonumenten die op de beleidskaart zijn gekarteerd, is al verankerd in het ruimtelijk beleid. Dit geldt niet voor de overige cultuurhistorische waarden (paragraaf 3.3). Hiervoor is de Cultuurhistorische Waardenkaart omgezet naar een Cultuurhistorische Beleidskaart (bijlage 4). Op basis van de cultuurhistorische waardenkaart is de gemeente opgedeeld in vier beleidscategorieën, die hieronder worden toegelicht.

■ Waarde cultuurhistorie 1a

Onder de gebieden met 'waarde cultuurhistorie 1a' vallen de gebieden die op de cultuurhistorische waardenkaart zijn aangeduid als attentiegebieden bebouwde kom. In de bebouwde kom van Vught, Helvoirt en Cromvoirt zijn attentiegebieden aangegeven die gekenmerkt worden door een groot aantal waardevolle cultuurhistorische elementen (zie hoofdstuk 4). Tevens valt onder deze categorie het gemeentelijk beschermd dorpsgezicht. In deze gebieden is extra zorgvuldigheid geboden met ruimtelijke ontwikkelingen.

Nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen zijn wel mogelijk, zolang de stedenbouwkundige en architectonische kwaliteit behouden blijft. Het gaat in de meeste gevallen om relatief jonge gebieden met bebouwing die een duidelijke samenhang kent. Voor deze gebieden geldt de algemene richtlijn de cultuurhistorische waarden in te passen in nieuwe

ruimtelijke ontwikkelingen door de bekende cultuurhistorische elementen en architectuur als uitgangspunt en inspiratiebron te nemen bij nieuwe ontwerpen. Voor bestaande en vergunningvrije bouwwerken in de attentiegebieden kan het omgevingsplan bepalen dat aanpassingen niet in ernstige mate in strijd mogen zijn met redelijke eisen van welstand.

Naast beschrijvingen zijn per attentiegebied de belangrijkste stedenbouwkundige en architectuurhistorische karakteristieken opgesomd. Bij eventuele ingrepen in deze gebieden moet aantoonbaar rekening worden gehouden met deze karakteristieken en de impact van de geplande ingreep op de karakteristieken. Ook bij de herinrichting van het groen en de straatinrichting binnen de attentiegebieden zal rekening moeten worden gehouden met de cultuurhistorische karakteristieken. Voor enkele attentiegebieden geldt dat ook bij aanpassingen in het aanzicht van de bebouwing (wijziging kleurstelling, vervangen van vensters, deuren en luiken) gelet moet worden op de instandhouding van de karakteristieken en met redelijke eisen van welstand.

■ *Waarde cultuurhistorie 2a*

Onder de gebieden met 'waarde cultuurhistorie 2a' vallen de gebieden in de bebouwde kom die op de cultuurhistorische waardenkaart niet zijn aangeduid als cultuurhistorische attentiegebieden. Op de cultuurhistorische waardenkaart zijn drie grotere bebouwde gebieden aangegeven, Vught, Helvoirt en Woonoord Lunetten, waarbinnen elf van de twaalf attentiegebieden zijn gelegen. De bebouwde kern van Cromvoirt is in zijn geheel aangewezen als attentiegebied. Dit betekent niet dat het overige bebouwde gebied geen behoudenswaardige cultuurhistorische waarden bevat.

Ook bij deze gebieden is het van belang om bij ruimtelijke ontwikkelingen rekening te houden met de aanwezige cultuurhistorische waarden, en die als uitgangspunt te hanteren in het ontwerp om verder verlies van kwaliteit tegen te gaan. Daarbij is veel historische bebouwing reeds beschermd door aanwijzing als rijks- of gemeentelijk monument of beschermd dorpsgezicht (Vught).

■ *Waarde cultuurhistorie 1b*

Onder de gebieden met 'waarde cultuurhistorie 1b' vallen de landelijke gebieden die op de cultuurhistorische waardenkaart zijn aangeduid als cultuurhistorische attentiegebieden. Op de cultuurhistorische waardenkaart zijn gebieden aangegeven die gekenmerkt worden door een groot aantal waardevolle cultuurhistorische elementen en nog een relatief intacte historische structuur en karakteristiek bezitten (zie hoofdstuk 4). Nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen zijn wel mogelijk, zolang de aanwezige landschappelijke kwaliteit gewaarborgd wordt. Voor deze gebieden geldt de algemene richtlijn de cultuurhistorische waarden in te passen in nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen door de cultuurhistorische karakteristiek van de attentiegebieden (zie beschrijving hoofdstuk 4) als uitgangspunt en inspiratiebron te nemen bij nieuwe ontwerpen. De erfgoedvisie van de gemeente Vught richt zich op het duurzaam behouden, versterken en beleefbaar maken van het rijke cultuurhistorische erfgoed.

■ *Waarde cultuurhistorie 2b*

Onder de gebieden met 'waarde cultuurhistorie 2b' vallen de landelijke gebieden die op de cultuurhistorische waardenkaart niet zijn aangeduid als cultuurhistorische attentiegebieden. Op de cultuurhistorische waardenkaart zijn gebieden aangegeven die nog wel waardevolle cultuurhistorische elementen bevatten, maar die een min of meer aangetaste historische structuur en/of karakteristiek bezitten. Veel van deze veranderingen, die met name in de 20^e eeuw hebben plaatsgevonden, worden nog niet als cultuurhistorisch waardevol aangemerkt. Deze gebieden zijn aangeduid als cultuurlandschap, niet zijnde een attentiegebied, en zijn meer in detail beschreven in hoofdstuk 4. Ook bij deze gebieden is het van belang om bij ruimtelijke ontwikkelingen rekening te houden met de aanwezige landschappelijke kwaliteit, en cultuurhistorische karakteristiek van deze gebieden (zie beschrijving hoofdstuk 4) als uitgangspunt te hanteren in het ontwerp om verder verlies van kwaliteit tegen te gaan.

5.3 Beleidsadviezen

Voor elke beleidscategorie, met waarde 1a, 1b, 2a en 2b, kunnen gebiedsgerichte regels in het omgevingsplan worden opgenomen. Hieronder wordt per gebied een voorstel gedaan. De beleidsadviezen zijn omgezet in een beleidstabel met concrete regels per gebied (bijlage 5). Het verdient aanbeveling om deze te integreren in het omgevingsplan om het erfgoedbeleid te kunnen uitvoeren.

Nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen zijn wel mogelijk, zolang de landschappelijke, stedenbouwkundige en architectonische kwaliteit behouden blijft. Er dient bij plannen altijd rekening te worden gehouden met de aanwezige cultuurhistorische waarden. Afhankelijk van de impact die de geplande ingreep heeft, dient er voorafgaand aan de wijziging advies ingewonnen te worden en/of (aanvullend) cultuurhistorisch onderzoek te worden uitgevoerd. Voor ingrepen met een grote impact dient bijvoorbeeld een cultuurhistorische effectrapportage (CHER) te worden opgesteld om de gevolgen van de voorgenomen werkzaamheden op de cultuurhistorische waarde van het gebied te kunnen beoordelen en een afweging te kunnen maken hoe met de aanwezige cultuurhistorische waarden dient te worden omgegaan. De initiatiefnemer is hiervoor verantwoordelijk.

■ *Waarde cultuurhistorie 1a*

Bij een ingreep met een geringe impact, zoals regulier onderhoud, interne verbouwing en kleinschalige aanbouwen is cultuurhistorisch onderzoek niet nodig. De initiatiefnemer dient wel aantoonbaar rekening te houden met de aanwezige cultuurhistorische waarden en het verdient aanbeveling om vroegtijdig advies in te winnen bij een erfgoedambtenaar van de gemeente Vught.

Bij een ingreep met een beperkte impact, zoals inbreiding, functiewijziging en sloop- of nieuwbouw die de kernstructuur niet aantast, is cultuurhistorisch onderzoek aanbevolen. Het vroegtijdig inwinnen van advies is verplicht, zodat de vorm van het (eventuele) onderzoek van tevoren kan worden afgestemd.

Bij een ingreep met een grote impact, zoals herstructurering, sloop van beeldbepalende bebouwing en wijziging van verkaveling of infrastructuur is cultuurhistorisch onderzoek verplicht.

De attentiegebieden met waarde cultuurhistorie 1 worden deels via vergunningverlening beschermd via de Nota Ruimtelijke Kwaliteit Gebouwde Omgeving en het welstandsbeleid. Bij het beoordelen van de vergunningsaanvraag dient de Commissie Ruimtelijke Kwaliteit en Erfgoed de gevolgen van de voorgenomen werkzaamheden op de cultuurhistorische waarden in het attentiegebied te beoordelen.

■ *Waarde cultuurhistorie 1b*

Bij een ingreep met een geringe impact, zoals regulier onderhoud, interne verbouwing en kleinschalige aanbouwen is cultuurhistorisch onderzoek niet nodig. De initiatiefnemer dient wel aantoonbaar rekening te houden met de aanwezige cultuurhistorische waarden.

Bij een ingreep met een beperkte impact, zoals inbreiding, functiewijziging en sloop- of nieuwbouw die de kernstructuur niet aantast, is het vroegtijdig inwinnen van advies aanbevolen. De initiatiefnemer dient aantoonbaar rekening te houden met de aanwezige cultuurhistorische waarden.

Bij een ingreep met een grote impact, zoals herstructurering, sloop van beeldbepalende bebouwing en wijziging van verkaveling of infrastructuur is het vroegtijdig inwinnen van advies verplicht.

■ *Waarde cultuurhistorie 2a*

Bij een ingreep met een geringe impact, zoals beheer, regulier onderhoud en herstelmaatregelen is cultuurhistorisch onderzoek niet nodig. De initiatiefnemer dient wel aantoonbaar rekening te houden met de aanwezige cultuurhistorische waarden en het verdient aanbeveling om vroegtijdig advies in te winnen bij een erfgoedambtenaar van de gemeente Vught.

Bij een ingreep met een beperkte impact, zoals beperkte landschappelijke ingrepen, of uitbreidingen waarbij mogelijk effect op historische patronen ontstaan, is cultuurhistorisch onderzoek aanbevolen. Het vroegtijdig inwinnen van advies bij een erfgoedambtenaar van de gemeente Vught is verplicht, zodat de vorm van het (eventuele) onderzoek van tevoren kan worden afgestemd.

Bij een ingreep met een grote impact, gebiedsontwikkelingen of ingrepen die historische verkaveling, landschappelijke structuren of samenhang doorbreken (bijvoorbeeld nieuwe infrastructuur, grootschalige functiewijziging) is cultuurhistorisch onderzoek verplicht.

■ Waarde cultuurhistorie 2b

Bij een ingreep met een geringe impact, zoals beheer, regulier onderhoud en herstelmaatregelen is cultuurhistorisch onderzoek niet nodig. De initiatiefnemer dient wel aantoonbaar rekening te houden met de aanwezige cultuurhistorische waarden.

Bij een ingreep met een beperkte impact, zoals beperkte landschappelijke ingrepen, of uitbreidingen waarbij mogelijk effect op historische patronen ontstaan, is het vroegtijdig inwinnen van advies bij een erfgoedambtenaar van de gemeente Vught aanbevolen. De initiatiefnemer dient in de plannen aantoonbaar rekening te houden met de aanwezige cultuurhistorische waarden.

Bij een ingreep met een grote impact, gebiedsontwikkelingen of ingrepen die historische verkaveling, landschappelijke structuren of samenhang doorbreken (bijvoorbeeld nieuwe infrastructuur, grootschalige functiewijziging) is het vroegtijdig inwinnen van advies bij een erfgoedambtenaar van de gemeente Vught verplicht.

■ Cultuurhistorisch onderzoek

In een cultuurhistorisch onderzoek worden de aanwezige historisch-geografische en bouwkundige waarden geïnventariseerd. Onder deze waarden vallen historische gebouwen, erven, tuinen en parken, stedenbouwkundige structuren alsmede landschappelijke elementen en structuren, waarin de historische wisselwerking tussen mens en maatschappij enerzijds en de fysieke omgeving anderzijds tot uitdrukking komt.¹⁰⁸ Daarnaast dienen de effecten van de geplande ruimtelijke ingrepen op de aanwezige cultuurhistorische waarden te worden beschreven (ook wel een Cultuurhistorische Effectrapportage of CHER genoemd). Een dergelijke rapportage kan opgesteld worden door advies- en onderzoeksbureaus met een specialisatie op het gebied van erfgoed. Indien het onderzoek enkel of voornamelijk bebouwing betreft, kan er het beste worden gekozen voor een bouwhistorische inventarisatie of verkenning, volgens de richtlijnen voor bouwhistorische onderzoek.¹⁰⁹

De archeologische waarden, *'terreinen met in of op de bodem bewaarde overblijfselen, voorwerpen of andere sporen van menselijke aanwezigheid in het verleden'*¹¹⁰, die officieel wel tot cultuurhistorie behoren, worden in beginsel niet in het cultuurhistorisch onderzoek beschreven. Het cultuurhistorisch onderzoek kan eventueel wel gecombineerd worden met een archeologisch (bureau)onderzoek en/of een onderzoek naar de aanwezige aardkundige waarden (een zogenaamd AAC-onderzoek).

Het onderzoeksrapport bevat in ieder geval de volgende onderdelen:

- een beschrijving van de ontstaansgeschiedenis van zowel het natuurlijke landschap als het cultuurlandschap;
- een inventarisatie van de (al dan niet reeds bekende) cultuurhistorische waarden in (en direct rond) het plangebied;
- een beschrijving van de geplande ruimtelijke ontwikkelingen en de effecten daarvan op de aanwezige cultuurhistorische waarden;
- een aanbeveling hoe bij de geplande ruimtelijke ingrepen de cultuurhistorische waarden kunnen worden behouden of zelfs versterkt.

In ieder geval dienen, voor zover van toepassing, de volgende bronnen te worden geraadpleegd:

- Cultuurhistorische Waardenkaart Noord-Brabant;
- gemeentelijke Cultuurhistorische waardenkaart (CHW);
- geologische, geomorfologische, bodem- en /of hoogtekaarten (AHN);
- oude topografische en kadastrale kaarten;
- lokale historische vereniging (Stichting Erfgoed Vught en Heemkundekring "De Kleine Meijerij");
- rijksmonumenten, gemeentelijk beschermd dorpsgezicht en beeldbepalende panden.

Tevens dient een veldinspectie van het terrein te worden uitgevoerd.

¹⁰⁸ RCE 2013.

¹⁰⁹ <https://www.cultureelerfgoed.nl/documenten/2009/01/01/richtlijnen-bouwhistorisch-onderzoek>

¹¹⁰ RCE 2013.

■ *Rijksmonumenten*

De attentiegebieden bebouwde kom geven een globaal beeld van de stedenbouwkundige ontwikkeling van de gemeente Vught en de aanwezige waarden. In de bebouwde kom van Vught is ervoor gekozen om ook meer recente 20^e-eeuwse attentiegebieden aan te wijzen, met karakteristieke kenmerkend voor de betreffende periode. De gebieden geven echter geen volledig beeld van alle stedenbouwkundig waardevolle gebieden in de gemeente. Hiervoor is nader onderzoek (systematische inventarisatie van de bebouwde gebieden) noodzakelijk. Tot die tijd dient men rekening te houden met de aanwezigheid van (zeer) waardevolle stedenbouwkundige gebieden buiten de attentiegebieden bebouwde kom. Een deel van deze waarden is als object al beschermd als rijksmonument. Vaak zijn bebouwingsclusters of zelfs delen van wijken aangewezen als rijksmonument, waardoor ook hier sprake is van een stedenbouwkundige waarde. Om dit duidelijk in beeld te brengen, zodat hier rekening mee kan worden gehouden, zijn op de beleidskaart de rijksmonumenten aangeduid. Hiervoor geldt, behalve het bestaande beleid ten aanzien van rijksmonumenten, geen aanvullend cultuurhistorisch beleid.

5.4 Aanbevelingen

De cultuurhistorische inventarisatie is gebaseerd op raadpleging van een beperkt aantal bronnen, hoofdzakelijk literatuur, historisch kaartmateriaal en enkele inventarisaties (alle met een eigen methodiek). Het is dus niet zo dat met de kaart alle bestaande waarden in beeld zijn gebracht, hooguit alle thans bekende en al grotendeels eerder vastgestelde waarden. De gemeente Vught kan op basis van deze waardenkaart beleid uitstippelen dat erop is gericht om de cultuurhistorische waarden binnen de gemeente mee te laten wegen in omgevingsvisies, beleidsplannen en ruimtelijke vraagstukken, maar is met de kaart dus niet volledig en tot in detail geïnformeerd. Iets wat op de kaart moeilijk is te verbeelden, is de cultuurhistorische meerwaarde die ontstaat wanneer verschillende componenten (landschap, groen en gebouwde omgeving) samen de historische identiteit van een gebied bepalen. Hier wrekt zich bijvoorbeeld dat bij het aanwijzen van monumentale of karakteristieke panden te weinig aandacht wordt besteed aan de objecten in hun (historische) omgeving, terwijl dit voor een zorgvuldig en breed gedragen cultuurhistorisch beleid juist zo belangrijk is. Het verdient dan ook aanbeveling om de cultuurhistorische kaarten niet als eind- maar als beginpunt te nemen en nader onderzoek te (laten) verrichten.

Eén van deze onderzoeken zou een gemeentedekkende inventarisatie van historische groenelementen, zoals heggen, lanen, hakhoutwallen en singels, kunnen zijn. Deze elementen maken deel uit van het historisch gevormde landschap, geven inzicht in het gebruik van dit landschap in het verleden en zijn van grote invloed op het aanzien van het landschap. Als zodanig hebben deze elementen een grote cultuurhistorische waarde. Tegelijkertijd leveren deze elementen door hun bijzondere beheervorm ook een belangrijke bijdrage aan bijzondere ecosystemen. De historische groenelementen zijn echter erg kwetsbaar en in hun voortbestaan afhankelijk van een voortzetting van historisch beheer. De historische groenelementen zijn echter op basis van een bureauonderzoek niet te inventariseren. Derhalve wordt geadviseerd de historische groenelementen door middel van een veldonderzoek te inventariseren en als een kaartlaag toe te voegen aan de historische elementenkaart.

Een ander onderzoek die onze kennis over de cultuurhistorische waarden zouden kunnen vergroten is een inventarisatie van de historische waterstaatkundige kunstwerken, zoals sluizen en bruggen. Zolang niet bekend is welk waterstaatkundig kunstwerk van historische waarde is, bestaat het risico dat deze ongemerkt verdwijnen of worden aangetast.

Tot slot zou een nader onderzoek naar de cultuurhistorische waarden van de bebouwde omgeving een belangrijke aanvulling kunnen zijn op de cultuurhistorische waardenkaart. De attentiegebieden in de bebouwde kom zijn aangewezen op basis van een selectie van een groslijst, die opgesteld is met behulp van de gemeente en verschillende lokale belangenverenigingen. De gebieden zijn aangewezen om een representatief beeld te geven van de cultuurhistorische waarden van verschillende bouwperiodes, maar dat betekent niet dat er geen andere gebieden in aanmerking komen als attentiegebied. Er is, vanwege het tijdrovende karakter van een dergelijk onderzoek, echter geen gemeentedekkende inventarisatie uitgevoerd. Een dergelijke onderzoek is wel de enige manier om een compleet beeld te krijgen van de aanwezige waarden, zodat deze beschermd kunnen worden bij toekomstige ontwikkelingen.

De cultuurhistorische elementen- en waardenkaart is opgesteld vanuit het perspectief van de professional aangevuld met lokale kennis van belangenorganisaties, zoals Stichting Erfgoed Vught en IVN. De betekenis en waarde die aan

een landschap worden toegekend, zijn afhankelijk van de achtergrond, interesse, opvoeding en de persoonlijke situatie van de waarnemer. Dit betekent dat voor elk landschap verschillende cultuurhistorische kenmerken- en waardenkaarten kunnen worden opgesteld, waarbij in veel gevallen in meer of mindere mate een discrepantie zal bestaan tussen de keuzes van deskundigen en die van de gebruikers van een gebied. Dit is niet per definitief een negatief gegeven. Zonder kennis over het landschap heeft het landschap of delen daarvan geen betekenis en wordt het als het ware niet 'gezien'. Bovendien is voor het waarderen van bepaalde aspecten van het landschap afstand nodig; gewinning en persoonlijke betrokkenheid bemoeilijken het (h)erkennen van kwaliteit.

Om burgers bij het cultureel erfgoed te betrekken en ook de informele geschiedenis en ontwikkeling van een gebied en het immaterieel erfgoed in beeld te brengen en voor het nageslacht te bewaren, kan men bijvoorbeeld na publicatie van de cultuurhistorische waardenkaart op de gemeentelijk website(s) burgers de gelegenheid geven hun verhalen over de geschiedenis van de gemeente achter te laten.¹¹¹ De locaties van de verhalen kunnen als een aparte kaartlaag op de kaart 'Cultuurhistorische Inventarisatie' worden geprojecteerd. Eventueel kunnen de burgerbijdragen na verloop van tijd worden beoordeeld door deskundigen om te kijken of de officiële cultuurhistorische kaart op bepaalde punten dient te worden aangevuld.

De cultuurhistorische waardenkaart vormt een momentopname van het historisch ontwikkelde landschap. Dit betekent dat de kaarten na verloop van tijd waardeloos worden als ze niet met enige regelmaat worden geactualiseerd. Niet alleen verdwijnen, ook bij een verantwoorde omgang, veel historisch-geografische elementen en gebieden uit het landschap, maar na verloop van tijd kunnen ook nieuwe lagen ontstaan of andere lagen uit de geschiedenis van het landschap als kenmerkend of waardevol worden beschouwd. BAAC adviseert derhalve om de cultuurhistorische kaarten elke 5 à 10 jaar te actualiseren en aan te vullen.

¹¹¹ In verschillende provincies en gemeenten hebben burgers al de gelegenheid om hun verhalen over de geschiedenis van hun woonomgeving achter te laten. Voorbeelden hiervan zijn de provincie Groningen (<http://www.deverhalenvangroningen.nl>) en de provincie Noord-Brabant (<http://www.bhic.nl>).

Literatuur

- Baas, H., B. Mobach & H. Renes, 2005: *Leestekens van het landschap. 188 landschapselementen in kort bestek*. Landschapsbeheer Nederland, Utrecht.
- Berendsen, H.J.A., E. Stouthamer, K.M. Cohen & W.Z. Hoek, 2021: *Landschap in delen. De fysisch-geografische regio's*, Utrecht.
- Berkvens, R. & K.A.H.W. Leenders 2015; *Erfgoed van Vught. Toelichting op de erfgoedkaart van de gemeente Vught*.
- Boer, E.A.M. de, 2016: *Vught. Plangebied Isabellakazerne. Archeologisch bureauonderzoek, 's-Hertogenbosch* (BAAC-rapport V-16.0009).
- Bont, Chr. de, 1989: *Het cultuurhistorisch landschapsonderzoek van het streekplangebied "Midden- en Oost-Brabant"* (Rapport 17), Wageningen.
- CCvD, 2018: *Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie, versie 4.1*, Gouda.
- Dirkx, G.H.P., 2001: *Historische ecologie van De Brand en De (Noord-Brabant)*, Wageningen (Alterra-rapport 391).
- Horsten, F.H., 2005: *Doorgaande wegen in Nederland, 16^e tot 19^e eeuw. Een historische wegenatlas*, Amsterdam.
- Huismans, P., 2011: *Afwateringskanaal 's-Hertogenbosch-Drongelen*, Brabants Historisch Informatie Centrum, <https://www.bhic.nl/ontdekken/verhalen/afwateringskanaal-s-hertogenbosch-drongelen>.
- Jansen, P. & M. van Benthem, 2005: *Historische boselementen, historie, herkenning en beheer*.
- Janssen, H.L., J.M.M. Kylstra-Wielinga & W. Olde Meierink (red.), 1996: *1000 jaar kastelen in Nederland. Functie en vorm door de eeuwen heen*, Utrecht.
- Minkjan, P., H. Baas, F. Parmentier, E. Raap, M. van Woerkom, M. van der Velden, H. Renes, P. Veen & F. Bouwman, 2010; *Handboek cultuurhistorisch beheer*.
- Oord, A. van den & O. Thiers (eindred.), 2020: *Twee bijzondere dorpen. Geschiedenis van Vught en Cromvoirt*, Stichting Erfgoed Vught.
- Renes, J., 1999; *Landschappen van Maas en Peel. Een toegepast historischgeografisch onderzoek in het streekplangebied Noord- en Midden-Limburg*, Leeuwarden/Maastricht.
- Schoot, P. van der, 2009: *Het verhaal achter het lunettengebied van de voormalige verschanste legerplaats Vught*, <https://www.bhic.nl/ontdekken/verhalen/het-verhaal-achter-het-lunettengebied-van-de-voormalige-verschanste-legerplaats-vught>.
- Spek, T., 2004: *Het Drentse esdorpenlandschap: een historisch-geografische studie*, Utrecht.
- Stouthamer, E., K.M. Cohen & W.Z. Hoek, 2023: *De vorming van het land. Geologie en geomorfologie*, Utrecht.
- Tebbens, L.A., 2022: *Gemeente Vught. Toelichting op de archeologische verwachtings- en beleidskaart, 's-Hertogenbosch* (BAAC-rapport V-20.0078).
- Theuws, F., A. Verhoeven & H.H. van Regteren Altena, 1988. *Medieval Settlement at Dommelen*. In: *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek*, Jaargang 38, Amersfoort.
- Toorians, L., 2008: *Zandloper. Landschap en geschiedenis van Nationaal Park De Loonse en Drunense Duinen en omgeving*. Stichting Zuidelijk Historisch Contact.
- Willems, H. & B. Steketee, 2003: *Verboden kringen. Vrije schootvelden en inundaties rond 's-Hertogenbosch in de 19^e eeuw*. 's-Hertogenbosch.
- Winter, J. de, 2021: *Vught, Plangebied Fort Isabella. Archeologisch bureauonderzoek, 's-Hertogenbosch* (BAAC rapport V-21.0104).
- Wols, R., 2008: *Strijd tegen het water*, Brabants Historisch Informatie

Geraadpleegde kaarten en websites

AHN4 en 5, *Actueel Hoogtebestand Nederland*,
<http://www.ahn.nl>, voorjaar 2025.

ArcGIS Online, <http://www.arcgis.com>, voorjaar 2025.

Archis 3, *Archeologisch Informatiesysteem*, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed RCE),
<https://archis.cultureelerfgoed.nl/>, voorjaar 2025.

BAG, *Basisregistratie Adressen en Gebouwen*,
<https://bagviewer.kadaster.nl/>, april 2025.

Bernardus Golf, *geschiedenis*,
<https://bernardusgolf.com/nl/bernardus-wine-timeline>, april 2025.

Bestuurlijke informatie Vught,
<https://vught.bestuurlijkeinformatie.nl>, 2025.

BHIC, <https://www.bhic.nl/>, 2025.

Brabants Historisch Informatie Centrum,
<https://www.bhic.nl/>, april-december 2025.

Brabants Landschap,
<https://www.brabantslandschap.nl/>, december 2025.

CHW, *Cultuurhistorische Waardenkaart*, <https://noord-brabant.maps.arcgis.com/apps/webappviewer/index.html?id=1dab0b45b3234ffa8090a4bc8ae06f8>, april 2025.

De Groene Vesting, *een levende linie om 's-Hertogenbosch, 089. Fort Isabella*,
<https://degroenevesting.nl/de-linie/fort-isabella/>, september 2025.

Dodenakkers, *Vught – Graven van de families Martinie, Van Beresteijn en Marggraff*,
<https://www.dodenakkers.nl/noord-brabant/vught-graven.html>, september 2025.

Eendenkooien in Nederland,
<https://www.eendenkooien.nl/>, april 2025.

Erfgoed Registratie Systeem,
<https://www.erfgoedregistratie.nl/>, 2025.

Fevre, Le & C. Draeck 1741: *Caarte figuratief van de stadt en environs om 's- Hertogenbosch. Caarte figuratief van de Stadt 's- Bosch en environs van deselve*, BHIC,
http://www.bhic.nl/onderzoeken/kaarten?mivast=235&mizig=315&miadt=235&miqu=1&milang=nl&misort=last_mod%7Cdesc&mizk_alle=oss&miej=1800&mif1=true&mif2=%5BHattinga%2C%20D.W.C.%5D%20naar%20

[F%C3%A8vre%2C%20le%20en%20Draack%2C%20C.%20o.l.v.%20Draack%2C%20J.C.&miview=ldt](https://www.bhic.nl/onderzoeken/kaarten?mivast=235&mizig=315&miadt=235&miqu=1&milang=nl&misort=last_mod%7Cdesc&mizk_alle=oss&miej=1800&mif1=true&mif2=%5BHattinga%2C%20D.W.C.%5D%20naar%20).

Geologische overzichtskaart van Nederland, 2021, Deltares.

Informatiepunt Leefomgeving, <https://iplo.nl/>, januari 2024.

Kaart groen erfgoed,
<https://www.cultureelerfgoed.nl/onderwerpen/bronnen-en-kaarten/overzicht/kaart-groen-erfgoed>, april 2025.

Kadasterkaart (minuutplan en OAT), 1811-1832,
<http://beeldbank.cultureelerfgoed.nl>, voorjaar 2025.

Kadastrale hulpkaarten, te raadplegen via
<https://www.kadaster.nl/>.

Kennisbank RCE, *Cultuurhistorisch onderzoek bij ontwikkelingen in de fysieke leefomgeving*, december 2025.

Leestekens van het landschap,
<https://www.leestekensvanhetlandschap.nl/>, augustus 2025.

Menno van Coehoorn, *terminologie*,
<https://coehoorn.nl/terminologie/>, september 2025.

Ministerie van OCW, 2018: *Erfgoed telt. De betekenis van erfgoed voor de samenleving*.
<http://www.rijksoverheid.nl>.

Molendatabase, <https://www.molendatabase.nl/>, september 2025.

Nationaal Monument Kamp Vught,
<https://www.nmkampvught.nl/>, augustus 2025.

Natuurmonumenten, *Wandelroute Honderd Morgen*,
<https://www.natuurmonumenten.nl/route/wandelroute-honderd-morgen>, april 2024.

PDOK, *Publieke Dienstverlening Op de Kaart*,
<https://www.pdok.nl/>, voorjaar 2025.

Rabat (cultuurhistorisch beheer),
[https://kennis.cultureelerfgoed.nl/index.php/Rabat_\(cultuurhistorisch_beheer\)](https://kennis.cultureelerfgoed.nl/index.php/Rabat_(cultuurhistorisch_beheer)), april 2025.

RAF, 1944: Flight 343, run 04, photo 4021, 20 juni 1944,
<https://library.wur.nl/WebQuery/geoportal/raf#1>.

RCE, 2022: *Handreiking begrippenkader cultureel erfgoed onder de Omgevingswet*. Versie 1.2.

RCE, *Omgevingswet*,
<https://www.cultureelerfgoed.nl/onderwerpen/o/omgevingswet>, december 2025.

Rijksmonumentenregister,
<https://monumentenregister.cultureelerfgoed.nl/>,
september 2025.

Satellietdataportaal,
<https://www.satellietdataportaal.nl/>, 2025

Topotijdreis, <https://www.topotijdreis.nl>, voorjaar 2025.

Uitvaart.nl, *Geschiedenis van begraven*,
<https://www.uitvaart.nl/infotheek/achtergronden/geschiedenis-begraven>, september 2025.

Verhees, H., 1794: *Kaart Figuratief van het grootste gedeelte van Bataafsch Braband, bevattende de Meyerye van 's Bosch, bestaande in de vier kwartieren...*", enz., <https://www.archieven.nl>, voorjaar 2025.

Vughts Museum, <https://www.vughtsmuseum.nl/>, april 2025.

Wikipedia, <https://nl.wikipedia.org/>, 2025.

Overige bronnen

Brabants Historisch Informatie Centrum (BHIC).

Informatie gemeente Vught (aangeleverd door mw. A. Rövekamp) 2025.

Werkgroep CHW-kaart Binnen de kom (dhr. J. Kok, H. van Hal, K. Theuws, P. Jongstra, W. Kievits en W. van Pinxteren).

Werkgroep Zandpaden (mw. L. Bongenaar (gemeente Vught), mw. O. Thiers, dhr. C. Murk, dhr. H. van Hal (Stichting Erfgoed Vught), dhr. K. Theuws, mw. A. Spiering (IVN), J. Smeulders, dhr. W. Kievits, W. van Pinxteren en mw. E.A.M. de Boer (BAAC)).

7

Bijlagen

Bijlage 1	Kaart Cultuurhistorische Inventarisatie
Bijlage 2	Waardevasten objecten en gebieden
	2a Catalogus rijksmonumenten
	2b Catalogus (potentiële) gemeentelijke monumenten
	2c Catalogus beeldbepalende panden
Bijlage 3	Cultuurhistorische Waardenkaart
Bijlage 4	Cultuurhistorische Beleidskaart
Bijlage 5	Beleidsadviezen
Bijlage 6	Waardering zandpaden

Bijlage 1

Cultuurhistorische inventarisatie

losse kaartbijlage A0

Bijlage 2

Waarde vaste objecten en gebieden

Bijlage 2a Catalogus rijksmonumenten

rijksmonumentnr.	complexnr.	hoofdcategorie	subcategorie	kwaliteit kartering	aanduiding
21458		Boerderijen, molens en bedrijven	Boerderij (M)	globaal	punt
21459		Woningen en woningbouwcomplexen	Woonhuis(K)	globaal	punt
21462		Boerderijen, molens en bedrijven	Boerderij (M)	globaal	punt
21463		Religieuze gebouwen	Kerk en kerkonderdeel	globaal	punt
21464		Religieuze gebouwen	Kerk en kerkonderdeel	globaal	punt
21465		Religieuze gebouwen	Kerk en kerkonderdeel	globaal	punt
21466		Boerderijen, molens en bedrijven	Boerderij (M)	globaal	punt
21467		Boerderijen, molens en bedrijven	Boerderij (M)	globaal	punt
21468		Boerderijen, molens en bedrijven	Boerderij (M)	globaal	punt
21469		Boerderijen, molens en bedrijven	Boerderij (M)	globaal	punt
21470		Kastelen, landhuizen en parken	Kasteel, buitenplaats	globaal	punt
21471		Handelsgebouwen, opslag- en transportgebouwen	Opslag	globaal	punt
21472		Woningen en woningbouwcomplexen	Woonhuis(K)	globaal	punt
21473		Bestuursgebouwen, rechtsgebouwen en overheidsgebouwen	Bestuursgebouw en onderdl	globaal	punt
21474		Woningen en woningbouwcomplexen	Woonhuis(K)	globaal	punt
21475		Woningen en woningbouwcomplexen	Woonhuis(K)	globaal	punt
21476		Woningen en woningbouwcomplexen	Woonhuis(K)	globaal	punt
21477		Woningen en woningbouwcomplexen	Woonhuis(K)	globaal	punt
21950		Verdedigingswerken en militaire gebouwen	Fort, vesting en -onderdelen	exact	punt

rijksmonumentnr.	complexnr.	hoofdcategorie	subcategorie	kwaliteit kartering	aanduiding
38156		Woningen en woningbouwcomplexen	Woonhuis(K)	exact	punt
38157		Woningen en woningbouwcomplexen	Woonhuis(K)	globaal	punt
38158		Religieuze gebouwen	Kerk en kerkonderdeel	globaal	punt
38159		Religieuze gebouwen	Kerk en kerkonderdeel	globaal	punt
38160		Kastelen, landhuizen en parken	Kasteel, buitenplaats	exact	punt
38161		Kastelen, landhuizen en parken	Kasteel, buitenplaats	globaal	punt
38162		Woningen en woningbouwcomplexen	Woonhuis(K)	exact	punt
38163		Handelsgebouwen, opslag- en transportgebouwen	Transport	globaal	punt
38164		Woningen en woningbouwcomplexen	Woonhuis(K)	globaal	punt
38165		Woningen en woningbouwcomplexen	Woonhuis(K)	globaal	punt
38166		Woningen en woningbouwcomplexen	Woonhuis(K)	globaal	punt
38167		Woningen en woningbouwcomplexen	Woonhuis(K)	globaal	punt
38168		Verdedigingswerken en militaire gebouwen	Fort, vesting en -onderdelen	globaal	punt
38169		Verdedigingswerken en militaire gebouwen	Fort, vesting en -onderdelen	exact	punt
38170		Verdedigingswerken en militaire gebouwen	Fort, vesting en -onderdelen	globaal	punt
38172		Boerderijen, molens en bedrijven	Boerderij (M)	globaal	punt
46999		Woningen en woningbouwcomplexen	Woonhuis(K)	globaal	punt
511536	511537	Kastelen, landhuizen en parken	Kasteel, buitenplaats	globaal	punt
511538	511537	Kastelen, landhuizen en parken	Tuin, park en plantsoen	besluit	contour
511539	511537	Kastelen, landhuizen en parken	Tuin, park en plantsoen	globaal	punt
511540	511537	Woningen en woningbouwcomplexen	Dienstwoning(K)	globaal	punt
511541	511537	Kastelen, landhuizen en parken	Bijgebouwen kastelen enz.	globaal	punt
511542	511537	Boerderijen, molens en bedrijven	Boerderij (M)	globaal	punt
511543	511537	Kastelen, landhuizen en parken	Bijgebouwen kastelen enz.	globaal	punt

rijksmonumentnr.	complexnr.	hoofdcategorie	subcategorie	kwaliteit kartering	aanduiding
511544	511537	Kastelen, landhuizen en parken	Tuin, park en plantsoen	globaal	punt
511545	511537	Weg- en waterbouwkundige werken	Waterkering en -doorlaat	globaal	punt
517025		Religieuze gebouwen	Kerkelijke dienstwoning	globaal	punt
519546	519545	Kastelen, landhuizen en parken	Kasteel, buitenplaats	globaal	punt
519547	519545	Kastelen, landhuizen en parken	Tuin, park en plantsoen	besluit	contour
519548	519545	Kastelen, landhuizen en parken	Tuin, park en plantsoen	globaal	punt
519549	519545	Kastelen, landhuizen en parken	Tuin, park en plantsoen	globaal	punt
519550	519545	Kastelen, landhuizen en parken	Tuin, park en plantsoen	globaal	punt
519551	519545	Kastelen, landhuizen en parken	Tuin, park en plantsoen	globaal	punt
521279	521278	Woningen en woningbouwcomplexen	Woonhuis(K)	globaal	punt
521280	521278	Woningen en woningbouwcomplexen	Woonhuis(K)	globaal	punt
521281	521278	Woningen en woningbouwcomplexen	Woonhuis(K)	globaal	punt
521282	521278	Woningen en woningbouwcomplexen	Woonhuis(K)	globaal	punt
521283	521278	Woningen en woningbouwcomplexen	Woonhuis(K)	globaal	punt
521284	521278	Woningen en woningbouwcomplexen	Werk-woonhuis	globaal	punt
521285	521278	Voorwerpen op pleinen en dergelijke	Straatmeubilair	globaal	punt
521287	521286	Uitvaartcentra en begraafplaatsen	Begraafplaats en -onderdelen	globaal	punt
521288	521286	Uitvaartcentra en begraafplaatsen	Begraafplaats en -onderdelen	globaal	punt
521290	521289	Boerderijen, molens en bedrijven	Boerderij (M)	exact	punt
521291	521289	Boerderijen, molens en bedrijven	Boerderij (M)	exact	punt
521293	521292	Boerderijen, molens en bedrijven	Industrie	exact	punt
521294	521292	Religieuze gebouwen	Klooster, kloosteronderdl	globaal	punt
521296	521295	Kastelen, landhuizen en parken	Tuin, park en plantsoen	globaal	punt
521297	521295	Voorwerpen op pleinen en dergelijke	Gedenkteken(D)	globaal	punt

rijksmonumentnr.	complexnr.	hoofdcategorie	subcategorie	kwaliteit kartering	aanduiding
521299	521298	Voorwerpen op pleinen en dergelijke	Erf scheiding(D)	globaal	punt
521300	521298	Uitvaartcentra en begraafplaatsen	Begraafplaats en -onderdelen	globaal	punt
521301	521298	Uitvaartcentra en begraafplaatsen	Begraafplaats en -onderdelen	globaal	punt
521302	521298	Uitvaartcentra en begraafplaatsen	Begraafplaats en -onderdelen	globaal	punt
521304	521303	Verdedigingswerken en militaire gebouwen	Militair verblijfsgebouw	globaal	punt
521305	521303	Verdedigingswerken en militaire gebouwen	Militair verblijfsgebouw	globaal	punt
521306	521303	Woningen en woningbouwcomplexen	Woonhuis(K)	globaal	punt
521307	521303	Verdedigingswerken en militaire gebouwen	Militair wachtgebouw	globaal	punt
521308	521303	Verdedigingswerken en militaire gebouwen	Militair verblijfsgebouw	globaal	punt
521309	521303	Uitvaartcentra en begraafplaatsen	Crematorium (H)	exact	punt
521311	521310	Bestuursgebouwen, rechtsgebouwen en overheidsgebouwen	Bestuursgebouw en onderdl	globaal	punt
521312	521310	Handelsgebouwen, opslag- en transportgebouwen	Opslag	globaal	punt
521314	521313	Religieuze gebouwen	Kerk en kerkonderdeel	exact	punt
521315	521313	Religieuze gebouwen	Klooster, kloosteronderdl	exact	punt
521316	521313	Woningen en woningbouwcomplexen	Woonhuis(K)	exact	punt
521317	521313	Religieuze gebouwen	Kerkelijke dienstwoning	exact	punt
521318	521313	Cultuur, gezondheid en wetenschap	Onderwijs en wetenschap	exact	punt
521320	521319	Kastelen, landhuizen en parken	Kasteel, buitenplaats	globaal	punt
521321	521319	Kastelen, landhuizen en parken	Bijgebouwen kastelen enz.	globaal	punt
521323	521322	Verdedigingswerken en militaire gebouwen	Militair verblijfsgebouw	exact	punt
521324	521322	Voorwerpen op pleinen en dergelijke	Straatmeubilair	exact	punt
521325		Woningen en woningbouwcomplexen	Woonhuis(K)	globaal	punt
521326		Woningen en woningbouwcomplexen	Woonhuis(K)	globaal	punt
521327		Religieuze gebouwen	Kerk en kerkonderdeel	globaal	punt

rijksmonumentnr.	complexnr.	hoofdcategorie	subcategorie	kwaliteit kartering	aanduiding
521328		Woningen en woningbouwcomplexen	Woonhuis(K)	globaal	punt
521329		Woningen en woningbouwcomplexen	Woonhuis(K)	globaal	punt
521330		Boerderijen, molens en bedrijven	Boerderij (M)	globaal	punt
521331		Woningen en woningbouwcomplexen	Woonhuis(K)	globaal	punt
521332		Voorwerpen op pleinen en dergelijke	Straatmeubilair	globaal	punt
521333		Woningen en woningbouwcomplexen	Woonhuis(K)	globaal	punt
521334		Woningen en woningbouwcomplexen	Woonhuis(K)	exact	punt
521335		Woningen en woningbouwcomplexen	Woonhuis(K)	globaal	punt
521336		Woningen en woningbouwcomplexen	Woonhuis(K)	globaal	punt
521337		Woningen en woningbouwcomplexen	Woonhuis(K)	exact	punt
521338		Woningen en woningbouwcomplexen	Woonhuis(K)	globaal	punt
521339		Woningen en woningbouwcomplexen	Woonhuis(K)	globaal	punt
521340		Woningen en woningbouwcomplexen	Woonhuis(K)	globaal	punt
521341		Cultuur, gezondheid en wetenschap	Onderwijs en wetenschap	exact	punt
521342		Weg- en waterbouwkundige werken	Waterkering en -doorlaat	exact	punt
525045		Kastelen, landhuizen en parken	Tuin, park en plantsoen	globaal	punt
525796	521313	Uitvaartcentra en begraafplaatsen	Begraafplaats en -onderdelen	exact	punt
525829	521313	Cultuur, gezondheid en wetenschap	Onderwijs en wetenschap	exact	punt
525832	521292	Religieuze gebouwen	Klooster, kloosteronderdl	globaal	punt
525833	521292	Cultuur, gezondheid en wetenschap	Sociale zorg, liefdadigheid	globaal	punt
525838	521289	Boerderijen, molens en bedrijven	Boerderij (M)	exact	punt
525839	521289	Boerderijen, molens en bedrijven	Boerderij (M)	exact	punt
525841	521295	Religieuze gebouwen	Klooster, kloosteronderdl	globaal	punt
525842	521295	Religieuze gebouwen	Kapel (F)	globaal	punt

rijksmonumentnr.	complexnr.	hoofdcategorie	subcategorie	kwaliteit kartering	aanduiding
525843	521298	Uitvaartcentra en begraafplaatsen	Begraafplaats en -onderdelen	globaal	punt
525844	521298	Uitvaartcentra en begraafplaatsen	Begraafplaats en -onderdelen	globaal	punt
525845	521298	Uitvaartcentra en begraafplaatsen	Begraafplaats en -onderdelen	globaal	punt
525846	521298	Uitvaartcentra en begraafplaatsen	Begraafplaats en -onderdelen	globaal	punt
525853	521322	Verdedigingswerken en militaire gebouwen	Militair wachtgebouw	exact	punt
525869	521313	Woningen en woningbouwcomplexen	Woonhuis(K)	exact	punt
525880	521286	Uitvaartcentra en begraafplaatsen	Begraafplaats en -onderdelen	globaal	punt
525892	521303	Verdedigingswerken en militaire gebouwen	Militair wachtgebouw	globaal	punt
525893	521303	Verdedigingswerken en militaire gebouwen	Bijgebouwen	globaal	punt
525894	521303	Verdedigingswerken en militaire gebouwen	Militaire opslagplaats	globaal	punt
525895	521303	Verdedigingswerken en militaire gebouwen	Bijgebouwen	globaal	punt
525896	521303	Bestuursgebouwen, rechtsgebouwen en overheidsgebouwen	Gerechtsgebouw(E)	exact	punt
525897	521303	Voorwerpen op pleinen en dergelijke	Gedenkteken(D)	globaal	punt
526064	526063	Woningen en woningbouwcomplexen	Woonhuis(K)	globaal	punt
526065	526063	Boerderijen, molens en bedrijven	Nijverheid	globaal	punt
526644		Boerderijen, molens en bedrijven	Boerderij (M)	globaal	punt
526753		Woningen en woningbouwcomplexen	Werk-woonhuis	globaal	punt
530262	530261	Kastelen, landhuizen en parken	Kasteel, buitenplaats	globaal	punt
530263	530261	Kastelen, landhuizen en parken	Tuin, park en plantsoen	besluit	contour
530264	530261	Kastelen, landhuizen en parken	Bijgebouwen kastelen enz.	besluit	contour
530265	530261	Kastelen, landhuizen en parken	Tuin, park en plantsoen	globaal	punt
530266	530261	Kastelen, landhuizen en parken	Tuin, park en plantsoen	globaal	punt
530267	530261	Voorwerpen op pleinen en dergelijke	Erfscheiding(D)	globaal	punt
530268	530261	Kastelen, landhuizen en parken	Tuin, park en plantsoen	globaal	punt

rijksmonumentnr.	complexnr.	hoofdcategorie	subcategorie	kwaliteit kartering	aanduiding
530269	530261	Kastelen, landhuizen en parken	Tuin, park en plantsoen	globaal	punt
530270	530261	Kastelen, landhuizen en parken	Tuin, park en plantsoen	globaal	punt
530271	530261	Kastelen, landhuizen en parken	Tuin, park en plantsoen	globaal	punt
530272	530261	Kastelen, landhuizen en parken	Tuin, park en plantsoen	globaal	punt
530273	530261	Kastelen, landhuizen en parken	Tuin, park en plantsoen	globaal	punt

Bijlage 2b Catalogus gemeentelijke monumenten

X-coördinaat	Y-coördinaat	Adres	Huisnummer	Plaats	Datum registratie	Beschrijving
169199	482384	Helvoirtseweg / Koestraat	43 / 1	Vught	7-7-1998	Woonhuis, Smeedijzeren hekwerk bij trap en bordes
169199	482384	Koestraat / Kerkstraat	54, 54a / 16a	Vught	18-4-1995	Winkelwoonhuis (ook Kerkstraat 16a)
169199	482384	Marktveld / Torenstraat	46 / 1j	Vught	18-4-1995	Woonhuis
169199	482384	Sint-Elisabethstraat / Kapellaan	8 / 1a,b,c,d	Vught	7-7-1998	Ook Kapellaan 1a,b,c,d
150152	406564	Sint-Michielsgestelseweg	22	Vught	7-7-1998	Landgoed Bleijendijk
149615	407038	Sint-Michielsgestelseweg	3	Vught	1-9-1992	Villa Elsa
149454	405439	Boxtelseweg	64	Vught	7-7-1998	Boerderij op landgoed "Annaland", 19de-eeuws bijgebouw, smeedijzeren hek, oprijlaan met oude beuken
149407	406957	Sint-Michielsgestelseweg	8	Vught	7-7-1998	Villa de Mijlpaal
149394	406275	Parklaan	21	Vught	7-7-1998	Landhuis
149088	407838	Maurickplein	3	Vught	7-7-1998	Woonhuis
149073	407833	Maurickplein	1	Vught	18-7-2022	
149060	407792	Maurickplein	10	Vught	20-8-2013	
149050	407855	Taalstraat	162	Vught	19-3-1991	
149045	407788	Marktveld	3	Vught	18-4-1995	Woonhuis, Hardstenen stoep met hekwerk; vm. woonhuis/atelier van Charles Grips
149041	407868	Taalstraat	160	Vught	19-3-1991	
149029	407878	Taalstraat	158	Vught	19-3-1991	
149004	407806	Marktveld	14	Vught	7-7-1998	Woonhuis
148984	407915	Taalstraat	150	Vught	19-3-1991	
148979	407920	Taalstraat	148	Vught	1-9-1992	
148958	407918	Taalstraat	185, 185a-f	Vught	1-9-1992	
148943	407927	Taalstraat	181	Vught	1-9-1992	

X-coördinaat	Y-coördinaat	Adres	Huisnummer	Plaats	Datum registratie	Beschrijving
148939	407915	Taalstraat	183, 183a-c	Vught	7-7-1998	
148936	407932	Taalstraat	179	Vught	1-9-1992	
148919	407953	Taalstraat	175	Vught	1-9-1992	
148876	408124	Taalstraat	88b	Vught	19-3-1991	Vm, maalderij verbouwd tot woonhuis
148874	408044	Taalstraat	102	Vught	19-3-1991	
148874	408059	Taalstraat	100	Vught	19-3-1991	
148866	407693	Heuvel	4	Vught	18-4-1995	Vm, R.K. pastorie
148860	407925	Schoolstraat	4	Vught	1-9-1992	
148856	407922	Schoolstraat	6	Vught	1-9-1992	
148855	408060	Taalstraat	92	Vught	19-3-1991	
148851	407918	Schoolstraat	8	Vught	1-9-1992	
148845	408069	Taalstraat	90	Vught	19-3-1991	
148838	408082	Taalstraat	88	Vught	19-3-1991	Vm, Dokterswoning met koetshuis
148833	408031	Helvoirtseweg	3	Vught	1-9-1992	Vm, raadhuis
148832	407749	Kerkstraat	1	Vught	18-4-1995	Winkelwoonhuis; architectonische eenheid met Dorpsstraat 48a-48b-50-52-54
148822	407857	Dorpsstraat	15	Vught	18-4-1995	Vm, gemeentehuis, politiebureau, postkantoor, sociale dienst en woonhuis
148821	407951	Dorpsstraat	1	Vught	18-4-1995	Huis "Torengaard", ook vm, N.H. pastorie, hardstenen stoep met hekwerk
148809	407772	Dorpsstraat	46	Vught	18-4-1995	Winkelwoonhuis
148804	407798	Dorpsstraat	38	Vught	18-4-1995	Winkelwoonhuis
148801	407817	Dorpsstraat	32	Vught	18-4-1995	Woonhuis, Architectonische/bouwkundige eenheid met Dorpsstraat 30
148801	407823	Dorpsstraat	30	Vught	18-4-1995	Woonhuis, Architectonische/bouwkundige eenheid met Dorpsstraat 32
148790	407427	Vliertstraat	20	Vught	1-9-1992	Vm, Landhuis Rozenoord

X-coördinaat	Y-coördinaat	Adres	Huisnummer	Plaats	Datum registratie	Beschrijving
148787	407933	Helvoirtseweg	9	Vught	18-4-1995	Vm, hotel "Zionszicht"
148770	407743	Kerkstraat	14	Vught	18-4-1995	Woonhuis, Snoeilinde en hekwerk in voortuin
148764	408221	Taalstraat	139	Vught	19-3-1991	
148762	407740	Kerkstraat	16	Vught	18-4-1995	Woonhuis, Snoeilinde en hekwerk in voortuin
148749	408241	Taalstraat	131	Vught	19-3-1991	
148732	408269	Taalstraat	125	Vught	7-7-1998	
148723	408284	Taalstraat	123	Vught	7-7-1998	
148714	407489	Sint-Elisabethstraat	19	Vught	7-7-1998	Vm, school
148669	408377	Taalstraat	111	Vught	19-3-1991	
148666	408383	Taalstraat	109	Vught	19-3-1991	
148655	408417	Taalstraat	97	Vught	1-9-1992	
148645	408446	Taalstraat	87	Vught	1-9-1992	Woonhuis, Hardstenen stoep met hardstenen stoeppaal.
148631	407826	Helvoirtseweg	45	Vught	7-7-1998	Woonhuis, Smeedijzeren hekwerk bij trap en bordes
148630	408490	Taalstraat	65	Vught	1-9-1992	Middendeel van driedubbel woonhuis
148626	408495	Taalstraat	63	Vught	1-9-1992	Rechterdeel van driedubbel woonhuis
148595	408581	Taalstraat	51	Vught	1-9-1992	Vm, R.K. pastorie
148579	408725	Taalstraat	28	Vught	1-9-1992	Dubbel woonhuis
148577	408730	Taalstraat	26	Vught	1-9-1992	Dubbel woonhuis
148553	408699	Taalstraat	19	Vught	1-9-1992	Woonhuis, Hardstenen stoep met smeedijzeren hek.
148515	407641	Kerkstraat	76, 76a	Vught	18-4-1995	Villa "Benvenuta" met smeedijzeren hek, oude beuk, Noorse esdoorn en hulst
148468	408932	Bosscheweg	45	Vught	1-9-1992	Villa "De Dieke"
148405	406608	Ouwerkerklaan	4	Vught	7-7-1998	Landhuis
148393	408813	Albertusstraat	1	Vught	3-3-2015	Woonhuis, Alleen exterieur beschermd
148392	408819	Albertusstraat	3	Vught	3-3-2015	Woonhuis, Alleen exterieur beschermd

X-coördinaat	Y-coördinaat	Adres	Huisnummer	Plaats	Datum registratie	Beschrijving
148390	408825	Albertusstraat	5	Vught	3-3-2015	Woonhuis, Alleen exterieur beschermd
148388	408831	Albertusstraat	7	Vught	3-3-2015	Woonhuis, Alleen exterieur beschermd
148385	408837	Albertusstraat	9	Vught	3-3-2015	Woonhuis, Alleen exterieur beschermd
148383	408843	Albertusstraat	11	Vught	3-3-2015	Woonhuis, Alleen exterieur beschermd
148381	408850	Albertusstraat	13	Vught	3-3-2015	Woonhuis, Alleen exterieur beschermd
148379	408854	Albertusstraat	15	Vught	3-3-2015	Woonhuis, Alleen exterieur beschermd
148378	408863	Albertusstraat	17	Vught	3-3-2015	Woonhuis, Alleen exterieur beschermd
148376	408869	Albertusstraat	19	Vught	3-3-2015	Woonhuis, Alleen exterieur beschermd
148374	408875	Albertusstraat	21	Vught	3-3-2015	Woonhuis, Alleen exterieur beschermd
148372	408881	Albertusstraat	23	Vught	3-3-2015	Woonhuis, Alleen exterieur beschermd
148084	408330	Aert Heymlaan	34	Vught	7-7-1998	Woonhuis ÔÇ£RidderspoorÔÇØ, koetshuis afgebrand, oude rode beuk, eiken en linden in tuin
147954	407331	Van Lanschotlaan	2	Vught	5-6-2025	Woonhuis Villa
147924	407304	Aloysiuslaan	2	Vught	7-7-1998	Villa
147901	406865	Gildehof	20	Vught	8-3-2005	Woningcomplex "Ons Bezit" met hof en leilinden
147897	406920	Gildehof	1	Vught	8-3-2005	Woningcomplex "Ons Bezit" met hof en leilinden
147894	406865	Gildehof	19	Vught	8-3-2005	Woningcomplex "Ons Bezit" met hof en leilinden
147893	406919	Gildehof	2	Vught	8-3-2005	Woningcomplex "Ons Bezit" met hof en leilinden
147887	406866	Gildehof	18	Vught	8-3-2005	Woningcomplex "Ons Bezit" met hof en leilinden
147887	406918	Gildehof	3	Vught	8-3-2005	Woningcomplex "Ons Bezit" met hof en leilinden
147884	406915	Gildehof	4	Vught	8-3-2005	Woningcomplex "Ons Bezit" met hof en leilinden
147881	406867	Gildehof	17	Vught	8-3-2005	Woningcomplex "Ons Bezit" met hof en leilinden
147878	406914	Gildehof	5	Vught	8-3-2005	Woningcomplex "Ons Bezit" met hof en leilinden
147874	406867	Gildehof	16	Vught	8-3-2005	Woningcomplex "Ons Bezit" met hof en leilinden
147873	406911	Gildehof	6	Vught	8-3-2005	Woningcomplex "Ons Bezit" met hof en leilinden

X-coördinaat	Y-coördinaat	Adres	Huisnummer	Plaats	Datum registratie	Beschrijving
147868	406909	Gildehof	7	Vught	8-3-2005	Woningcomplex "Ons Bezit" met hof en leilinden
147867	406868	Gildehof	15	Vught	8-3-2005	Woningcomplex "Ons Bezit" met hof en leilinden
147861	406907	Gildehof	8	Vught	8-3-2005	Woningcomplex "Ons Bezit" met hof en leilinden
147856	406885	Gildehof	12	Vught	8-3-2005	Woningcomplex "Ons Bezit" met hof en leilinden
147856	406879	Gildehof	13	Vught	8-3-2005	Woningcomplex "Ons Bezit" met hof en leilinden
147856	406874	Gildehof	14	Vught	8-3-2005	Woningcomplex "Ons Bezit" met hof en leilinden
147855	406899	Gildehof	9	Vught	8-3-2005	Woningcomplex "Ons Bezit" met hof en leilinden
147855	406895	Gildehof	10	Vught	8-3-2005	Woningcomplex "Ons Bezit" met hof en leilinden
147855	406888	Gildehof	11	Vught	8-3-2005	Woningcomplex "Ons Bezit" met hof en leilinden
147538	407432	Berkenheuvelddreef	11	Vught	7-7-1998	Woonhuis met koetshuis, Smeedijzeren hekwerk met pijlers, lindenlaan.
147337	406996	De Br @aut @laan	1	Vught	7-7-1998	Villa "Peterhof"
147032	407444	Loonsebaan	159	Vught	7-7-1998	Woonhuis
146839	406296	Hoevenestraat	7	Vught	7-7-1998	Landhuis "Coebax"
146478	405927	Hoevenestraat	12	Vught	7-7-1998	Boerderij met twee vrijstaande schuren en vm, bakhuisje
146401	405988	Helvoirtseweg	209	Vught	7-7-1998	Landhuis "Wargashuyse" met koetshuis, schuur, broeikas en hardstenen pomp
146065	405880	Helvoirtseweg	211, 213	Vught	7-7-1998	Boerderij
145993	406110	Groenewouddreef	n.v.t.	Vught	7-11-2023	Zandpad, Hoofdopzet beschermd: zandpad, greppels, bomenlaan. Reeds verharde deel is niet opgenomen in de bescherming.
145950	405262	Sparrendaalseweg	5	Vught	1-9-1992	Landgoed Sparrendaal
145123	407786	Hoeksestraat	5	Cromvoirt	7-7-1998	Landarbeiderswoning
144998	403550	De Voort	4	Helvoirt	6-3-2002	Langgevelboerderij en bakhuis
144972	407548	Pepereind	11	Cromvoirt	7-7-1998	Boerderij
144704	408005	Achterstraat	20	Cromvoirt	7-7-1998	Tuinhuis bij boerderij Achterstraat 16-18

X-coördinaat	Y-coördinaat	Adres	Huisnummer	Plaats	Datum registratie	Beschrijving
144668	404425	Molenstraat	2	Helvoirt	5-3-2002	
144635	404114	Molenstraat	14	Helvoirt	18-2-1999	
144625	407816	St.-Lambertusstraat	3, 3a	Cromvoirt	7-7-1998	Boerderij
144623	403387	Molenstraat	30	Helvoirt	5-3-2002	
144576	404622	Oude Rijksweg	30, 30a	Helvoirt	18-2-1999	
144522	404564	Oude Rijksweg	34	Helvoirt	24-9-2002	
144502	404533	Oude Rijksweg	36	Helvoirt	18-2-1999	
144399	408137	Achterstraat	1	Cromvoirt	7-7-1998	Boerderij
144389	405011	Torenstraat	16	Helvoirt	6-3-2002	
144370	408427	Deutersestraat	22	Cromvoirt	7-7-1998	Boerderij met oorspronkelijk driebeukige schuur, hardstenen hekpeiler, ronde put en bakhuis
144346	405130	Torenstraat	8	Helvoirt	18-2-1999	Langgevelboerderij
144328	407956	St.-Lambertusstraat	33	Cromvoirt	7-7-1998	Boerderij, Vlaamse schuur verplaatst naar St.-Lambertusstraat 70
144274	405184	Kastanjelaan	2	Helvoirt	5-3-2002	
144265	405134	Kastanjelaan	5	Helvoirt	5-3-2002	
144255	404818	Kerkstraat	Helvoirt D 2711	Helvoirt	19-2-1999	Grafmonument pastoor Becx
144215	405150	Kastanjelaan	10, 10a-c	Helvoirt	6-3-2002	
144197	407820	St.-Lambertusstraat	70	Cromvoirt	7-7-1998	Vlaamse schuur, Voorheen bij nr. 33
144192	405148	Kastanjelaan	12	Helvoirt	5-3-2002	Vm, R.K. jongensschool
144175	405464	Helvoirtsestraat	36	Helvoirt	18-2-1999	Boerderij en schuur
144165	408021	St.-Lambertusstraat	51	Cromvoirt	7-7-1998	R,K. pastorie
144150	408047	St.-Lambertusstraat	53	Cromvoirt	7-7-1998	R,K. Sint Lambertuskerk
144076	404979	Kastanjelaan	27	Helvoirt	18-2-1999	
144070	404955	Achterstraat	1	Helvoirt	19-2-1999	Woonhuis, Vm. Woonhuis van het hoofd der openbare school
143986	404540	Achterstraat	61, 61a	Helvoirt	5-3-2002	Woonhuis, Voormalige boerderij

X-coördinaat	Y-coördinaat	Adres	Huisnummer	Plaats	Datum registratie	Beschrijving
143779	406996	Hoenderstraat	5-5a	Helvoirt	18-2-1999	Boerderij en vlaamse schuur, Perceel 1314, onderdeel van 5a, is meeschermd maar hier staat enkel een recente loods op.
143661	406154	Nieuwkuikseweg	52	Helvoirt	18-2-1999	
143618	408158	St,-Lambertusstraat	112, 112a	Cromvoirt	1-9-1992	Boerderij
143444	406368	Nieuwkuikseweg	17a	Helvoirt	18-2-1999	Kortgevelboerderij
143404	406411	Nieuwkuikseweg	38	Helvoirt	18-2-1999	Langgevelboerderij
143181	407969	Nieuwkuikseweg	7	Helvoirt	19-2-1999	
143120	407070	Hoog (ÔÇýt)	1	Helvoirt	6-12-2001	Boerderij
143039	407270	Hoog (ÔÇýt)	n,v.t.	Helvoirt	13-9-1999	Mariakapel
142272	405966	De Heikant	8, 8a	Helvoirt	19-2-1999	Boerderij "de Kerkhoeve, Houten, rietgedekte schuren"
142062	405045	Udenhoutseweg	11	Helvoirt	19-2-1999	
142019	405754	De Heikant	4	Helvoirt	5-3-2002	Boerenwoning
141991	404999	Udenhoutseweg	8	Helvoirt	18-2-1999	Rietgedekte schuur onder schilddak
141973	404732	Klein Laar	3	Helvoirt	19-2-1999	Boerderij
141814	404748	Klein Laar	1	Helvoirt	18-2-1999	Boerderij
142000	405000	Achterstraat	16, 18	Cromvoirt	7-7-1998	Boerderij met hekwerk en rode beuk (470 cm omtrek)
142002	405002	Antwerpse Baan	n,v.t.	Helvoirt	7-11-2023	Zandpad, Hoofdopzet beschermd: zandpad, greppels, bomenlaan
142003	405003	Bosscheweg	12, 14	Vught	1-9-1992	Beneden- en bovenwoning
142004	405004	Bosscheweg	16, 18	Vught	1-9-1992	Beneden- en bovenwoning
142005	405005	Dorpsstraat	11, 13	Vught	18-4-1995	Winkelwoonhuis
142006	405006	Dorpsstraat	23, 25	Vught	18-4-1995	Winkelwoonhuis
142007	405007	Dorpsstraat	48a, 48b, 50, 52, 54	Vught	18-4-1995	Winkelwoonhuis; architectonische eenheid met Kerkstraat 1
142008	405008	Marktveld	41, 41a, 41b	Vught	7-7-1998	Winkelwoonhuis, hoekbeeld (H, Hartbeeld)
142009	405009	Martinilaan	Ong,	Vught	7-7-1998	Kruisbeeld

X-coördinaat	Y-coördinaat	Adres	Huisnummer	Plaats	Datum registratie	Beschrijving
142010	405010	Martinilaan	Ong,	Vught	7-7-1998	Grafheuvel Martini
142011	405011	St,-Lambertusstraat	47, 49	Cromvoirt	7-7-1998	Vm, Gemeentehuis
142012	405012	Sint-Michielsgestelseweg	Bij 3	Vught	2-4-2013	Grafkelder familie Van Beresteijn
142013	405013	Taalstraat	84, 86, 86a, 86b	Vught	19-3-1991	t Bijltje
142014	405014	Taalstraat	88a, 94	Vught	19-3-1991	Vm, maalderij
142015	405015	Vlasmeersestraat	7, 9, 19, 21	Vught	1-9-1992	Woningen, boerderij, klompenfabriek
148777	407662	Sint-Elisabethstraat	2	Vught	7-7-1998	Vm, Kloosterkapel?
142001	405001	Antwerpse Baan	nabij 4	Helvoirt	5-6-2025	Kadaverhuisje

Bijlage 2c Catalogus beeldbepalende panden

X-coördinaat	Y-coördinaat	Adres	Huisnummer	Plaats	Datum registratie	Beschrijving
169199	482384	Helvoirtseweg / Heikantstraat	2 / 1a	Vught	7-7-1998	Winkel/woonhuis, Samen met Heikantstraat 1a.
169199	482384	Marktveld	1	Vught	20-8-2013	Woonhuis, Adres Maurickplein 12 vervallen.
149894	406646	Bleijendijk	1	Vught	7-7-1998	Charlotte-Elisabeth hoeve
149068	408090	Kleine Gent	11	Vught	7-7-1998	Woonhuis Kouwenberg
149013	407861	Taalstraat	215	Vught	19-3-1991	Woonhuis
149006	407866	Taalstraat	213	Vught	19-3-1991	Woonhuis
148998	407804	Marktveld	16	Vught	18-4-1995	Woonhuis
148993	407801	Marktveld	18	Vught	18-4-1995	Woonhuis
148988	407880	Taalstraat	209	Vught	7-7-1998	Woonhuis
148970	407901	Taalstraat	191	Vught	19-3-1991	Woonhuis, Taalstraat 189 opgegaan in nr. 191
148966	407906	Taalstraat	187, 187a-c	Vught	7-7-1998	Woonhuis, Hardstenen stoep met hardstenen stoeppalen met smeedijzeren kettingen.
148917	407830	Torenstraat	2	Vught	1-9-1992	Woonhuis
148915	407838	Torenstraat	4	Vught	1-9-1992	Woonhuis
148910	407967	Taalstraat	173	Vught	1-9-1992	Woonhuis 't Engeltje
148893	407850	Torenstraat	3	Vught	1-9-1992	Woonhuis
148890	407855	Torenstraat	5	Vught	7-7-1998	Woonhuis
148890	407995	Taalstraat	169	Vught	1-9-1992	Woonhuis
148889	407859	Torenstraat	7	Vught	1-9-1992	Woonhuis
148887	407999	Taalstraat	167	Vught	1-9-1992	Woonhuis
148885	408096	Taalstraat	94	Vught	19-3-1991	Woonhuis
148882	407882	Torenstraat	11	Vught	1-9-1992	Woonhuis
148881	408008	Taalstraat	165	Vught	1-9-1992	Woonhuizen, Voorheen ook Taalstraat 163.

X-coördinaat	Y-coördinaat	Adres	Huisnummer	Plaats	Datum registratie	Beschrijving
148880	407887	Torenstraat	13	Vught	1-9-1992	Woonhuis
148878	407890	Torenstraat	15	Vught	1-9-1992	Woonhuis
148874	407090	Vlasmeersestraat	1	Vught	1-9-1992	Café
148823	407842	Dorpsstraat	21, 21a	Vught	18-4-1995	Woonwinkelpand
148809	407787	Dorpsstraat	42	Vught	18-4-1995	Woonhuis, Adres Dorpsstraat 40 vervallen.
148803	407779	Dorpsstraat	44, 44a	Vught	18-4-1995	Woonhuis
148760	408227	Taalstraat	137	Vught	7-7-1998	Woonhuis
148704	407429	Sint-Elisabethstraat	21	Vught	7-7-1998	Woonhuis
148647	408441	Taalstraat	89	Vught	19-3-1991	Helft van dubbel woonhuis
148626	408482	Taalstraat	67, 67a	Vught	1-9-1992	Linkerdeel van driedubbel woonhuis
148623	408592	Taalstraat	58	Vught	1-9-1992	Woonhuis
148597	407861	Heikantstraat	3	Vught	7-7-1998	Achterbouw
148479	408432	Mariaplein	11	Vught	18-4-1995	Schoolgebouw
146038	405352	Sparrendaalseweg	3	Vught	7-7-1998	Woonhuis met bijgebouw
144796	407679	Pepereind	7	Cromvoirt	7-7-1998	Boerderij
144234	407942	St,-Lambertusstraat	60	Cromvoirt	7-7-1998	Vm, Schoolgebouw (nu Battle Axe)
143888	408104	St,-Lambertusstraat	73	Cromvoirt	7-7-1998	Langgevelboerderij
143832	408086	St,-Lambertusstraat	106, 108	Cromvoirt	7-7-1998	Krukhuisboerderij
142016	405016	St,-Lambertusstraat	84, 84a, 86	Cromvoirt	7-7-1998	Langgevelboerderij
142017	405017	Taalstraat	54a, 56	Vught	1-9-1992	Woonhuis (gesplitst)
142018	405018	Taalstraat	127, 127a, 127b	Vught	1-9-1992	Winkelwoonhuis, vm, Bakkerij

Bijlage 3

Cultuurhistorische Waardenkaart

losse kaartbijlage A3

Bijlage 4

Cultuurhistorische Beleidskaart

losse kaartbijlage A3

Bijlage 5

Beleidsadviezen

	Beleidscategorie	Geen impact	Beperkte impact	Impact
Bebouwde kom		<i>regulier onderhoud, interne verbouwing, kleinschalige aanbouwen die aantoonbaar passen binnen bestaande maat, schaal en structuur.</i>	<i>inbreiding, functiewijziging of sloop/nieuwbouw met impact op de karakteristieken en/of samenhang tussen bebouwing, maar kernstructuur blijft behouden.</i>	<i>ontwikkelingen die historische structuur, samenhang of ensemble aantasten, zoals herstructurering, sloop van beeldbepalende bebouwing, wijziging verkaveling of infrastructuur.</i>
	Waarde cultuurhistorie 1a	▪ vroegtijdig advies aanbevelen; ▪ cultuurhistorisch onderzoek niet nodig; ▪ de initiatiefnemer dient aantoonbaar rekening te houden met de aanwezige cultuurhistorische waarden.	▪ vroegtijdig advies verplicht; ▪ cultuurhistorische onderzoek aanbevelen; ▪ de initiatiefnemer dient aantoonbaar rekening te houden met de aanwezige cultuurhistorische waarden.	▪ cultuurhistorisch onderzoek verplicht; ▪ de initiatiefnemer dient aantoonbaar rekening te houden met de aanwezige cultuurhistorische waarden.
	Waarde cultuurhistorie 2a	▪ cultuurhistorisch onderzoek niet nodig; ▪ de initiatiefnemer dient aantoonbaar rekening houden met de aanwezige cultuurhistorische waarden.	▪ vroegtijdig advies aanbevelen; ▪ de initiatiefnemer dient aantoonbaar rekening houden met de aanwezige cultuurhistorische waarden.	▪ vroegtijdig advies verplicht; ▪ de initiatiefnemer dient aantoonbaar rekening houden met de aanwezige cultuurhistorische waarden.
Landelijk gebied		<i>beheer, onderhoud of herstelmaatregelen die historische structuren versterken of intact laten.</i>	<i>beperkte landschappelijke ingrepen of uitbreidingen waarbij mogelijk effect op historische patronen ontstaat.</i>	<i>gebiedsontwikkelingen of ingrepen die historische verkaveling, landschappelijke structuren of samenhang doorbreken (bijv. nieuwe infrastructuur, grootschalige functiewijziging).</i>
	Waarde cultuurhistorie 1b	▪ vroegtijdig advies aanbevelen; ▪ cultuurhistorisch onderzoek niet nodig; ▪ de initiatiefnemer dient aantoonbaar rekening te houden met de aanwezige cultuurhistorische waarden.	▪ vroegtijdig advies verplicht; ▪ cultuurhistorische onderzoek aanbevelen; ▪ de initiatiefnemer dient aantoonbaar rekening te houden met de aanwezige cultuurhistorische waarden.	▪ cultuurhistorisch onderzoek verplicht ▪ de initiatiefnemer dient aantoonbaar rekening te houden met de aanwezige cultuurhistorische waarden.
	Waarde cultuurhistorie 2b	▪ cultuurhistorisch onderzoek niet nodig; ▪ de initiatiefnemer dient aantoonbaar rekening houden met de aanwezige cultuurhistorische waarden.	▪ vroegtijdig advies aanbevelen; ▪ de initiatiefnemer dient aantoonbaar rekening houden met de aanwezige cultuurhistorische waarden.	▪ vroegtijdig advies verplicht; ▪ de initiatiefnemer dient aantoonbaar rekening houden met de aanwezige cultuurhistorische waarden.

Bijlage 6.1 Inleiding

Op de cultuurhistorische waardenkaart van de gemeente Vught zijn de historische wegen (uit de periode van vóór circa 1830, 1830-1900 en 1900-1945) weergegeven. Hierbij is onderscheid gemaakt tussen verharde wegen en onverharde of halfverharde wegen (in de legenda samengebracht onder de eenheid 'onverharde wegen'). Daarnaast bestaat bij de gemeente de wens om zandpaden te waarderen en de meest karakteristieke voorbeelden beter te beschermen door deze aan te wijzen als gemeentelijk monument. Twee zandpaden in de gemeente Vught, te weten de Antwerpsebaan en de Groenewouddreef, zijn al aangewezen als gemeentelijk monument.

Om zandpaden te kunnen te waardering is een veldinspectie noodzakelijk. Het is niet haalbaar om alle zandpaden in de gemeente op deze manier te onderzoeken. In een aantal bijeenkomsten¹ met de gemeente en met lokale deskundigen² zijn daarom 10 zandpaden, zoveel mogelijk verspreid over verschillende landschappen, periodes en dergelijke, geselecteerd voor nader onderzoek. Het gaat daarbij om:

- Cromvoirtsedijk te Cromvoirt
- Hoge Akker te Cromvoirt
- Eikendonk te Cromvoirt
- Rooipad te Helvoirt
- Giersbergsebaan te Helvoirt
- Honderdmorgensedijk te Vught
- Dommeldijk te Vught
- Hoevenestraat-Elzenburghpad te Vught
- Vrijerslaantje te Vught
- De Voort te Helvoirt

Vervolgens heeft BAAC voor elk van deze wegen de geschiedenis in kaart gebracht, de wegen aan de hand van een veldinspectie beschreven en een cultuurhistorische waardestelling opgesteld. Hierbij is gebruik gemaakt van de systematiek van de redengevende beschrijving van de reeds als gemeentelijk monument aangewezen zandpaden, zodat de teksten hiervoor bij aanwijzing als gemeentelijk monument gebruikt kunnen worden. Negen van de 10 geselecteerde zandpaden zijn als potentieel gemeentelijk monument op de kaart 'Cultuurhistorische Inventarisatie' opgenomen. De Dommeldijk, die door de werkgroep was geselecteerd, bleek slecht (openbaar) toegankelijk, waardoor deze niet beschreven en gewaardeerd kon worden.

¹ De Werkgroep CHW-kaart Zandpaden is bijeengekomen op 5 februari, 19 maart en 14 maart 2026.

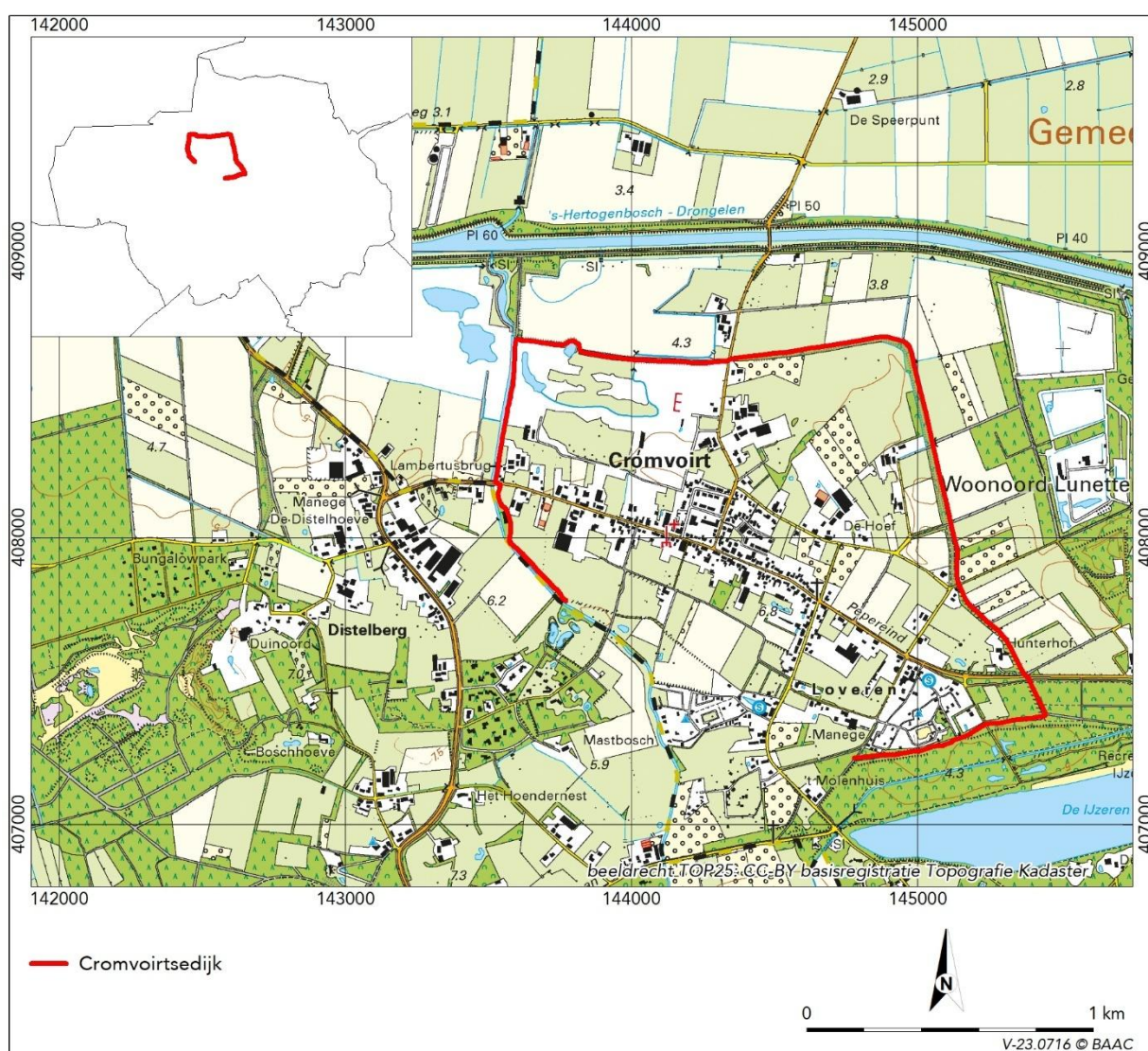
² De Werkgroep CHW-kaart Zandpaden bestond uit mw. L. Bongenaar (gemeente Vught), mw. O. Thiers, dhr. C. Murk, dhr. H. van Hal (Stichting Erfgoed Vught), mw. K. Theuws, mw. A. Spiering (IVN), J. Smeulders, dhr. W. Kievits, W. van Pinxteren en mw. E.A.M. de Boer (BAAC).

Bijlage 6.2 Cromvoirtsedijk te Cromvoirt

■ Algemeen

naam	Cromvoirtsedijk
adres	Cromvoirtsedijk ong.
plaats	Vught
RD-coördinaten	143.770/407.780 144.777/407.231
kaartblad	45C
lengte tracé	ca. 2840 m

De Cromvoirtsedijk ligt in het noordelijke deel van de gemeente Vught (zie Afb. 27). Het tracé ligt rond Cromvoirt, globaal tussen de Eikendonk in het westen en het Baden Powellpad in het oosten. Langs of op het zuidelijke deel van de Cromvoirtsedijk loopt geen historisch pad (meer) waardoor dit derhalve buiten het tracé valt.

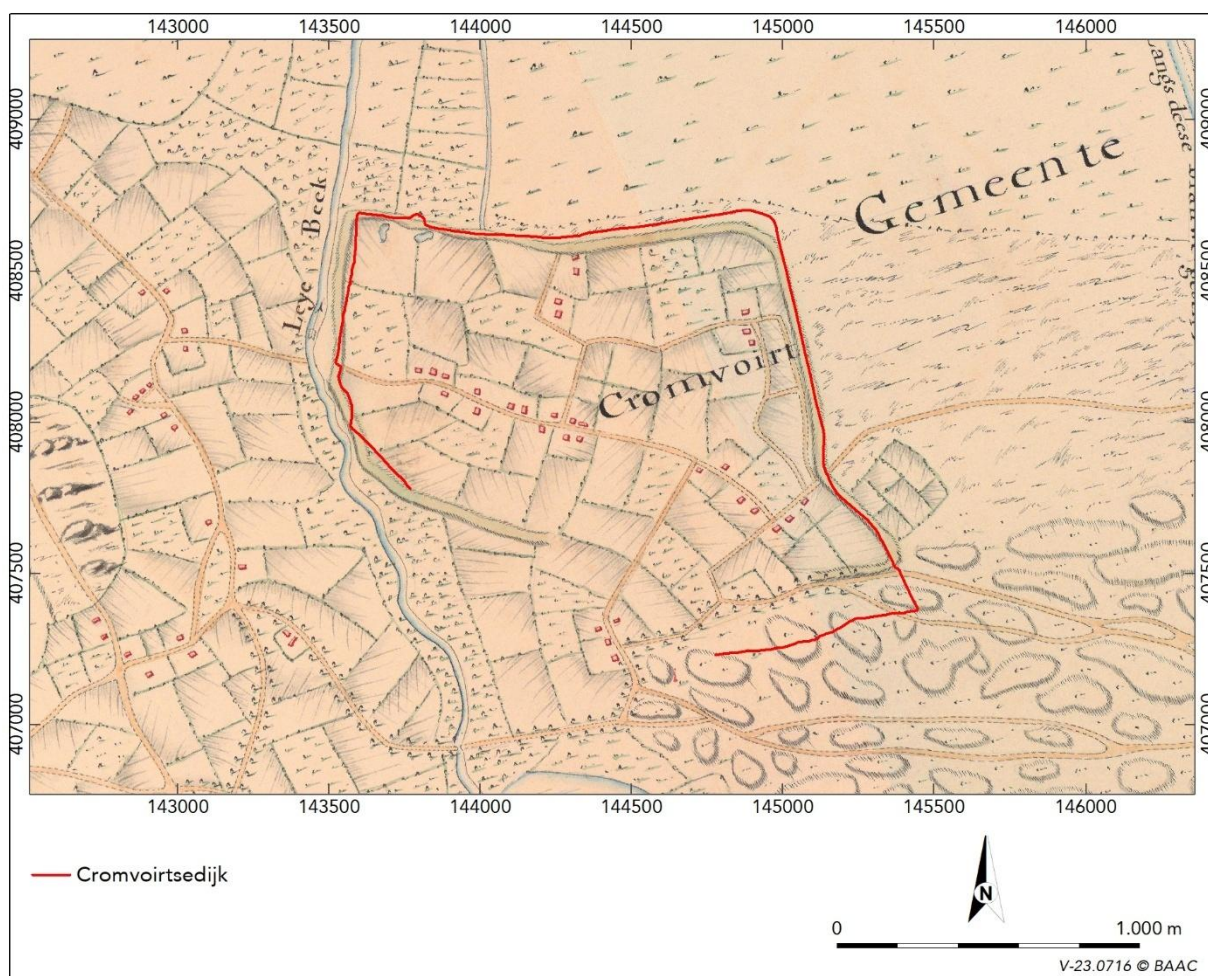

Afb. 1 Ligging van de Cromvoirtsedijk op een recente topografische kaart.

■ Geschiedenis

De Cromvoirtse dijk ligt op de overgang van het lager gelegen dekzandgebied in het noorden naar de hoger gelegen dekzandwelingen in het zuiden. Het gebied wordt ten westen van de dijk doorsneden door de Leij, een gegraven waterloop. Deze waterloop vloeit, via de Bossche Sloot, in het noorden samen met de Dieze om vervolgens in de Maas uit te monden. Hoewel de Maas op ruim 6 km ten noorden van de dijk ligt, had de rivier wel een sterke

invloed op het gebied. Bij hoogwater van de Maas konden de beken die in deze rivier uitmonden, hun water niet meer kwijt, waardoor de lager gelegen gebieden langs de beken overstromden. De overstromingen werden verergerd door de aanleg van de Beerse Maas. Als gevolg van de bedijking van de Maas in de loop van de 13^e/14^e eeuw, ontstond het risico van dijkdoorbraken en catastrofale overstromingen. Om dit te voorkomen is in de 15^e eeuw in de Maasdijk bij het dorp Beers een overlaat aangebracht, waarlangs het Maaswater bij hoog water gecontroleerd het binnendijkse gebied kon instromen, de zogenaamde Beerse Maas. Het water stroomde dan vervolgens via de laaggelegen gebieden richting het westen om bij Den Bosch, via de Bokhovense Overlaat, weer in de Maas te stromen. Vaak waren de waterstanden op de Maas bij Bokhoven echter alsnog te hoog, waardoor de lager gelegen gronden rond 's-Hertogenbosch tot aan Vught ook onderliepen. In 1766 is daarom de Baardwijkse Overlaat aangelegd, een overlaat tussen Drunen en Baardwijk, zodat het water verder stroomafwaarts naar het Oude Maasje kon afstromen.

Afb. 2 Ligging van het zandpad Cromvoirtsedijk op een kaart uit het midden van de 18^e eeuw (Le Fevre & Draeck 1741).

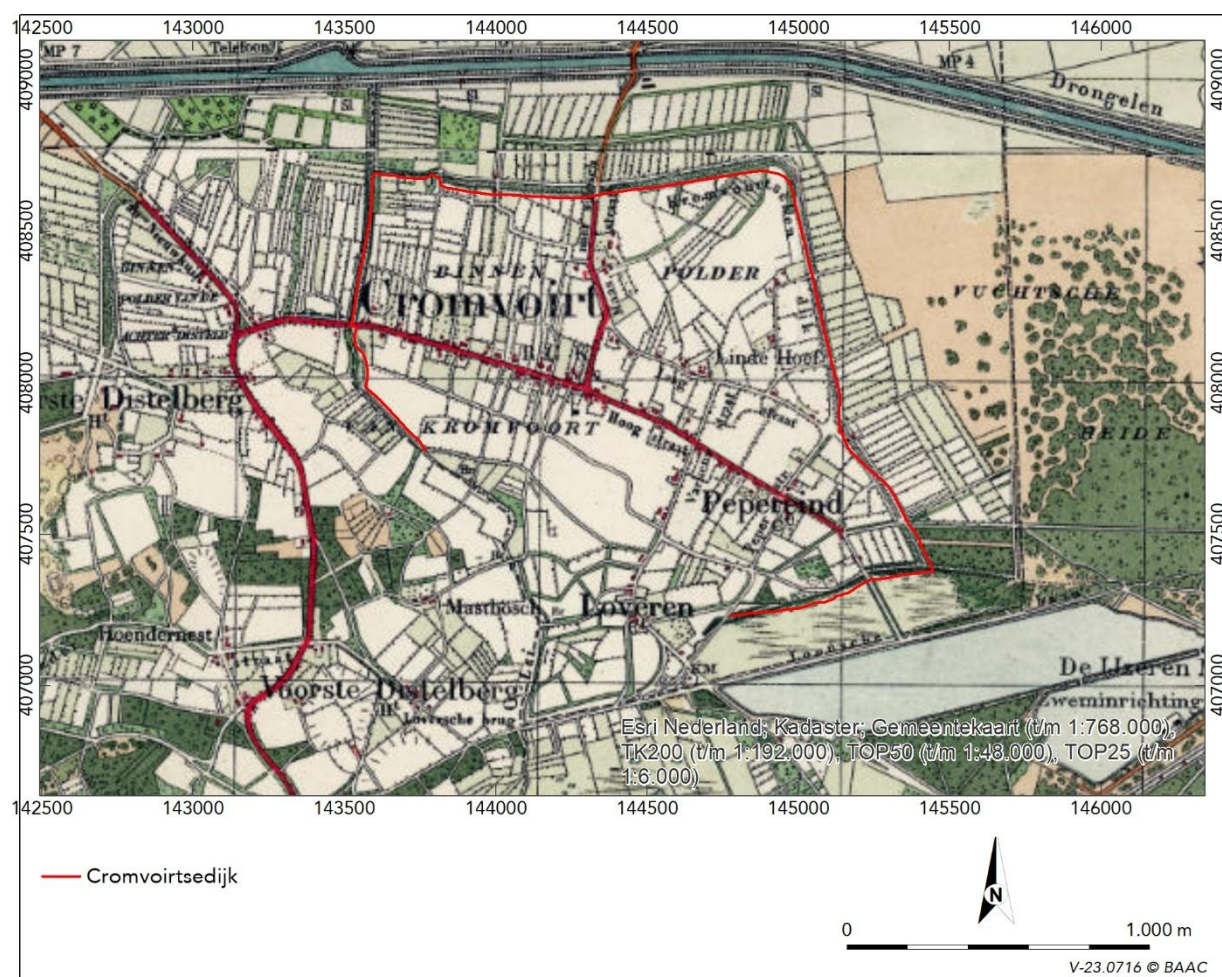
Om de ontginningen langs de Beerse Maas tegen het overstromingswater te beschermen zijn dijken, waaronder de Cromvoirtse Dijk (zie Afb. 2), aangelegd. Het overstromingswater kon via het dal van de Leij tot diep in het ontgonnen gebied doordringen. De dijk loopt daardoor langs de beek tot ver in zuidoostelijke richting door. Ook aan de oostzijde boogt de dijk, ter hoogte van het Pepereind, om de ontgonnen gronden in westelijke richting heen. De dijkuiteinden sloten ten zuiden van Cromvoirt echter niet op elkaar aan. De gronden waren hier blijkbaar hoog genoeg en ver genoeg vanaf beken en waterlopen af gelegen om niet het risico van overstroming te lopen.³

De dijk was blijkbaar niet altijd voldoende om de akkers van Cromvoirt tegen het Maaswater te beschermen. Het noordwestelijke deel van de dijk is, gezien de aanwezigheid van twee ovale waterplassen, meerdere keren doorgebroken. Bij een dijkdoorbraak werd een diep gat, een zogenaamd wiel of waal, uitgekolk. Het materiaal afkomstig uit het gat werd als zogenaamde overslaggrond waaivormig achter het wiel afgezet. De nieuwe, herstelde

³ Le Fevre & Draeck 1741.

dijk werd meestal om het wiel heen gelegd, waardoor de dijk een sterk kronkelend verloop kreeg. Op twee plekken, in het noorden en in het noordoosten, waren in de dijk duikers aangebracht om het akkergebied te ontwateren.⁴

In de loop van de 19e eeuw werd de ontginning van Cromvoirt in zuidelijke richting, d.w.z. ten zuiden van de dijk langs het Pepereind, uitgebreid én is het zuidelijk gelegen stuifzandgebied afgegraven, waardoor het een laaggelegen gebied werd dat makkelijk kon overstromen. De dijk is vervolgens in zuidelijke richting verlegd tot de huidige locatie, waardoor ook deze nieuwe ontginningen binnen de dijk kwamen te liggen (Afb. 3).⁵ In de eerste helft van de 20^e eeuw is het gebied ten zuiden van het Pepereind bebost, waardoor de dijk deels in een bosgebied kwam te liggen.⁶

Afb. 3 Ligging van het zandpad Cromvoirtsdijk op een kaart uit het begin van de 20^e eeuw (Topotijdreis 2025, kaart 1924).

In 2017 is aan weerszijden van het noordelijkwestelijke deel van de dijk het Bernardus Golf aangelegd. Bij de aanleg van de golfbaan is de dijk op enkele plekken doorbroken voor de aanleg van paden.⁷ De dijk maakt tegenwoordig deel uit van diverse wandelroutes (o.a. wandelknooppuntennetwerk en beweegroute Cromvoirt).

■ Beschrijving

Het tracé van het zandpad van de Cromvoirtsdijk ligt rond de oude akkers van Cromvoirt en heeft een lengte van 2840 m. Het pad doorsnijdt voornamelijk weilanden en akkers. Het noordwestelijke deel van het tracé wordt omgeven door een golfbaan, terwijl het zuidoostelijke deel in bossen ligt. Aan de westzijde wordt het tracé geflankeerd door de Zandleij. Aan de noordwestzijde buigt het tracé rond een wiel dat nog herkenbaar aanwezig is in het landschap.

⁴ Kadasterkaart 1811-1832.

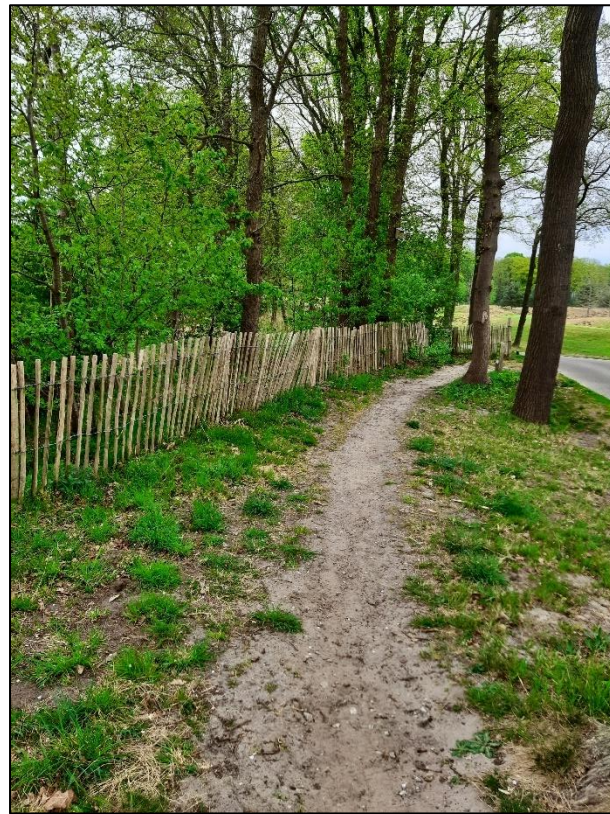
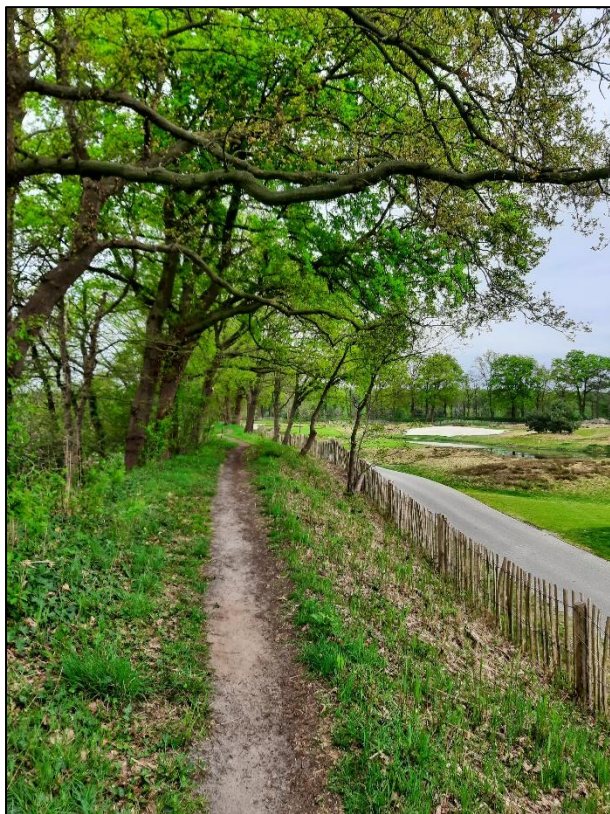
⁵ Topographische en Militaire kaart 1838-1857; Topotijdreis 2025, kaart 1870 en 1900.

⁶ Topotijdreis 2025, kaart

⁷ Bernardus Golf 2025.

Afb. 4 Het zuidwestelijke deel van het tracé bestaat uit een smal wandelpad midden op (rechts) of aan de rand (links) van de Cromvoirtsedijk.

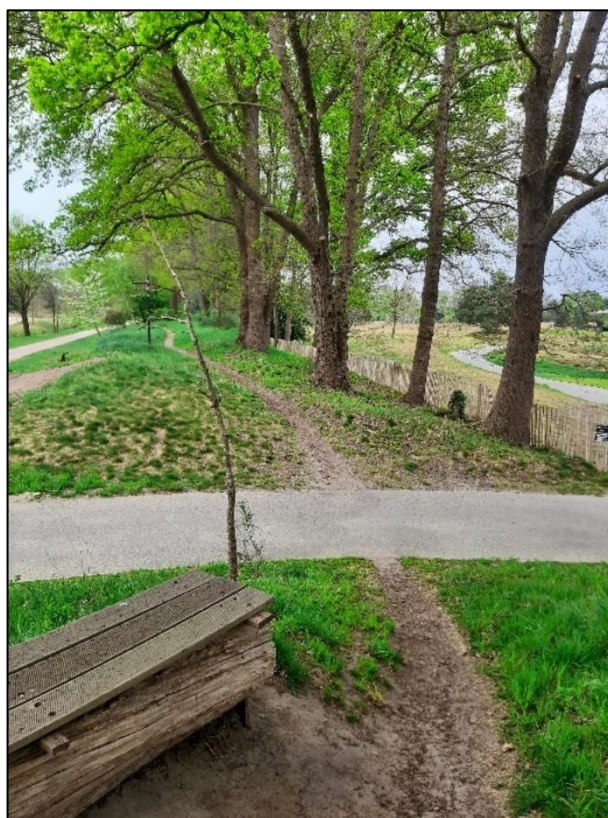
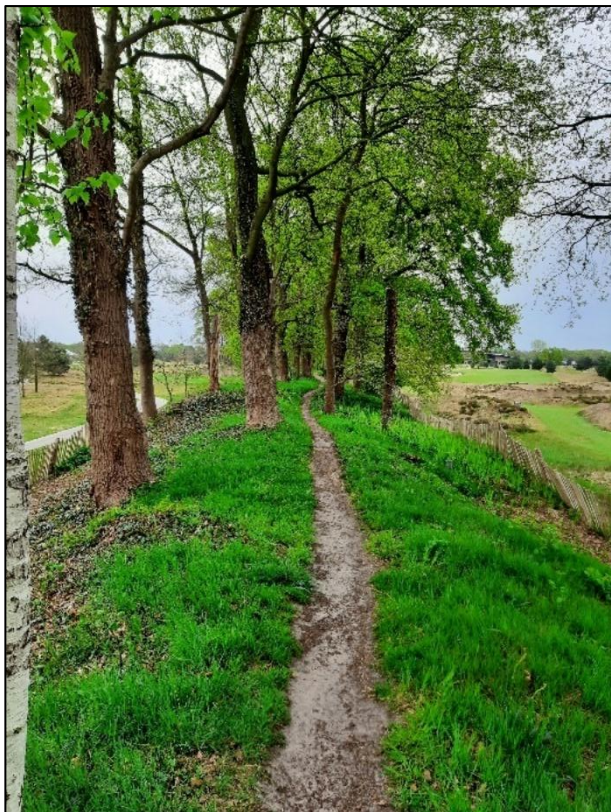

Afb. 5 De dijk en het pad wordt ter hoogte van de de golfbaan begrensd door een schapenhek. In het noordwestelijke deel is een schapenhek dwars over de dijk geplaatst, waardoor de dijk wordt doorbroken en de relatie met de Zandleij minder duidelijk is.

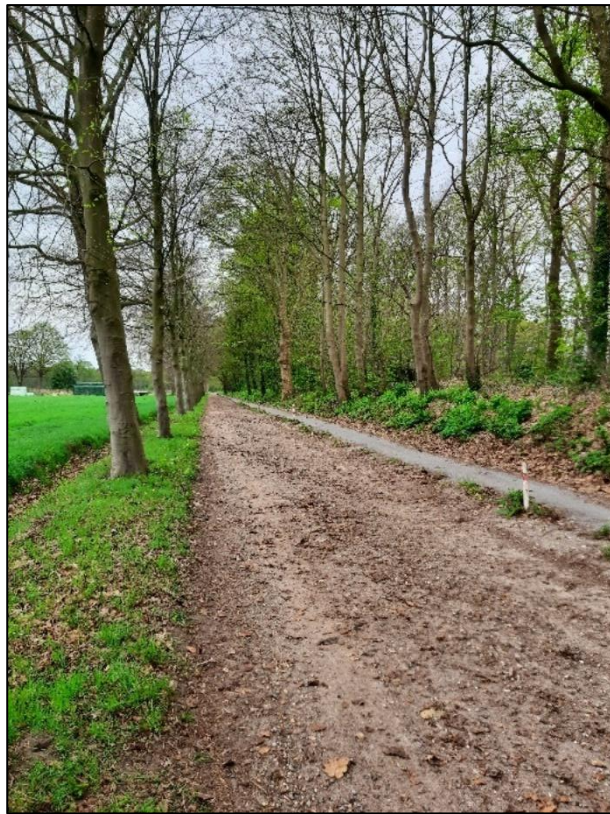
Het westelijke deel van het tracé bestaat uit een smal, onverhard wandelpad op de Cromvoirtsedijk. Het oostelijke deel wordt gevormd door een breed, deels halfverhard zandweg met smal, geasfalteerd fietspad aan de buitenzijde van de dijk. De dijk ligt tot circa 45 m ten noorden van het Pepereind op privéterrein. De relatie tussen het pad met de dijk wordt op dit deel van het tracé doorbroken door een hoge afrastering met prikkeldraad op de erfgrans.

Een deel van het westelijke uiteinde van de dijk en het uiterste oostelijke deel van de dijk zijn niet voorzien van een historisch (flankerend) zandpad. Deze delen van de Cromvoirtsedijk zijn derhalve niet meegenomen in tracé.

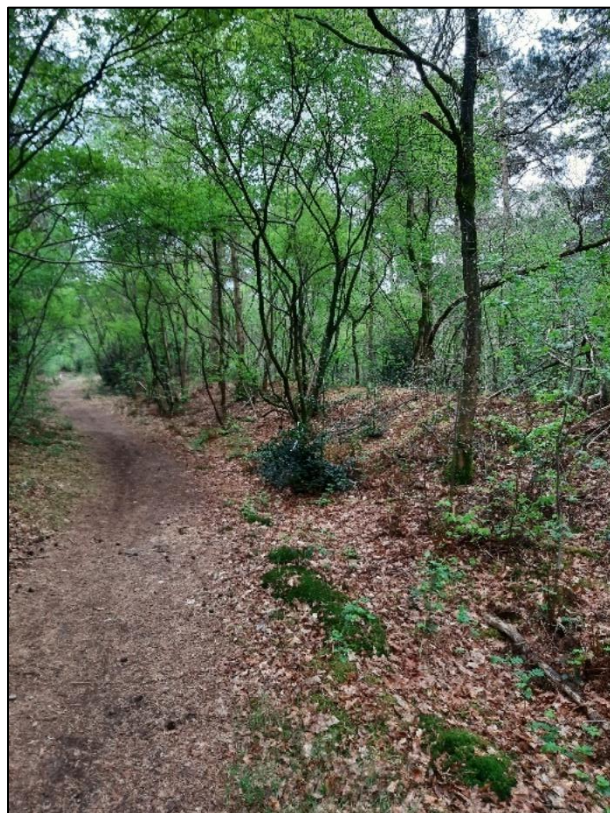
Het tracé wordt van oudsher doorsneden door een aantal lokale wegen, zoals de geasfalteerde St.-Lambertusstraat, de geasfalteerde Deuteresstraat en het met klinkers verharde Pepereind. Op de golfbaan is het pad (en dus de dijk) op diverse plekken doorbroken door zowel onverharde als geasfalteerde paden.

Afb. 6 Linksboven: de relatie tussen de dijk en het omringende agrarische land is door de aanleg van de golfbaan verbroken. Rechtsboven: de dijk buigt rond een oud wiel dat nog herkenbaar aanwezig is. Onder: de dijk wordt op diverse locaties doorbroken door paden en wegen van de golfbaan.

Afb. 7 Het noordoostelijke deel van het tracé bestaat uit een breed, halfverhard zandpad met een smal, geasfalteerd fietspad, aan de buitenzijde van de Cromvoirtsedijk.

Afb. 8 Links: de relatie tussen de dijk en het zandpad wordt ten noorden van het Pepereind verbroken door de aanwezigheid van een hoge afrastering op de erfgrens. Rechts: het zuidelijke deel van het tracé bestaat uit een bospad op of aan de buitenzijde van de Cromvoirtsedijk.

■ *Cultuurhistorische waardestelling*

De Cromvoirtsedijk beschermde het dorp Cromvoirt en de omringende akkers eeuwenlang tegen het overstromingswater van de Maas en de Dommel. Resten van deze strijd zijn nog zichtbaar in het bochtige verloop van de dijk en het aangrenzende wiel. De dijk vormde tevens een goed toegankelijke zone en was voorzien van een pad voor voetverkeer (op de dijk) of een onverharde weg langs de dijk. Het zandpad van de Cromvoirtsedijk vormt een cultuurhistorische waardevol element:

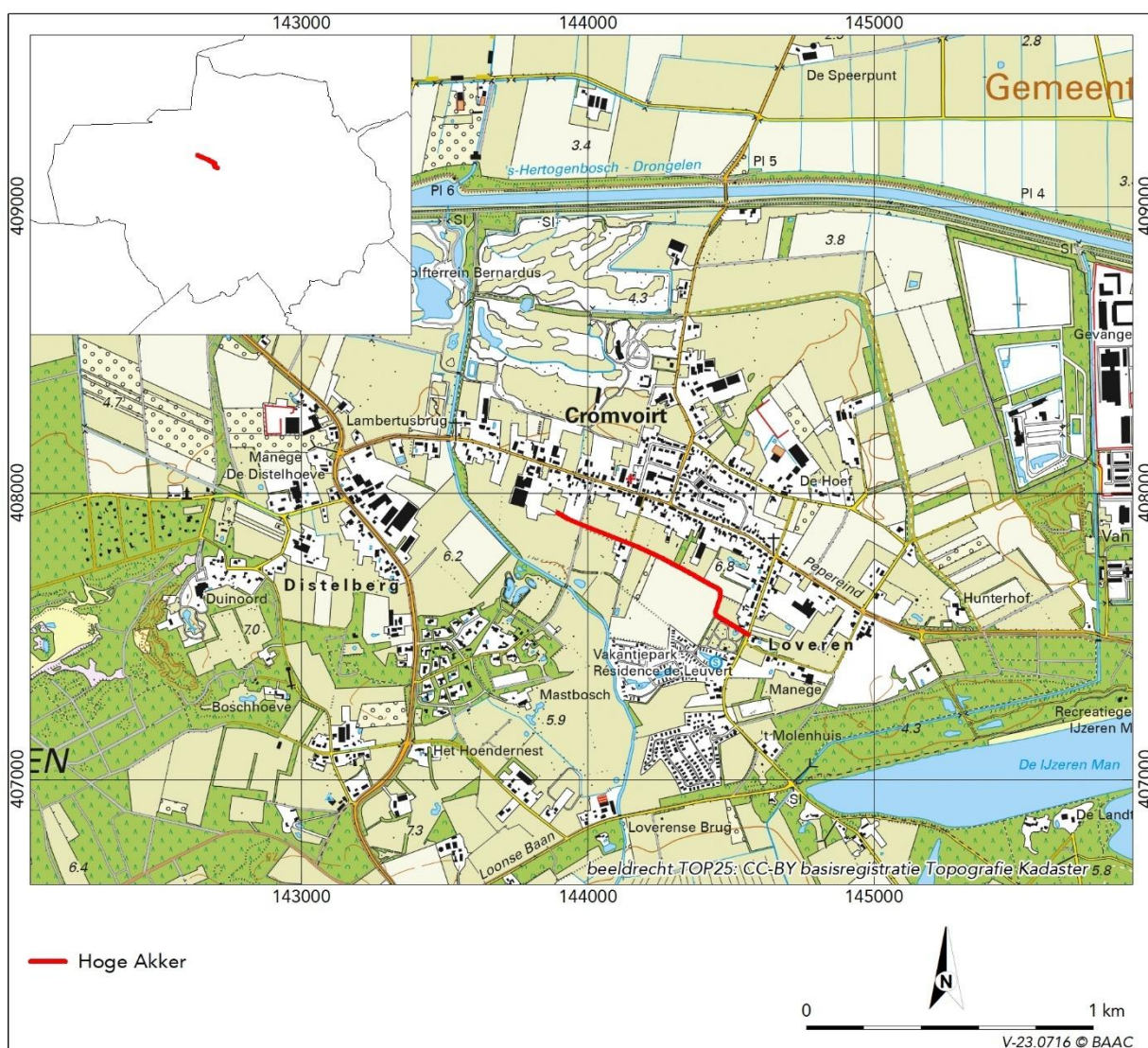
- het wegtracé vormt een bijzondere uitdrukking van de geografische, landschappelijke en historisch-ruimtelijke ontwikkeling;
- het zandpad vormt een ensemble met de dijk, het wiel, de begeleidende groenstructuren (bomenrijen, begroeiing dijk e.d.), het omringende agrarische landschap en de (Beerse) Maas;
- veel van de (onverharde) wegen in dit gebied zijn in de afgelopen eeuw verdwenen of verhard, waarmee het wegtracé een steeds grotere zeldzaamheid heeft gekregen;
- de gaafheid van een deel van het zandpad is aangetast door het aanbrengen van halfverharding (grind en puin). Tevens is de relatie met het omringende agrarische landschap deels verstoord door de aanleg van de golfbaan (met afrastering) rond een deel van het tracé.

Bijlage 6.3 Hoge Akker te Cromvoirt

■ Algemeen

Naam	Hoge Akker
Adres	Hoge Akker ong.
Plaats	Cromvoirt
RD-coördinaten	143.892/407.932 144.561/407.506
kaartblad	45C
Lengte tracé	ca. 850 m

Het pad Hoge Akker ligt in het noordelijke deel van de gemeente Vught, ten zuiden van Cromvoirt (zie Afb. 9). Het tracé ligt tussen de Cromvoirtsedijk in het westen en de Loverensestraat in het oosten.

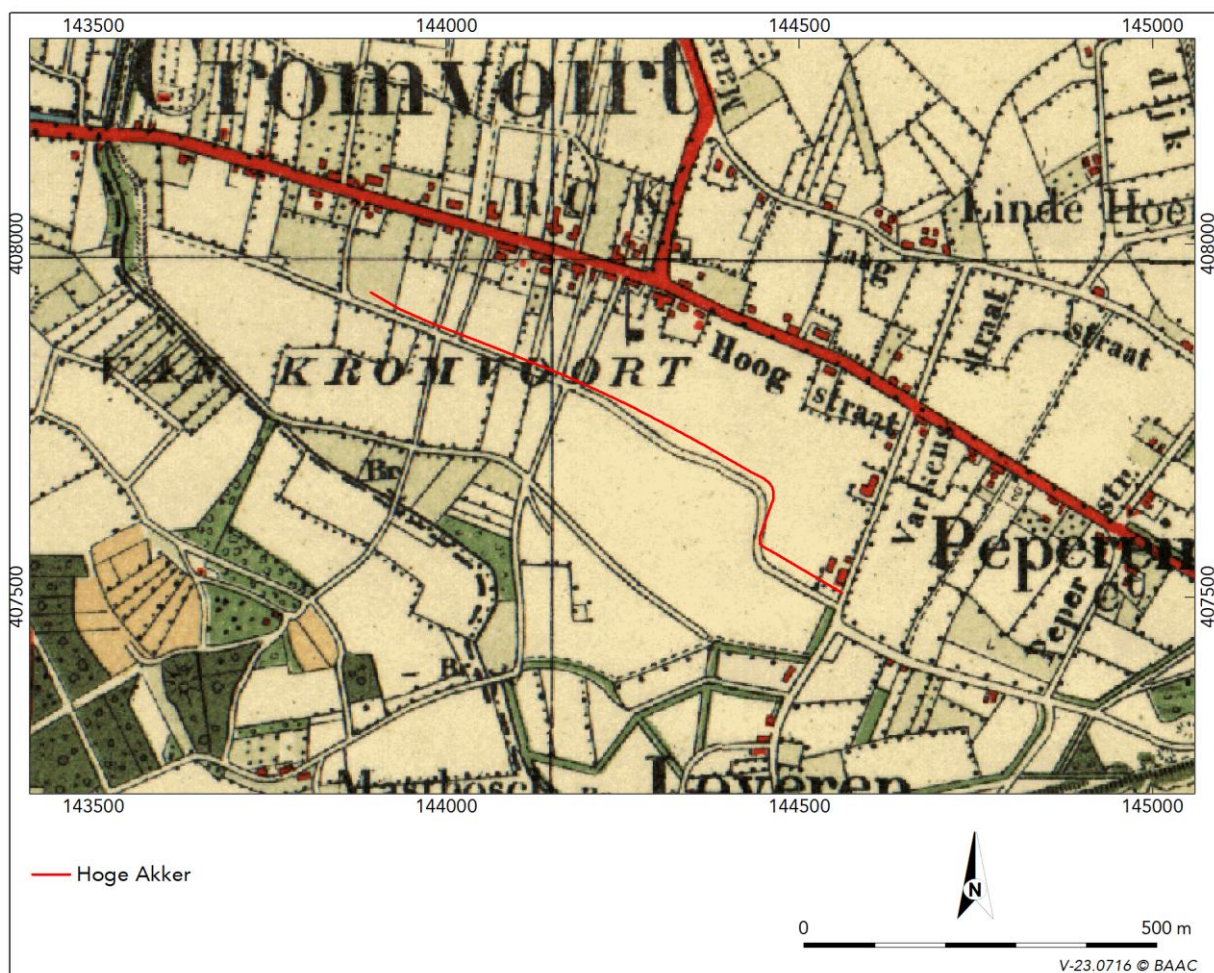

Afb. 9 Ligging van de Hoge Akker op een recente topografische kaart.

■ Geschiedenis

Het pad de Hoge Akker maakt deel uit van een hoog gelegen dekzandgebied, dat is ontgonnen als akker. De akker werd omgeven door *De Hoog Straat* (de huidige St.-Lambertusstraat) in het noorden, de *Zandleij* met daarlangs de *Cromvoirtsch Dyk* in het westen en zuiden en de *Varkens Straat* (de huidige Loverensestraat) in het oosten. Het gebied was verkaveld in overwegend, smalle, strookvormige percelen. De perceelsgrenzen op de akkers werden overwegend niet door sloten, heggen, singels of wallen gemarkeerd, waardoor sprake was van een groot,

aaneengesloten open akkercomplex, *De Hooge Akkers*, waarvan de hoge ligging door plaggenbemesting werd versterkt. Op de overgang naar de lagere gronden in het noorden bevond zich, langs de Hoog Straat, het dorpslint van Cromvoirt. Evenwijdig hier liep, centraal over de akkers vanaf de *Varkens Straat* naar de *Cromvoirtsch Dyk* langs de perceelsgrenzen een pad, de Hoge Akker. Vanaf dit centrale pad liepen diverse zijpaden (zie Afb. 10) naar zowel de *Cromvoirtsch Dyk* als de *Hoog Straat*.⁸

Afb. 10 Ligging van de Hoge Akker op een kaart uit het midden van de 19^e eeuw (Topographische en Militaire kaart 1838-1857).

In het midden van de 20^e eeuw verloor het pad haar functie. Het uiterste westelijke deel van het pad sloot niet langer aan op de dijk. In het oostelijke deel is een flauwe bocht in het pad recht getrokken.⁹ In de daar op volgende jaren is een steeds groter deel van het westelijke deel van het pad opgebroken (tot circa 350 m ten oosten van de dijk).¹⁰ Langs de weg zijn in de afgelopen decennia enkele woningen gerealiseerd. De weg maakt bovendien deel uit van recreatieve wandelroutes.

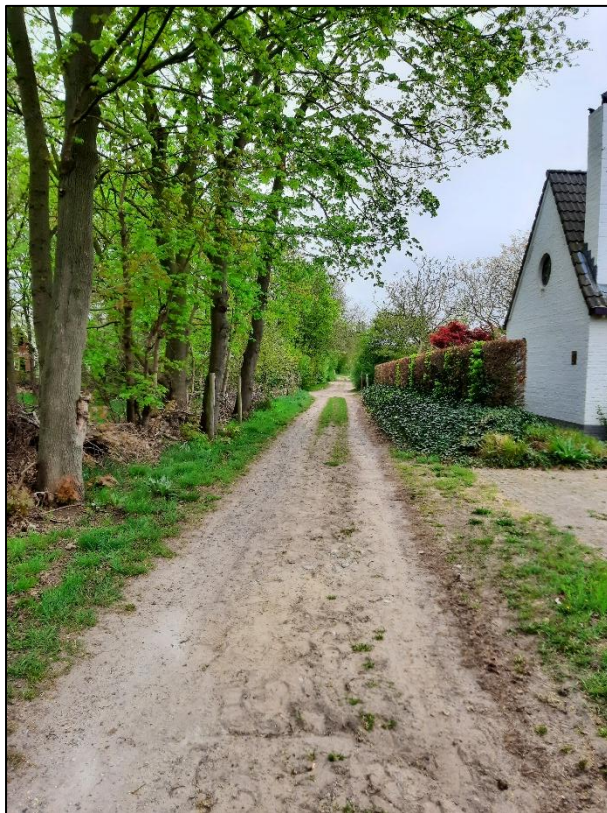
■ Beschrijving

Het westelijke deel van het tracé (ten westen van de Eikendonk) bestaat uit een graspad dat doodloopt in de velden. Het oostelijke deel bestaat uit een 2 tot 3 m breed karrenspoor, dat deels is verhard met grind en puin. Het pad doorsnijdt voornamelijk weilanden en akkers. Langs het centrale deel van het pad bevinden zich enkele woningen. Het pad wordt geflankeerd door een grasberm en over het algemeen begrensd door afrastering. Plaatselijk, met name ter hoogte van de bebouwing, wordt het pad geflankeerd door singels en heggen.

⁸ Hattinga 1748b; Kadasterkaart 1811-1832.

⁹ Topotijdreis 2025, kaart 1937 en 1956.

¹⁰ Topotijdreis 2025, kaart 1988.

Afb. 11 Het tracé bestaat uit een zandpad, dat plaatselijk, met name ter hoogte van de bebouwing, halfverhard is.

Afb. 12 Het pad doorsnijdt weilanden en akkers en wordt begrensd door afrastering.

■ Cultuurhistorische waardestelling

Het pad maakt deel uit van een oud stelsel van paden door de akkers van Cromvoirt. Dit soort paden zijn van oudsher karakteristiek voor de agrarische gronden. Veel van dit soort paden in de akkers zijn echter in de loop van de 20e eeuw

verdwenen en/of afgesloten voor privé gebruik. Als onderdeel van dit systeem van paden vormt de Hoge Akker een cultuurhistorische waardevol element:

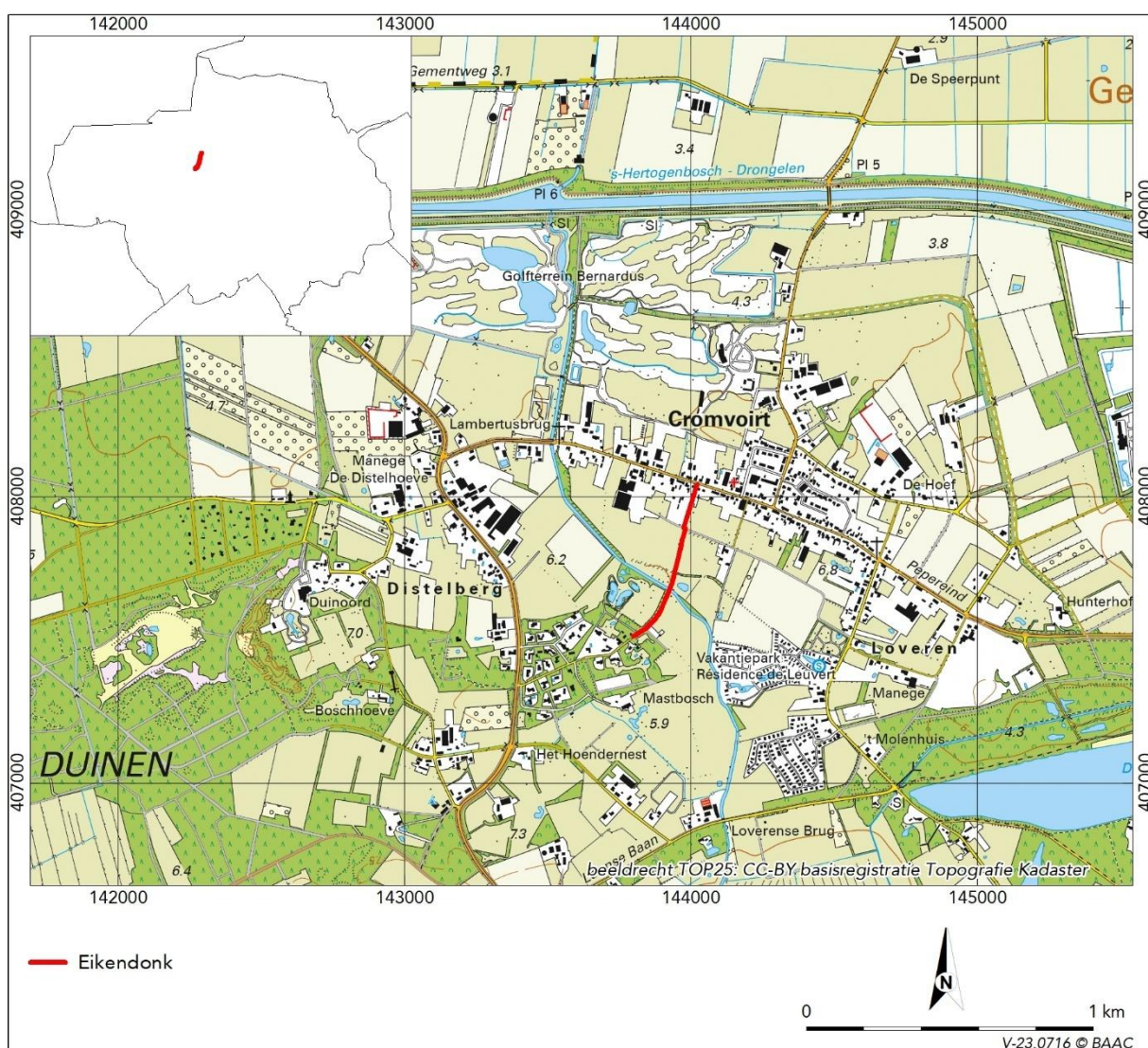
- De Hoge Akker vormt een bijzondere uitdrukking van de landschappelijke en historisch-ruimtelijke ontwikkeling;
- de weg vormt een ensemble met de overige nog aanwezige paden (o.a. de Eikendonk) en het omringende agrarische gebied;
- veel van de (onverharde) wegen in dit gebied zijn in de afgelopen eeuw verdwenen of verhard, waarmee het pad een steeds grotere zeldzaamheid heeft gekregen;
- de gaafheid van de weg is aangetast door het (plaatselijk) aanbrengen van halfverharding (grind en puin).

Bijlage 6.4 Eikendonk te Cromvoirt

■ Algemeen

Naam	Eikendonk
Adres	Eikendonk ong.
Plaats	Cromvoirt
RD-coördinaten	144.020/408.042 143.798/407.512
kaartblad	45C
Lengte tracé	ca. 590 m

De Eikendonk ligt in het noordelijke deel van de gemeente Vught in Cromvoirt (zie Afb. 27). Het tracé loopt vanaf de St.-Lambertusstraat in het noorden naar de Nieuwkuijseweg in het zuiden. Het zuidwestelijke deel van de weg is verhard en valt derhalve buiten het tracé.

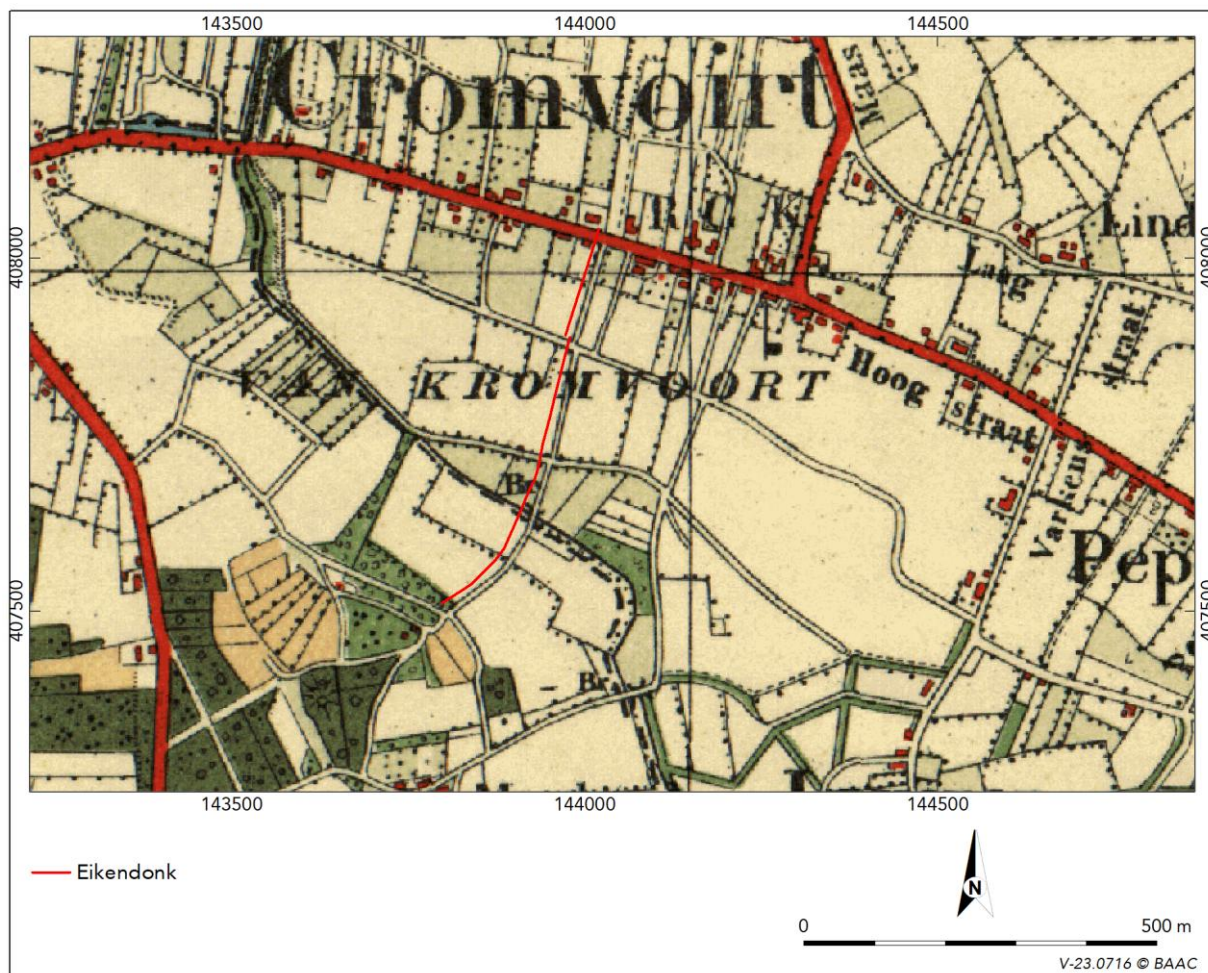

Afb. 13 Ligging van de Eikendonk op een recente topografische kaart.

■ Geschiedenis

Het pad Eikendonk maakt deel uit van een hoog gelegen dekzandgebied, dat is ontgonnen als akker. De akker werd omgeven door De Hoog Straat (de huidige St.-Lambertusstraat) in het noorden, de Zandleij met daarlangs de Cromvoirtsch Dyk in het westen en zuiden en de Varkens Straat (de huidige Loverensestraat) in het oosten. Het gebied was verkaveld in overwegend, smalle, strookvormige percelen. De perceelsgrenzen op de akkers werden

overwegend niet door sloten, heggen, singels of wallen gemarkeerd, waardoor sprake was van een groot, aaneengesloten open akkercomplex, *De Hooge Akkers*, waarvan de hoge ligging door plaggenbemesting werd versterkt. Op de overgang naar de lagere gronden in het noorden bevond zich, langs de Hoog Straat, het dorpslint van Cromvoirt. Evenwijdig hier liep, centraal over de akkers vanaf de *Varkens Straat* naar *Cromvoirtse Dyk* langs de perceelsgrenzen een pad, de Hoge Akker (zie Afb. 10). Vanaf dit centrale pad liepen diverse zijpaden naar zowel de *Cromvoirtse Dyk* als de *Hoog Straat*. Enkele zijpaden sloten aan op lokale wegen, zoals de Eikendonk die in zuidwestelijke richting doorliep over de Zandleij tot de huidige Nieuwkuijkseweg.¹¹

Afb. 14 De Eikendonk op een kaart uit het midden van de 19^e eeuw (Topographische en Militaire kaart 1838-1857).

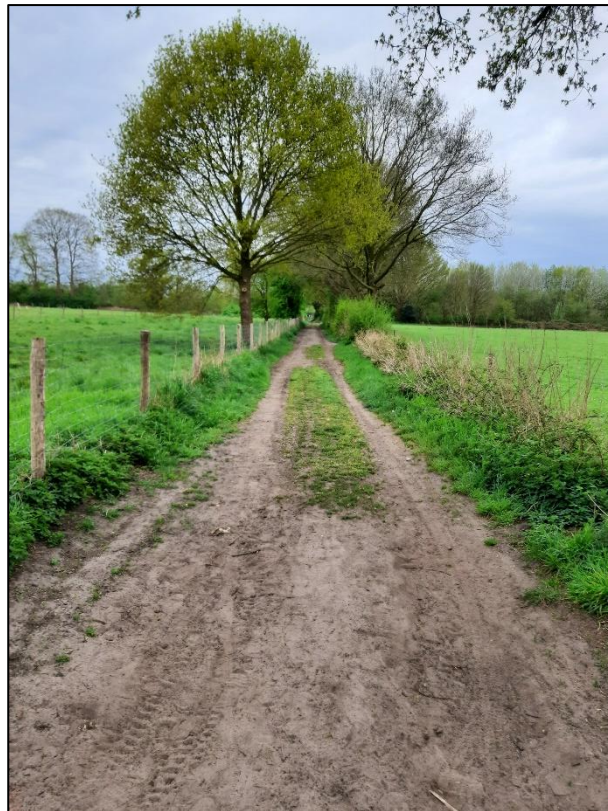
Vanaf het midden van de 20^e eeuw zijn veel van deze paden verdwenen of sluiten niet meer aan op de lokale wegen. De Eikendonk loopt nog steeds door vanaf de Nieuwkuijkseweg tot aan de St.-Lambertusstraat. Het zuidwestelijke deel is echter vanaf de jaren '60 verhard.¹² De weg maakt deel uit van recreatieve (wandel)routes.

■ Beschrijving

Het tracé bestaat uit een 2 tot 2,5 m breed karrenspoor, dat plaatselijk halfverhard is. Door het gebruik door gemotoriseerd verkeer als sluiproute is het pad deels kapot gereden met diepe kuilen. Het pad doorsnijdt voornamelijk weilanden en akkers. Het pad wordt geflankeerd door een grasberm en over het algemeen begrensd door afrastering. Plaatselijk wordt het pad geflankeerd door singels en heggen. Het tracé steekt de Zandleij over via een betonnen brug. De weg doorsnijdt tevens de Cromvoirtse dijk, die aan weerszijden van de weg duidelijk herkenbaar als dijk (gemarkeerd door bomen en struiken) het landschap doorsnijdt.

¹¹ Hattinga 1748b; Kadasterkaart 1811-1832.

¹² Topotijdreis 2025, kaart 1966.

Afb. 15 De Eikendonk doorsnijdt als (deels halfverhard) karrenspoor het bebouwingslint en de agrarische gronden van Cromvoirt.

Afb. 16 Het zandpad wordt plaatselijk geflankeerd door singels of heggen en steekt via een betonnen brug de Zandleij over.

■ Cultuurhistorische waardestelling

Het pad maakt deel uit van een oud stelsel van paden door de akkers van Cromvoirt. Dit soort paden zijn van oudsher karakteristiek voor de agrarische gronden. Veel van dit soort paden in de akkers zijn echter in de loop van de 20e eeuw

verdwenen en/of afgesloten voor privé gebruik. Als onderdeel van dit systeem van paden vormt de Eikendonk een cultuurhistorische waardevol element:

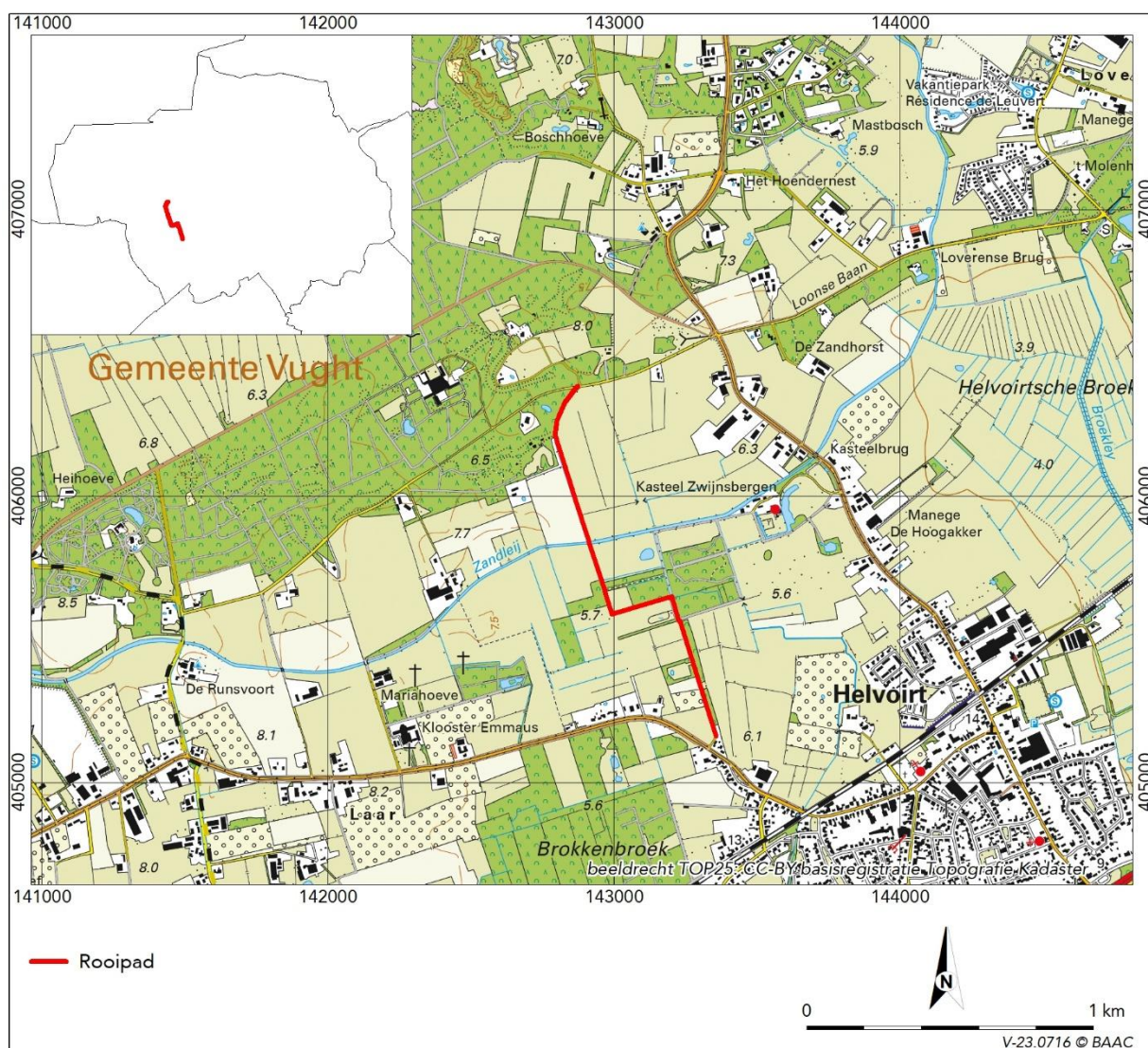
- de Eikendonk vormt een bijzondere uitdrukking van de landschappelijke en historisch-ruimtelijke ontwikkeling;
- de weg vormt een ensemble met de overige nog aanwezige paden (o.a. de Hoge Akker) en het omringende agrarische gebied;
- veel van de (onverharde) wegen in dit gebied zijn in de afgelopen eeuw verdwenen of verhard, waarmee het pad een steeds grotere zeldzaamheid heeft gekregen;
- de gaafheid van de weg is aangetast door het (plaatselijk) aanbrengen van halfverharding (grind en puin).

Bijlage 6.5 Rooipad te Helvoirt

■ Algemeen

Naam	Rooipad
Adres	Rooipad ong.
Plaats	Helvoirt
RD-coördinaten	142.872/406.384 143.355/405.162
kaartblad	45C
Lengte tracé	ca. 1575 m

Het Rooipad ligt ten noordwesten van Helvoirt (zie Afb. 27). Het tracé ligt tussen de Udenhoutseweg in het zuiden en de Guldenberg in het noorden. Het uiterste zuidelijke deel van het Rooipad, dat in westelijke richting afbuigt naar de Udenhoutseweg, is pas in de jaren '70 van de vorige eeuw aangelegd en maakt derhalve geen deel uit van het tracé.

Afb. 17 Ligging van het Rooipad op een recente topografische kaart.

■ Geschiedenis

Het Rooipad maakt deel uit van een min of meer noord-zuid georiënteerd, laag gelegen dekzandgebied, doorsneden door een fluvioperiglaciaal dal.¹³ In het Laat-Weichselien is in het noorden een langgerekte zuidwest-noordoost georiënteerde dekzandrug afgezet, die het dal heeft geblokkeerd. Om het gebied te ontwateren zijn, vermoedelijk vanaf de late middeleeuwen, diverse waterlopen gegraven, waaronder de noordoost-zuidwest georiënteerde

¹³ AHN5 2025; Geomorfologische kaart, via Archis3 2025.

Zandloop en de min of meer noord-zuid georiënteerde Koolvensche Loop. Het gebied is verkaveld in brede noordwest-zuidoost georiënteerde stroken, die in de lengte of breedte verder zijn onderverdeeld in overwegend strookvormige percelen. Op de grens van de stroken bevonden zich rechte toegangswegen, waaronder het Rooipad, die aan beide zijden werden geflankeerd door sloten of waterlopen. Het Rooipad liep vanaf een voorloper van de Udenhoutseweg-Lindelaan in Helvoirt naar een veedrift, die de *Helvoirtse Heide* verbond met de oostelijk gelegen landbouwgronden. Vanwege de aanwezigheid van stuifzanden op de heide had het noordelijke deel van het Rooipad een gebogen verloop, in afwijking op de rest van het tracé. Een groot deel van het pad werd geflankeerd door een bomenrij of laanbeplanting. Het gebied werd lange tijd gebruikt als *schaarbosch* oftewel hakhout. Over het algemeen was dit lange tijd elzenhakhout, dat geschikt was om in natte omstandigheden te groeien. In de 19e eeuw werd veel bos door de groeiende vraag naar eikenschors voor de leerlooierijen omgevormd tot eikenhakhout.¹⁴ Om de aanplant van eiken in dit natte gebied mogelijk te maken, zijn greppels afgewisseld met lage walletjes aangelegd, waarop de bomen zijn geplant, een zogenaamd rabattenbos. Het gebied staat van oudsher bekend als het *Brokkenbroek*. Het toponiem 'broek' staat voor een moerassig, laaggelegen gebied.¹⁵

Afb. 18 Het Rooipad op een kaart uit het midden van de 19^e eeuw (Topographische en Militaire kaart 1838-1857).

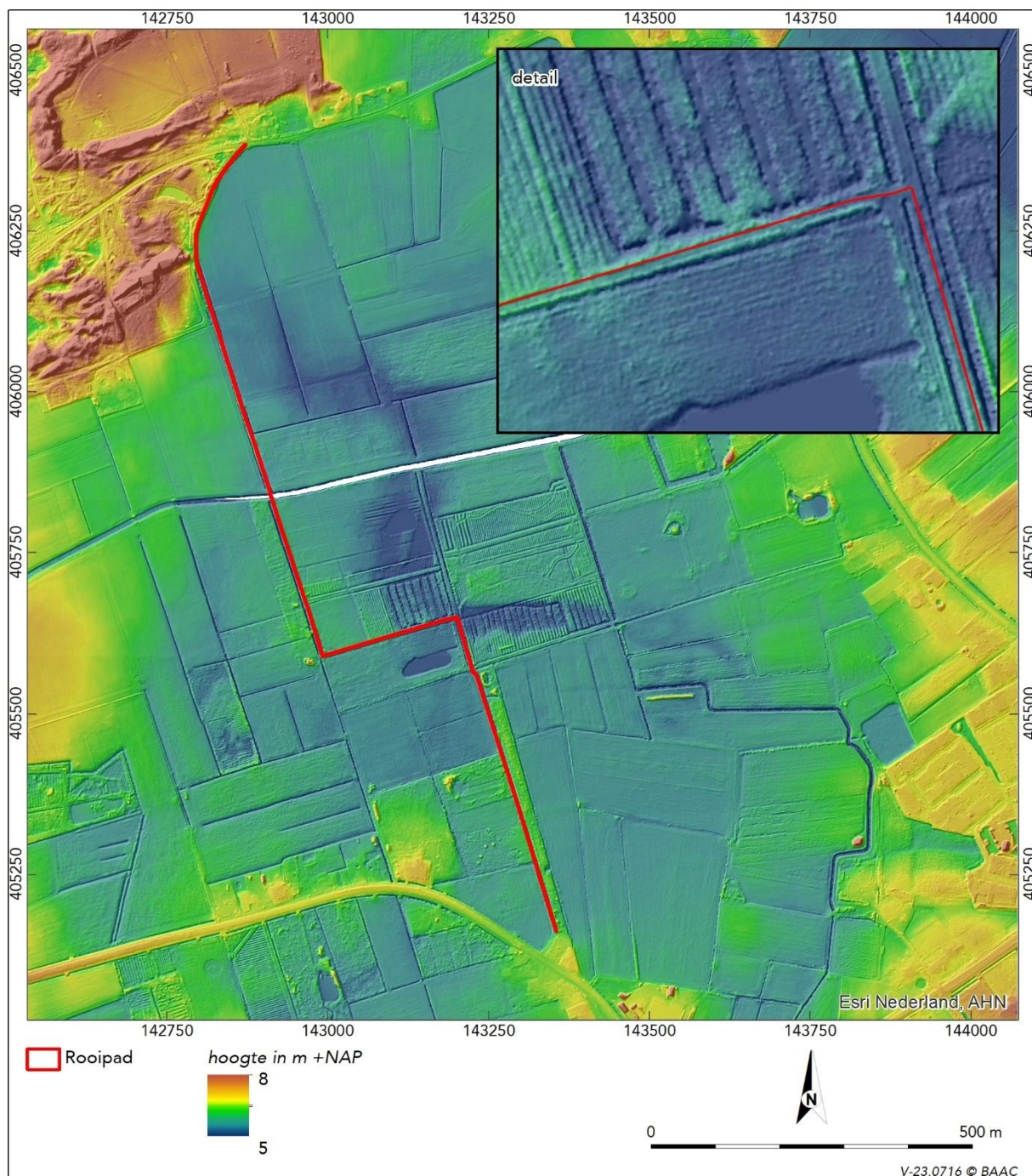
In de 19^e eeuw is ter hoogte van een brede veedrift een weg, de huidige Guldenberg, aangelegd. In deze periode is ook het deel van het pad langs de Koolvensche Loop tot stand gebracht. Aan het einde van de 19^e eeuw is ten zuiden van het Rooipad de Udenhoutseweg, van Helvoirt naar Udenhout, aangelegd.¹⁶ In de loop van de eerste helft van de 20^e eeuw is het hakhout gekapt, waarna het gebied beter is ontwaterd en werd ontgonnen voor de landbouw (weiland). De oude rabattenstructuur is hierbij verdwenen. Ook een groot deel van de sloten, aan weerszijden van de wegen, is gedempt. Alleen ter hoogte van de percelen die nog steeds bebost zijn, is deze slootstructuur nog

¹⁴ Dirx 2001.

¹⁵ Hattinga 1748; Kadasterkaart 1811-1832.

¹⁶ Topographische en Militaire kaart 1838-1857; Topotijdreis 2025, kaart 1870 en 1900.

aanwezig.¹⁷ In de jaren '70 is het uiterste zuidelijke deel van het de weg, bij de aansluiting met de Udenhoutseweg, in westelijke richting verlegd.¹⁸ Tegenwoordig maakt de weg deel uit van het wandelknooppuntennetwerk.

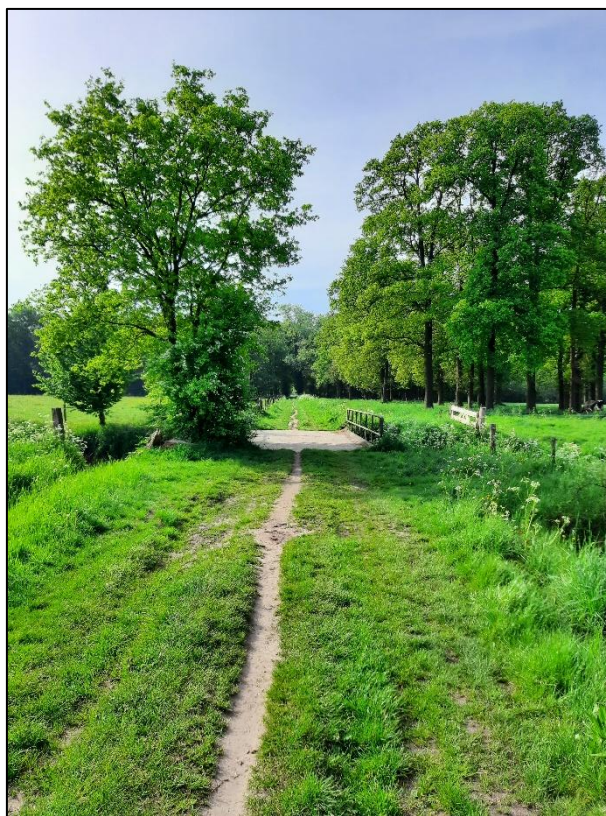
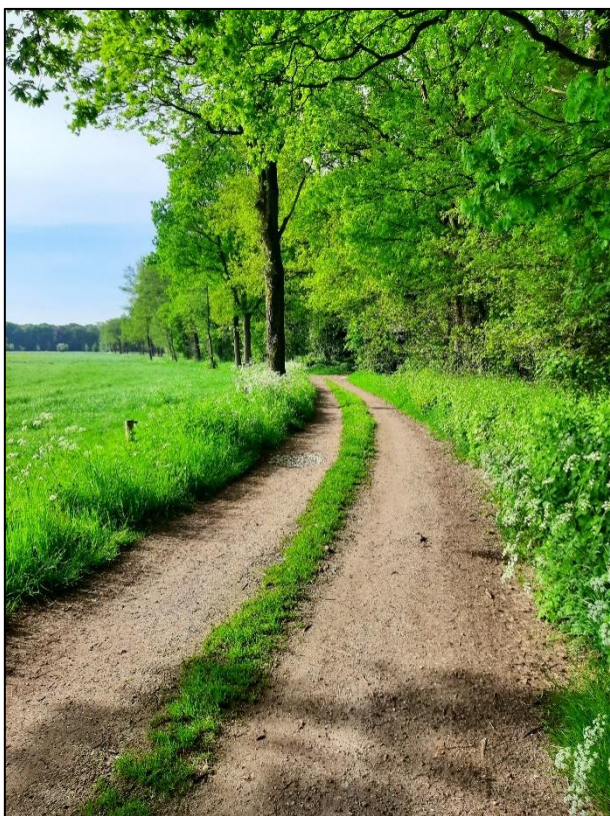
Afb. 19 Hoogteverloop in en rond het Rooipad (AHN5 2025). Plaatselijk, zie inzet, is de ontginningsstructuur, waaronder de sloten aan weerszijden van de paden, nog intact aanwezig.

■ Beschrijving

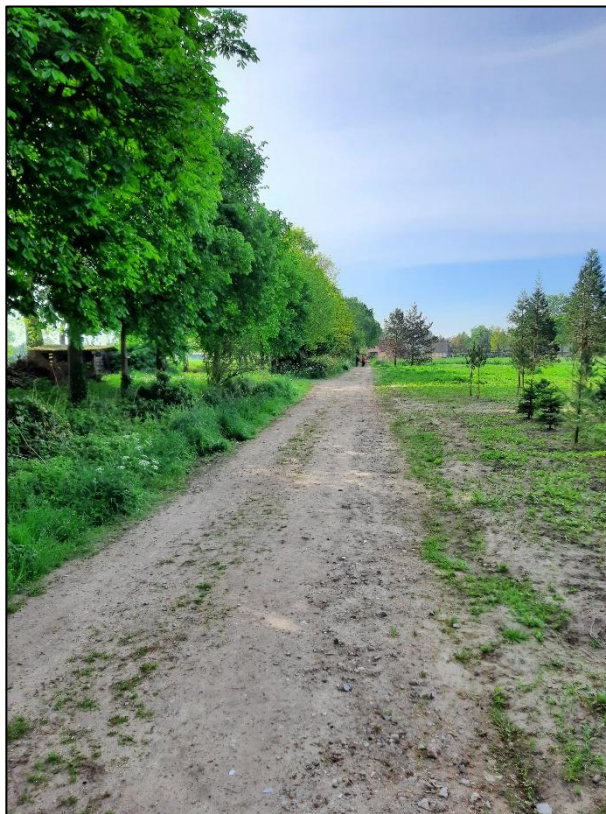
Het Rooipad doorsnijdt een agrarisch gebied met centraal resten van een (meerstammig) rabatbos en aan de noordzijde een voormalig stuifzandgebied beplant met (gemengd) bos. Het circa 1575 m lange tracé bestaat uit een circa 3 m breed, (deels) halfverhard karrenspoor, dat via een betonnen brug de Zandleij oversteekt. Grote delen van het tracé worden geflankeerd door een greppel met plaatselijk een bomenrij (totaal circa 9 tot 12 m breed). Langs het centrale deel van het tracé bevindt zich laanbeplanting van zomereik.

¹⁷ Topotijdreis 2025, kaart 1910-1957; AHN4 2025.

¹⁸ Topotijdreis 2025, kaart 1978.

Afb. 20 Het Rooipad bestaat grotendeels uit een halfverhard karrenspoor geflankeerd door greppels met plaatselijk (resten van) een bomenrij. Het tracé steekt de Zandleij via een betonnen brug over (rechts).

Afb. 21 Links: het centrale deel van het tracé doorsnijdt een restant van een rabatbos met plaatselijk (resten van) een laan (zomereik). Rechts: het zuidelijke deel van het tracé bestaat uit een karrenspoor met aan de oostzijde relatief smalle strook grasland met bomenrijen.

■ *Cultuurhistorische waardestelling*

Het Rooipad maakt van oudsher deel uit van een laaggelegen, moerassig gebied, het Brokkenbroek, dat was ontgonnen als rabatbos met een rationele verkaveling en rechte wegen. Het gebied had een duidelijk eigen identiteit, dat sterk afweek van de omringende agrarische gebieden en (beboste) stuifzanden. Als onderdeel van dit gebied (ontsluitingsweg) vormt het Rooipad een cultuurhistorische waardevol element:

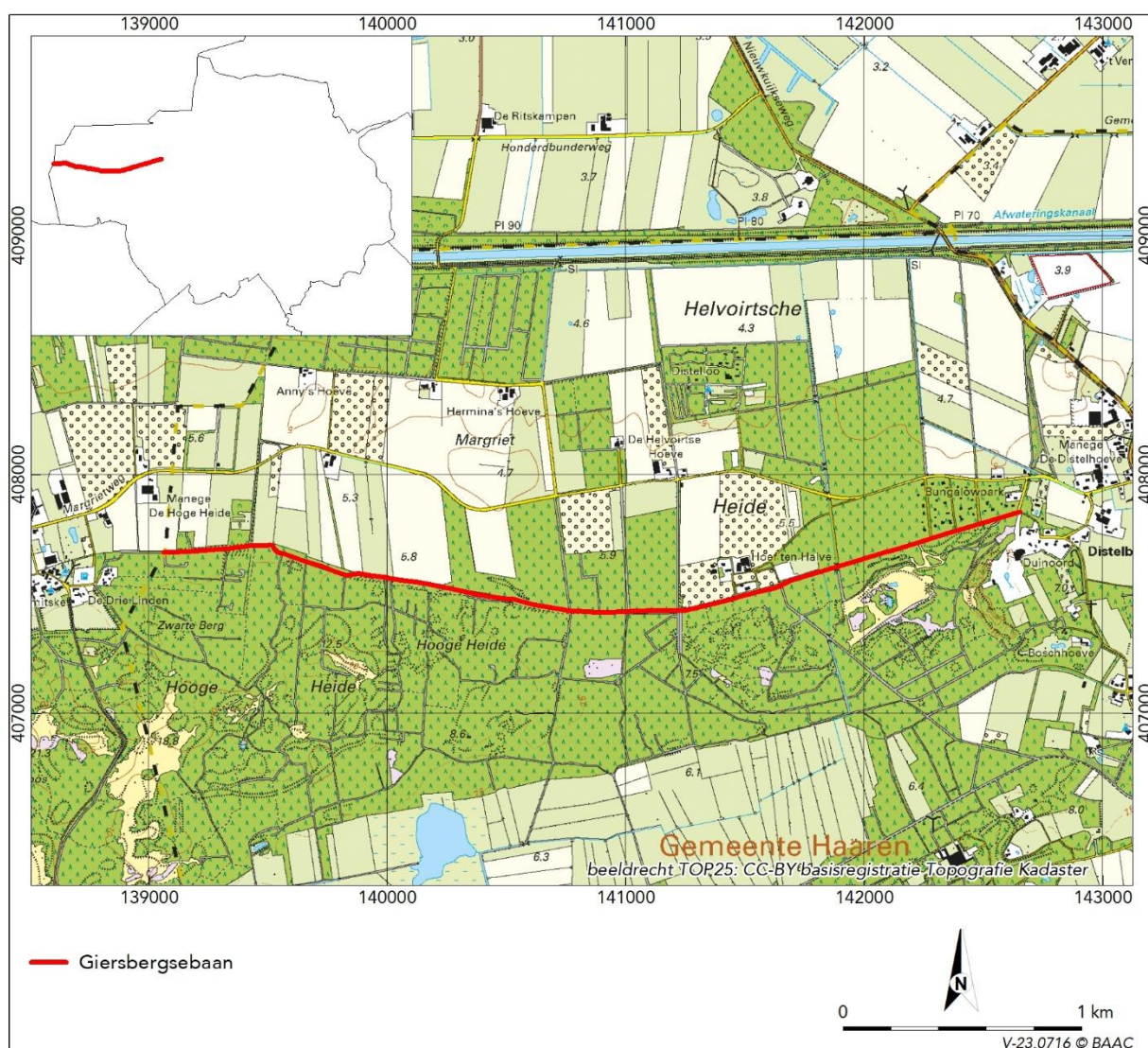
- het Rooipad vormt een bijzondere uitdrukking van de landschappelijke, historisch-ruimtelijke en sociaal-economische ontwikkeling;
- de weg vormt een ensemble met de nog aanwezige greppels, Zandleij, bomenrijen, laanbeplanting en het omringende landschap en dan specifiek de nog resterende rabatbossen;
- veel van de (onverharde) wegen in dit gebied zijn in de afgelopen eeuw verdwenen of verhard, waarmee het wegtracé een steeds grotere zeldzaamheid heeft gekregen;
- de gaafheid van de weg is aangetast door het aanbrengen van halfverharding (grind en puin).

Bijlage 6.6 Giersbergsebaan te Helvoirt

■ Algemeen

Naam	Giersbergsebaan
Adres	Giersbergsebaan ong.
Plaats	Helvoirt
RD-coördinaten	139.062/407.674 142.643/407.842
kaartblad	44H en 45C
Lengte tracé	ca. 3690 m

De Giersbergsebaan bevindt zich in het westelijke deel van de gemeente Vught. Het tracé wordt begrensd door de gemeentegrens met Heusden in het westen en de Duinoordseweg in het oosten. De lengte van dit tracé bedraagt circa 3690 m.

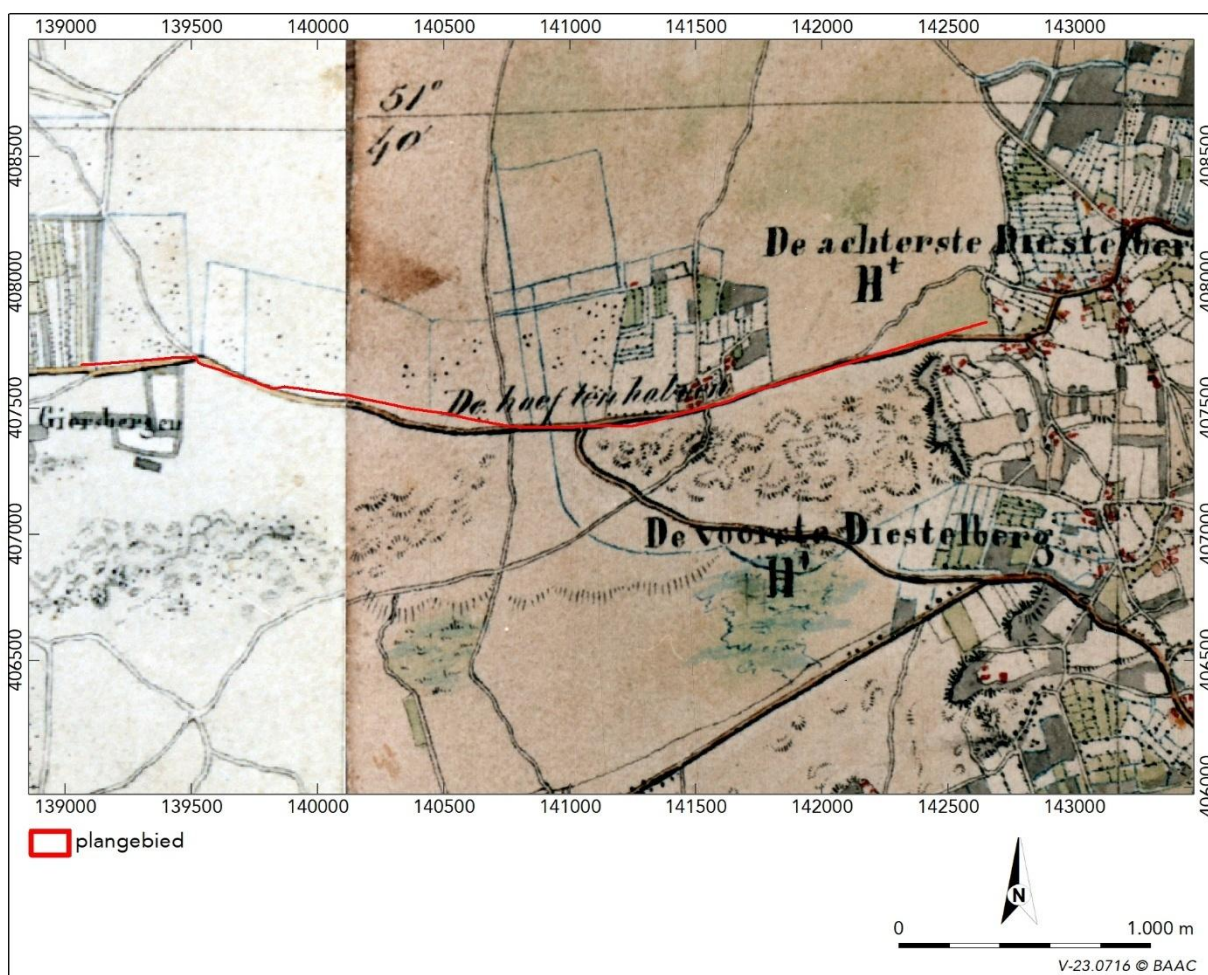
Afb. 22 Ligging van het tracé van de Giersbergsebaan op een recente topografische kaart.

■ Geschiedenis

De Giersbergsebaan lag lange tijd in onontgonnen, 'woeste' gronden, de *Hoge Heide* en de *Helvoirtse Heide*, ten westen van de ontginningen rond Cromvoirt. De weg, destijds bekend als de *Bossche Baan*, maakte in de late middeleeuwen deel uit van de route van Antwerpen via Breda en Den Bosch naar Nijmegen. In de 'woeste' gronden werden de wegen door het verkeer zelf gevormd, waarbij de wegen in de breedte niet duidelijk waren afgebakend

(zogenaamde natuurlijke weg). Als een (karren)spoor onbegaanbaar werd, ging men naast het oude spoor rijden, waardoor uiteindelijk brede sporenbundels konden ontstaan, die zich door het landschap heen verplaatsten.¹⁹ De heidevelden werden lange tijd doorsneden door een netwerk van dit soort sporen. De wegen weerspiegelden lokale natuurlijke omstandigheden, waardoor ze, door het vermijden van hoge of juist lage delen van het landschap, een kronkelend verloop hadden. Langs de weg zijn door de hertog van Brabant gronden ter ontginning uitgegeven, zoals Giersbergen ten westen van het tracé en Hoef ten Halve halverwege het tracé.

Als gevolg van verdroging van het gebied door turfwinning in de omgeving, het afplaggen van heide en het kapot rijden/vertrappen van de gronden ter hoogte van de wegen, is het heidegebied vanaf de 14e eeuw gaan verstuiwen. De verstuiwingen, de huidige Loonse en Drunense Duinen, breidden zich in de loop van de tijd dermate uit dat een aantal buurtschappen verlaten moesten worden. De Bossche Baan (de huidige Giersbergsebaan) moest in ieder geval vanaf de 18^e eeuw vanwege de uitbreidingen van het stuifzand worden verplaatst, waardoor de doorgaande weg naar 's-Hertogenbosch voortaan ruim een kilometer zuidelijker kwam te liggen (de huidige Oude Bossche Baan). De Giersbergsebaan werd daarna de Oude Bossche Baan genoemd. Nadat in het begin van de 19e eeuw voor de derde keer een weg naar 's-Hertogenbosch werd aangelegd, de Steenweg naar 's-Hertogenbosch (de huidige Rijksweg-N65), werd de zuidelijke Bossche Baan voortaan de Oude Bossche Baan genoemd.²⁰

Afb. 23 Tracé van de Giersbergsebaan op de kaart uit het midden van de 19e eeuw. Het oostelijke deel van het tracé lag destijds zuidelijker dan tegenwoordig (Topographische en militaire kaart 1838-1857).

Om de verdere uitbreiding van de verstuiwingen tegen te gaan heeft men al vanaf de 15e eeuw wallen opgeworpen, beplant met hakhout (voornamelijk eiken), en houtsingels en bossen (later beheerd als hakhout) aangeplant. De wallen en singels groeiden door de neerslag van stuifzand in hoogte (tot 6 á 8 m) en hebben daarom een steil karakter. Ook de 19e-eeuwse bebossingen op zeer smalle, noord-zuid georiënteerde kavels zijn aangestoven tot (rechte) wallen.

¹⁹ Horsten 2005.

²⁰ Verhees 1794; Kadasterkaart 1811-1832; Toorians 2008.

In het begin van de 19e eeuw was de heide aan weerszijde van het westelijke deel van het tracé uitgegeven aan particulieren en verkaveld. Het tracé van de Giersbergsebaan is met deze verkaveling vastgelegd. Het was over het algemeen een brede weg (tot 45 m breed), maar ter hoogte van Hoeve ten Halve was de weg slechts 6 m breed. Alleen het oostelijke deel van de weg liep nog als een 'natuurlijke' weg door de gemeenschappelijke heidegronden van de Helvoirtse Heide.²¹ In het midden van de 19e eeuw is het westelijke deel van het tracé bedolven onder stuifzand. Dit is in het hoogteverloop nog steeds zichtbaar. Vanaf deze periode is men op grote schaal begonnen het stuifzand vast te leggen door de aanplant van houtwallen (zowel langs de weg als dwars op de windrichting) en bossen.²² Aan het einde van de 19e eeuw was men hiermee ver gevorderd en was ook de heide aan weerszijden van het oostelijke deel van het tracé verkaveld.²³ Het gebied ten noorden van het westelijke deel van het tracé is in het begin van de 20e eeuw ontgonnen voor de landbouw.²⁴

Het oostelijke deel van het tracé is in de jaren '60 voorzien van halfverharding. Het westelijke deel van de weg is verdeeld in twee (of meer) parallelle paden; een wandelpad en een, breder, ruiterspad.²⁵ Het tussengelegen deel van de weg is bebost geraakt, waardoor de weg een meer slingerend verloop heeft gekregen. In het hoogteverloop²⁶ zijn op diverse plekken de spoorbundels nog herkenbaar. Dit geldt zeker voor het uiterste westelijke deel van het tracé waar de spoorbundel tot ver ten zuiden van het eigenlijke tracé rond de meer westelijk gelegen ontginning van Giersbergen afboog.²⁷ De weg maakt tegenwoordig deel uit van diverse recreatieve (wandel)routes, waaronder het wandelknooppuntennetwerk en een lange afstandswandelpad (Hertogenpad).

Afb. 24 Tracé van de Giersbergsebaan op de kaart uit omstreeks 1900 (Topotijdreis 2025, kaart 1896-1900).

²¹ Kadasterkaart 1811-1832.

²² Topographische en Militaire kaart 1838-1857; Topotijdreis 2025, kaart 1868-1870.

²³ Topotijdreis 2025, kaart 1897-1900.

²⁴ Topotijdreis 2025, kaart 1936

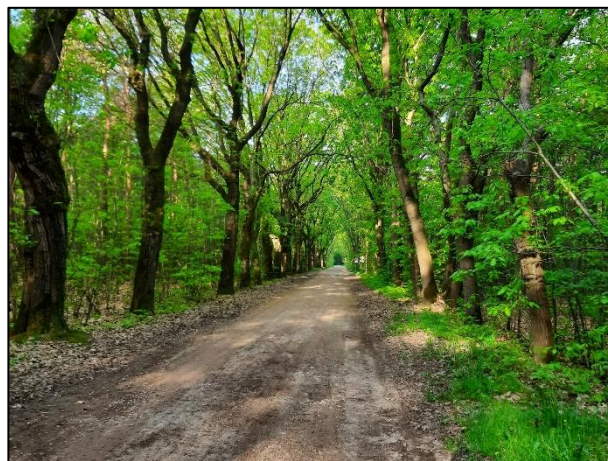
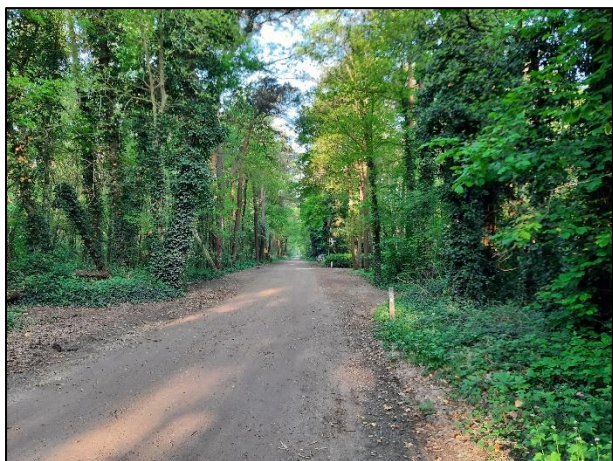
²⁵ Topotijdreis 2025, kaart 1967.

²⁶ Dit geldt voornamelijk voor het hoogteverloop op de hoogtekaart van Nederland. In het veld is dit vanwege de aanwezige beplanting lastig te zien.

²⁷ AHN5 2025.

■ Beschrijving

Het tracé van de Giersbergsebaan ligt deels in de bossen van de Loonse en Drunense Duinen en vormt deels de noordelijke begrenzing hiervan. Het oostelijke deel van de Giersbergsebaan bestaat uit een brede (4,5 tot 6,5 m), halfverharde weg (grind, plaatselijk puin), die deels wordt geflankeerd door greppels (totale breedte circa 12,5 m) en/of bomenrijen/singel. Het stuifzand ligt over het algemeen op enige afstand van de weg. Alleen in het uiterste oostelijke en westelijke deel van dit tracé reikt het stuifzand tot aan de weg.

Afb. 25 Het oostelijke deel van de Giersbergsebaan bestaat uit een brede, halfverharde weg.

Het westelijke deel van de Giersbergsebaan ligt op de rand van de verstuivingen van de Loonse en Drunense Duinen. Het centrale deel van de weg is overstoven en doorsnijdt derhalve de stuifzanden. Dit deel van het tracé bestaat uit twee paden, die geregeld bij elkaar komen; een ruiterspad (bestaande uit los zand) en een smal wandelpad (onverhard, stevige bosbodem). De beide paden worden van elkaar gescheiden door een smalle strook bos. Plaatselijk zijn in deze strook in het hoogterverloop²⁸ de oude (karren)sporen nog herkenbaar. Hier lijkt het bos spontaan te zijn opgeschoten. Elders is in de bosstrook een regelmatig greppelpatroon herkenbaar. Daar is het bos in de eerste helft van de 20^e eeuw aangeplant om de verstuivingen tegen te gaan. In de strijd tegen de verstuivingen zijn tevens plaatselijk wallen aangelegd langs de zuidzijde van de weg.

Afb. 26 Het westelijke deel van de Giersbergsebaan bestaat uit 2 smallere paden (wandelpad en ruiterspad), die af en toe bij elkaar komen. Plaatselijk worden de paden geflankeerd door een wal.

■ Cultuurhistorische waardestelling

De Giersbergsebaan maakte eeuwenlang deel uit van een interregionale handelsroute, waarbij de weg door de ligging in onontgonnen gronden de vorm van een spoorbundel had. Als gevolg van de grootschalige verstuivingen van de Loonse en Drunense Duinen verloor de weg haar interregionale betekenis. De strijd tegen het zand is in en rond het wegtracé nog zichtbaar in de vorm van wallen en overstuivingen. Met de verkavelingen van de 'woeste' gronden in de 19e eeuw werd de weg begrensd, hoewel het wel een brede weg bleef (tot 45 m). De Giersbergsebaan vormt een cultuurhistorische waardevol element:

²⁸ Dit geldt voornamelijk voor het hoogterverloop op de hoogtekaart van Nederland. In het veld is dit vanwege de aanwezige beplanting lastig te zien.

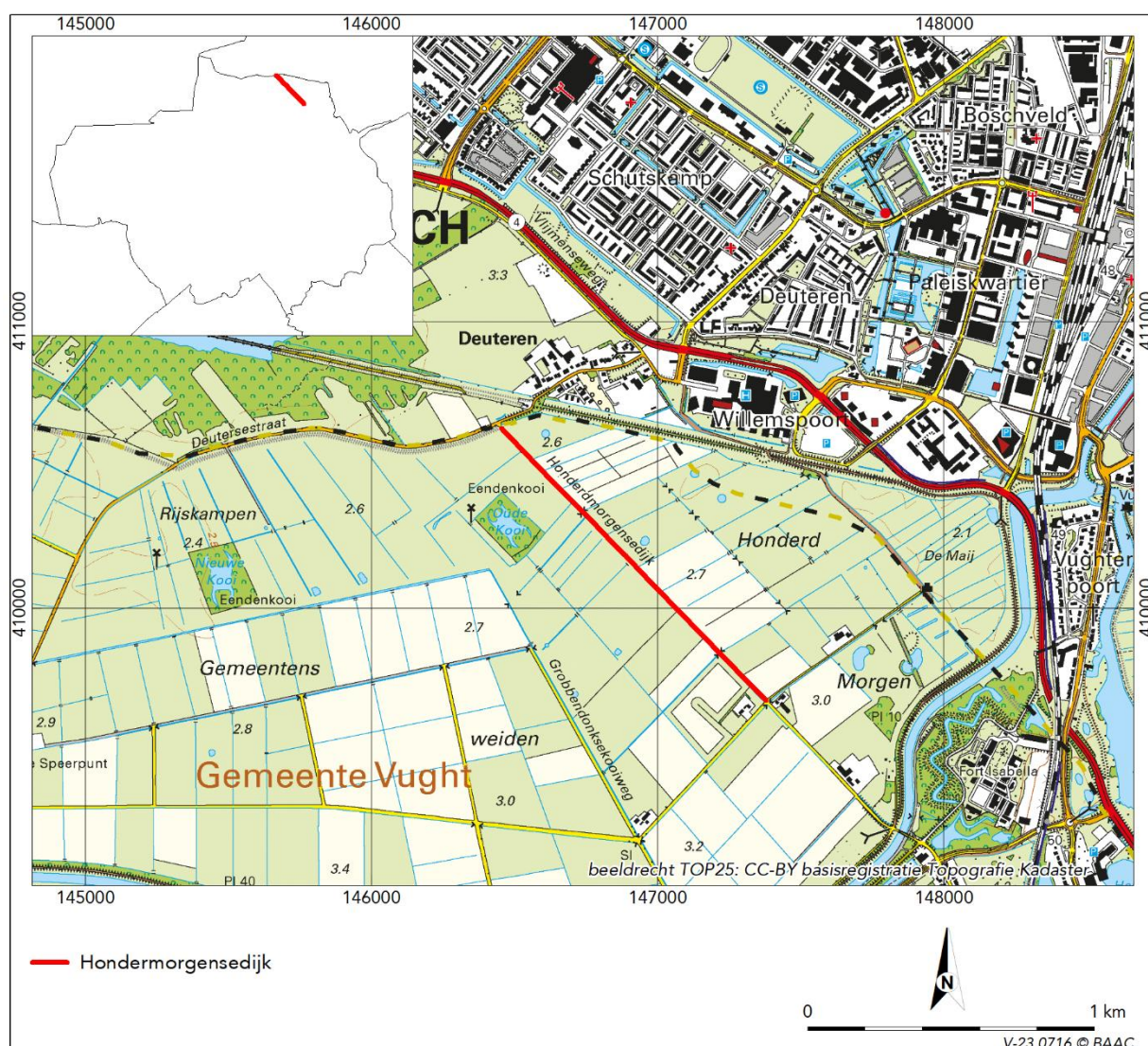
- het wegtracé vormt een bijzondere uitdrukking van de geografische, landschappelijke en historisch-ruimtelijke ontwikkeling;
- de weg vormt een ensemble met de nog aanwezige greppels, wallen, bomenrijen, laanbeplanting en het omringende (stuifzand)landschap;
- veel van de (onverharde) wegen in dit gebied zijn in de afgelopen eeuw verdwenen of verhard, waarmee het wegtracé een steeds grotere zeldzaamheid heeft gekregen;
- de gaafheid van het oostelijke deel van het wegtracé is aangetast door het aanbrengen van halfverharding (grind en puin).

Bijlage 6.7 Honderdmorgensedijk te Vught

■ Algemeen

Naam	Honderdmorgensedijk
Adres	Honderdmorgensedijk ong.
Plaats	Vught
RD-coördinaten	146.452/410.629 147.666/409.369
kaartblad	45C
Lengte tracé	ca. 1325 m

De Honderdmorgensedijk ligt in het uiterste noorden van de gemeente Vught (zie Afb. 27). Het zandpad wordt in het noorden begrensd door de gemeentegrens met 's-Hertogenbosch en in het zuiden door de Gementweg. Het deel van de Honderdmorgensedijk ten zuiden van de Gementweg is verhard met asfalt en valt derhalve buiten het zandpadtracé.

Afb. 27 Ligging van de Honderdmorgensedijk op een recente topografische kaart.

■ Geschiedenis

De Honderdmorgensedijk ligt in een van oudsher overwegend laag gelegen gebied ten noordwesten van het dorp Vught. Dit gebied werd in het verleden gebruikt als een weide en hooiland. Plaatselijk lagen enkele eendenkooien. De dijk sloot in het noordwesten en zuidoosten aan op hoger gelegen gronden, waarop respectievelijk de gehuchten (Groot) Deutenen en 't Reut lagen. Op 1 km ten oosten van de Honderdmorgensedijk stroomde de Dommel in noordelijke richting naar de Maas (circa 5,5 km ten noorden van het plangebied). Bij hoogwater van de Maas kon de

Dommel het overvloedige water niet meer kwijt, waardoor de lager gelegen gebieden overstroomden. De overstromingen werden verergerd door de aanleg van de Beerse Overlaat. Als gevolg van de bedijking van de Maas in de loop van de 13^e/14^e eeuw, ontstond het risico van dijkdoorbraken en catastrofale overstromingen. Om dit te voorkomen is in de 15^e eeuw in de Maasdijk bij het dorp Beers een overlaat aangebracht, waarlangs het Maaswater bij hoog water gecontroleerd het binnendijkse gebied kon instromen, de zogenaamde Beerse Maas. Het water stroomde dan vervolgens via de laaggelegen gebieden richting het westen om bij Den Bosch, via de Bokhovense Overlaat, weer in de Maas te stromen. Vaak waren de waterstanden op de Maas bij Bokhoven echter te hoog, waardoor de lager gelegen gronden rond 's-Hertogenbosch tot aan Vught onderliepen. In 1766 is daarom de Baardwijkse Overlaat aangelegd, een overlaat tussen Drunen en Baardwijk, zodat het water stroomafwaarts naar het Oude Maasje kon afstromen. Door de regelmatige overstromingen was het lange tijd niet mogelijk om in deze gebieden huizen te bouwen of akkers aan te leggen.

Afb. 28 De Honderd Morgen in het begin van de 17^e eeuw (uit: Thiers 2017).

Om een droge passage mogelijk te maken in dit natte gebied werden de wegen verhoogd aangelegd als 'dijken'. Rond de akkers en dorpen werden eveneens dijken aangelegd om deze gebieden tegen overstromingen te beschermen. Al vóór het begin van de 17^e eeuw²⁹ was langs de zuidwestzijde van de weg tussen (Groot) Deuten en 't Reut, De Honderd Morgensche Steeg of de May Stech, een ontginning aanwezig genaamd De Honderd Morgen. De ontginning werd in het zuidwesten begrensd door De Honderd Morgensedijk. Een morgen is een oude oppervlakte maat, die refereert aan het gebied dat in een ochtend kon worden geploegd. Een morgen is meestal iets minder dan een hectare groot, maar de exacte oppervlakte is streekgebonden.

Op 150 m ten westen van de dijk is in 1608 een eendenkooi aangelegd, die bekend staat als De Oude Kooi. Aangezien voor het goed functioneren van een dergelijk gebied rust een voorwaarde is, was het wettelijk verboden om in een straal van 750 of 1150 m rond de eendenkooi de rust te verstoren.³⁰ Om de zuidelijke toegangsweg naar 's-Hertogenbosch onder controle te kunnen houden en zo nodig af te sluiten, is in het begin van de 17^e eeuw direct ten zuidoosten van De Honderd Morgen Fort Isabella gebouwd. Het gehucht 't Reut is voor de aanleg van het fort afgebroken. De omgeving van het fort, waaronder een groot deel van de ontginning en de dijk, kwam binnen het schootsveld te liggen. Het schootsveld diende zoveel mogelijk vrij te blijven van obstakels, zoals gebouwen, bomen en

²⁹ Kaart ca. 1603, geraadpleegd via Thiers 2017.

³⁰ Eendenkooien in Nederland 2025, Oude Kooi (A); Baas, Mobach & Renes 2005.

hoge dijken.³¹ Mede door de aanwezigheid van de eendenkooi en het fort én de ligging in een relatief nat gebied is de dijk altijd gespeend van bebouwing daarlangs gebleven.

Afb. 29 De Honderd Morgensche Dijk in het midden van de 18e eeuw (Hattinga 1748).

Om de laag gelegen Gemeente Heide ten westen van De Honderd Morgen te ontwateren is de Gemeentens en polders wetering aangelegd, die de dijk doorsnijdt en die vervolgens naar de Dieze in het noorden stroomde.³² In 1886-1890 is door het noordelijke deel van De Honderd Morgen de spoorlijn Lage Zwaluwe – 's-Hertogenbosch (in de volksmond Halvezolenlijntje) aangelegd, waarna in 1907-1911 door het zuidoostelijke deel het Afwateringskanaal 's-Hertogenbosch-Drongelen is gegraven.

De gehele Honderdmorgensedijk is in de jaren '60 verhard met asfalt.³³ In 2008 is het landbouwgebied Honderdmorgen omgevormd tot natuurgebied (Natuurmonumenten), door de teelaarde te verwijderen. Ook de verharding van de Honderdmorgensedijk is toen grotendeels verwijderd, waardoor de weg het karakter van een halfverharde weg kreeg. Alleen het zuidelijke deel is nog steeds verhard. Rond het natuurgebied is recentelijk een dijk aangelegd, die het oudere dijktracé doorsnijdt.³⁴ De Honderdmorgensedijk maakt sindsdien deel uit van de Wandelroute Honderd Morgen van Natuurmonumenten en het wandelknooppuntennetwerk.³⁵

■ Beschrijving

De Honderdmorgensedijk doorsnijdt van oudsher een weidegebied, dat tegenwoordig in gebruik is als natuurgebied. Het tracé wordt gevormd door een circa 5 m brede, halfverharde (grind-/puinverharding) weg op een dijk, geflankeerd door sloten. Het geheel van halfverharde weg, dijk en flankerende sloten is 12,5 tot 15,5 m breed en circa 1325 m

³¹ De Winter 2021; Baas, Mobach & Renes 2005.

³² Kadasterkaart 1811-1832.

³³ Topotijdreis 2025, kaart 1967.

³⁴ Topotijdreis 2025, kaart 2018.; Wikipedia 2025, Honderd Moergen (Vught).

³⁵ Natuurmonumenten 2025.

lang. De weg is door de aanwezigheid van grote betonblokken halverwege de weg alleen bruikbaar voor doorgaand verkeer van wandelaars en fietsers.

Afb. 30 De Honderdmorgensedijk, geflankeerd door sloten, doorsnijdt een laaggelegen weidegebied (rechts). Het tracé ligt over een recent aangelegde, kruisende dijk.

Afb. 31 De skyline van 's-Hertogenbosch zorgt voor een bijzonder contrast (links). Rechts; door de plaatsing van betonblokken is de zandweg alleen voor doorgaand verkeer van fietsers en wandelaars toegankelijk.

■ Cultuurhistorische waardestelling

De Honderdmorgensedijk vormt de begrenzing tussen de ontginning Honderdmorgen en de westelijk gelegen gemeenschappelijke gronden, weerde het overstromingswater van de Beerse Maas en vormde een verbinding tussen de hoog gelegen gronden rond Deuteren en Vught. De Honderdmorgensedijk vormt als zodanig een cultuurhistorisch waardevol element:

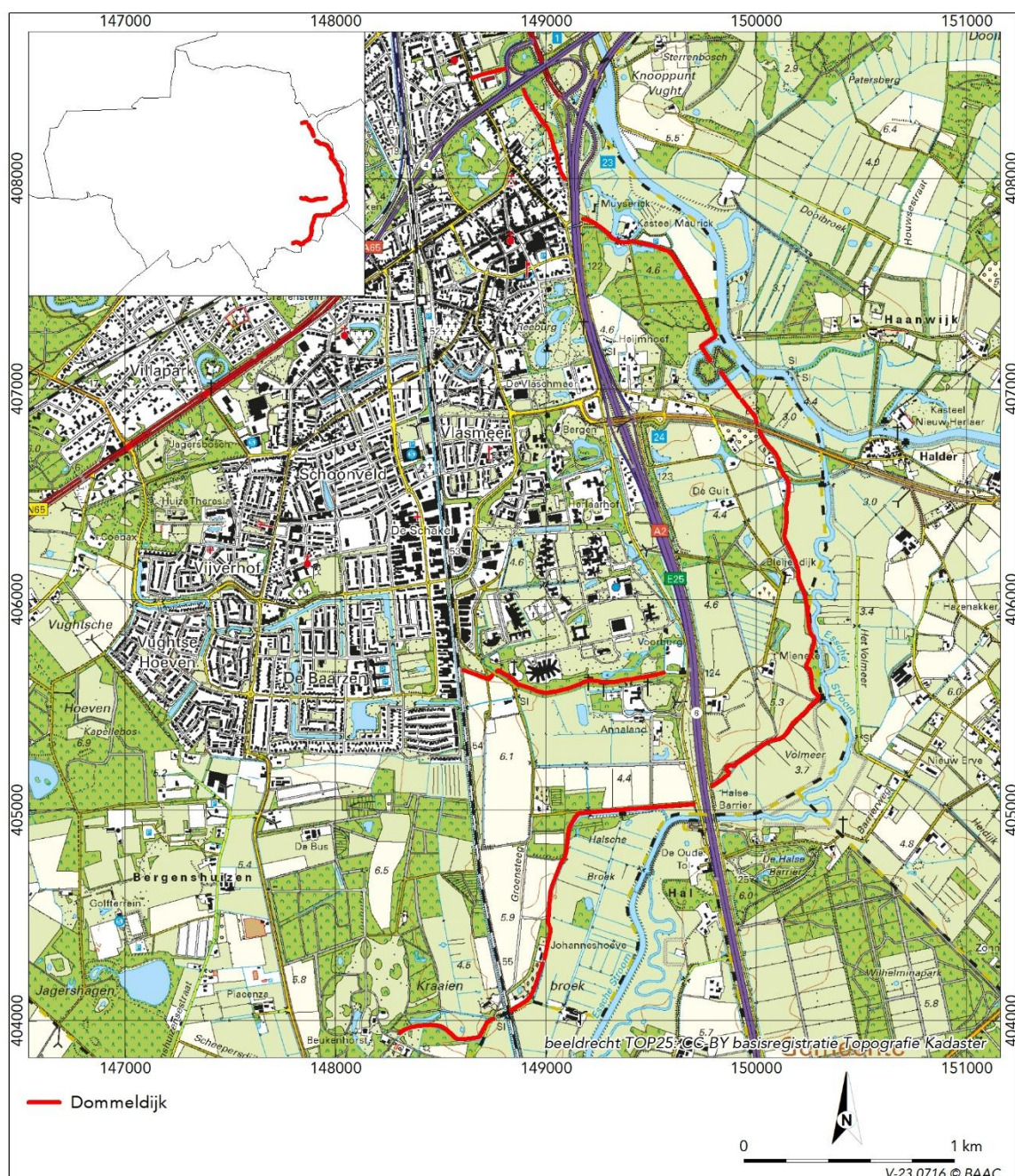
- de weg vormt een bijzondere uitdrukking van de geografische, landschappelijke, historisch-ruimtelijke en sociaaleconomische ontwikkeling;
- de weg op de dijk vormt een ensemble met de aangrenzende berm en sloten en (met name) het omringende agrarische landschap;
- de weg vormt van oudsher in dit natte gebied één van de zeldzame (begaanbare) wegen;
- de gaafheid van de weg is aangetast door het aanbrengen van halfverharding (grind en puin).

Bijlage 6.8 Dommeldijk te Vught

■ Algemeen

Naam	Dommeldijk
Adres	Dommeldijk ong.
Plaats	Vught
RD-coördinaten	148.304/403.942 148.640/408.482
kaartblad	45c en C
Lengte tracé	ca. 7065 m

De Dommeldijk ligt in het oostelijke deel van de gemeente Vught (zie Afb. 32). Het tracé loopt van de Eikendonck in het noorden naar de Reigerbosweg in het zuiden. Hier splitst de dijk in twee delen; het noordelijke tracé langs Kettingweg en het zuidelijke deel naar de Beukenhorst. Het tracé wordt doorsneden door de A65, A2 en de spoorbaan Utrecht-Boxtel.

Afb. 32 Ligging van de Dommeldijk op een recente topografische kaart.

■ *Geschiedenis*

De Dommeldijk lag in de 18e eeuw niet alleen langs de Dommel, maar omcirkelde het dorpsgebied door via de Grote Gent-Marktveld en de Kettingweg in westelijke richting af te buigen. De aanwezigheid van waterlichamen direct langs de dijk doet vermoeden dat deze meerdere malen is doorgebroken.³⁶ De dijk is vermoedelijk (deels) al in 1463 aangelegd na een grote overstroming in 1443. Tijdens de Tachtigjarige Oorlog maakte een deel van de dijk deel uit van de linie rond het kampement van Frederik Hendrik. De dijk wordt, direct langs de Dommel, ook wel de Pestdijk genoemd. Mogelijk heeft de dijk deze naam gekregen toen gedurende pestepidemieën de zieken van Vught over de dijk naar de 'pesthuisjes' in Sint-Michielsgestel werden gebracht. Een andere verklaring is dat de dijk bij pestepidemieën door reizigers werd gebruikt om Vught, en daar aanwezige zieken, te vermijden.³⁷

Afb. 33 De Dommeldijk beschermde als een ringdijk de bebouwing en landbouwgronden van Vught (Verhees 1772-1773).

Aan het einde van de 18^e, begin 19^e eeuw is aan de noordzijde een uitbreiding aangelegd die langs de huidige weg Eikendonck in westelijke richting afboog.³⁸ Tijdens de Belgische Opstand (1830-1839) werd een nieuw defensieplan ontwikkeld, waarbij in een krans op een afstand van twee kilometer rondom Fort Isabella lunetten werden gebouwd (1844-1848). Eén van deze lunetten is direct langs de Dommel gebouwd, waarbij de Dommeldijk in westelijke richting is verlegd, waardoor deze voortaan door het vestingwerk liep. Het acces, dat de dijk bij inundaties van het beekdal vormde, kon zo beheerst worden.³⁹ Aan het einde van de 19e eeuw is aan de zuidzijde van de ringdijk een nieuwe zijtak aangelegd van de Reigerbosweg naar de weg Beukenhorst. De jongere ontginningen (eind 18^e eeuw/begin 19^e eeuw) kwamen hierdoor binnen de dijk te liggen.⁴⁰ Met de aanleg van de uitbreidingswijken van Vught vanaf de eerste helft

³⁶ Verhees 1772-1773.

³⁷ De groene vesting 2026.

³⁸ Kadasterkaart 1811-1832.

³⁹ Topotijdreis 2025, kaart 1870; Van den Oord & Thiers 2020.

⁴⁰ Topotijdreis 2025, kaart 1900.

van de 20^e eeuw is het westelijke deel van de dijk vrijwel geheel onder de bebouwing verdwenen en niet meer als zodanig herkenbaar is.⁴¹ Door de aanleg van de spoorlijn Utrecht-Boxtel (1868), de A65 (1964) en de A2 (1966) is de dijk in losse stukken opgedeeld.

Afb. 34 De Dommeldijk is plaatselijk verlegd, zoals voor de aanleg van een lunet in het midden van de 19^e eeuw (links). Aan het einde van de 19^e eeuw zijn ten zuiden van de oude ringdijk nieuwe ontginningen binnen de dijk opgenomen (rechts).

■ Beschrijving

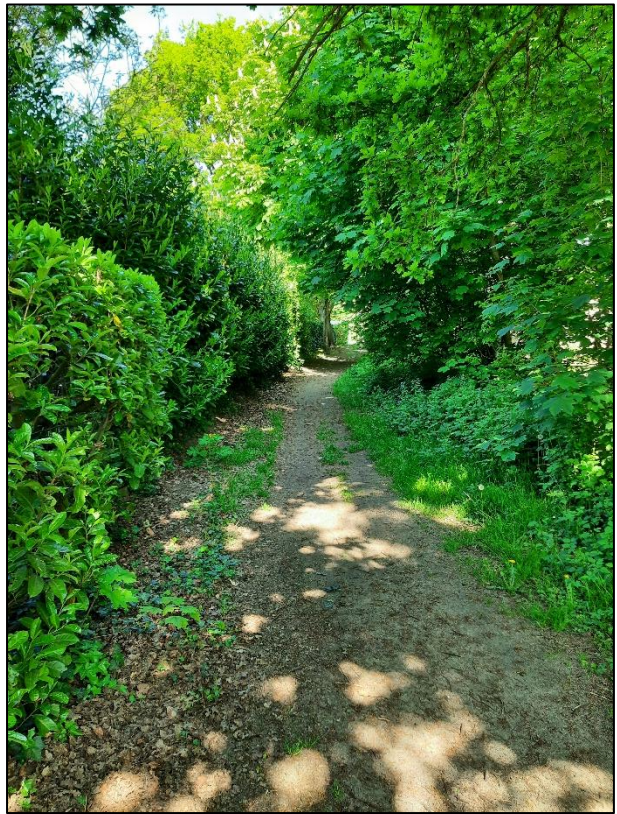
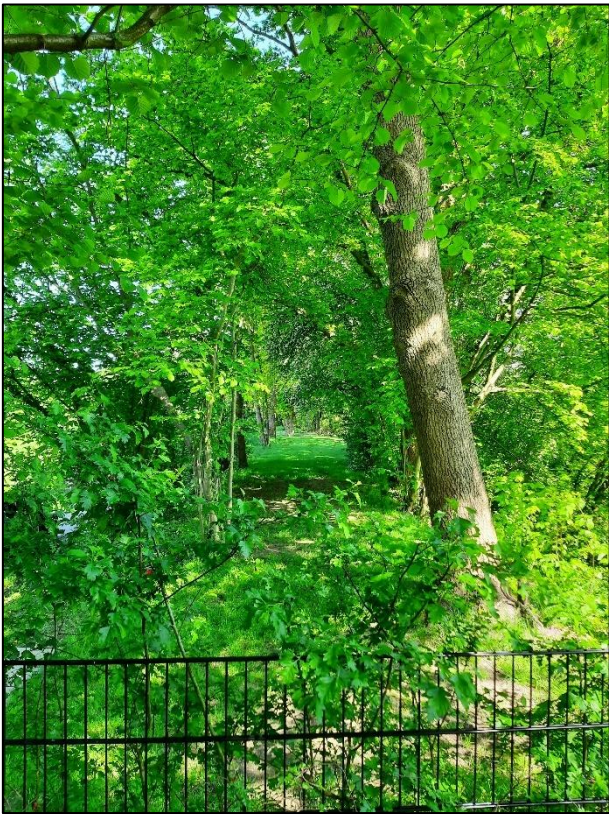
De Dommeldijk vormt nog een duidelijk verhoogd lijnelement in het landschap en is vaak voorzien van een (onverharde) weg. De dijk wordt echter meerdere keren doorsneden door infrastructuur, zoals de A65, A2 en de spoorlijn, waardoor de dijk gefragmenteerd is. Grote delen van het tracé zijn niet toegankelijk (privéterrein), waardoor hier niet kon worden vastgesteld of er sprake was van een zandpad op of langs de dijk.

Het uiterste noordelijke deel van de Dommeldijk (ter hoogte van de Eikendonck) bestaat uit een met klinkers verharde toegangsweg, die in oostelijke richting overgaat in een met bomen beplante dijk zonder begeleidend pad (zie Afb. 35). Het tracé wordt vervolgens doorgesneden door A65. Ten zuiden hiervan is op de met bomen begroeide dijk sprake van een graspad. Dit deel van het dijktracé is echter privéterrein en afgesloten met een hek (zie Afb. 36, links). Ten zuiden hiervan ligt, langs de buitenplaats Couwenberg, een kort zandpad op de dijk, dat de verbinding vormt tussen de Kleine Gent en de Grote Gent. De dijk is deels begroeid met bomen en wordt aan weerszijden begrensd door tuinen, waardoor het geheel een besloten karakter heeft (zie Afb. 36, rechts). De dijk wordt vervolgens doorsneden door de A2.

⁴¹ Topotijdreis 2025, kaart 1956.

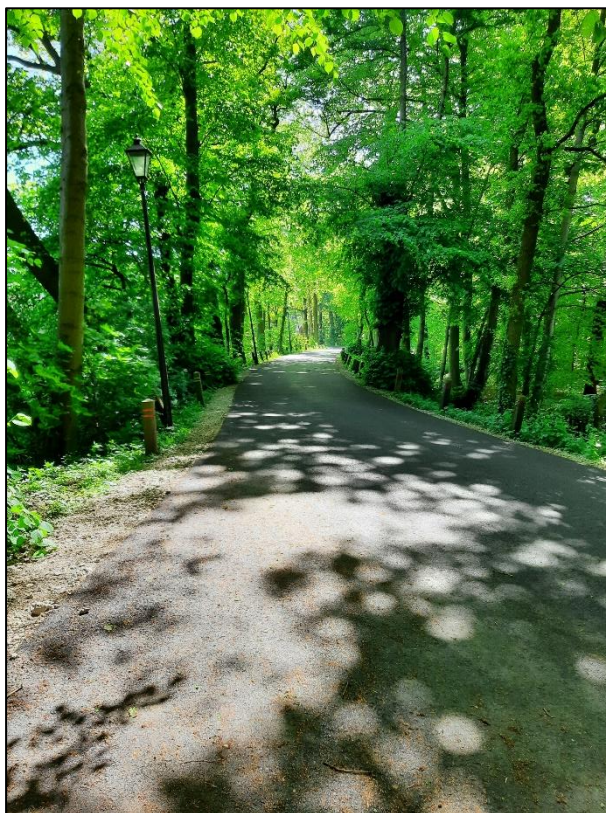
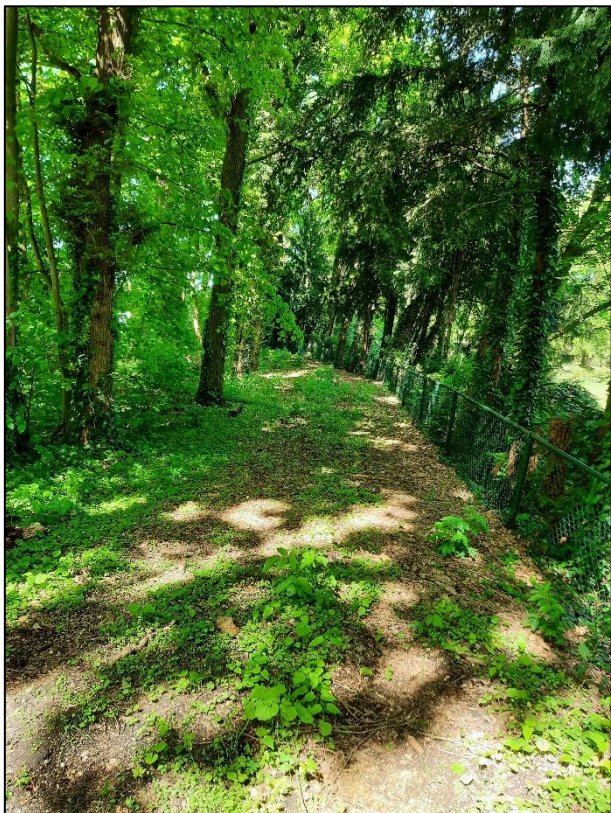

Afb. 35 Het uiterste noordelijke deel van de Dommeldijk bestaat uit een met klinkers verharde toegangsweg, die overgaat in een met bomen beplante kade.

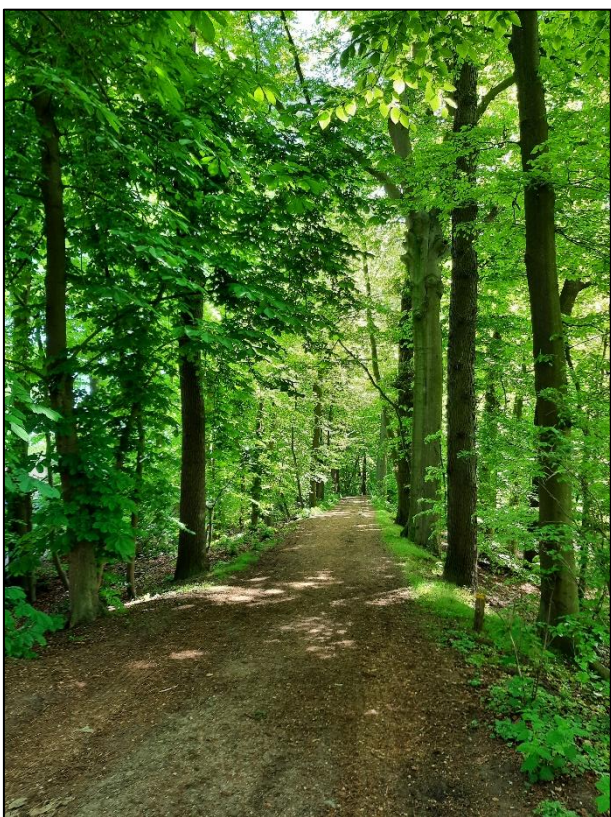

Afb. 36 Ten zuiden van de A65 is een deel van de Dommeldijk, en het daarop aanwezige graspad, niet toegankelijk vanwege de ligging op een privéterrein (links). Ten zuiden hiervan ligt een kort zandpad op de dijk, dat de verbinding vormt tussen de Kleine en de Grote Gent.

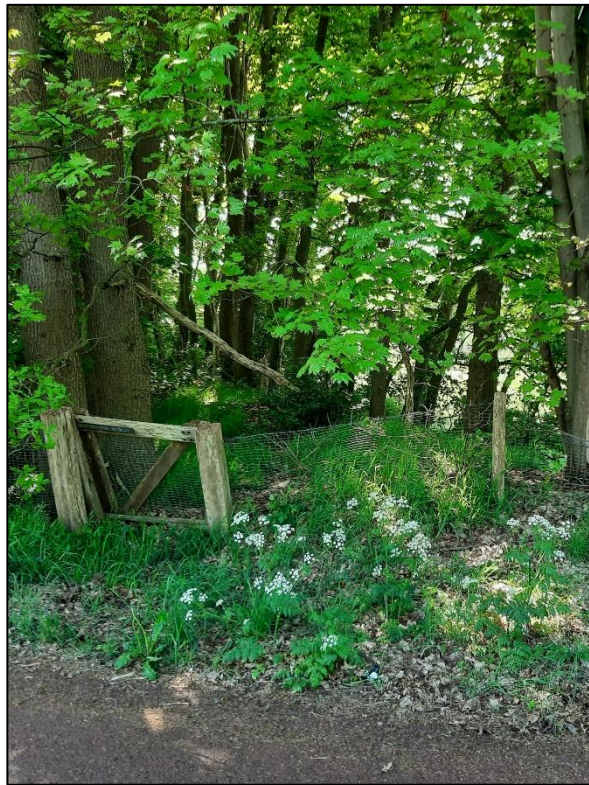
Ten oosten van de A2 bevindt zich op de dijk, die is begroeid met bomen, een onverhard pad, dat vervolgens overgaat in een geasfalteerde weg tot aan de toegangsbrug van kasteel Maurick (zie Afb. 37). Vanaf het kasteel bevindt zich op de Dommeldijk een breed, deels onverhard en deels halfverhard pad in het bos (Afb. 38 links). De dijk wordt deels geflankeerd door beuken. Dit pad wordt vervolgens onderbroken door een deel van het tracé, gelegen aan weerszijden van een lunet, dat op privéterrein ligt en niet toegankelijk is (Afb. 38 rechts en Afb. 39 links). Dit geldt ook voor het tracé ten zuiden van de Haldersebaan tot aan de Reigerbosweg. Alleen het tracé dat samenvalt met de geasfalteerde Sint Michielsgestelweg is toegankelijk (Afb. 40 links).

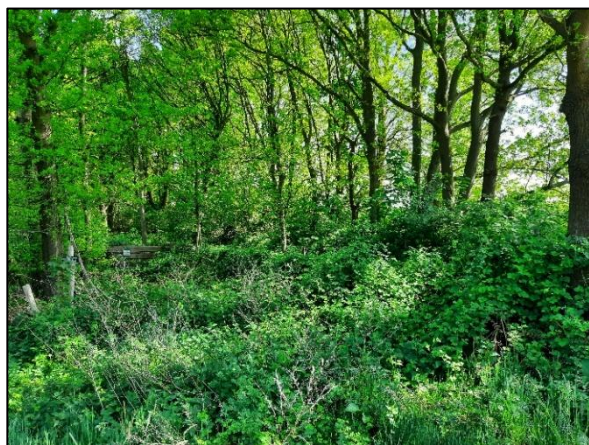
Afb. 37 Ten oosten van de A2 gaat een onverhard pad op de Dommeldijk over in een geasfalteerde weg.

Afb. 38 In het bos van kasteel Maurick bevindt zich op de Dommeldijk een breed, deels onverhard en deels halfverhard pad. Het pad wordt onderbroken door een hek.

Afb. 39 Het pad op de Dommeldijk is aan weerszijden van de Haldersebaan is niet openbaar toegankelijk.

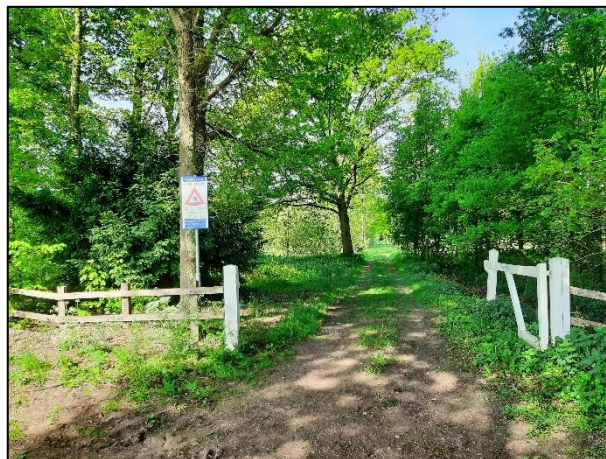
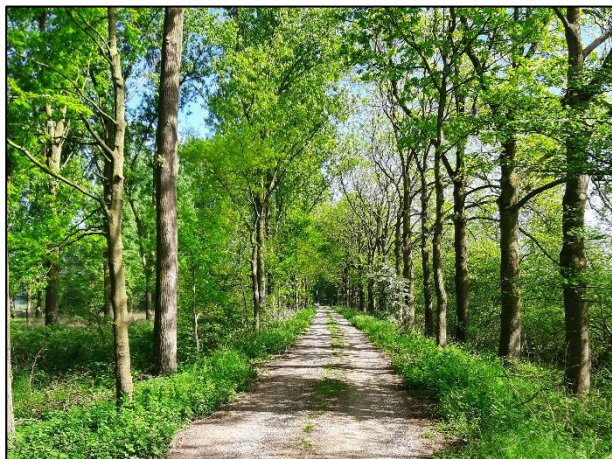

Afb. 40 Links: ten zuiden van de Haldersebaan is alleen het tracé dat samenvalt met de Sint Michielsgestelseseweg openbaar toegankelijk. Rechts: ten oosten van de Reigerbosweg ligt de weg direct langs de dijk. Ook hier is het pad echter niet toegankelijk.

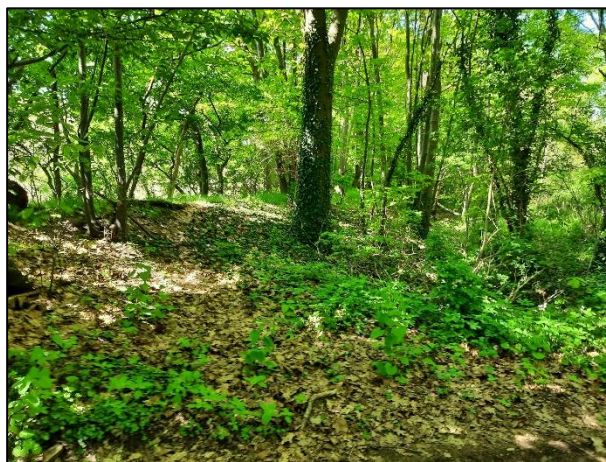
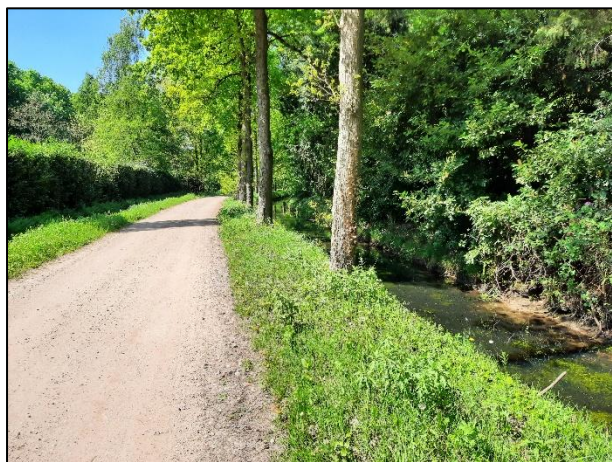
Afb. 41 Links: de Beukenlaan, die de zuidelijke tak van de Dommeldijk ten westen van de Boxtelseseweg flankiert, is niet toegankelijk. Rechts: de Dommeldijk ten oosten van de Groensteeg is toegankelijk tot aan het erf aan de Groensteeg 4.

Ten westen van de A2 wordt de zuidelijke tak van de Dommeldijk begeleid door de Beukenlaan om vervolgens in zuidelijke richting af te buigen. Dit deel van de Dommeldijk heeft een pad op de kruin van de dijk. Vanaf het erf aan de Groensteeg 4, dat op de dijk ligt, is dit pad echter niet toegankelijk. Dit geldt ook voor het deel van de dijk ten westen van de spoorlijn (zie Afb. 42).

Afb. 42 Links; de Dommeldijk ten oosten van het spoor. Rechts: het uiterste westelijke deel van de zuidelijke tak van de Dommeldijk bevindt zich op privéterrein.

De noordelijke tak van de Dommeldijk ten westen van de Boxtelseweg bestaat uit een brede, halfverharde weg (Kettingweg) met aan de noordzijde een bomenrij, die aan beide zijden wordt geflankeerd door sloten. Aan de noordzijde van de weg bevindt zich, in een bosstrook de dijk (zie **Fout! Verwijzingsbron niet gevonden.**, links). De dijk vormt hierdoor geen duidelijk zichtbare eenheid met de weg. Ten westen van de Groensteeg ligt de dijk in een groenstrook (bos) en is geen begeleidend pad aanwezig (**Fout! Verwijzingsbron niet gevonden.**, rechts).

Afb. 43 De noordelijke tak van het tracé van de Dommeldijk bestaat uit een brede, halfverharde weg, met aan de noordzijde een bomenrij en, gescheiden door een sloot, de dijk (links). Het uiterste westelijke deel van de dijk (ten westen van de Groensteeg) is niet voorzien van een weg of pad (rechts).

■ Cultuurhistorische waardstelling

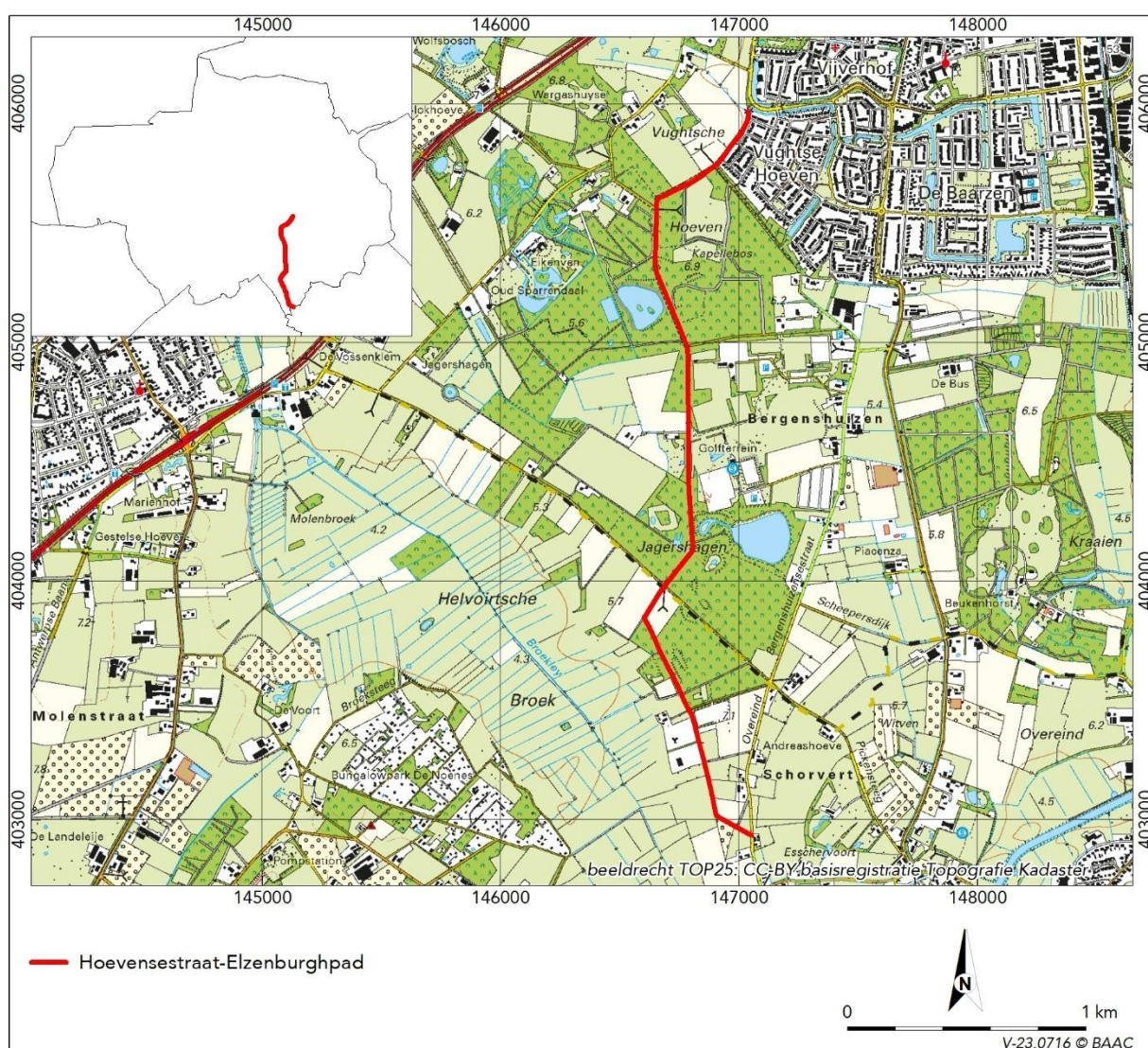
De Dommeldijk vormt een relict van de eeuwenlange strijd tegen het overstromingswater van de Dommel en de Beerse Maas. Het grootste deel van de dijk is onder de uitbreidingswijken van Vught verdwenen, waarmee de restanten een grotere zeldzaamheid hebben gekregen. Delen van de dijk zijn voorzien van een weg of pad, die vaak ook nog on- of halfverhard is. Grote delen van het tracé zijn echter niet toegankelijk waardoor niet kon worden nagegaan of er sprake is van een pad op of langs de dijk en of het een zandpad betreft. Desondanks vormt de dijk een zeer waardevol cultuurhistorisch element binnen de gemeente Vught, dat representatief is voor een belangrijk deel van de ontwikkelingsgeschiedenis. Aangezien echter niet bekend is welke delen zijn voorzien van een zandpad, kan de dijk (als geheel) als zodanig niet worden gewaardeerd.

Bijlage 6.9 Hoevensestraat-Elzenburghpad te Vught

■ Algemeen

Naam	Hoevensestraat- Elzenburghpad
Adres	Hoevensestraat en Elzenburghpad ong.
Plaats	Vught
RD-coördinaten	147.040/405.969 147.049/402934
kaartblad	45C
Lengte tracé	Ca. 3455 m

Het tracé Hoevensestraat-Elzenburghpad ligt in het zuidelijke deel van de gemeente Vught (zie Afb. 27). Het tracé loopt van de gemeentegrens met Boxtel (Overeind) in het zuiden naar de rand van de bebouwde kom van Vught (Vijverboslaan) in het noorden.

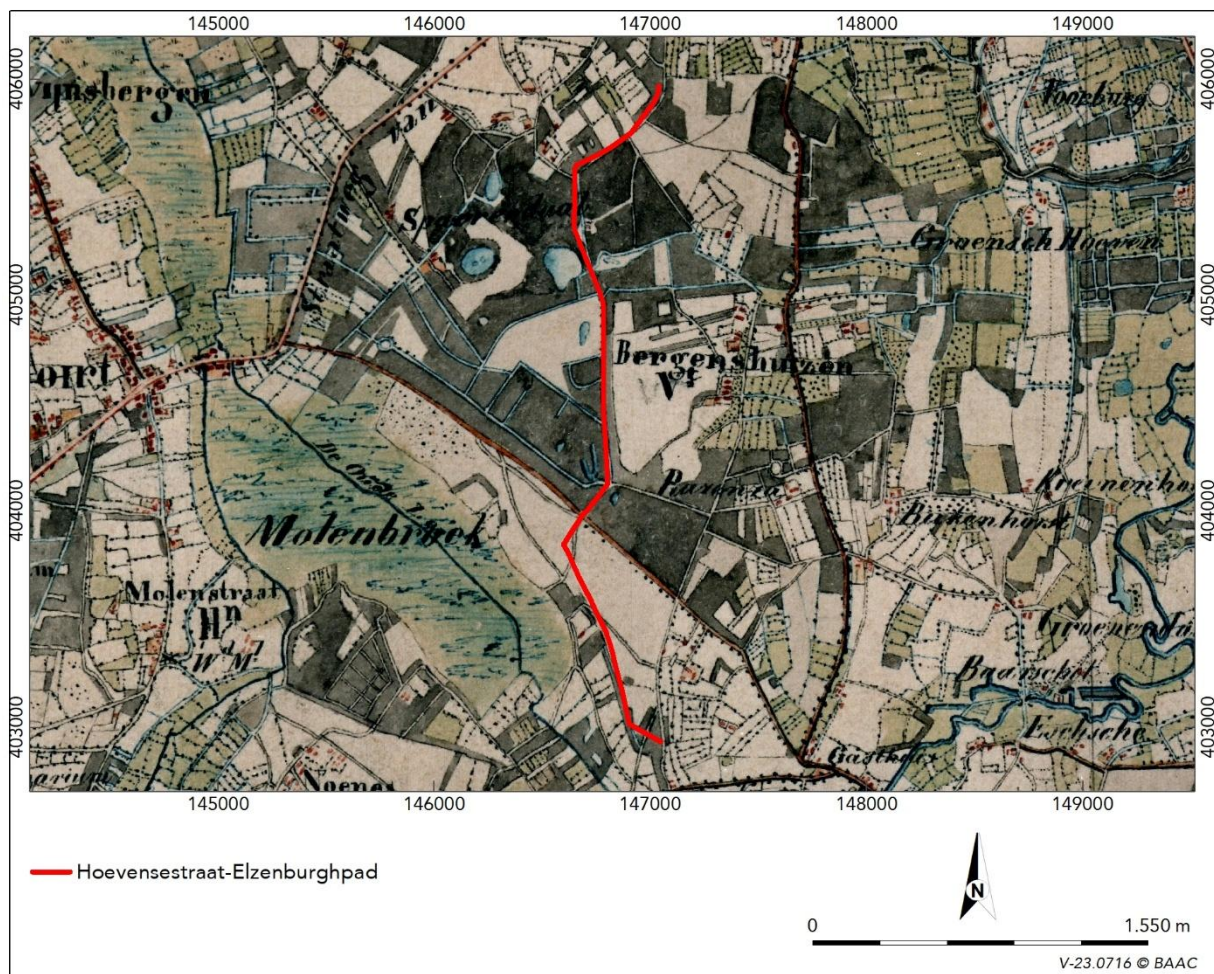

Afb. 44 Ligging van de Hoevensestraat-Elzenburghpad op een recente topografische kaart.

■ Geschiedenis

Het tracé Hoevensestraat-Elzenburghpad ligt op een noordnoordwest-zuidzuidoost georiënteerde dekzandrug, die in noordelijke richting afhelt naar een lager gelegen dekzandvlakte en in zuidelijke richting naar het dal van de Broekley (voorheen Oude Leij genoemd). Delen van de dekzandrug zijn verstoven, waardoor een afwisseling van stuifzanden en uitblazingslaagtes met vennen is ontstaan. Het gebied bestond lange tijd uit onontgonnen heidegebied met slechts

lokaal, zoals direct ten oosten van het tracé, ontginningen, zoals rond Bergenshuizen.⁴² De verwachting is dat de weg in deze periode geen vast tracé had en door het gebied slingerde (zie paragraaf **Fout! Verwijzingsbron niet gevonden.**, 'weg').

Afb. 45 Ligging van de Hoevensestraat-Elzenburghpad in het midden van de 19e eeuw (Topographische en Militaire kaart 1839-1859).

Aan het einde van de 18e eeuw en in het begin van de 19e eeuw zijn in het gebied diverse buitenplaatsen aangelegd, zoals Kapellebos (1789), Sparrendaal (1800), Kreijtbroek (1850) en Jagershagen (1851). Het gebied is daarbij grotendeels verkaveld en ontgonnen voor de bosbouw. Als onderdeel van de ontginningen en buitenplaatsaanleg zijn diverse rechte dreven en ontginningswegen aangelegd. Het tracé van de Weg van Vlijmen naar Esch (huidige Hoevensestraat en Elzenburghpad) is in deze periode vastgelegd, waarbij een circa 12 m brede, hoekige weg met rechte wegdelen is ontstaan. De weg sloot in het zuiden aan op de Weg van Helvoirt naar Esch of Groote Baan (de huidige Esschebaan). In het tweede kwart van de 19^e eeuw is ook het gebied ten zuiden van de Groote Baan ontgonnen, waarna ook hier een rechte weg is aangelegd.⁴³

In de loop van de 19e eeuw is de rest van het gebied ontgonnen en zijn plaatselijk kleine agrarische ontginningen ontstaan.⁴⁴ Aan het einde van de 20e eeuw zijn op de oude bouwlanden direct ten oosten van het tracé sportvelden gerealiseerd.⁴⁵ Enkele jaren geleden zijn langs het zuidelijke deel van het tracé, bekend als Overeind, enkele villa's gebouwd, waardoor de weg intensiever wordt gebruikt.⁴⁶ Het tracé maakt deel uit van diverse recreatieve routes, zoals het fiets- en wandelknooppuntennetwerk en een lange afstandswandelpad (Pelgrimspad).

⁴² Kadasterkaart 1811-1832.

⁴³ Topographische en Militaire kaart 1836-1843.

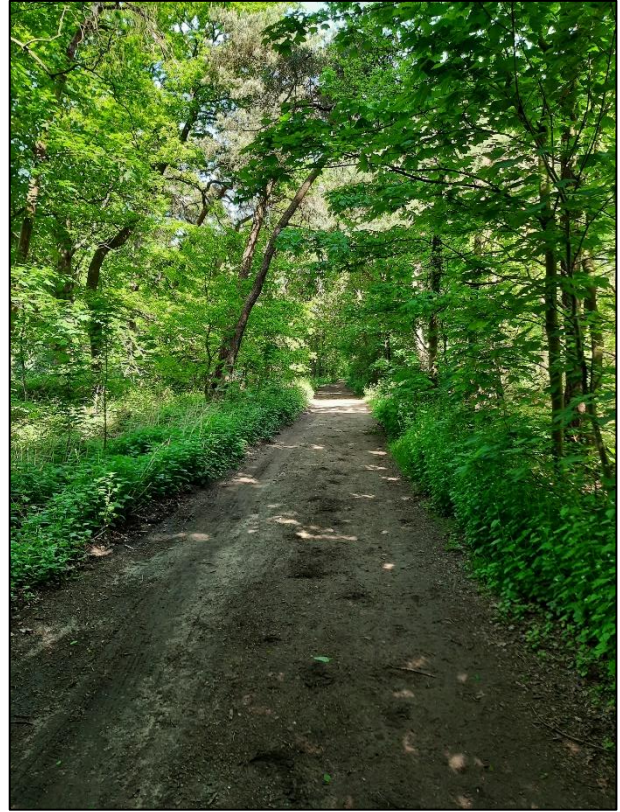
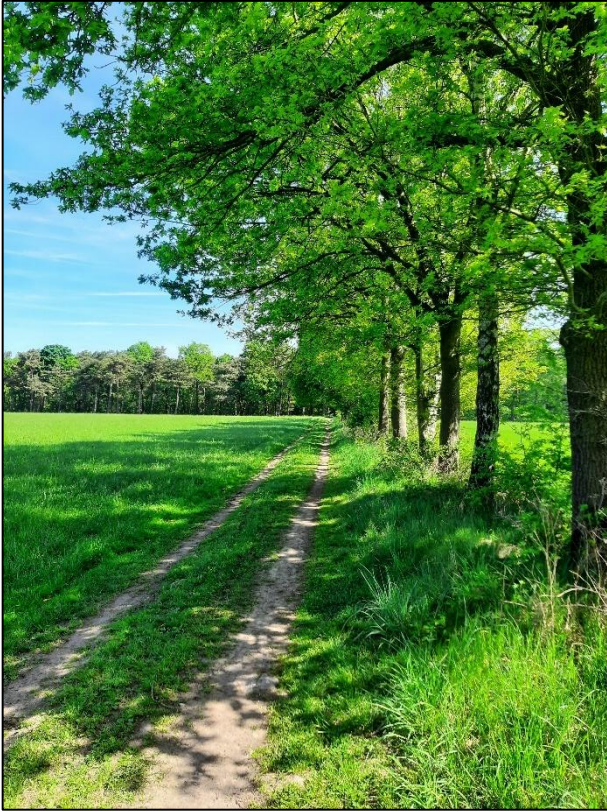
⁴⁴ Topotijdreis 2025, kaart 1900.

⁴⁵ Topotijdreis 2025, kaart 1998.

⁴⁶ Topotijdreis 2025, kaart 2017.

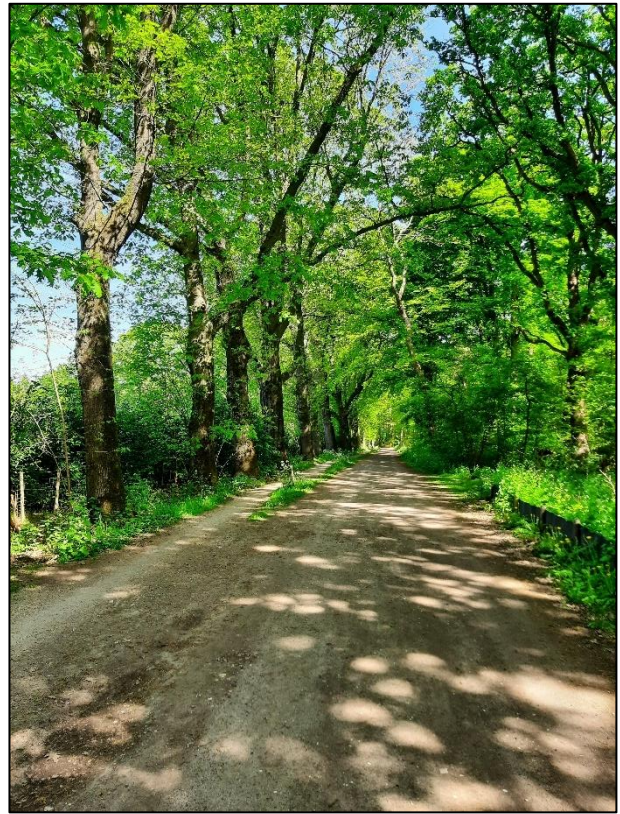
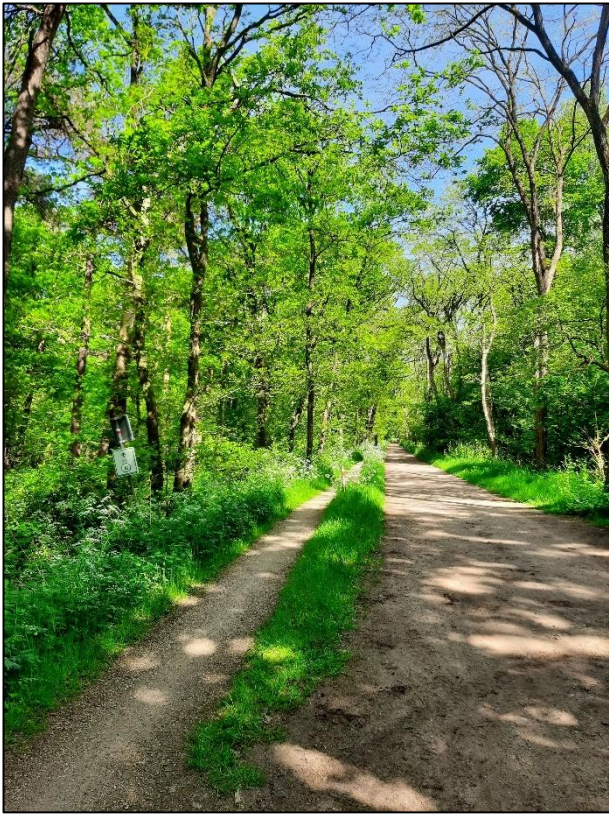
■ *Beschrijving*

Ten zuiden van de Esschebaan bestaat het tracé grotendeels uit een 2 à 3 m breed, onverhard karrenspoor in een afwisseling van grasland en bos. Plaatselijk bevindt zich bebouwing langs de weg, waardoor dit deel van het pad halfverhard is. Delen van de weg worden begeleid door een bomenrij of singel.

Afb. 46 Het zuidelijke deel van het tracé bestaat uit een onverhard/halfverhard karrenspoor in bos of door graslanden. De weg wordt plaatselijk begeleid door een bomenrij.

Het tracé ten noorden van de Esschebaan wordt gevormd door een 4 à 5 m brede zone, bestaande uit een halfverharde zandweg met aan de westzijde een smal, met grind verhard fietspad, gescheiden door paaltjes. Dit deel van het tracé ligt grotendeels in een bos. Alleen het noordelijke deel ligt direct ten westen van de bebouwde kom van Vught.

Afb. 47 Het tracé ten noorden van de Esschebaan bevindt zich overwegend in een bos en bestaat uit een breed, halfverhard zandpad met langs de westzijde een smal, halfverhard fietspad, gescheiden door paaltjes. Plaatselijk wordt de weg geflankeerd door een bomenrij.

■ Cultuurhistorische waardestelling

De Hoevensestraat-Elzenburghpad maakt deel uit van een gebied dat grotendeels relatief laat (eind 18e eeuw, begin 19e eeuw) is ontgonnen voor de aanleg van buitenplaatsen. Het rechte tracé van de weg dateert uit deze periode, evenals het grondgebruik in het omringende gebied (bos). De Hoevensestraat-Elzenburghpad vormt een cultuurhistorische waardevol element:

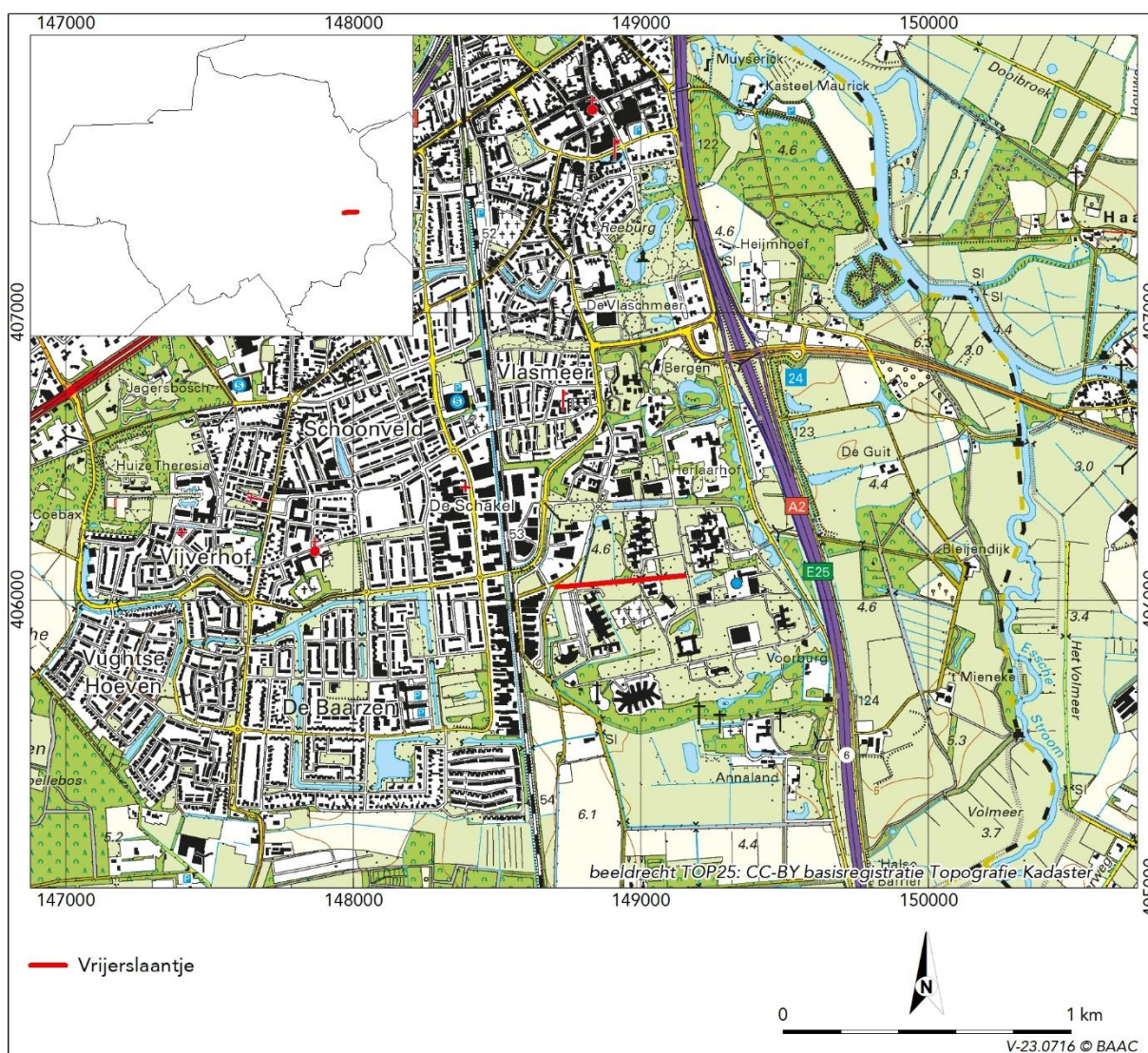
- de weg vormt een bijzondere uitdrukking van de geografische, landschappelijke, historisch-ruimtelijke en sociaaleconomische ontwikkeling;
- de weg vormt een ensemble met de aangrenzende buitenplaatsen;
- de gaafheid van de weg is aangetast door het aanbrengen van halfverharding (grind en puin).

Bijlage 6.10 Vrijerslaantje te Vught

■ Algemeen

naam	Vrijerslaantje
adres	-
plaats	Vught
RD-coördinaten	148.708/406.047 149.157/406.801
kaartblad	45C
lengte tracé	ca. 450 m

Het 'Vrijerslaantje', zoals het in de volksmond bekend is, ligt in het oostelijke deel van de gemeente Vught. Het zandpad wordt begrensd door de Hoge Dwarsstraat in het westen en de Carillonlaan in het oosten en wordt doorsneden door de Booglaan.

Afb. 48 Ligging van het Vrijerslaantje op een recente topografische kaart.

■ Geschiedenis

Het westelijke deel van het latere Vrijerslaantje lag in de tweede helft van de 18^e eeuw in de bouwlanden langs de Laagstraat (de huidige Lagedwarsstraat-Hogedwarsstraat). Het oostelijke deel maakte grotendeels deel uit van

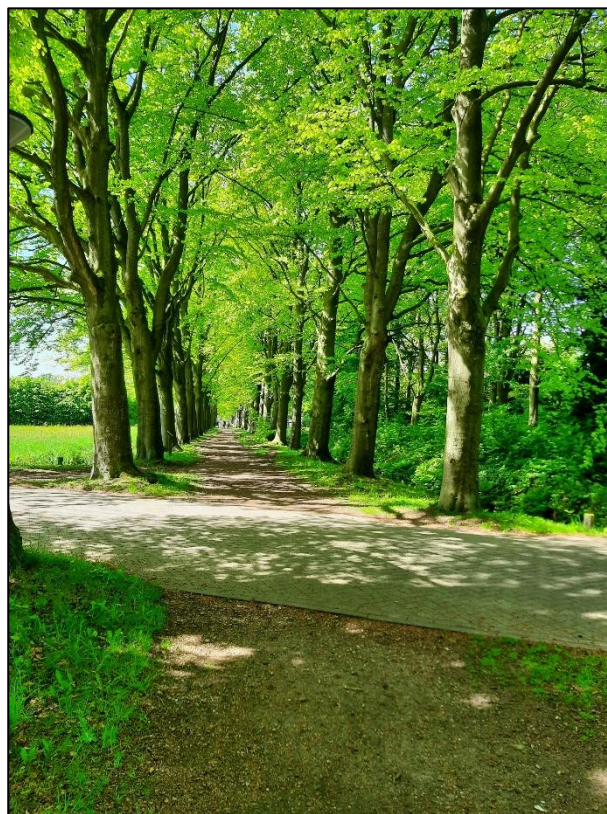
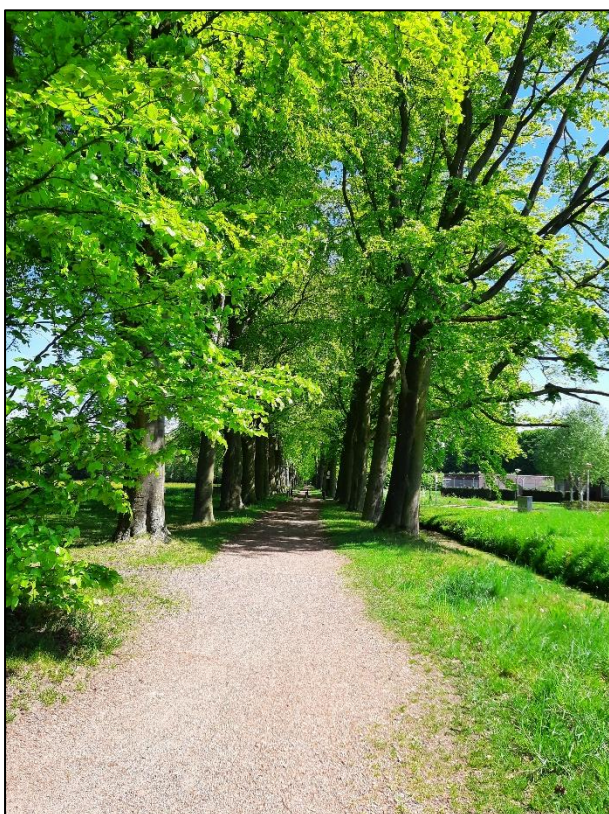
onontgonnen, 'woeste' gronden met plaatselijk, o.a. ter hoogte van het laantje, een perceel hakhout. Dit perceel lag dwars op het laantje. Er was nog geen sprake van een weg of pad.⁴⁷

Aan het einde van de 18^e of het begin van de 19^e eeuw is het gebied verder ontgonnen. Het oostelijke deel is daarbij bebost, het westelijke deel is verder ontgonnen voor de landbouw. Langs een perceelrand is vanaf de Laagstraat een ontsluitingspad ontstaan, het westelijke deel van het huidige Vrijerslaantje. Dit pad is in het midden van de 19^e eeuw voorzien van laanbeplanting.⁴⁸

Ten zuidoosten van het latere Vrijerslaantje bevond zich het landgoed Voorburg. In 1885 is het landgoed ingericht als krankzinnigengesticht. Als onderdeel van de inrichting van het terrein zijn diverse lanen aangelegd. Het Vrijerslaantje is in het tweede kwart van de vorige eeuw in oostelijke richting verlengd tot aan een eerder aangelegde laan (de huidige Carillonlaan). De laan lag in agrarische gronden.⁴⁹ Mannen en vrouwen waren in de zorginstelling strikt van elkaar gescheiden. Lange tijd was dit laantje de enige plek waar mannen en vrouwen van de zorginstelling elkaar konden treffen, waardoor de laan bekend kwam te staan als het Vrijerslaantje. Pas vanaf de jaren '80 van de vorige eeuw zijn de gronden aan weerszijden van de laan bebouwd geraakt.⁵⁰ Het pad maakt tegenwoordig deel uit van recreatieve routes, zoals het wandelknooppuntennetwerk en wordt door omwonenden gebruikt.

■ Beschrijving

Het Vrijerslaantje bestaat uit een 2 à 3 m breed, halfverhard grindpad met laanbeplanting van beuken. Het geheel wordt grotendeels aan beide zijden geflankeerd door een brede sloot. Het geheel is circa 20 m breed. De laan wordt doorsneden door twee dwarswegen, die verhard zijn met klinkers. Het zandpad is (over het algemeen) door middel van fietspaaltjes ontoegankelijk voor auto's.

Afb. 49 Links: het Vrijerslaantje bestaat uit een relatief smal zandpad geflankeerd door laanbeplanting van beuken. Langs het westelijke uiteinde staan geen beuken (meer). Rechts; het Vrijerslaantje wordt doorsneden door twee met klinkers verharde dwarswegen.

■ Cultuurhistorische waardestelling

Het westelijke deel van het Vrijerslaantjes is als een ontsluitingspad van de meer oostelijk gelegen (bos)gronden ontstaan en is in het midden van de 19^e eeuw voorzien van laanbeplanting. Pas in het tweede kwart van de 20^e eeuw

⁴⁷

⁴⁸ Topographische en Militaire kaart 1836-1843; Topotijdreis 2025, kaart 1870.

⁴⁹ Topotijdreis 2025, kaart 1956.

⁵⁰ Topotijdreis 2025, kaart 1988-2024.

heeft de laan, als onderdeel van de inrichting van het krankzinnigengesticht Voorburg, haar huidige omvang gekregen en naam. Het Vrijerslaantje vormt als zodanig een cultuurhistorisch waardevol element:

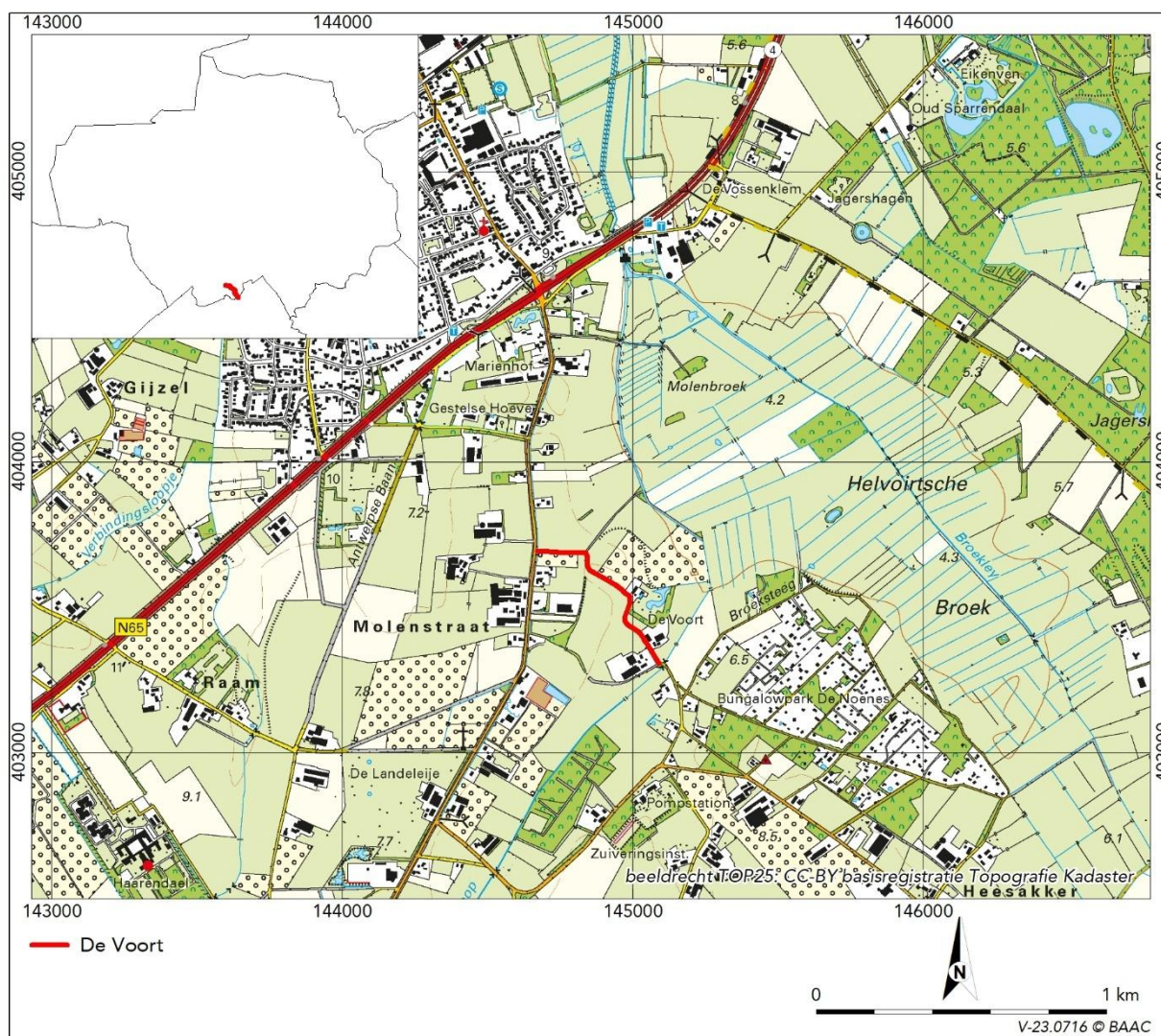
- de weg vormt een bijzondere uitdrukking van de historisch-ruimtelijke en sociaaleconomische ontwikkeling;
- de weg vormt samen met de laanbeplanting, flankerende sloten en het omringende landgoed een ensemble;
- het pad vormt één van de vele lanen op de landgoederen van Vught en is als zodanig niet zeldzaam. Als relatief smalle laan met een halfverhard wandelpad en een bijzondere herinneringswaarde ('vrijerslaantje') vormt het wel een relatief zeldzame element;
- de gaafheid van het pad is aangetast door het aanbrengen van halfverharding (grind).

Bijlage 6.11 De Voort te Helvoirt

■ Algemeen

naam	De Voort
adres	-
plaats	Helvoirt
RD-coördinaten	144.670/403.694 145.089/403.306
kaartblad	45C
lengte tracé	ca. 670 m

De Voort ligt in het uiterste zuidelijke deel van de gemeente Vught. Het zandpad wordt begrensd door de Molenstraat in het westen en de Groenstraat in het zuidoosten (tevens de gemeente grens met Oisterwijk).

Afb. 50 Ligging van De Voort op een recente topografische kaart.

■ Geschiedenis

De Voort loopt van de Molenstraat in het westen naar de Groenstraat in het oosten. De Molenstraat lag centraal op een hoger gelegen, noord-zuid georiënteerde dekzandrug, die in het oosten werd begrensd door het brede beekdal van De Oude Lei (de huidige Broekley). Dwars op dit beekdal bevond zich het smalle dal van De Voorbeemdsche Leij (de huidige Ruys Bossche Waterloop). Vanaf de Molenstraat, ter hoogte van de Helvoirtsche Molen, liepen twee wegen naar De Voorbeemdsche Leij; de Groenstraat in oostelijke richting en een onbenaamde straat in noordelijke richting. Deze laatste straat lag in een kort dal dat in de dekzandrug was ingesneden. Beide wegen werden geflankeerd door groenstructuren (laan, singel en/of houtwal). Bij de oversteekplaats of voorde van de Groenstraat

door de Leij bevond zich het gehucht De Voort, dat bestond uit twee grote boerderijen (ter hoogte van de huidige erven van De Voort 2 en 4). Het landschap rond dit gehucht had door de perceelgrensbegroeiing en boomgaarden een kleinschalig karakter. De hoger gelegen akkers hadden een meer open karakter.

De huidige straat De Voort bestond in het begin van de 19^e eeuw nog niet.⁵¹ Pas in het midden van de 19^e eeuw is vanaf de onbenaamde straat naar de Groenstraat een weg aangelegd, het oostelijke deel van de huidige weg De Voort.⁵² De weg liep dwars over de dekzandrug in zuidoostelijke richting om vervolgens scherp in zuidelijke richting af te buigen om de overgang van de dekzandrug naar het dal te volgen, waarna de weg dwars het beekdal overstak. Het uiterste oostelijke deel van deze weg liep, in tegenstelling tot het huidige tracé, langs de noordoostzijde van het erf ter hoogte van De Voort 4. In het vierde kwart van de 19e eeuw is het westelijke deel van De Voort aangelegd van de Molenstraat naar de onbenaamde weg.⁵³ Zowel het westelijke als het oostelijke deel van de weg was niet voorzien van begeleidende groenstructuren. Alleen de overgang van de dekzandrug naar het beekdal was voorzien van een singel, waardoor langs dit deel van de weg aan de oostzijde wel een groenstructuur aanwezig was.

Aan het begin van de 20^e eeuw is in de bocht langs De Voort een nieuwe boerderij gebouwd (De Voort 4), die inmiddels is aangewezen als gemeentelijk monument.⁵⁴ In het midden van de 20^e eeuw is het oostelijke deel van de weg rechtgetrokken, waardoor deze voortaan langs de zuidwestzijde van het erf aan De Voort 2 liep.⁵⁵

De weg is tegenwoordig niet alleen in gebruik voor bestemmingsverkeer voor het gehucht De Voort en het meer oostelijk gelegen bungalowpark, maar maakt ook deel uit van het wandelknooppuntennetwerk.

■ Beschrijving

De Voort bestaat uit een circa 4 m breed, halfverharde weg, die alleen toegankelijk is voor (gemotoriseerd) bestemmingsverkeer. Grote delen van het tracé worden niet of slechts door een minimaal prikkeldraadhekje gescheiden van de aangrenzende agrarische gronden. Ter hoogte van de erven wordt de weg begrensd door de hagen. In de twee bochten in de weg, die respectievelijk het tracé van een oudere weg en de overgang van de dekzandrug naar het beekdal volgen, bevindt zich een korte bomenrij van zomereiken. Deze bomen vormen het restant van de groenstructuur die zowel de oude weg als de landschappelijke gradiënt markeerde.

Afb. 51 Zicht op het westelijke deel van De Voort. De weg is halfverhard (grind) en alleen toegankelijk voor bestemmingsverkeer. In het open agrarische landschap vormt het erf van De Voort 4 een door bomen omringde eenheid langs de weg.

⁵¹ Kadasterkaart 1811-1832.

⁵² Topographische en Militaire kaart 1836-1843; Topotijdreis 2025, kaart 1870.

⁵³ Topotijdreis 2025, kaart 1900.

⁵⁴ Erfgoed Registratie Systeem 2025, nr. 326; BAG viewer 2025.

⁵⁵ Topotijdreis 2025, kaart 1937 en 1956.

Afb. 52 De Voort doorsnijdt agrarische gronden en is niet of slechts door een prikkeldraadhekje begrensd. Plaatselijk bevindt zich aan een zijde van de weg een korte rij zomereiken (rechts).

■ Cultuurhistorische waardestelling

De weg De Voort is vanaf het midden van de 19e eeuw ontstaan als toegangsweg van het langs *De Voorbeemdsche Leij* (de huidige Ruys Bossche Waterloop) gelegen gehucht De Voort. Het tracé van de weg is voor een belangrijk deel bepaald door het natuurlijke landschap, waarbij de bochten in de weg de (randen van de) beekdalen markeren. Langs deze delen van het tracé zijn eveneens nog restanten van de perceelrandbegroeiing aanwezig (rij zomereiken). Door de minimale afrastering (of zelfs het ontbreken daarvan) vormt de weg een integraal onderdeel van de agrarische gronden. Pas in het begin van de 20e eeuw heeft de weg haar huidige tracé gekregen in het gehucht De Voort. De Voort vormt een cultuurhistorisch waardevol element:

- de weg vormt een bijzondere uitdrukking van de landschappelijke en historisch-ruimtelijke ontwikkeling;
- de weg vormt samen met de resterende perceelrandbegroeiing, de aangrenzende agrarische gronden (akker) en het gehucht De Voort een ensemble;
- de gaafheid van het pad is aangetast door het aanbrengen van halfverharding (grind).

Cultuurhistorische waardenkaart gemeente Vught
Bijlage 1 Kaart Cultuurhistorische inventarisatie

Legenda

Landinrichting

— weg, <1830

— onverharde weg, <1830

— weg, 1830-1900

— onverharde weg, 1830-1900

— weg, 1900-1945

— onverharde weg, 1900-1945

— dijk, <1830

— dijk, 1830-1900

— dijk, 1900-1945

— spoorbaan, 1830-1900

— restant spoorbaan, 1830-1900

— restant spoorbaan, 1900-1945

Grondgebruik

■ heide, <1830

■ actief stuifzand, <1830

■ stuifzandrelief, <1830

■ stuifwal, <1830

■ stuifwal, 1830-1900

■ stuifwal, 1900-1945

■ bos, <1830

■ rabatbos, <1830

■ bos, 1830-1900

■ rabatbos, 1830-1900

■ bos, 1900-1945

■ rabatbos, 1900-1945

■ begraafplaats, <1830

■ begraafplaats, 1830-1900

■ begraafplaats, 1900-1945

■ grafkelder

■ buitenplaats

■ eendenkooi, <1830

■ afpalingssingel, <1830

■ groeve, <1830

■ groeve, 1830-1900

■ groeve, 1900-1945

■ heuvel

■ kerk

Militair erfgoed

— verdedigingswerk

— restant linie 1629

— schietveld

— vestingwal, <1830

— vestingwal, 1830-1900

— schietbaan, 1830-1900

— schietbaan, 1900-1945

— loopgraaf, 1830-1900

— gevangenis

Waterstaat

— waterloop, <1830

— rechtgetrokken waterloop, <1830

— waterloop, 1900-1945

— gracht, <1830

— gracht, 1830-1900

— water, <1830

— wiel, <1830

— vijver, <1830

— vijver, 1830-1900

— water, 1900-1945

— vijver, 1900-1945

Nederzettingontwikkeling

■ bebouwde gebieden, <1830

• erf, <1830

× voormalig erf, <1830

■ bebouwde gebieden, 1830-1900

• erf, 1830-1900

× voormalig erf, 1830-1900

■ bebouwde gebieden, 1900-1945

• erf, 1900-1945

× voormalig erf, 1900-1945

■ bebouwde gebieden, heden

Waarde vaste objecten en gebieden

■ rijksmonument

■ rijksbeschermde buitenplaats

• gemeentelijk monument

■ gemeentelijk monument (weg)

■ potentieel gemeentelijk monument (weg)

■ beschermd dorpsgezicht

■ beeldbepalend pand

■ monumentale boom

Historische toponiemen

— (L)EUVENBURG: gebieden, zoals bewoningskern of buitenplaats

— (Z)ink: lijnelement, zoals weg of waterweg

— De Baak: locaties, zoals bebouwing

Algemeen

■ topografische ondergrond

■ gemeente

0 1 km

* De cultuurhistorische inventarisatiekaart, de cultuurhistorische waarden kaart en de kaart afgeleide daarvan kunnen in de toekomst worden gewijzigd. Het is niet de bedoeling om de kaart te wijzigen voor de toekomende toekomst (De Baak, Oktober 2019 & 1e Straat 2020).

definitief 31 maart 2020

BAAC projectcode V.23.0716

Vught

BAAC

V.23.0716 © BAAC

